

Constantin Hlihor Nicolae Melinescu

TvR
Actor și martor
la prăbușirea comunismului și
la nașterea democrației

© Editura EIKON
București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al
Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HLIHOR, CONSTANTIN

**TVR - Actor și martor la prăbușirea comunismului și nașterea
democrației / Constantin Hlihor, Nicolae Melinescu. - București :**
Eikon, 2021

Conține bibliografie
ISBN 978-606-49-0609-0

I. Melinescu, Nicolae

070

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

Constantin Hlihor
Nicolae Melinescu

TvR

**ACTOR ȘI MARTOR LA
PRĂBUȘIREA COMUNISMULUI ȘI
LA NAȘTEREA DEMOCRAȚIEI**

E I K O N

București, 2021

CUPRINS

Introducere	7
CAPITOLUL 1	
Schimbarea de paradigmă în confruntarea Est-Vest în ultimele decenii ale Războiului Rece și televiziunea.....	15
I.1. Media în bătălia pentru hegemonie ideologică și supremație geopolitică.....	18
I.2. Televiziunea și producția de televiziune, „arme” în confruntarea dintre democrațiile socialiste și democrațiile occidentale	53
I.3. Televiziunea Română în ultimii ani ai Războiului Rece: între instrument al propagandei de partid și agent al destructurării încrederii populației în regimul de dictatură.....	106
CAPITOLUL 2	
TvR în decembrie 1989. De la instrument de propagandă și informare la instituție media democratică.	155
II.1. Se prăbușesc regimurile socialiste în Europa de Est, dar TvR continuă să transmită marile realizări ale epocii Ceaușescu.	170
II.2. București 21 decembrie 1989 – o schimbare de direcție a Radioteleviziunii Române.....	227

II.3. Televiziunea „teatru” al luptei pentru putere, mediu și instrument al războiului informațional și mediatic.	250
--	-----

CAPITOLUL 3

Televiziunea Română în tranziția spre
modernitatea occidentală. Între partizanat
politic și neutralitate axiologică în sfera publică. .297

III.1. Televiziunea Română: tranziția către statutul de serviciu public.....	315
---	-----

III.2. Televiziunea Română a funcționat, în primele luni de după prăbușirea regimului de dictatură, într-o societate a baricadelor construite în lupta pentru putere.	356
---	-----

III.3. TvR și edificarea spațiului public în societatea românească postdecembristă.....	397
--	-----

Bibliografie selectivă	431
------------------------------	-----

Introducere

Sfârșitul Războiului Rece și dispariția regimurilor comuniste au caracterizat cele mai profunde schimbări în societatea secolului al XX-lea pentru cel puțin o generație. Aceasta a fost martora încheierii unui conflict global, desfășurat între două blocuri politico-militare capabile să se distrugă reciproc, dar și civilizația în ansamblul ei. Totuși, victoria a fost obținută fără să se utilizeze impresionantul arsenal militar convențional și nuclear. Acest fapt a stârnit un uriaș interes din partea analiștilor de politică internațională și a istoricilor, din partea sociologilor, a geopoliticienilor și nu în ultimul rând a specialiștilor media. Cele mai multe din aceste cercetări și analize s-au concentrat asupra întrebărilor legate de cauzele și factorii care au determinat sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea regimurilor comuniste, dar și la cele privind consecințele pe care aceste evenimente le-au generat în societatea contemporană la nivel regional și global.

A rezultat o istoriografie atât de impresionantă încât ar putea deveni banală întrebarea „ce s-ar mai putea cerceta și analiza”? Fenomene atipice și rare din istoria universală au un potențial de cercetare și analiză uriaș! De la revoluția franceză din 1789 au trecut ceva mai mult de două secole și mai bine de o sută de ani de la revoluția bolșevică, dar interesul cercetătorilor și al analiștilor nu a scăzut. Războiul Rece a fost un fenomen cu totul atipic în istoria războaielor

din ultimul veac, pentru că nu s-a desfășurat în logica utilizării violenței mecanice/militare, ci a fost înlocuit cu o violență simbolică și imagologică. Combatanții nu au urmărit distrugerea/anihilarea fizică a adversarului, ci cucerirea minții și a sufletului său. Un asemenea curs al confruntării dintre Vest și Est a fost posibil deoarece din a doua jumătate a secolului trecut populația de o parte și de alta a Cortinei de fier a fost în egală măsură consumatoare a informației care nu a fost neutră din punct de vedere ideologic, politic și militar, ci încărcată cu *sens*, cu menirea de a schimba harta mentală a *Celuilalt*.

Din această perspectivă, cartea de față nu abordează toți factorii și toate cauzele care au condus la sfârșitul Războiului Rece și la răsturnarea regimurilor comuniste în ansamblul lor, sau a celui din România, ci se concentrează doar pe rolul pe care l-a avut Televiziunea Română și pe modul în care aceasta a contribuit la victoria finală. Este o altă „fereastră” prin care cititorul poate să urmărească cu ochii minții confruntarea finală a Războiului Rece și evenimentele care au pus capăt regimului Nicolae Ceaușescu. Cartea dorește să fie și un suport pentru răspunsuri la întrebări care încă mai frământă, deopotrivă, specialiștii dar și opinia publică. La întrebarea *cât* și *cum* a contat informația bine prelucrată în răsturnarea regimului dictatorial răspunsurile sunt în geometrie variabilă pe un continuum de la negare la exagerarea rolului exercitat de media, în general, și de Televiziune, în special. În aceeași notă se încadrează răspunsurile date la întrebarea dacă și cât a contat „ochiul de sticlă” al televiziunii pe teatrul bălăilei pentru putere dintre noile elite (neo și anticomunistă) din societatea românească?

Cititorii acestei cărți vor găsi în paginile ei modul în care Uniunea Sovietică și sateliții săi au reacționat sau nu la schimbarea de paradigmă în purtarea războiului în condițiile accelerării revoluției tehnice și științifice care s-a manifestat cu putere în lumea occidentală după al șaptelea deceniu. În acest context, vectorii de comunicare din presa scrisă și cea audiovizuală au căpătat valențe noi pe lângă cele de informare a opiniei publice și de „câine de pază” al democrației. Instituțiile mediatice au devenit *arme* în confruntarea dintre lumea occidentală cu liderul ei de necontestat Statele Unite ale Americii și cea comunistă dominată de Uniunea Sovietică. Atât sovieticii cât și americanii au inclus în ansamblul confruntării geopolitice și geostrategice și proceduri de comunicare, în care puștile și tunurile au fost încărcate cu imagini și cu „cuvinte potrivite”, care să ajungă la mintea și inima ascultătorului/privitorului. Aceste demersuri anunțau ceea ce astăzi definim drept războiul informațional și nu semănau cu cele clasice în care erau prezente, ce-i drept, și elemente ale propagandei pentru care se pregăteau militarii sovietici și aliații lor din Tratatul de la Varșovia. Manipularea și inocularea unor traiectorii comportamentale ale publicului au fost ținte pentru liderii ambelor tabere aflate în conflict. Ele au căpătat forme neletale pentru publicul țintă, mai eficiente și mai ieftine decât orice altă armă din arsenalul clasic al combatanților din timpul Războiului Rece.

Au câștigat liderii care au înțeles la momentul oportun și au acționat în consecință. Opinia exprimată de Ronald Reagan public că „pentru decizia finală a luptei actuale care se întâmplă acum în lume nu va fi nevoie de bombe și rachete, ci de un test de voințe și de idei” nu a fost doar o convingere ci și suport/expertiză în deciziile de politică

externă și democrație. Nu la fel au perceput aceste schimbări liderii sovietici până la apariția lui Mihail Gorbaciov, deși unii specialiști sovietici ajunseseră la concluzia că „în condițiile în care cele două «superputeri» – URSS și SUA, nu au intrat într-o confruntare armată deschisă, ci doar în lupta ideologică, astfel de mijloace de influențare a inamicului care nu erau asociate cu utilizarea forței militare au devenit esențiale”. Prin această grilă de lectură cititorii vor avea și un alt răspuns la întrebarea „de ce lumea comunistă a pierdut Războiul Rece și de ce acesta a fost câștigat de democrațiile occidentale?” Din punct de vedere al potențialului militar, balanța de putere dintre cele două blocuri era egală, sau înclina în unele aspecte, spre URSS din punct de vedere cantitativ (numărul focoarelor nucleare) sau spre SUA în termenii performanțelor tehnologice și ai mutării unui posibil conflict în spațiul extra-atmosferic (Inițiativa de Apărare Strategică). În războiul lor ideologic, ambele superputeri au utilizat jurnalismul ca armă în această confruntare, americanii împotriva „pericolului roșu”, iar sovieticii împotriva „imperialismului decadent”. Diferența a fost dată de credibilitatea discursului politic preluat de instituțiile de televiziune și acceptarea/respingerea informației vehiculate prin intermediul micului ecran.

Cercetările noastre au confirmat această ipoteză de lucru în analiza întreprinsă asupra statutului și rolului pe care TvR l-a dobândit în anii de final ai Războiului Rece. Instituția a avut printre altele o caracteristică duală. A fost *instrument al propagandei* de partid și de glorificare a cultului personalității cuplului Ceaușescu dar și de *agent al destructurării* încrederii populației în regimul de dictatură. Concluzia noastră nu se încadrează în analizele virusate de noile prejudecăți și stereotipuri apărute după decembrie

1989, când grila de lectură dată de ideologia neocomunismului au făcut ca, doar cu puține excepții, Televiziunea să fie prezentată doar ca un instrument de manipulare a societății românești din anii socialismului. Pe lângă funcția cultural educativă și cultural artistică, TvR a devenit pentru majoritatea oamenilor care nu aveau cum să călătorească în Occident singura fereastră prin care puteau să perceapă realitățile societății capitaliste, care intraseră în faza consumeristă din deceniul al optulea și al nouălea. Așa au ajuns mulți români să vadă cum oamenii din aceste societăți zugrăvite în culori sumbre de propaganda PCR aveau acces la bunuri și servicii la care publicul nostru nici nu puteau visa. Este unul din modurile prin care se explică de ce TvR a fost mediul care să trezească dorința de a avea acces la bunuri și servicii de calitate și tot ea a generat indirect întrebarea „de ce nu avem acest succes”? Una dintre consecințe a fost constatarea telespectatorului „că tocmai aceia care afirmau că fac totul” pentru o viață mai bună îi restricționau accesul și îi cenzurau libertatea de mișcare și de expresie. Acest potențial subversiv a făcut explozie în cu totul alt fel în România decât în alte societăți socialiste.

Cartea nu este o istorie a TvR pentru o perioadă a istoriei recente a societății românești. Este o retrospectivă a unui moment crucial de istorie având instituția sub lupă din perspectiva rolului dual pe care l-a jucat: martor și actor al evenimentelor istorice. A fost „*ochiul scrutător*” care nu a putut să „privească” la nașterea sentimentului de libertate prin revărsarea în stradă a timișorenilor începând cu 16 decembrie 1989, dar care le-a arătat oamenilor începând cu 20 decembrie 1989 ceea ce nomenclatura comunistă nu dorea ca ei să afle. Prin modul în care

evenimentele au fost transmise publicului/societății, TvR și-a depășit condiția de vector de informare și a devenit actor și teatru pe care s-au derulat evenimentele. A influențat astfel direct/indirect desfășurarea evenimentelor care au condus la răsturnarea regimului dictatorial. Din această perspectivă, cartea îi oferă cititorului o altă imagine a evenimentelor. Prin informațiile inedite puse în circulație, dar mai ales prin *grila de lectură propusă* pentru „citirea” evenimentelor lucrarea de față completează și uneori modifică percepția/reprezentarea pe care o avem asupra rolului deținut de instituția televiziunii în confruntarea dintre Est și Vest din timpul Războiului Rece și a TvR în incidentele din decembrie 1989 și în lunile și anii următori ai evoluției post comuniste. Această nouă perspectivă de analiză prin integrarea fenomenului schimbării de regim din România în contextul geopolitic al crizelor derulate pe perioada lungă a istoriei conduce la destructurarea unei imagini care a făcut carieră mediatică dar și științifică uneori: *Revoluția română în direct* ca eveniment singular. Cititorul va putea constata că nu a fost nici singulară și nici live în sensul pe care îl dăm astăzi manifestărilor sportive sau artistice transmise în direct. Suita de transformări convențional acceptată ca revoluție, a avut câteva particularități care pot fi încadrate în operațiuni specifice unui război mediatic purtat în zilele schimbării de regim politic în România de actori din interiorul și din afara țării, dar și cea de detonator al energiilor sociale pentru răsturnarea dictaturii. Deși sunt multe opinii privind momentul în care Nicolae Ceaușescu a pierdut puterea în stat, această carte consideră, din perspectiva cadrului de analiză oferit de teoriile comunicării, că momentul a fost cel din ziua de 21 decembrie 1989 când a avut loc ultimul

miting al cuplului prezidențial. Atunci TvR a transmis imaginile în care atotputernicul Nicolae Ceaușescu apărea ca un om neputincios în fața mulțimii aduse cu forța așa cum se proceda de fiecare dată. Camera de luat vederi a fost focalizată asupra lui Ceaușescu 4 – 5 secunde timp suficient pentru ca publicul „privitor” să recepționeze deruta și teama de pe chipul acestuia. Este momentul în care TvR își asumă spontan și ireversibil rolul de „jucător”, deoarece în tehnicile de lucru ale instituției erau prevăzute „soluții” ca asemenea imagini să nu ajungă la publicul privitor. Impulsul emoției create prin intermediul micului ecran a făcut ca după „spargerea mitingului” mulți dintre locuitorii Capitalei să coboare în stradă și să delegitimeze întreaga structură de putere a regimului intrat în comă profundă. Dincolo de teatru al bătăliei pentru putere, TvR va deține și rolul de factor de legitimare a noii puteri politice în curs de coagulare în evoluția evenimentelor. Capitalul de imagine acumulat pe micile ecrane de Ion Iliescu și de echipa sa din FSN va fi suficient de mare pentru a rezista pe scena politică mulți ani în ciuda unei opoziții care s-a organizat de la o zi la alta tot mai bine.

Cartea analizează și îi prezintă cititorului contextul politic și social în care TvR a parcurs drumul de la instituție de stat la cel de instituție publică, proces ce s-a petrecut în cadrul unei evoluții extrem de complexe cu elemente de discontinuitate instituțională și de continuitate acțională. Acest drum al transformării s-a petrecut într-o societate a baricadelor atât din perspectiva evoluțiilor politice, dar și din cea a unor mentalități și stereotipii puternic înrădăcinate în mentalul colectiv românesc. Dezbaterile și analizele pe și în jurul acestei probleme depășesc de multe ori tărâmul neutralității axiologice pentru a se

evita partizanatul politic și doctrinar care se regăsește în discursul public și cel academic. După trei decenii de la evenimente oamenii au nevoie să afle nu numai cine și de ce fapte poate fi acuzat/exonerat, ci și de răspunsuri la întrebarea „de ce s-au petrecut aceste evenimente și fapte istorice”? Acest lucru nu se poate realiza doar printr-o riguroasă descriere a acestora. Este nevoie de grila de lectură potrivită care poate și trebuie să fie construită de fiecare cercetător și analist în parte prin apel la teorii și paradigme de analiză consacrate științific. Simpla prezentare a unui fragment din realitatea trecutului recent, al Televiziunii în evenimentele din decembrie 1989 în baza clasicului principiu „documentele ne arată pur și simplu că așa au stat lucrurile” nu mai este productivă pentru înțelegerea unor fenomene și procese atât de complexe cum au fost revoluțiile anticomuniste în mediile comunicaționale. Societatea are nevoie de o serie de răspunsuri analitice, sprijinite de dovezi și verificabile prin întrebări contra-factuale. Avem credința că această lucrare poate să ofere o bună bază de plecare spre noi direcții de cercetare pentru a înțelege rolul jucat de media, în general, și de televiziune, în special, în situații de criză profundă în spațiul social și politic al societății contemporane.

CAPITOLUL I

SCHIMBAREA DE PARADIGMĂ ÎN CONFRUNTAREA EST-VEST ÎN ULTIMELE DECENII ALE RĂZBOIULUI RECE ȘI TELEVIZIUNEA

Începuturile confruntării Est-Vest s-au manifestat în logica războiului clasic cu unele mici schimbări produse de modernizarea arsenalelor militare ca urmare a inovațiilor în domeniul tehnologiei și al construirii mijloacelor de comunicații și al logisticii de război. Conflictele primei jumătăți ale secolului al XX-lea au scos în evidență faptul că în astfel de războaie a contat cantitatea mai mult decât calitatea, mobilizarea întregii societății și a economiei prin intermediul statului. Cerințele războiului au dus, de asemenea, la extinderea statului în furnizarea de educație și îngrijire a sănătății pentru ca acesta să se asigure că populația este aptă să reziste unui război¹. Armele nucleare deținute de cele două superputeri, Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică apărute pe scena internațională după cel de-al Doilea Război Mondial, au produs o schimbare profundă în organizarea și strategiile de purtare

¹ A se vedea și Constantin Hlihor, Andi Băncilă, „«Vechiul» sau un nou tip de război în confruntările viitoare din politica internațională? O perspectivă istorică și geopolitică”, în **Gândirea Militară Românească**, Serie nouă, Anul XXXI, no.2/2020, pp. 216-231.

a războiului și au făcut ca o confruntare de tip clasic să devină, practic, imposibilă. „Războiul Rece a însemnat în mod evident o perioadă de amenințare resimțită, dar, spre deosebire de precedentul său, a fost o amenințare care nu s-a materializat, până la urmă. Mai mult, el a cunoscut un final categoric, și anume prăbușirea Uniunii Sovietice. Sfârșitul Războiului Rece a constituit un experiment natural relevant pentru eliminarea coordonată a unui pericol resimțit. Este util un asemenea experiment, pentru că el stimulează efectul încheierii războaielor reci în Lilliput (zone limitate, războaie locale, n.n.), care torturează societățile celor din miliardul săracilor. Ce s-a întâmplat odată cu încheierea Războiului Rece? S-a reflectat în vreun fel sfârșitul lui în nivelul global al cheltuielilor militare? Categoric, da! La încheierea lui, aceste cheltuieli au marcat o reducere impresionantă de 35 la sută”².

Aceste mutații de ordin strategic au dus la rândul lor la o estompare a liniei care separa pacea de război, deoarece guvernele celor două superputeri au folosit o serie de alte mijloace și instrumente pentru a-și atinge obiectivele politice și pentru ca să evite o confruntare directă³. Este principala caracteristică a unei întregi perioade ce s-a întins pe aproape o jumătate de secol și pe care specialiștii în geostrategie, geopolitică și istoricii deopotrivă au denumit-o metaforic *Război Rece*. „Violența a crescut constant de-a lungul întregului Război Rece, și a devenit de șase ori mai gravă între anii '50 și '90 – și această tendință a atins apogeul cu foarte puțin timp înainte de prăbușirea Uniunii

² Paul Collier, *Wars, Guns and Votes. Democracy in Dangerous Places*, The Bodley Head, London, 2009, p. 106.

³ Chris Hables Gray, *Postmodern war: the new politics of conflict*, Routledge, London, 1997, pp. 128–149.

Sovietice în 1991, după care creșterea arsenalelor în interiorul statelor sau în interiorul alianțelor sau asocierilor de state s-a redus cu aproape o jumătate, în deceniul imediat următor Războiului Rece⁴.

În acest conflict, discursul politic prin care se urmărea descurajarea adversarului a luat locul armelor convenționale. Războaiele de tip clasic, denumite „locale” de către sovietici sau „prin procură”/”proxy wars” de către analiști militri occidentali, s-au petrecut la periferia spațiului geopolitic al Statelor Unite și al Uniunii Sovietice, iar pe teatrele unde se confruntau direct cele două superputeri a apărut un alt tip de violență, cognitivă și culturală, care poate fi văzută ca o formă de război⁵. Astfel că în anii '70 – '80 gândirea militară și strategia războiului au cunoscut și ele o schimbare de paradigmă. Modernizarea tehnologică a arsenalului militar, apariția unor idei și noi concepții în teoria și practica instruirii militare, au condus la ceea ce specialiștii au definit ca fiind o nouă revoluție în domeniul militar⁶. Competiția dintre cei doi hegemoni mondiali purta amprenta clasică doar în discursul leadershipului politic și militar al celor două superputeri, pentru că, în esență, bătălia se dădea pe alte teatre de operațiuni decât cele clasice. „Indiferent de ce cred conducătorii despre rolul factorilor materiali, ei încearcă să afle cât mai mult cu putință despre modul

⁴ Steven Pinker, *A Brief History of Violence*, Monterey California, March 2007, www.ted.com/talks/view/id/163.

⁵ Warren Chin, *Technology, war and the state: past, present and future*, în **International Affairs**, Volume 95, Issue 4, July 2019, p. 769, <https://doi.org/10.1093/ia/iiz106> accesat la 10 septembrie 2020.

⁶ Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice ale războiului rece, 1980-1991*, Editura IRRD, 2016, p. 71.

în care gândesc adversarii lor. Problemele au apărut acolo unde natura unui regim politic a fost ambiguă. În asemenea cazuri, locuitorii unei republici au dezbătut frecvent caracterul regimului rival ca și cum acesta ar fi putut să furnizeze temeuri suficiente pentru ca unul dintre hegemoni să aleagă între război și pace”⁷

1.1. Media în bătălia pentru hegemonie ideologică și supremație geopolitică.

În perioada Războiului Rece s-a produs și o revoluție în comunicare. Cele mai multe informații pe care omul obișnuit le află despre ceea ce se întâmplă în propria societate și în afara ei le receptează prin intermediul mijloacelor de informare în masă. Acestea capătă în relația cu politica funcția de „a crea agenda publică”⁸ și astfel mass-media devin „un element cheie al legitimării societății capitaliste”⁹, pe de o parte, și a celei socialiste, pe de alta. Cortina de fier care a împărțit Europa în două zone politic și ideologic distincte în perioada bipolară, a dus inevitabil și la apariția

⁷ Spencer R. Weart, *Never at War. Why Democracies Will Not Fight One Another*, Yale University Press, New Haven and London, 1998, p. 134.

⁸ Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass media*, Polirom, Iași, 2007, p. 222.

⁹ Anne Marie Gingras, *Les Theories en communication politique*, în Anne Marie Gingras, coord., *La communication politique. État des savoirs, enjeux et perspectives*, Press de l'Université du Québec, 2003, p. 47.

a două sisteme media separate, unul pentru Occident și unul altul pentru Estul condus de URSS. Aceste sisteme media au fost instituționalizate prin stabilirea de acorduri de cooperare separate și rețele corespunzătoare de schimb de programe radio și Tv.

Țările cu conducere comunistă s-au asociat în Organisation Internationale de Radiodiffusion et de Télévision (OIRT), înființată pe 28 iunie 1946 și dizolvată pe 1 ianuarie 1993. Cartierul său general se afla la Praga unde a funcționat ca un centru de coordonare tehnică și redacțională în schimbul zilnic de actualități filmate din țările membre. Statele din Occident au înființat European Broadcasting Union (EBU) pe 12 februarie 1950, cu birourile centrale la Geneva și cu 21 de membri fondatori (În prezent organizația are 151 de membri în 56 de țări). În mod surprinzător, Uniunea Sovietică a propus în primăvara lui 1946 modernizarea uniunii International Broadcasting (IBU), înființată în 1925, argumentând că această organizație reglementase după lansare doar regimul posturilor de radio. Apariția televiziunii comerciale impunea noi aranjamente de cooperare. În conferința IBU de la Copenhaga din 1948, BBC și-a exprimat temerea că o nouă formulă ar putea să ducă la dominația sovietică și la transformarea ideologică a unei instituții profesionale specializate, inițial. Totuși, cele două organizații cooperau atât în schimbul de reportaje la zi, cât și în cazul unor evenimente internaționale (funeraliile lui Tito, competiții sportive, manifestări artistice, transmisiuni unilaterale între membri sau asociați), prin concesionarea negociată a drepturilor de difuzare în țările membre.

În același timp, în contextul Războiului Rece, vectori de comunicare din lumea occidentală și din cea comunistă

au devenit și spații de confruntare, mai ales în schimbul de reportaje filmate (IVN – Intervision News, EVN – Eurovision News), deoarece fiecare dorea să contracareze propaganda și influența politică a celuilalt¹⁰. Analista media Ellen Mickiewicz observa că în cadrul transmisiunilor tv, sovieticii au impus un sistem propriu *Intervidenie/Intervision*, echivalentul socialist al sistemului occidental *Intelsat* la care sovieticii au refuzat să adere, deși au participat ca observatori și au cooperat din când în când¹¹. Ellen Mickiewicz aprecia că „la sfârșitul Războiului Rece, aproximativ o duzină de țări aparțineau sistemului *Intervidenie/Intervision* – state client din Uniunea Sovietică, din America Latină, Europa și Asia, dar și Finlanda, stat neutru era un asemenea membru. *Intervidenie/Intervision* servea peste 350 de milioane de telespectatori”¹². A fost o construcție eminentamente politică, rezultată din interese geopolitice și nu din dorința de informare a publicului, fapt confirmat în mod clar atunci când, după prăbușirea taberei socialiste și a URSS, Organizația Internațională de Radio și Televiziune (O.I.R.T.), condusă de sovietici a încetat să mai existe, iar România și țările din Est, s-au integrat în Uniunea Europeană a Radiodifuziunii, afirmându-și și sub acest aspect dorința de a „reveni în Europa”¹³. Ceea ce nu a reușit să impună coordonarea sovietică în perioada de dominare politică și economică a OIRT a fost adoptarea

¹⁰ Vitaliy Tereshchuk, *Political and Institutional Characteristics of The Entry of the CEE Region into Regional Media Systems During the Bipolar and Post-Bipolar Periods*, în **Politeja**, no. 57, 2018, pp. 215–230, online www.jstor.org/stable/26757167, accesat 11 ian. 2020.

¹¹ Ellen Mickiewicz, *Split Signals. Television and Politics in the Soviet Union*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1988, p.15.

¹² Ibidem.

¹³ Vitaliy Tereshchuk, *op. cit.*, pp. 215–230

unanimă a sistemului tehnologic color propriu de transmisie-recepție SECAM (*Séquentiel couleur à mémoire*) pe 525 de linii, transplantat doar în fosta RDG, în Vietnam și Cambogia (În afara de țara de origine, Franța). „Încă din anii '80, în societățile occidentale, televiziunea a fost considerată mediumul privilegiat pentru comunicarea publică, având puterea de a transforma însuși modul de funcționare a tranzației politice”¹⁴. Intervenea și un interes economic major în cazul adoptării unui anumit sistem. Este vorba de furnizarea de echipament foarte sofisticat, foarte scump, cu costuri de întreținere foarte mari. Prin acceptarea aproape unanimă a sistemului color PAL de construcție germană, industria pe orizontală, asociată producerii și asistenței pentru instalațiile de studio și de emisie, se asocia cu un monopol motivat politic și cu evidente redevențe pentru proprietari/acționari. Unul dintre motivele pentru care Moscova a acceptat deschiderea unui centru de televiziune în România la sfârșitul lui 1956, dincolo de instrumentul ideologic, a fost și lărgirea pieței de echipamente. Dotările tehnice din TvR în primii ani, (care de reportaj, echipament de studio, tehnică de sunet și de lumină) au fost făcute de către sovietici. Abia după 1965, când treptat marile producții editoriale și artistice au trecut la înregistrarea imaginilor pe suport magnetic după perioada de glorie a peliculei, au fost contactați și agreați furnizori din Occident și din Statele Unite.

Aceste evoluții din sistemele de comunicare media nu aveau cum să nu fie în atenția strategilor și analiștilor militari, care urmăreau evoluțiile pe teatrele de operațiuni ale

¹⁴ Isabelle Pailliant, *Spațiul public și comunicarea*, Polirom, Iași, 2009, p.179.

Războiului Rece din anii '90. Comunicarea a devenit un loc de întâlnire a culturilor reprezentate într-o organizație multilaterală, iar frontul informațiilor publice dirijate a stabilit relații comportamentale și a planificat conexiuni pentru alinierea în interiorul unui grup de protagoniști (Occidentul) și în exteriorul lui în confruntarea cu un adversar pe măsură (Blocul dominat de URSS). Politicienii americani, preocupați de importanța „amenințării sovietice”, au susținut necesitatea de a folosi propaganda ca armă ideologică ca să-i contracareze pe ruși. După ce a experimentat o varietate de structuri birocratice în cadrul Departamentului de Stat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, guvernul american și-a transferat toate armele jurnalistice și propagandiste în mâinile Agenției de Informații a Statelor Unite (USIA). A fost înființată în 1953 ca agenție de propagandă – deși termenul de propagandă nu a fost folosit direct ca să descrie misiunea agenției, deoarece Departamentul de Stat nu dorea să fie asociat cu activități caracteristice regimurilor totalitare și de dictatură. A fost preferat un termen nou cel de „diplomație publică” asociat unei activități puse în slujba negocierii și cooperării în lume. La începutul Războiului Rece, URSS a dezvoltat rapid mijloace de informare finanțate de guvernul sovietic: Radio Moscova, Radio Pace și Progres, Agenția Rusă de Informații Telegrafice TASS, agenția de știri Novosti. Bugetul Serviciului internațional al Radio Moscova s-a ridicat la 700 de milioane de dolari în 1980 și la 550 de milioane cel pentru TASS. În general, în estimările CIA, bugetul anual al URSS pentru activități de propagandă s-ar fi ridicat la 3 miliarde 3 sute de milioane

de dolari¹⁵. „La nivel conceptual și analitic, începând cu scrierile Școlii de la Frankfurt și incluzându-le pe cele ale lui Gramsci, Barthes, Althausser și Habermas, mass-media au fost explicit considerate ca o punte de bază pentru ceea ce Althausser a numit «raportul statal ideologic» și pentru ceea ce Școala de la Frankfurt identifica drept «industriile culturale». În niciun domeniu, nici în societatea postmodernă și nici în condițiile celei mai dezvoltate democrații atinse până azi, mass-media nu găsesc un ecran alb în fața receptorului, ci un orizont de așteptare format din experiența și din dorințele individuale. Nici în cazul tinerei generații lucrurile nu stau altfel și raportul dintre mass-media și educație duce la o «dificilă întâlnire», după formularea lui Bernard Miège¹⁶».

Atât sovieticii cât și americanii au inclus în ansamblul confruntării geopolitice și geostrategice și strategii de comunicare¹⁷ în care puștile și tunurile au fost încărcate cu imagini și „cuvinte potrivite” care să ajungă la mintea și inima ascultătorului/privitorului. Aceste strategii anunțau ceea ce astăzi definim drept războiul informațional și nu semănau cu cele clasice în care erau prezente, ce-i drept, și elemente ale propagandei pentru care se pregăteau militarii sovietici și aliații lor din Tratatul de la Varșovia. Nu ei au

¹⁵ Charlotte Lepri, *De l'usage des médias à des fins de propagande pendant la guerre froide*, în **Revue internationale et stratégique**, 2010/2 n° 78, p. 114, online <https://www.cairn.info/revue-internationale-et-strategique-2010-2-page-111.htm>, accesat 11 ianuarie 2020.

¹⁶ Roger Silverstone, *Televiziunea în viața cotidiană*, trad. Claudia Morar, Polirom, Iași, 1999, p. 162.

¹⁷ Pascal Boniface, *Guerre et opinion publique: communiquer, informer, désinformer. Entretien*, în **HERMÈS** no. 70, 2014, p. 72, online <https://core.ac.uk/download/pdf/199281372.pdf> accesat la 13 septembrie 2020.

descoperit și perfecționat manipularea și inocularea unor traiectorii comportamentale ale publicului, dar fenomenul a fost sublimat de propagandiștii ambelor sisteme pentru că erau mult mai eficiente și mai ieftine. „Ori de câte ori aducem în discuție manipularea prin mass-media, trebuie să luăm în calcul limitele cunoașterii jurnalistice și riscul expunerii ei la surse înșelătoare, expresie a tiraniei autorității. A judeca măsura în care mass-media manipulează presupune și a vedea dacă nu cumva influența lor a avut loc mai presus de instituțiile media, la nivelul surselor¹⁸”.

Pascal Boniface atrage atenția că nici în perioada de sfârșit a Războiului Rece nu putem pune pe același plan strategiile de propagandă cu cele de comunicare strategică. Aparent discursurile utilizate în activitățile de propagandă și strategiile de comunicare erau la fel și urmăreau același scop: demonizarea *Celuilalt*. Diferența era provocată de „accesul publicului la o gamă mai mare de informații și faptul că o secțiune a publicului putea să caute direct aceste informații, că natura verticală a informațiilor era, totuși, mai puțin prezentă. Există mai multe diversități în sursele de informații decât propagandă masivă¹⁹. Unitatea de bază în calificarea surselor este știrea. Mai nou, *fake news* a fost tradus greșit drept *știre falsă*. Termenul englezesc se referă la informație, la noutate, înțeles ca o componentă a știrii. Informația sau noutatea pot fi false, știrea nu! Știrea este concisă, corectă, și clară, construită pe fapte și elemente verificate (de dorit din cel puțin trei surse) și asumată de producătorul ei. Altfel NU este știre! Știrea în sine nu manipulează, ea poate fi doar unul dintre

¹⁸ Marian Petcu, *Manipularea*, în Ilie Rad, coord., *Forme ale manipularii opiniei publice*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2008, p. 27.

¹⁹ Ibidem, p. 68.

instrumentele manipulării, preluat ca procedeu de industria relațiilor publice. Utilizarea știrii poate să inducă o interpretare partizană prin omisiune, prin alăturare sau printr-o prezentare incompletă, căreia i se asociază alte genuri ale producției media, unele cu intenția vădită de a deturna atenția publicului, cum este cazul jurnalisticii de opinie. De fiecare dată, sursa/autorul (instituție media sau individ) urmăresc să-și convingă destinatarii comunicării mediatice că sunt deținătorii unor informații subterane la care au acces exclusiv. „Manipularea pornește chiar din această dorință a convingerii prin care se folosesc toate pârghiile logicii, ale cutumelor, precum și date noi, venind în sprijinul demonstrației, intrând chiar în definiția manipulării mediatice²⁰”.

În acest tip de confruntare în care armele sunt încărcate cu imagini și cuvinte, acțiunea exercitată de un actor asupra altuia nu mai este de tip clasic – constrângere/distrugere fizică –, ci non-clasică, concretizată de procese comunicaționale prin care inițiatorii urmăresc modificarea și controlul a ceea ce specialiștii americani numesc *mental map*²¹. Controlul hărții mentale se obține prin utilizarea comunicării strategice. În acest scop,

²⁰ Gheorghe Schwartz, *Psihologia manipulării mediatice*, în Ilie Rad, *op. cit.* p. 37.

²¹ David Crikemans, Manuel Duran, *Mental maps, geopolitics and foreign policy analysis: basic analytical framework and application to sub-state diplomacy in the Mediterranean*, WISC – **Third Global International Studies Conference World Crisis. Revolution or Evolution in the International Community?** August 17, 2011, online https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/16309334/wisc_2011-644.pdf?1338956861=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3Dhttp_www_wiscnetwork_org_porto2011_paper.pdf accesat pe 13 septembrie 2020.

sunt aplicate forme ale comunicării cu mare putere de influențare – de la cea mediatică până la cele cu caracter special de tip operațiuni psihologice, public diplomacy sau strategic communication²². Sunt acele forme ale comunicării în masă prin care se impun valorile, normele, dar și principiile care reglementează raporturile dintre actorii mediului internațional. Profesorul Teun A. Van Dijk de la Universitatea din Amsterdam consideră că exercitarea unui asemenea tip de putere presupune „un cadru idelologic. Acest cadru, format din cogniții fundamentale sociale împărtășite, legate de interesul unui grup și al membrilor săi este căpătat, confirmat, sau schimbat prin comunicare și discurs”²³.

În perioada imediat următoare Războiului Rece, societățile estice au mărșăluit pe drumul anocrației fără busolă și fără puncte cardinale, amăgite că traversează deșertul schimbării de regim, chiar dacă harta mentală dădea o orientare de principiu. În acest context, comunicatorii, mulți provenind din fostele dictaturi filosovietice, au căpătat un rol crucial nu numai în crearea unor punți între companiile nou apărute după ruinarea economiei de stat și publicul cu noi aspirații și așteptări, ci și în modelarea responsabilității sociale corporatiste (Corporate Social Responsibility) și politicile sale. „Pentru planificarea unei strategii viabile a responsabilității sociale corporatiste trebuie înțelese mai întâi interesele și ordinea de azi a

²² Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice...*, p. 74; James Schwoch, *Global TV: New Media and the Cold War, 1946-69*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2009, p. 9.

²³ Teun A. Van Dijk, *Structures of Discourse and Structures of Power*, în **Annals of the International Communication Association**, vol.12, issue 1, pp. 18-59.

celor care o susțin. Trasarea unei hărți a acționarilor și analiza publicurilor arondate este tot ceea ce poate face un comunicator care cercetează și urmărește efectele mesajului său zi de zi. Comunicatorii devin străjerii reputației corporațiilor, dar și ai demnității publicului²⁴.

Aceste schimbări majore în natura și esența războiului au determinat reorientări strategice ale cercetării în domeniul artei și al gândirii militare, care au pus accent pe multi- și inter-disciplinaritate. Acestui domeniu i s-au adăugat aproape în mod natural preocupări pentru cunoașterea evoluțiilor petrecute în tehnica și procedurile comunicării. Cercetările s-au concentrat asupra modului în care militarii lucrează cu alți actori – de exemplu, companii private, jurnaliști, regizori de la Hollywood și organizatori de spectacole – ca să-și comunice mesajele către public²⁵. Unii specialiști au denumit acest tip de colaborare dintre militari și persoane civile ca fiind o rețea *divertisment-militar-industrial-media*, unde armata folosește și lucrează cu diverși actori pentru a crea forme variate de comunicări media utile intereselor militare care contribuie la militarizare²⁶. Înseși tehnicile de propagandă utilizate în politica internațională s-au modificat esențial

²⁴ Dolf Right, *Corporate Social Responsibility*, **The Economist**, 19 January 2008, p. 22.

²⁵ Susan T. Jackson, *Forum: Militarization 2.0: Communication and the Normalization of Political Violence in the Digital Age*, în **International Studies Review**, p. 3, online <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> accesat la 10 septembrie 2020.

²⁶ A se vedea, Sebastian Kaempf, *A relationship of mutual exploitation: the evolving ties between the Pentagon, Hollywood, and the commercial gaming sector*, în **Social Identities**, vol. 25, 2018, pp. 542-558; James Der Derian, *Virtuous War: Mapping the Military-Industrial-Media-Entertainment-Network*, 2nd edition, Routledge, London, 2009.

în timpul Războiului Rece ca urmare a apariției unei astfel de rețele. Scopul principal a fost construirea în sfera publică a unor imagini mentale puternice ale unor lideri care să întruchipeze esența eroului salvator al lumii de comunism sau apărător al societății socialiste de imperialismul occidental²⁷. Toate acestea au fost posibile deoarece au fost mobilizate atât în Est cât și în Vest resursele de cercetare în domeniul științelor sociale, ale psihologiei și ale comunicării în bătălia care a început chiar din primii ani ai Războiului Rece. Preocuparea pentru astfel de cercetări a apărut încă de la cele dintâi manifestări ale acestui fenomen. La mijlocul anului 1948, Uniunea Sovietică a lansat o campanie de denigrare a Statelor Unite, care viza atât publicul din societatea sovietică și din cea a țărilor captive Moscovei, cât și opinia publică din întreaga lume. La Moscova și în străinătate, agenți ai propagandei comuniste au atacat „imperialismul” american, au făcut cunoscut angajamentul țărilor comuniste pentru promovarea păcii în lume și au reprimat orice posibilitate de comunicare a cetățenilor din blocul comunist cu străinii și cu instituțiile lumii libere²⁸. SUA au răspuns la provocarea sovieticilor, și în anul 1950 Departamentul de Stat al Statelor Unite a lansat „*Project Troy*”, un efort interdisciplinar realizat de oameni de știință renumiți, conceput ca să elaboreze soluții pentru blocarea sovietică și modalități noi și neortodoxe de a transmite mesaje dincolo de Cortina de Fier. Proiectul a fost administrat de Institutul de Tehnologie

²⁷ Peter Burke, *Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2001, pp. 72–80.

²⁸ Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *Comunicare în conflictele internaționale. Secolul XX și începutul secolului XXI*, Editura Comunicare.ro, București, 2010, p. 139-140.

din Massachusetts, iar membrii grupului i-au prezentat raportul final Secretarului de Stat Dean Acheson în februarie 1951. În acest document erau identificate câteva tehnici avansate de „transport” al informațiilor politice și al conținutului propagandistic în țările inamice. Autorii solicitau continuarea cercetării sistematice a războiului politic împotriva blocului comunist. Proiectul a pus bazele unor relații de colaborare între guvernul SUA și principalele universități americane în domeniul cercetărilor despre Războiul Rece²⁹. Studiile au continuat în scopul mai bune cunoașteri a eficienței activităților de propagandă desfășurate de media sovietice și din țările satelit. Astfel, profesorul Alex Inkeles, deși un foarte cunoscut specialist în sociologie la Universitatea Harvard, a efectuat cercetări valoroase și în domeniul comunicării în masă din Uniunea Sovietică. El observa că și după relaxarea produsă în societatea sovietică în urma morții lui Stalin și a deschiderilor promovate de Nikita Hrușciov propaganda a rămas puternic centralizată și sub controlul absolut al partidului comunist, iar în ceea ce privește tehnicile, nimic nu s-a schimbat din scopul propagandei. Referindu-se la acest aspect, profesorul remarcă: „Nu se vorbește aici despre coexistența pașnică a ideologiilor pentru a se potrivi coexistenței sistemelor economice. Într-adevăr, în discursul său adresat Congresului al XX-lea, Hrușciov a considerat această idee «o greșeală dăunătoare.»” Noul prim-secretar al Partidului Comunist a continuat cu avertismentul: «Nu poate exista o conciliere în domeniul ideologiei. Dimpotrivă, în condițiile coexistenței pașnice

²⁹ Benno Nietzel, *Propaganda, psychological warfare and communication research in the USA and the Soviet Union during the Cold War*, în **History of the Human Sciences**, Vol. 29, no.4-5, 2016, p. 63.

a sistemelor socialiste și capitaliste, lupta ideologică dintre ele nu va slăbi, ci va fi intensificată»³⁰.

Aceste cercetări aveau și un scop pragmatic deoarece autoritățile americane doreau să cunoască și eficiența comunicării care să influențeze societățile aflate dincolo de Cortina de Fier, cu alte cuvinte voiau să vadă dacă banii cheltuiți pentru funcționarea posturilor de radio Europa Liberă și Radio Libertatea nu „erau risipiți în van”³¹. La rândul lor, și serviciile de informații sovietice au analizat propaganda americană împotriva blocului comunist. Un raport secret înaintat de acestea Departamentului de Agitație și Propagandă al Comitetului Central al PCUS conținea o descriere pe larg a postului de radio Vocea Americii și a procedeele sale logistice și atrăgea atenția că audiența sa în societatea sovietică ar putea crește rapid. Raportul a subliniat în mod clar că „radiodifuziunea internațională americană este o armă de război psihologic și formula recomandări pentru ceea ce ar trebui să facă proprii lor propagandiști și cum să o facă”³². Cercetările sovietice asupra propagandei, deși nu au lipsit din peisaj, nu au sesizat schimbările revoluționare care au avut loc în cercetarea academică din Occident privind comunicarea de masă și impactul său asupra opiniei publice și au evaluat acest peisaj prin tiparele dogmei marxist-leniniste și ale unui limbaj de lemn. Analistul sovietic G.N. Vachnadze constata în deceniul al șaptelea existența unei confruntări

³⁰ A. Inkeles (Harvard University), *Recent Developments In Soviet Mass Communications*, în **International Communication Gazette**, Volume 4 Issue 4, November 1958, p. 286, online <https://journals.sagepub.com/toc/gaza/4/4> accesat pe 10 august 2020.

³¹ Benno Nietzel, *opcit.*, in *loc.cit.*, p. 66.

³² *Ibidem*, p. 67.

pe unde radio între Est și Vest, dar nu putea depăși formele de exprimare și gândirea epocii sovietice: „Cercurile imperialiste, ascunse în spatele apelurilor demagogice pentru «dezideologizarea» relațiilor internaționale, nu au visat niciodată să pună capăt războiului ideologic împotriva socialismului. Mai mult, chiar procesul de dezamorsare a tensiunii internaționale a devenit subiectul bătăliilor ideologice. După cum s-a afirmat în rezoluția Comitetului Central al PCUS la cea de-a 60-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, «etapa actuală a dezvoltării mondiale se caracterizează prin intensificarea luptei de clasă pe arena internațională. Forțele imperialiste, temându-se de succesele și de influența crescândă a socialismului, încearcă în orice mod posibil să prevină relaxarea tensiunii»³³. Sovieticii erau la curent cu progresele realizate în modernizarea formelor și mijloacelor de luptă pe acest nou teatru de operațiuni ale confruntării specifice Războiului Rece. Știau destul de multe despre „Diplomația publică” și despre obiectivele „războiului ideologic” și erau informați asupra faptului că Occidentul „a pus cele mai recente progrese în știință și tehnologie electronică din domeniul mass-media în slujba expansiunii ideologice”³⁴ nu numai în țările socialiste, ci și în cele definite în epocă drept parte a Lumii a treia³⁵. Toate acestea erau definite ca un „imperialism informațional”³⁶ care

³³ G. N. Vachnadze, *Antenny napravleny na Vostok. Formy i meto dy imperialisticheskoy radiopropagandy na strany sotsializma*, Izd. 2 ye, pererabot. i dop. M., Politizdat, 1977, p. 5 online <https://polpred.com/free/anteny/book.pdf> accesat pe 10 august 2020.

³⁴ Ibidem, p. 36.

³⁵ Ibidem, p. 41.

³⁶ Ibidem, p. 43.

deja la vremea aceea păreau, pentru specialiștii sovietici, să ducă „la eșecul deciziilor de politică externă, la pozițiile și acțiunile eronate ale departamentelor guvernamentale americane și ale aliaților lor de peste Atlantic”³⁷. Aceste concluzii se încadrau în „Înțelegerea noastră a formelor și metodelor confruntării ideologice, fundamental diferită de cea a imperialiștilor”, iar această înțelegere a principiilor luptei ideologice neagă complet «războiul psihologic», sabotajul ideologic”³⁸. Din acest punct de vedere nu sunt surprinzătoare concluziile unor cercetări relativ recente care evidențiază că „Pe măsură ce numărul stațiilor de propagandă americane a crescut la începutul anilor 1950, sovieticii s-au aflat tot mai mult într-o poziție pasivă. Kremlinul păstrează această postură defensivă într-o formă în mare parte neschimbată, douăzeci și cinci de ani mai târziu, când ceasul bate ora «punctului culminant al destinderii», simbolizat de Conferința [penru Securitate și Cooperare] în Europa, n.n.] de la Helsinki”³⁹.

La începutul Războiului Rece, acoperirea mass-media a confruntării dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică și aliații lor a servit la escaladarea fricii interne de o distrugere iminentă. Campaniile „Spaima Roșie” ale mass-media americane au fost prezente în fiecare dintre mijloacele de

³⁷ Ibidem, p. 101.

³⁸ Ibidem, p. 6.

³⁹ Andrei Kozovoi, *La dernière bataille de la Guerre froide sur les ondes: les Soviétiques et l'information radiophonique sur les États-Unis*, în **Bulletin**, no. 26, automne 2007, online <https://www.pantheonsonbonne.fr/autres-structures-de-recherche/ipr/les-revues/bulletin/tous-les-bulletins/bulletin-n-26-les-medias-dans-les-relations-internationales-au-xxe-siecle/andrei-kozovoi-la-derniere-bataille-de-la-guerre-froide-sur-les-ondes-les-sovietiques-et-l8217information-radio-phonique-sur-les-etats-unis/> accesat pe 10 august 2020.

informare în masă. Cuvântul scris și imaginile ușor de decodificat nu numai că au creat emoțiile necesare sprijinului de care aveau nevoie autoritățile din partea opiniei publice, dar au ajutat și la consolidarea identității naționale ca o Americă virtuoasă și patriotică, în conflict cu un Est socialist periculos și distructiv⁴⁰. Mass-media au distribuit sloganuri propagandiste extreme, cum ar fi „Better Dead than Red!” (Mai bine mort decât roșu/comunist). Acest tip de propagandă politizată a servit ca să provoace isterie împotriva comunismului și a războiului nuclear⁴¹. Trebuiau să fie eliminate din conținutul media orice informații care ar fi putut conduce la simpatia societății americane față de inamic. A fost o acțiune calculată pentru menținerea antagonismului public îndreptat împotriva dușmanului și pentru respingerea ideilor politice și economice promovate de adversarii ideologici din acești primi ani ai Războiului Rece. „În mod real, după cel de-al Doilea Război Mondial, Statele Unite și aliații lor au elaborat o viziune și au construit instituții care să ne ghideze de-a lungul «îndelungatei lupte crepusculare» către victorie. Fundamentarea acestei strategii s-a sprijinit pe încrederea fermă în capacitatea unei națiuni libere să le supraviețuiască și să-i depășească prin acțiunile ei pe cei care au negat liberarea poporului său⁴²”.

Mass-media au extins propaganda la toate aspectele vieții occidentale, de la radio, la film, televiziune și tipărituri. De partea celălaltă a baricadei, mass-media sovietice

⁴⁰ Alexander Stafford, *The Role of the Media During the Cold War*, online <https://www.e-ir.info/2013/10/26/the-role-of-the-media-during-the-cold-war/> accesat la 10 august 2020 accesat pe 10 august 2020.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Condoleezza Rice, *No Higher Honor. My Years In Washington*, Crown Publishers, New York, 2011, p. 729.

încă de la începutul anului 1947, au promovat „aspectele negative ale vieții din Statele Unite”⁴³. În revista *Krokodil*, de exemplu, L. Brodata, B. Efimov și Kukryniksy prezentau caricaturi și informații despre „creșterea șomajului, discriminarea negrilor, despre extinderea corupției în presa americană, despre creșterea criminalității, iar lipsa asigurărilor medicale este în creștere în Statele Unite”⁴⁴. În 1948, mass-media sovietice au preluat și prelucrat ideile unui important lider sovietic, Mihail Suslov, care în discursul său consacrat celei de-a XXIV-a comemorări a morții lui V. I. Lenin, afirma că „Imperialismul prădător al americanilor, așa cum l-a numit Lenin, se străduiește să domine lumea, să aservească și să domine toate țările lumii. Imperialiștii americani se străduiesc în mod clar să înlocuiască Germania fascistă și Japonia și se pregătesc pentru un nou război imperialist”⁴⁵.

Sovieticii au depus un efort intens ca să creeze o imagine negativă a Statelor Unite și a aliaților lor din Europa prin cinematografie, spectacole de teatru, promovând imaginea unui dușman îndepărtat ideologic, nemilos, fără compromisuri, chiar și în perioada „dezghețului”, imagine asociată cu noile orientări pentru politica internă și externă a lui N. S. Hrușciov. Noul curs în politică promovat de succesorul lui Stalin la Congresul al XX-lea al PCUS nu a stârnit un mare entuziasm în media occidentale și

⁴³ A.G. Kolesnikova, « *Obraz vraga* » v sovetskoy propagande perioda «kholodnoy voyny»: ot sobytiya k obrazu, online <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-vraga-v-sovetskoy-propagande-perioda-holodnoy-voyny-ot-sobytiya-k-obrazu> accesat pe 10 august 2020.

⁴⁴ N.I. Nikolayeva, *Novyy obraz SSHA. Izmeneniya v sovetskoy politike i propagande v 1947-48 gg.* online <https://psyfactor.org/lib/propaganda16.htm> accesat pe 10 august 2020

⁴⁵ Ibidem.

nici o destindere în ceea ce privește confruntarea din acest război al ideilor și imaginilor. Pe de o parte, N. S. Hrușciiov a declarat că în politica internațională trebuie să se manifeste principiul „coexistenței pașnice a două sisteme sociale diferite”, iar pe alta că „Nu vom renunța niciodată la punctele noastre de vedere și nu ne vom amăgi cu iluzia că adversarii noștri de clasă își vor schimba ideologia”⁴⁶. În plan intern, regimul partidului unic a manifestat o oarecare relaxare în ceea ce privește media și profesia de jurnalist. A fost permisă înființarea unei Uniuni a Jurnaliștilor, în 1957, pentru a da greutate mass-media și ca să-i încurajeze pe membrii săi să fie mai asertivi și mai autonomi politic. Reformele în acest domeniu nu au alterat relația dintre partid și media, care presupuneau un control strict al informațiilor și o cenzură draconică.⁴⁷ Acest aspect era subliniat în discursul ministrului culturii E. A. Furtseva la cel de-al XXI-lea Congres al PCUS: „Întrebările referitoare la munca ideologică dobândesc o importanță deosebită în condițiile moderne, de asemenea, pentru că am luptat împotriva viitorului sabotaj ideologic al imperialismului. Trebuie să purtăm o luptă decisivă împotriva pătrunderii punctelor de vedere și a ideilor străine în mijlocul poporului sovietic. Propaganda și agitația, radioul și televiziunea, literatura, muzica și pictura, teatrul și cinematograful – toate mijloacele de muncă educativă trebuie perfecționate și puse în aplicare”⁴⁸.

De celălaltă parte a Cortinei, SUA au introdus tehnici și metode de influențare într-un registru mai subtil prin

⁴⁶ A.G. Kolesnikova, « *Obraz vruga* » v sovetskoy.in loc.cit.

⁴⁷ Brian McNair, *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*, Routledge, London and New York, 1991, p. 35.

⁴⁸ A.G. Kolesnikova, « *Obraz vruga* » v sovetskoy.in loc.cit.

utilizarea muzicii, în special a celei de Jazz, ca vector de cucerire a minții oamenilor din lagărul socialist. „Imaginea Americii a părut irezistibilă în perioada în care a fost privită cu detașare, așa cum se întâmplase în a doua jumătate a secolului al XX-lea, sau în perioada în care se dovedise apărătorul democrațiilor occidentale pe parcursul celor două Războaie Mondiale, sau ca o contragreutate a totalitarismului sovietic... Dar, în noul mediu istoric al unei Americi plasată deasupra lumii, neajunsurile din viața sa internă nu o mai apărau de criticile și evaluarea atentă. Larga idealizare a Americii a deschis calea unei judecări mult mai iscoditoare”⁴⁹.

În 1955, Departamentul de Stat al SUA i-a trimis pe Benny Goodman, Louis Armstrong, Dizzy Gillespie și alți muzicieni de jazz la o serie de concerte în toată Europa inclusiv în statele din Est⁵⁰. În 1959, Paul Robeson, cântăreț, actor de cinema, activist pentru drepturile afro-americanilor, interzis pe scenele americane de concert și pus pe lista neagră a senatorului John MacCarthy între 1950 și 1955 pentru simpatiile sovietice și comuniste, a concertat în România, cu un succes copleșitor. În 1957 Curtea Supremă a Statelor Unite i-a recunoscut dreptul de călătorie în străinătate și dreptul de a i se elibera pașaport. Așa a putut să efectueze un turneu cu nuanțe propagandistice în Uniunea Sovietică.

A urmat la scurt timp pătrunderea muzicii rock and roll și pop. Preluată de un grup de tineri jurnaliști, alți tineri jurnaliști precum Ekaterina Tarkhanova, Vladimir Pozner și Igor Fesunenکو, au promovat-o în emisiuni de

⁴⁹ Zbigniew Brzezinski, *Strategic Vision. America and the Crisis of Global Power*, Basic Books, New York, 2012, p. 46.

⁵⁰ Charlotte Lepri, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 115.

radio și spectacole pentru milioane de fani din societatea sovietică.⁵¹

Succesul unor acțiuni ale Occidentului era atât de evident încât, așa cum remarca și istoricul Sergei Zhuk: „La 4 martie 1972, un lider comunist dintr-o regiune industrială a Ucrainei sovietice le reproșa ideologilor locali ai Komsomolului, că: „[Există] prea mult Vest capitalist pe ecranele noastre de televiziune sovietice astăzi... Emisiuni de televiziune despre muzică și filme americane, despre moda occidentală predomină pe canalul nostru central din Moscova. Pare un fel de americanizare! Ne încurcă tinerii sovietici care încearcă să imite aceste imagini străine în comportamentul lor... Trebuie să-i oprim!”⁵² Zece ani mai târziu, în 1982, un ziar local încă se mai plângea de americanizare pe ecranele sovietice. Influența exercitată de media occidentale în țările satelit ale Moscovei era mult mai puternică și observabilă în viața de zi cu zi a societății. „În timpul Războiului Rece descurajarea militară a ajutat la împiedicarea unei agresiuni sovietice în Europa, în timp ce puterea *soft* a culturii și a ideilor a erodat încrederea în comunism dincolo de Cortina de Fier. Marea strategie a lui Kennan de *containment* s-a bazat copleșitor pe ideea de schimbare, care începuse să se resimtă între timp dincolo de Cortina de Fier într-o perioadă în care Eisenhower a

⁵¹ Sergei Zhuk, *Soviet Baby Boomers – Media and the Cultural Politics of Détente*, **Russian History Blog**, December 14, 2012, online <http://russianhistoryblog.org/2012/12/sergei-zhuk-media-in-the-life-of-the-soviet-baby-boomers-during-the-1970s/> accesat pe 14 august 2020.

⁵² Idem, *Hollywood's insidious charms: the impact of American cinema and television on the Soviet Union during the Cold War*, în **Cold War History**, vol.14, no.4, 2014, p. 614.

crezut cu tărie în diplomația publică și în schimburile culturale⁵³”.

La rândul său, Jurnalistul David K. Shipler, corespondentul la Varșovia pentru Europa de Est al cotidianului *The New York Times* constata în primăvara anului 1979 că „În întreaga Europă de Est, în cele șase țări comuniste care au servit ca tampon pentru Uniunea Sovietică de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, curentele puternice de influență occidentală circulă pe sub stratul dominației sovietice. În aproape toate aspectele societății, în literatură și muzică, dans și îmbrăcăminte, chiar și în unele politici economice și atitudini politice, rigiditatea stilului de viață sovietic a fost erodată de moda și de ideile occidentale. Acest lucru a produs pentru fiecare țară un amestec diferit de opresiune și deschidere, cenzură și dezbateri despre marxism”⁵⁴.

Influența pe care au avut-o media occidentale, deși este greu de măsurat, devenea observabilă și în societatea sovietică premergătoare perioadei lui Mihail Gorbaciov. Unul dintre promotorii deschiderilor culturale către Occident din Uniunea Sovietică, Vladimir Pozner afirma într-un interviu luat după încheierea Războiului Rece: „Cred că emisiunile radio care au venit de la *Voice of America*, *BBC World Service*, *Deutsche Welle* și apoi, desigur, de la *Radio Liberty*, au avut un impact mare. Conform diferitelor statistici, aproximativ 40 de milioane de oameni, 40 – 50

⁵³ Joseph S. Nye, Jr., *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011, p. 225.

⁵⁴ David K. Shipler, *Western Influence Growing in East Europe*, în **The New York Times**, May 14, 1979, online <https://www.nytimes.com/1979/05/14/archives/western-influence-growing-in-east-europe-the-soviet-bloc-western-in.html> accesat pe 12 septembrie 2020.

de milioane de oameni, au ascultat în mod regulat acele transmisiuni ca să afle informații. Unii au ascultat alte lucruri precum muzica de jazz pe care o aveți. Dar cred că au avut un impact foarte mare, mai ales asupra persoanelor mai tinere și, în special, desigur, asupra comunității intelectuale. Este greu de măsurat, dar îmi amintesc că oamenii ascultau și ascultau foarte mult. Și nu a fost ușor, deoarece blocarea se întâmpla. Trebuia să găsești locul și momentul în care puteai să te conectezi. Oamenii au ascultat foarte, foarte mult. Aceasta a fost propaganda occidentală pentru a contracara propaganda sovietică, și simt că s-a făcut într-un mod mult mai sofisticat. Evident, Occidentul, în special SUA și Marea Britanie, au o experiență categoric mai mare în acest tip de activitate.”⁵⁵

La întrebarea de ce influența exercitată de media occidentale care au promovat stilul de viață și valorile democrației capitaliste a fost net superioară celei ale media din țările socialiste răspunsurile pot fi găsite atât în cercetările de sociologie și psihologie socială cât și în natura și esența regimurilor dictatoriale de stânga. În primul rând, cercetările au evidențiat faptul că, spre deosebire de informația scrisă, imaginea și sunetele apelează mai degrabă la emoții decât la raționalitate. Spre deosebire de argumentarea din presa scrisă, „imaginea spune și ceea ce prin cuvinte ar fi greu de precizat și, prin urmare, privitorul nu are nevoie să contemple sau să analizeze ca să înțeleagă miturile culturale ale celor două lumi opuse,

⁵⁵ Red Files PBS broadcast, *Interview with Vladimir Pozner*, online https://www.pbs.org/redfiles/prop/deep/interv/p_int_vladimir_pozner.htm accesat pe 12 septembrie 2020.

comunistă și capitalistă”.⁵⁶ Prin aceste mecanisme influența mass-media este exercitată într-un mod mai puțin fundamental, totuși formativ, deoarece poate modifica gândirea oamenilor schimbându-le perspectiva asupra a ceea ce este important sau nu în societate⁵⁷. În al doilea rând, intervenea realitatea socială din Uniunea Sovietică unde individul era constrâns de un regim care avea și el definit un stil viață prin liderii săi și prin propaganda oficială a partidului comunist. După cum sustine Christine Evans, „aprobarea oficială a lui Brejnev pentru conceptul de stil de viață sovietic a venit în 1976, la câțiva ani după ce partidul decisese că «socialismul dezvoltat» a fost realizat, dar la scurt timp după o recoltă slabă și deficiențe în producția de bunuri de consum din 1975”⁵⁸, care anunța profunda criză economică a URSS și a statelor satelit și un eșec al competiției pe care o ducea cu Occidentul în ceea ce privește cantitatea și calitatea bunurilor de consum oferite cetățenilor săi. Dincolo de incapacitatea sistemului de a pune de acord promisiunile făcute de partid prin propagandă cu realitatea vieții de zi cu zi⁵⁹, trebuie să vedem și impactul pe care media l-au exercitat asupra nevoii omului de a ajunge la libera informare și cunoaștere.

⁵⁶ Lotta Lounasmeri, Jukka Kortti, *Campaigning between East and West: Finland and the Cold War in the presidential campaign films of Urho Kekkonen*, în **Cold War History**, vol. 20, no.3, pp.333-334.

⁵⁷ James Curran, *Media and Power*, Routledge, London and New York, 2002, p. 164.

⁵⁸ Christine Evans, *The «Soviet Way of Life» as a Way of Feeling*, în **Cahiers du monde russe** online <http://journals.openedition.org/monderusse/8201> accesat pe 10 septembrie 2020.

⁵⁹ Jeremi Suri, *The Promise and Failure of ‘Developed Socialism’: The Soviet ‘Thaw’ and the Crucible of the Prague Spring, 1964-1972*, în **Contemporary European History**, no. 15, 2006, pp. 139-142.

Așa cum observa jurnalistul Vladimir Pozner, și „rusul obișnuit avea un interes extraordinar pentru a cunoaște lumea exterioară la care nu avea acces. Nu putea obține acel acces, dar îl dorea. A citit tot pe ce a putut pune mâna; a încercat să treacă prin bruierea posturilor de radio și să asculte. Dacă rula un film străin, se putea observa și un șir de oameni în picioare doar pentru a ajunge să-l vadă, indiferent de ce film era”.⁶⁰

Pe măsură ce epoca Brejnev se încheia, Uniunea Sovietică, ca și alte țări socialiste, intrau în revoluția globală a informației. „Informația a devenit cea mai importantă marfă socială. Tot mai mulți oameni nu au mai produs doar lucruri tangibile, ci au elaborat proiecte compuse din cuvinte, numere și idei. Până nu demult informația era rară. Mesagerii ei erau așteptați cu nerăbdare, ba chiar sărbătoriți. În lumea postbelică informația a căpătat dimensiuni extraordinare. Așa cum se vorbește despre surplusuri de alimente se poate vorbi despre existența, cel puțin în lumea europeană-americană, a unor oceane de informație. Experții au estimat că în ultimii șaiszeci de ani a fost produsă mai multă informație publică decât în cei cinci mii de ani anteriori”⁶¹.

După ce s-a bucurat de un monopol vecin cu absolutul în producția și distribuția de informații în masă și de propagandă timp de câteva decenii, PCUS a constatat că monopolul său este subminat din ce în ce mai mult de sursele de informații alternative: casete video importate, transmisii de radio străine, publicații samizdat

⁶⁰ Red Files PBS broadcast, *Interview with Vladimir Pozner...in loc. cit.*

⁶¹ Romeo Nădășan, *Mutații semnificative în poziția agențiilor de presă pe piața media*, în Ilie Rad, coord., *Schimbări în Europa. Schimbări în mass-media*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004, p. 41.

și extinderea oportunităților pentru cetățenii sovietici de a lua contact cu străinii. În acest context, abordarea tradițională sovietică a știrilor și a informațiilor devenea de nesuportat, reacție confirmată și de crizele provocate de modul în care media au gestionat doborârea avionului de pasageri al companiei Korean Airlines și, mai ales, accidentul nuclear de la Cernobâl. Așa au apărut situații în care „Știrile sovietice își pierdeau credibilitatea și legitimitatea”⁶².

A fost momentul în care Mihail Gorbaciov și echipa lui au înțeles că propaganda sovietică nu mai putea să fie eficientă în combaterea fluxurilor de informații și a produselor culturale care pătrundeau din Vest în Uniunea Sovietică, în ciuda unei oarecare deschideri promovate de Leonid Ilici Brejnev în anii '70⁶³ și au inițiat o serie de măsuri care să ducă la transparență și implicit la o informare mai bună. Dar acest lucru nu a însemnat că în esență s-a schimbat mecanismul de control pe care îl aveau structurile de partid asupra media. „Un Birou Politic comunist se deosebește categoric de o republică clasică, cel mai evident prin abordarea sa cauzală a domniei legii. Cu toate acestea, între ei, liderii sovietici s-au ținut cu o tenacitate ritualistică de regulile sacre ale conducerii colective socialiste, o ideologie care era menită să slujească însăși legea în forma în care ea determina comportamentul. Cicatrizați după terorele stalinismului, membrii Biroului Politic nu s-au amenințat niciodată reciproc cu pușcăria,

⁶² Brian McNair, *op. cit.*, p. 36.

⁶³ Directorate of Intelligence, *The Debate over „Openness” in Soviet Propaganda and Culture*, A Research Paper, August 1986, p. IV, online https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000499580.pdf accesat pe 26 ianuarie 2020.

exilul sau execuția. Biroul Politic era atât de redus ca număr de membri și atât de secretos încât ar însemna să mergem prea departe dacă l-am considera o oligarhie și ne-am aștepta ca liderii sovietici să fi renunțat la coerciția eglalilor politici interni ca să evite coerciția în relațiile cu omologii lor, lideri din străinătate⁶⁴.

Gorbaciov era la fel de convins ca și predecesorii lui că „mass-media ar trebui „folosite” mai intens în efortul de a realiza „o responsabilitate mai mare, pentru o disciplină mai puternică la locul de muncă, pentru respectarea ordinii și legii socialiste și împotriva încălcărilor principiilor socialiste și ale normelor etice ale modului de viață sovietic”⁶⁵. Pe de altă parte, Gorbaciov a crezut cu sinceritate că schimbarea de ton și de atitudine a președintelui Ronald Reagan față de imperiul sovietic va însemna și o scădere în intensitate a operațiunilor americane desfășurate pe teatrele de război non-clasic. Ca să mărească credibilitatea mesajelor și a ideilor cu care lumea socialistă, în general, și cea sovietică, în special, era bombardată prin media, după 1984, Reagan s-a arătat mai deschis față de posibilitatea cooperării sovieto-americane decât erau consilierii săi⁶⁶.

⁶⁴ Vaclav Havel, *Open Letters: Selected Writings 1965 – 1990*, Vintage, New York, 1992, p, 127.

⁶⁵ Citat de Jeff Trimble, *Spreading The Word: The Kgb’s Image-Building Under Gorbachev*, Harvard University John F. Kennedy School of Government. The Joan Shorenstein Center, Discussion Paper D-24 February 1997, p. 3.

⁶⁶ Benjamin Mueller, *At Cold War’s End: Complexity, Causes, and Counterfactuals*, A thesis submitted to the Department of International Relations of the London School of Economics and Political Science for the degree of Doctor of Philosophy. London, 1 October 2015, p. 196, online http://etheses.lse.ac.uk/3260/1/Mueller_At_Cold_Wars_End.pdf accesat pe 10 august 2020.

Discursul antisovietic al președintelui american Ronald Reagan s-a schimbat pe parcursul campaniei electorale pentru cel de-al doilea mandat. Reagan i-a oferit Moscovei o ramură de măslin, numind 1984 „un an al șanselor păcii” și al reafirmării dorinței de a reinnoi negocierile. La 24 septembrie, în plină campanie electorală, Reagan a propus, în fața Adunării Generale a ONU, să se stabilească un nou cadru de negociere sovietico-american care să unească sub aceeași „umbrelă” a negocierilor trei probleme diferite privind armele nucleare: forțele nucleare intermediare; limitările armamentului strategic și armele antisatelit⁶⁷. La scurt timp după re alegerea răsunătoare a lui Reagan din noiembrie, Moscova a fost de acord să participe la negocierile **în acest cadru**. Constantin Cernenko, care a devenit prim secretar al Partidului Comunist în februarie 1984, după moartea lui Andropov, a aprobat începerea noilor discuții în martie 1985, dar ele s-au înpotmolit rapid din cauza programului de apărare antirachetă al lui Reagan (SDI), o inițiativă pe care sovieticii o considerau încă periculos de destabilizatoare. Reluarea discuțiilor a fost posibilă ca urmare a unei noi schimbări de lider la Kremlin. La scurt timp după venirea sa la putere, Mihail Gorbaciov era convins că „Niciun efort nu ar trebui ignorat pentru a reduce ostilitatea în relații”⁶⁸, pentru a avea liniștea necesară reformării sistemului și regimului politic din URSS. Ostilitatea în relațiile sovieto-americeane s-a redus atât de mult încât a surprins întreaga societate sovietică dacă ne referim la răspunsul pe care l-a dat Ronald Reagan cu prilejul vizitei la Moscova din

⁶⁷ Robert McMahan, *The Cold War. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2003, p. 159.

⁶⁸ Ibidem, p. 205-206.

primăvara anului 1988, când, întrebat fiind dacă Uniunea Sovietică mai este un imperiu al răului, a găsit o formulare care a rămas memorabilă pentru istorie: „Vorbeam de alte timpuri, de o altă eră”⁶⁹. Președintele furniza și de această dată muniție eficientă presei pentru bătălia retorică a Războiului Rece, fără să schimbe scopul final al confruntării Est-Vest. Jurnaliștii și experții sovietici obișnuiți cu discursul media din epoca sovietică, în mare parte abstract, birocratic și plin de eufemisme evazive⁷⁰, nu au putut să vadă continuitățile de ordin strategic și geopolitic. Condoleezza Rice aprecia peste ani că „Întâlnirile la cel mai înalt nivel americano-sovietice (Kennedy – Hrușciiov, Nixon – Brejnev, Reagan – Gorbaciov) au fost apreciate în bună parte, pentru că au dat semnalul că un eventual conflict major între cele două superputeri se afla sub control. În condițiile în care reprezentanții Washington-ului și ai Moscovei se așezau la masa negocierilor nu mai putea fi luată serios în calcul varianta unui război. Chiar și fără tensiunile Războiului Rece, tratativele și-au păstrat, însă, calmul”⁷¹.

Analiza empirică a evenimentelor derulate în relațiile dintre superputeri de la data la care președintele american Ronald Reagan declara în Parlamentul britanic (8 iunie, 1982) că „pentru decizia finală al luptei actuale care se întâmplă acum în lume nu va fi nevoie de bombe și rachete,

⁶⁹ John M. Jones, Robert C. Rowland, *Reagan at Moscow State University: Consubstantiality Underlying Conflict* în **Rhetoric & Public Affairs** Vol. 10, No. 1, 2007, pp. 96, online https://www.researchgate.net/publication/236764266_Reagan_at_Moscow_State_University_Consubstantiality_Underlying_Conflict accesat pe 20 Octombrie 2020.

⁷⁰ Ellen Mickiewicz, *Soviet television: Russian memories*, Cambridge University Press, 2008, p. 128.

⁷¹ Condoleezza Rice, *op. cit.* p, 57.

ci de un test de voințe și de idei [...]”⁷² și declarațiile ulterioare prin care redefinea imagologic Uninuea Sovietică, ne arată clar doar schimbări de ordin strategic, nu și abandonarea luptei cu imperiul răului. Această constatare reieșea și din afirmațiile fostului secretar al Apărării al Statelor Unite, Caspar Weinberger făcute cu prilejul unei conferințe pe tema conflictului de intensitate scăzută, desfășurată la începutul anului 1986. Potrivit acestuia, „Lumea de azi se află într-o stare de război. Nu este un război mondial, deși are loc în întreaga lume. Nu este un război între armate complet mobilizate, deși nu este mai puțin distructiv... Astăzi, una din patru țări din lume se află în război. În practică, protagoniștii acestor războaie își ascund fața în spatele unei măști. Uniunea Sovietică și cei care acționează așa se ascund în spatele acestei măști”⁷³. Acest fenomen al unui altfel de război și-a făcut simțită prezența în întreaga Europă de Est iar consecințele se vor vedea la încheierea Războiului Rece.

Media occidentale au cunoscut problemele reale ale societății comuniste și mai ales ce informații erau supuse cenzurii atât în URSS cât și în țările satelit, iar acestea deveneau teme ale dezbaterii în media internațională, mai ales în emisiuni radiofonice extrem de urmărite în societatea sovietică și în țările est europene. „Odată cu multiplicarea instituțiilor de presă, precum și cu diversificarea lor, mass-media au devenit un nou spațiu familial. În aceste condiții, manipularea mediatică a pătruns în spațiul intim, ultimul refugiu, în care individul dorea să-și

⁷² Ronald Reagan, *Address to British Parliament*, in **The History Place.Great Speeches Collection**, online <https://www.historyplace.com/speeches/reagan-parliament.htm> accesat pe 20 Octombrie 2020.

⁷³ Jochen Hippler, *op. cit. in loc.cit.*

simtă confirmat punctul de vedere și să se impună asupra familiei și a vieții”⁷⁴. După lansarea canalelor de televiziune globale, gen CNN, la începutul anilor '80, cenzurarea informației, și mai ales a imaginii a devenit o operațiune din ce în ce mai dificilă. Cercuri de stânga din Occident și din America au recurs la o producție de documentare cu tentă socială, – șomaj, familii dezbinat, sărăcia minorităților, discriminare socială, rapacitatea corporațiilor – deoarece știau că asemenea „autocritici” făceau deliciul programelor și emisiunilor din țările cu conducere comunistă, concentrate pe desfigurarea Occidentului cu înseși instrumentele de propagandă ale acestuia. Chiar și producția de divertisment și-a remodelat protagoniștii aflați în conflict și a trecut de la James Bond, agentul anti-comunist, la personaje spectaculoase cu o scenă de afirmare amplasată la nivel local, gen Forsyte Saga (aristocrația victoriană), Kojak, Mannix, (lupta anti-mafia) din care era eliminat duelul ideologic. Cu asemenea producții, realizatorii știau că pot trece de Cortina de Fier. La South Fork, locul desfășurării acțiunii multor episoade din serialul *Dallas*, de la poartă până la ranch drumul era mărginit de catarge pe care erau arborate steagurile a peste o sută de țări în care se difuzase serialul, între ele drapelele Libiei, Coreii de Nord și, bineînțeles, al României.

Succesul și atractivitatea unor emisiuni consacrate libertății cuvântului, încălcării drepturilor omului, cenzurii și dreptului la întruniri și proteste etc, era posibil și datorită faptului că în ultimii ani ai regimurilor de dictatură „nici România, nici Ungaria nu împiedică emisiunile anti-comuniste ale Radio Europa Liberă,

⁷⁴ Gheorghe Schwartz, *op. cit.* p. 38 – 39)

postul american cu sediul la Munchen, iar Polonia face acest lucru doar intermitent”⁷⁵. Marxismul, ca ideologie și practică politică, a cucerit, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, mintea și inima a milioane de oameni, prin ideea de dreptate socială și respectarea drepturilor într-o societate capitalistă dominată de inechității sociale. Eșecul regimurilor de dictatură comunistă în ceea ce privește echitatea și respectarea drepturilor fundamentale ale omului a făcut ca tocmai lupta pentru drepturi și libertăți să determine cetățenii din aceste țări să-i răstoarne prin revoluții pașnice și violență politică pe susținătorii marxismului.⁷⁶

Sesizând corect distanța enormă ce separa politica Moscovei și a sateliților ei în ceea ce privește grija față de om de propaganda care trâmbița această politică, SUA au folosit cu inteligență dorința unanimă de a se obține climatul de securitate în Europa și în lume, iar la Helsinki au impus, în Coșul III, standardele americane de conduită umană, lansând problema respectării drepturilor omului. Din primele zile după preluarea mandatului de președinte al Statelor Unite pe 20 ianuarie 1977, Jimmy Carter a reorientat politica externă americană și a creat la Departamentul de Stat funcția de asistent al secretarului (ministrului) pentru drepturile omului, post ocupat inițial de Pat Derain, un activist consecvent și entuziast în

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ A se vedea, Rosemary Foot, *The Cold War and human rights*, în Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, eds., *Cambridge History of The Cold War*, vol. III, Cambridge University Press 2010, pp. 445-465; Mark Hurs, *British Human Rights Organizations and Soviet Dissent, 1965-1985*, Bloomsbury Academic, London, New York, Oxford, New Delhi, Sydney, 1987, e-book, 2016, p. 2.

domeniu⁷⁷. Cu ajutorul lui și al colectivului nou creat, el a obținut sprijinul Congresului pentru o reconsiderare a sprijinului acordat până atunci de către Statele Unite unor regimuri nedemocratice, doar pentru că liderii lor se declarau anticomuniști. Admnsitrația Carter a adus respectarea drepturilor omului între temele prioritare ale agendei sale diplomatice, a blocat ajutoarele pentru Nicaragua, ceea ce a dus la căderea regimului Somoza (1927 – 1979), a suspendat asistența militară pentru regimul chilian al lui Pinochet, pentru cel al brazilianului Ernesto Geisel și pentru cel al argentinianului Jorge Videla, desființând astfel celebrul club al generalilor sud-americani. La convorbirile oficiale româno-americane din aprilie 1978, de la Casa Albă, Jimmy Carter l-a enervat cumplit pe liderul comunist al României când a evocat încălcările drepturilor omului, inclusiv suprimarea violentă a revoltei minerilor din valea Jiului din 1977.

Este meritul președintelui american Ronald Reagan de a fi sesizat faptul că în relațiile internaționale drepturile omului rămân un instrument și o armă de luptă contra URSS și a sateliților săi, lărgind sfera de cuprindere până la analiza încălcării democrației și a luptei anticomuniste⁷⁸. Acesta a sesizat scăderea accelerată a încrederii mării majorități a societăților socialiste în ideologia comunistă și delimitarea de conducerile politice, apreciind că era foarte probabil ca acest conflict să se încheie cu convertirea adversarului. Instrumentul ideologic pentru această operațiune a fost problema respectării drepturilor omului pe care

⁷⁷ Betty Glad, *An Outsider in the White House. Jimmy Carter, His Advisors and the Making of American Policy*, Cornell University Press, New York, 2009, p. 71.

⁷⁸ Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice...* pp. 78.

Reagan și administrația sa au invocat-o, în încercarea de a submina sistemul sovietic. Represiunea și brutalitatea în Uniunea Sovietică, dar și în unele țări-satelit, au luat forme atât de monstruoase, încât orice ar fi încercat propaganda comunistă să invoce pentru a justifica aceste acte îndreptate împotriva respectării drepturilor omului era sortit eșecului din start. „Cei aflați în cele mai înalte funcții de conducere dintr-un regim autoritar cer loialitate pentru că sunt obsedați de poziția și privilegiile lor decizionale. Oricine care acționează public pentru ca liderul suprem să fie înlocuit este retezat cu furie. Asemenea atitudine reduce la nivelul primitiv conceptul însuși de toleranță și duce contestația în zona răzburărilor sângeroase”⁷⁹. De remarcat faptul că la acea dată Mihail Gorbaciov a judecat această provocare a lumii libere în logica limbajului de lemn, definind-o „război psihologic (...) care, firește, nu are nimic comun cu o autentică confruntare de opinii, cu un schimb liber de idei, așa cum pretind cu ipocrizie unii în Occident”⁸⁰. În dialogul lui cu Margaret Thatcher despre problema drepturilor omului și a celei umanitare, Mihail Gorbaciov afirma că „sesizăm o manevră rău-voitoare care țintește să altereze imaginea Uniunii Sovietice”. În martie 1987, liderul sovietic mai credea că la o asemenea dispută se poate răspunde prin tradiționalele clișee ale propagandei comuniste. Ronald Reagan a făcut din respectarea drepturilor omului nu numai o acțiune politică, ci și o filosofie care să devină cheia unei lumi pașnice. Administrația americană a reușit în timpul lui Ronald Reagan, prin acțiunile concrete de sprijinire a regimurilor

⁷⁹ Spencer Weart, *op. cit.*162.

⁸⁰ Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Scrieri alese. 1985-1986*, București, Editura Politică, 1987, p. 261.

democratice, să întoarcă pe dos propaganda bolșevică și să promoveze convingător valorile democratice ale Occidentului, În confruntarea dintre capitalism și socialism, drepturile omului au devenit în media internațională „o foarte puternică armă ideologică în lupta împotriva comunismului”⁸¹, care a generat un adevărat șoc geopolitic față de care liderii sovietici, inclusiv Mihail Gorbaciov, și ceilalți conducători ai regimurilor comuniste din Est nu au avut reacții și răspunsuri adecvate. Interesant este faptul că fostul lider sovietic, Konstantin Cernenko, a sesizat faptul că „libertatea individului și democrația, drepturile omului și umanismul – aceste probleme majore ale zilelor noastre, se află în centrul luptei ideologice dintre cele două sisteme, socialismul și capitalismul”⁸², însă, acesta nu a mai avut și timpul necesar pentru a construi o strategie adecvată. „Cuvintele utilizate erau aceleași – «drepturile omului» –, dar înțelesul și percepția lor erau diferite în cele două lumi – cea capitalistă și cea socialistă”⁸³. Media occidentale, cu o bună știință a utilizării cuvântului și a imaginii creau în mentalul colectiv reprezentările de care se temeau cel mai mult liderii comuniști pentru că anulau discursul propagandistic prin care aceștia prezentau răul capitalist din societatea occidentală. Spencer Weart, citat anterior, constata că „aceia care își propun să-i domine pe cei ce le sunt în subordine încearcă tot ce e posibil în viața internă

⁸¹ Constantin Hlihor, *op. cit.* p. 80.

⁸² Doriane Lambelet, *The Contradiction between Soviet and American Human Rights Doctrine: Reconciliation Through Perestroika and Pragmatism*, în **Boston University International Law Journal**, vol. 7, p. 61.

⁸³ A se vedea și Cornelius Murphy, *Ideological Interpretations of Human Rights*, în **DePaul Law Review**, vol.21, issue 2, Winter 1972, pp. 288-290.

[ca să rămână pe poziții], sunt tentați, în egală măsură, să susțină folosirea amenințărilor și a forței și dincolo de granițe. Abordările lor în diferite negocieri de politică externă se apropie foarte mult de metodele specifice pe care le-au dezvoltat în ascendența lor spre puterea internă⁸⁴. Mai sus am prezentat doar unul dintre multele exemple în care arma cuvântului mânărită de jurnaliști profesioniști a contribuit din plin la prăbușirea regimurilor comuniste.

Deși calitatea vieții populației sovietice și a celei din societățile satelit ale Moscovei în deceniul al nouălea din secolului trecut a fost în multe privințe mai bună în raport cu cea a generațiilor anterioare, un număr din ce în ce mai mare de oameni cu acces prin media la standardele de viață occidentale și-au comparat situația cu bogăția țărilor dezvoltate din Occident și, astfel au ajuns la concluzii frustrante⁸⁵. Deși există opinii potrivit cărora această influență indirectă destabilizatoare pe care Occidentul a câștigat-o în URSS și printre aliații Pactului de la Varșovia prin media a fost un factor secundar al succesului în confruntarea dintre capitalism și socialism⁸⁶, evenimentele care s-au succedat cu repeziciune în anii 1988-1991, arată că ea a avut un rol important. În acești ultimi ani, dintre toate mijloacele de informare, televiziunea a fost cea care a căpătat o valoare importantă ca agent al schimbării în lumea sovietică și cea est-europeană. „Televiziunea joacă în societățile contemporane atât rolul de mijlocitor între

⁸⁴ Spencer Weart, *op. cit.*, p. 88.

⁸⁵ S. Kotkin, *Armageddon Averted: The Soviet Collapse, 1970-2000*, Oxford University Press, New York, 2003, p. 67.

⁸⁶ A. Brown, *The Gorbachev revolution and the end of the Cold War*, în M. Leffler, O. Westad, eds., *The Cambridge History of the Cold War*, Vol. 3, Cambridge University Press, New York, 2010, p. 264.

diferitele elemente ale corpului social, cât și pe cel de oglindă a realităților sociale, dar și a aspirațiilor, uneori chiar a frustrărilor și a angoaselor noastre. Situată în centrul univesului comunicării, televiziunea a dobândit rapid statutul de ceasornic sociologic, punctând ritmurile cotidiene. Televiziunea trebuie să se calchieze pe cotidianul telespectatorului, mimând ritmurile sale fiziologice, psihologice și sociale”⁸⁷.

I.2. Televiziunea și producția de televiziune, „arme” în confruntarea dintre democrațiile socialiste și democrațiile occidentale

Televiziunea, de la apariția sa în societatea modernă, a îndeplinit funcțiuni multiple. Termenul „televiziune” a apărut în 1900 în timpul unei conferințe ținute la Expoziția Universală de la Paris și a fost folosit consecvent de inventatorul britanic John Logie Baird încă din 1907. În America, primele experimente au fost efectuate în 1922 de compania AT&T și de General Electric în 1928. Profesorul Baird a realizat primul aparat de fragmentare a imaginii în 1927. Cu ajutorul acestei instalații, în 1935 a avut loc o transmisie demonstrativă de la un eveniment hipic din Londra. Compania British Broadcasting Corporation,

⁸⁷ Valentin Nicolau, *TvR. Mărire și decădere*, Nemira, București, 2019, p. 17.

înființată în 1927 prin Cartă regală, a televizat derbiul de la Epsom pentru prima dată pe 1 iunie 1931, iar deschiderea jocurilor olimpice de la Berlin din 1936 sub salutul nazist, a inaugurat transmisiile sportive pe continent⁸⁸.

România nu a rămas departe de asemenea preocupări. Pe 20 martie 1928, George Cristescu a reușit să finalizeze construirea unui dispozitiv original de transmitere a imaginii prin mijloace mecanice și optice⁸⁹. În același an, el a publicat câteva articole în revista *Radiofonia* în care și-a prezentat propriile cercetări și progresele înregistrate în laboratoarele europene. Mihail Sadoveanu a fost un entuziast susținător al noului medium. Între 1930 și 1937 au avut loc în Laboratorul de acustică și optică al Institutului electrotehnic din cadrul Universității București primele încercări de transport al imaginii la distanță, prin repetarea unor inovații ale savanților europeni. În 1938, la Târgul de Toamnă al Bucureștilor, au fost efectuate în parcul Cișmigiu primele emisiuni demonstrative în colaborare cu firma Philips din Olanda. În 1939, au fost realizate emisiuni-test de la sala Dalles din București cu actori îndrumați de Victor Ion Popa⁹⁰. În 1955, regimul comunist din România a lansat inițiativa creării unei „stații de televiziune”, ca mijloc de propagandă și divertisment. În Raportul la al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Român, Gheorghiu Dej a inclus o asemenea inițiativă în capitolul „Dezvoltarea transporturilor și

⁸⁸ Rick Marschall, *The History of Television*, Hamlyn, London 1986, p. 9.

⁸⁹ George Cristescu, „Problema televiziunii”, Revista *Radiofonia*, 1928.

⁹⁰ Oficiul de publicații al Televiziunii Române, *Televiziunea-schiță istorică*, București, 1973, p. 90.

telecomunicațiilor⁹¹”. O singură frază din Raport a dus la inaugurarea primului studio public de televiziune din România care a emis începând cu 31 decembrie 1956.

În perioada de maturizare 1950 – 1960, televiziunea cu semnal analog, relee terestre de transmisie și antene individuale de recepție a activat o anumită parte a publicului, dezinteresat până atunci de știrea de actualitate, mai ales de cea cu nuanțe politice. Popularitatea crescândă a noului medium i-a ajutat pe strategii și practicienii lui să depășească impresia de emisiune radio ilustrată și să capete o personalitate din ce în ce mai apreciată, ceea ce i-a atras spre știrea de televiziune pe cei mai puțin interesați, mai puțin aliniați unor tematici economice și politice. „Televiziunea beneficia de sprijinul imaginilor, era la îndemână în casă sau în apartament. Odată atrași de micul ecran, tot mai mulți membri ai publicului au fost captivați de televiziune. Acest fapt a marcat o diferențiere clară față de perioada ante-televiziune, în care informarea din media, mai ales din ziare și reviste, presupunea anumite capacități cognitive și o motivație solidă. Chiar și așa, totul intră într-un contrast evident cu actualul climat media în care majoritatea utilizatorilor pot să aleagă dintr-o multitudine de canale de televiziune”⁹².

Pe timp de pace, în condiții de stabilitate în politica internațională și în societatea internă televiziunea este unul din principalele mijloace de informare despre ceea ce se întâmplă în lume și un factor activ în formarea spațiului public caracteristic unei epoci sau a alteia din

⁹¹ ****Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, 23 – 28 decembrie 1955, Editura de stat pentru literatură politică, București, p. 99.

⁹² T.P. Barwise, A.S.C. Ehlenberg, *Glued to the Box*, în **Journal of Communication** vol.32, no. 4, 1982, p. 24.

perioada celor aproape o sută de ani de existență. Oamenii apelează coplesitor la televizor pentru știri. De la începutul anilor 1960, publicul a privit televiziunea nu doar ca sursa principală de știri, ci și ca mediumul de informare cu cea mai mare credibilitate.⁹³

Comunicarea audiovizuală a devenit omniprezentă în viața individului, în particular, și în cea socială, în general. Inițial, televiziunea a fost considerată cinematograful din sufragerie, pentru că orele de emisie erau limitate și emisiunile populare aveau formatul unor concursuri sau al unor minispectacole de studio. Operatorii de difuzare din Occident și din America îi atribuiau televiziunii doar un rol de divertisment. Odată instaurată în atmosfera socială și familială, televiziunea și-a dovedit și capacitatea de furnizor de venituri pentru distribuitori, prin promovare comercială și reclamă. În anii '50 această nouă funcție a început să fie însoțită de emisiunile informative. Prin intermediul mijloacelor audiovizuale a fost influențată, orientată și direcționată opinia publică în ceea ce privește interesele și motivațiile, conștiințele, chiar dincolo de propria voință a indivizilor⁹⁴. Spre deosebire de presa scrisă,

⁹³ Reginah Wanja Ndabi, *How Television Viewing Affects Public Opinion of Devolution in Embakasi South-Nairobi*, în **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, Vol. 4, No. 10, October 2014, p. 44.

⁹⁴ A se vedea pe larg, Roger Silverstone, *Televiziunea în viața cotidiană*, Polirom, Iași, 1999; Nicolae Melinescu, *O viziune despre televiziune*, Editura Master Print Super Offset București, 2013; Idem, *Jurnalismul de televiziune*, Curs, Universitatea „Andrei Șaguna” Constanța, 212-213, online <https://ro.scribd.com/document/257013621/Jurnalismul-de-Televiziune-Curs-Nicolae-Melinescu-doc>, Ileana Todoran, *Televiziunea și spațiul public*, Pro Universitaria, București 2012; Dal Yong Jin, „Transformation of the world television system under neoliberal globalization, 1983 to 2003”, în *Television & New Media*,

televiziunea nu necesită alfabetizare, dar presupune un grad ridicat de curiozitate, de deschidere spre alteritate. Odată cu maturizarea publicurilor, convenția editorială a fost acceptată, dar a crescut exigența față de conținutul și aspectul mesajelor televiziunii, atât în domeniul publicistic cât și în cel artistic. În paralel, a crescut atenția acordată de producători elementului uman și raportarea mesajelor la postura acestuia. „Televiziunea de știri și actualități a fost descrisă ca un fel de joc de basme în bucățele / puzzle electronic care, ca orice joc asemănător, nu mai avea niciun sens dacă nu era construit complet. Scoaterea câtorva piese la împlinire ar fi similară cu cercetarea degetelor de la mâini și de la picioare cu speranța descrierii întregului corp uman. În televiziunea de actualități cele mai importante piese sunt oamenii. Modul în care imaginile se asamblează pare neinteresant pentru criticii profesiei, dar îi vizează direct pe cei pentru care televiziunea din întreaga lume continuă să furnizeze informații relevante și credibile”⁹⁵. Construirea primelor care de reportaj și perfecționarea lor după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a permis o extindere vastă a capacității de diversificare a tematicii, a evenimentelor și a tipurilor de emisiuni oferite publicului. În 1953 încoronarea Reginei Elisabeta a II-a a fost transmisă în direct cu ajutorul a 21 de video-camere conectate la patru care de reportaj. Căsătoria prințului Charles cu Diana în 1981 a fost transmisă live cu 12 care de reportaj și

vol. 8, no. 3, 2007, pp.179–96; James Curran, *Media and Power*, cap. 7- „Globalization, social change and television reform”, Routledge, London and New York, 2002, pp. 187-217; Pavel Câmpeanu, *Radio, televiziune, public*, Editura Științifică, București, 1972.

⁹⁵ Ivor Yorke, *The Technique of Television News*, second edition, Focal Press, London and Boston, 1990, p. 8.

peste o sută de vido-camere. Din 1968, transmisia carelor de reportaj a fost color. Televiziunea Română a cumpărat inițial care rusești (unul aflat la Muzeul Tehnic din București) și, între 1972 și 1975, câteva care poloneze, toate cu semnal alb-negru. După 1979, au fost achiziționate două care color performante produse de Philips. Constructorul a marcat convențional calitatea transmisiilor color printr-o bandă exterioară decorativă RGB: red, green, blue. Când le-a văzut, nevasta dictatorului a cerut ca mașinile să fie revopsite cu tricolorul românesc, argumentând că roșu, verde, albastru nu erau culorile noastre naționale.

Cetățenii cu acces la televiziune au posibilitatea să obțină informații difuzate prin acest medium. Utilizarea televiziunii în democrație este crucială, deoarece democrația necesită un public vital bine informat, dornic să participe la dezbateri și lupte privind probleme politice de interes comun.⁹⁶

Imaginile însoțite de sunet sincron în epoca bipolarismului ideologic au exercitat, nu de puține ori, și influențe negative în viața particulară a omului modern și în cea socială, deopotrivă, au dus uneori chiar la distrugerea discernământului și la crearea unei apatii, care a atrofiat voința de a înțelege și de a acționa. Televiziunea este un medium unic, dar care are limitări evidente. „În ultimele decenii, psihologii au încercat să înțeleagă modul în care indivizii stabilesc și mențin relațiile sociale ca să-și întrețină sentimentul de apartenență la o anumită comunitate și să blocheze starea de însingurare. Odată cu desprinderea destinatarilor mesajului mediatic de priza electrică din perete prin dezvoltarea platformelor digitale cu baterii,

⁹⁶ Reginah Wanja Ndabi, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 44.

cercetătorii au penetrat domeniul relațiilor parasociale, un fel de pseudo-relații dezvoltate în timp cu persoane sau indivizi pe care îi vedem pe micile ecrane. Relațiile parasociale se stabilesc prin implicarea emoțională a individului în existența unor personaje imaginare promovate de producția artistică, devenite prin repetare un fel de asociați sentimentali permanenți⁹⁷. O asemenea asociere ar fi fost imposibilă în perioada televiziunii de partid, precum cea din România, din cauză că mesajul era orientat tocmai spre înghesuirea individului în ceea ce Walter Lippmann numea „turma tembelă” (*bewildered herd, orig. engl.*), înconjurat de constrângeri și lipsuri, privat de posibilitatea de comunicare cu semenii. În ultimii ani de comunism, raționalizarea benzinei pentru utilizatorii particulari din România nu avea un scop eminent economic, ci mai degrabă îngrădea posibilitatea de mișcare, de comunicare directă între oameni.

Necesitatea dramatizării, problema constrângerilor de timp, nevoia de conținut vizual și necesitatea de a clarifica poveștile complexe fac parte din problemă. Povestirea reală nu este investigată în profunzime, așa cum se întâmplă în alte surse media, cum ar fi ziare, reviste sau chiar Internet. Democrația a scăzut ca urmare a televiziunii⁹⁸. Majoritatea cetățenilor apreciază că știrile de televiziune le oferă suficiente informații și mulți apelează intenționat la televiziune pentru această informare. Redactarea știrilor de televiziune și-a format în timp o stilistică proprie care să cuprindă maximum de informații pe unitatea minimă

⁹⁷ Fionnuala Butler, Cynthia Pickett, *Imaginary Friends*, in **Scientific American**, 28 July 2009, online <https://www.scientificamerican.com/article/imaginary-friends/> accesat la 21 octombrie 2020.

⁹⁸ Reginah Wanja Ndabi, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 45.

de timp. Concizia știrii a devenit una din caracteristicile ei principale, care a făcut-o mai atractivă și pentru că informația audio era copmplementată armonios cu imaginea. Pe timpul Războiului Rece, televiziunea a încurajat telespectatorii să ia decizii politice bazate pe emoții, mai degrabă decât să se angajeze într-o gândire logică în virtutea căreia să fie adoptate anumite opțiuni.

Încă de la începuturile dominației mijloacelor audiovizuale, potrivit unor reputați teoreticieni americani ai mass-media, profesorii Lazarsfeld și Merton de la Universitatea Columbia din Statele Unite, omul modern dă o atenție atât de mare informațiilor cu care mass-media îl bombardează, încât ajunge să nu mai poată face deosebirea dintre *cunoașterea* problemelor sociale și *acțiunea individuală sau comună* în a rezolva acele probleme⁹⁹. Specialiștii au numit această confuzie „disfuncția narcotică”, prin care oamenii înlocuiesc realitatea cu un surogat al realității, iar ca efect se creează dependențe cognitive, afective și comportamentale. Aceste dependențe duc la un anumit nivel de sfidare, care agravează capacitatea cognitiv-perceptivă. Astfel oamenii pot fi nu numai informați, ci și dezinformați prin intermediul imaginii televizate. Este una dintre posibilele explicații pentru faptul că producția generalistă de televiziune, mai ales în ultimii ani ai Războiului Rece a fost un mijloc și o cale prin care s-au desfășurat ostilitățile dintre Est și Vest de ambele părți ale Cortinei de Fier. „Televiziunile generaliste consideră individul drept

⁹⁹ Apud, Peter Simonson, Gabriel Weimann, *Critical Research at Columbia: Lazarsfeld's and Merton's „Mass Communication, Popular Taste, and Organized Social Action”* online https://www.blackwellpublishing.com/content/bpl_images/content_store/sample_chapter/0745629334/Katz.pdf accesat pe 19 septembrie 2020.

element al unui întreg, înscris într-o istorie, înrădăcinat într-un teritoriu, deținând, în acest sens un rol social major și izbutind să unească, prin informație și emoție, un univers amenințat de dezintegrarea socială. Pentru telespectator, chiar dacă ea reprezintă în primul rând un mijloc de distracție, televiziunea oferă prilejul de a fi în rezonanță cu lumera și epoca sa [...] Întrucât televiziunea anulează distanțele în timp și spațiu, telespectatorul se obișnuiește să suporte în direct șocul unor imagini traumatizante sau neînsemnate. Mediatizând violența, groaza sau sărăcia, televiziunea ajunge să le bagatelizeze¹⁰⁰. Fenomenul se manifestă mai ales prin supra-expunerea unor asemenea teme. Tratate direct, prin particularizarea unor situații cu valoare generală, violența, groaza, sărăcia și alte situații cu un mare impact emoțional negativ nu pot fi nici ocolite și nici speculate. Asasinatele teroriștilor încă de pe vremea Brigăzilor Roșii, erupțiile devastatoare ale vulcanului Kīlawea, înlăturarea lui Alende prin rebeliune armată au fost evenimente care au afectat populații numeroase dincolo de granițele de stat și ele nu puteau fi trecute sub tăcere, dar nici nu își sporeau dramtismul prin exagerearea componentei violente.

Continental european împărțit ideologic, politic, economic și militar de o Cortină de Fier după cel de-al Doilea Război Mondial, nu avea cum să rămână unitar în comunicarea televizuală. În peisajul mass-media al Războiului Rece, televiziunea a fost factorul dominant în formularea agendei sociale, culturale și politice a societăților din cele două blocuri militar-economice, deoarece a

¹⁰⁰ * * * *La Télévision de demain, nouvelles technologies et société*, în *Officiel de la République Française*, 2/97, Paris, 1989, p.18.

devenit „un sistem centralizat de narare a evenimentelor și o parte integrantă a vieții noastre de zi cu zi”¹⁰¹. A fost în acei ani principala sursă zilnică de informații, dar și de divertisment a societății¹⁰². Prin mesajele și imaginile transmise în masă, televiziunea a format acel loc simbolic care ar putea fi definit ca o piață virtuală¹⁰³ în care fiecare om avea posibilitatea să se informeze mai mult sau mai puțin despre ceea ce se întâmplă în propria societate sau în lume. În interiorul acestei realități a mediului comunicațional, cineva trebuia să selecteze și să-și asume decizia de filtrare a evenimentelor care devin știre, din multitudinea de informații recepționate zilnic. În 1943, Kurt Levin (*Forces Behind Food Habits and Methods of Change*) a folosit termenul de *gatekeeper* – portar –, iar procesul denumit – *gatekeeping* –, perceput de atunci încoace „ca o procedură de selectare, redactare, editare, poziționare, programare repetare și a altor manevre de transmitere a informației pentru ca aceasta să devină știre... Portarii – străjerii se manifestă sub diferite forme: comunicători, coduri de conduită, politici editoriale și algoritmi cibernetic. Poarta a fost percepută ca un punct de intrare/ieșire prin care acest proces complex implică decizii pentru durata sau spațiul tipărit acordate unui eveniment-știre, care prin publicare sau difuzare plasează

¹⁰¹ George Gerbner, Larry Gross, Michael Morgan, Nanoy Signorielli, *Living With Television: The Dynamics of The Cultivation Process*, online <https://web.asc.upenn.edu/Gerbner/Asset.aspx?assetID=1644> accesat pe 30 septembrie 2020

¹⁰² Evelyne Cohen, *La télévision dans les démocraties. Années 30-années 1980*, în *Amnis*, no. 4, 2004, online <http://journals.openedition.org/amnis/767> accesat pe 30 septembrie 2020.

¹⁰³ Paul C. Adams, *Television as Gathering Place*, în *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 82, no.1, 1992, p. 118.

evenimentul ca relatare de ultimă oră sau de continuitate, dacă desfășurarea lui depășește o singură zi. În acest context jurnalistul, editorul, programatorul devine cel care încadrează o comunicare mediatică¹⁰⁴.

Televiziunea de ambele părți ale cortinei ideologice, ca și alte mijloace media, a îndeplinit o funcție duală. Pe de o parte, a funcționat ca serviciu public și le-a furnizat tuturor cetățenilor în condiții egale informații care au dezvoltat spiritul civic, dar și „producții” care au contribuit la divertisment, formare și exprimare culturală. Dezvoltarea televiziunii în Occident și înmulțirea familiilor care dispuneau de un televizor a stimulat apariția canalelor comerciale, ceea ce a schimbat dramatic echilibrul de forțe pe piața audio-vizualului. „Anii '80 au însemnat o perioadă în care serviciul public de televiziune s-a confruntat pentru prima dată cu o provocare foarte puternică. Organizațiile de televiziune publică consideraseră până atunci că dețineau monopolul, dar s-au trezit brusc că trăiau primul șoc al diversificării producției și a publicului din audio-vizual¹⁰⁵. Dezvoltările tehnicilor editoriale, lupta pentru audiență între televiziunea publică și canalele comerciale au generat concurența ca orchestrator al politicilor editoriale. În România procesul a fost exact invers în urma restricțiilor tematice pentru jurnalismul de informație și scurtrea dramatică a orelor de emisie. Aflat în mijlocul unor confruntări între menirea profesională și constrângerile politice, Ilie Ciurescu, unul dintre video-jurnaliștii de excepție

¹⁰⁴ R.M. Entman, *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*, în **Journal of Communication** vol. 43, no.4, 1993, p. 51.

¹⁰⁵ James Curran, Jean Seaton, *Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*, Taylor and Francis, fifth Edition, Abigdon-on-Thames, 1997, p. 209.

ai perioadei analizate mărturisea: „La intrarea în criza profundă a anilor '80, jurnaliștii Actualităților s-au văzut obligați să pună de acord, cu atenție și pricepere, dificultățile interne cu evenimentele internaționale, care-și urmau cursul. Care erau preocupările principale? Programele de știri, Telejurnalul și emisiunile de actualitate săptămânale căutau teme externe oarecum neutre. Era de o dificultate majoră identificarea subiectelor și, mai ales, a imaginilor pentru reportaje, comentarii și documentare cu subiect din actualitatea internațională. Ele urmau să pună în evidență, cu precădere, confruntarea dintre cele două tipuri de orânduiri – socialism și capitalism – cu supralicitarea pretinselor victorii ale socialismului. Comparațiile nu erau deloc avantajoase, fiind vorba de nivelul de trai și de relația totdeauna nimicitoare cu drepturile omului. Comentariile ca specie jurnalistică de sine stătătoare erau timide. Datele, mai ales cele statistice, erau lăsate la interpretarea fiecărui telespectator care viziona emisiuni săptămânale de tipul *Panoramic Internațional*, *Din lumea contemporană* sau *Cadran Mondial*. Periodic, se realizau, în aceeași ordine de idei și de oarecare neutralitate, retrospective de tipul Războiul din Vietnam, situația din Orientul Mijlociu, politica de apartheid, realitățile lumii a treia etc. Nu pot fi neglijate efortul considerabil, aplicarea operativă a celor mai recente tehnici de montaj-editare pe suport electronic, monitorizarea și preluarea din mers a tot ce însemna actualitate de interes public... Două componente ale orientării activității publicistice, cenzura și viza, au conviețuit o perioadă îndelungată. Cenzura deținea puterea absolută. Ea domina drepturile și forța pentru conținutul propagandistic, ideologic, doctrinar al fiecărei fraze rostite la microfon sau în fața video-camerei. Vasala viză se ocupa

de formatul, tehnicile și procedurile editoriale, de respectarea normelor și standardelor jurnalistice. Ordinele, poruncile, limitele și restricțiile purificatoare, exersate sever de cenzură, trebuiau împachetate cu pricepere și operativitate de vizele care monitorizau strict profesional știrile, reportajele, documentarele și programele de cultură, sport, divertisment, trimise în eter cu atributele capacității de convingere și captivare. Mandatul, esența vizei releva o suită de operațiuni jurnalistice cotidiene prin care se asigura, pe de-o parte, organizarea și funcționarea emisiunilor de știri, toate difuzate în direct, iar pe de altă parte, coservarea și perfecționarea continuă a formatelor de prezentare, de punere în undă a tuturor producțiilor¹⁰⁶.

Ca să îndeplinească rolul de *gatekeeper*, televiziunea, afirmă specialiștii, ar trebui să fie cât mai liberă posibil și departe de influențele exercitate de factorul economic sau de puterea de stat.¹⁰⁷ Numai că lucrurile nu au stat așa în momentul în care televiziunea se dezvoltă atât din punct de vedere al tehnologiilor de transmitere cât și al programelor și emisiunilor de știri, cultură și artă.

Deși inițial a existat o singură rețea de televiziune a Uniunii Europene a Radiodifuziunii (EBU), Cortina de Fier a determinat ca Vestul și Estul să aibă fiecare un sistem propriu de televiziune – *Eurovision* și *Intervidenie/*

¹⁰⁶ Ilie Ciurescu, „Toate materialele filmate de echipe ale Televiziunii Române din care am făcut parte, în Africa, Asia, America Latină, în Statele Unite și în Europa au fost distruse total”, *Revista Română de Istoria Presei*, Anul VIII, nr. 1 (15), 2014, p. 135.

¹⁰⁷ Márcia Detoni, *Public service broadcasting and the construction of a public sphere*, în **Comunicação e Sociedade**, vol. 30, 2015, pp. 39 – 54 online https://www.researchgate.net/publication/312252968_The_public_service_broadcasting_and_the_construction_of_a_public_sphere accesat pe 30 septembrie 2020.

Intervision –, ca parte a realinierii la Războiului Rece a organismelor internaționale din 1950¹⁰⁸. Cele două rețele și-au conectat afiliații printr-un sistem de relee de transmisie, cu centre unice de coordonare și control, așa cum am arătat, situate la Geneva și respectiv Praga. Deși *Eurovision* a apărut prima în anul 1954 și era mult mai extinsă decât *Intervision*, înființată șapte ani mai târziu, în august 1961, ambele rețele îndeplineau aproximativ același scop de a pune în comun sau de a schimba voluntar materialele programului printr-o rețea coordonată central, dar erau total diferite în ceea ce privește alcătuirea și difuzarea producției de televiziune, cu libertate editorială și orientate de principiile pieței concurențiale într-o foarte largă măsură în societatea occidentală¹⁰⁹, și un puternic control al partidului-stat în Uniunea Sovietică și în țările care se aflau în sfera sa de influență¹¹⁰.

În condițiile unei confruntări acerbe și continue între Est și Vest, televiziunea a fost și un câmp de cooperare¹¹¹ care trebuie văzut ca o altă modalitate prin care Occidentul a „bombardat” estul cu valori și imagini. Ele au contribuit indirect la erodarea încrederii populației în ideologia și propaganda politică promovată de partidele comuniste și autoritățile publice în URSS și în țările socialiste. „Este de netăgăduit că ideologia influențează comportamentul,

¹⁰⁸ Konrad Kressley, *East-West Communication in Europe. The Television Nex*, în **Communication Research**, Vol. 5, No. 1, January 1978, p. 72.

¹⁰⁹ Evelyne Cohen, *op. cit.*, in *loc.cit.*

¹¹⁰ A se vedea și Kristin Roth-Ey, *Finding a Home for Television in the USSR, 1950-1970*, în **Slavic Review**, Vol. 66, No. 2, Summer, 2007, pp. 278-306; Ellen Propper Mickiewicz, *Media and the Russian Public*, Praeger, New York, 1981, pp. 18-19.

¹¹¹ Konrad Kressley, *op. cit.*, in *loc. cit.*, pp.74-75.

altfel, de ce s-ar mai strădui politicieni abili să țină dicursuri publice? Oamenii nu pot acționa strict în conformitate cu faptele obiective ale forțelor materiale, care nu sunt niciodată cunoscute perfect. Ei acționează în consens cu ceea ce *ei* consideră că sunt fapte, bazându-se pe ideile lor despre mersul lumii. Chiar și cei mai cinici lideri ajung să creadă treptat propriile declarații despre motivele lor ideologice, altfel cad într-o capcană atunci când adepții lor acceptă ce li se spune și le cer liderilor să-și respecte declarațiile”¹¹². Are dreptate Andreas Fickers, care consideră că trebuie revizuită opinia potrivit căreia media, în general, și televiziunea, în special, au fost doar o problemă de hegemonie în cele două sfere de influență. Țările din cele două blocuri politico-militare au avut o colaborare în domeniul tehnic, dar și în cel al producției de televiziune, care a variat de la țară la țară și în diferite etape distincte ale Războiului Rece.¹¹³

Începutul a fost făcut în anii dezghețului inițiat de Hrușciiov și continuat de Brejnev fără să fie modificată viziunea precedesorului său despre televiziune, prezentată în fața Biroului Politic al CC al PCUS după vizita de stat în SUA, în 1959, că „televiziunea va fi un mijloc pentru a-și promova ideile”.¹¹⁴ Astfel, au apărut forme de vizionare și difuzare transfrontalieră care au oferit un mod deosebit de explicit care să demonstreze puterea și

¹¹² Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca N.Y., 1991, pp. 41-42.

¹¹³ Andreas Fickers, *Looking East Watching West? On the Asymmetrical Interdependencies of Cold War European Communication Spaces*, în Kirsten Bönker, Julia Obertreis, Sven Grampp, *Television Beyond and Across the Iron Curtain*, p. 6.

¹¹⁴ Kirsten Bönker, *Television and Political Communication in the Late Soviet Union*, Lexington Books, 2020, p. 195.

posibilitățile televiziunii. Pentru a realiza aceste transmisii, organizațiile naționale de difuzare au trebuit să dezvolte infrastructuri transnaționale și să se angajeze în producții comune de evenimente de difuzare. Astfel de transmisii multilaterale au fost întoarcerea cosmonautului Yuri Gagarin la Moscova după ce a orbitat Pământul în aprilie 1961, funeraliile președintelui Kennedy în 1963 (difuzate în direct și de Televiziunea Română), și aselenizarea modulului lunar Eagle în cadrul misiunii Apollo 11 în 1969¹¹⁵. Aceste transmisii au fost co-producții ale organizațiilor de difuzare de pe fiecare parte a Cortinei de Fier și erau legate de dorința de a realiza o formă de comunicare audio-vizuală extinsă, realizabilă prin cooperarea în domeniul tehnologiilor de comunicații. Franța, de exemplu, i-a oferit gratis Uniunii Sovietice mijlocele tehnice de difuzare color a programelor de televiziune nu pentru că exista în societatea sa un puternic partid de stânga, ci pentru ca să-și asigure o piață de desfacere. Ambele țări și televiziuni, adoptaseră același sistem de transmisie – producție, SECAM, realizat de tehnicienii francezi. URSS a cumpărat întreaga tehnologie color franceză și a impus-o celorlalte state comuniste. România a preferat să achiziționeze sistemul color de televiziune PAL-SECAM, construit special ca urmare a cererii părții române. Nicolae Stanciu, directorul general adjunct, șeful Direcției tehnice (1956 – 1997) explica: „Spre sfârșitul anilor '70 se aflau în competiție trei sisteme de televiziune în culori: NTSC (american), PAL (german) și SECAM (francez). Din cauza opțiunii interesate a Uniunii Sovietice în favoarea

¹¹⁵ Lars Lundgren, Christine E Evans, *Producing global media memories: Media events and the power dynamics of transnational television history*, în *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 20, no.3, 2017, p. 253.

sistemului SECAM și a relațiilor politice dintre țările din estul Europei, toate fostele țări socialiste, cu excepția Iugoslaviei, s-au pronunțat în favoarea acestui sistem, inferior din punct de vedere tehnic și mai costisitor din punct de vedere economic. Și România procedase la fel... Cum am reușit să ocolim această decizie și să introducem în România sistemul PAL, cel mai bun dintre cele aflate în competiție, este o istorie complicată”¹¹⁶.

Paul Niculescu Mizil, într-o convorbire cu profesorul Ioan Scurtu și Mariana Conovici pentru arhiva de istorie orală a Radiodifuziunii, afirma că s-a recurs la un asemenea sistem construit „în așa fel, încât să n-avem dificultăți nici cu televiziunile occidentale – dacă vrem să trimitem sau să luăm [programe] – și nici să n-avem dificultăți cu televiziunile răsăritene. Deci ăsta a fost un act deliberat, politic!”¹¹⁷

Tot în acești ani guvernul sovietic și celelalte guverne socialiste, au permis cumpărarea de licențe oficiale pentru a se imprima discuri cu muzică ale unor formații de mare popularitate din Occident și au fost difuzate filme occidentale cu licență oficială (mai mult de 150 de lung metraje din 70 de țări doar în 1973)¹¹⁸. Televiziunea sovietică a difuzat concertele unor soliști de muzică rock și pop din Occident. Unele vedete de muzică pop occidentale au concertat în direct pentru publicul sovietic în URSS și fragmente din

¹¹⁶ Nicolae Stanciu, *Televiziunea Română – 40 de ani*, în TvR, *Viziune Tele*, ediție specială, Redacția de Documentare și Tipărituri, București, 31 decembrie 1996, p. 201

¹¹⁷ Apud, Octavian Silivestru, *Pentru Televiziune s-a adoptat un sistem mixt PAL – SECAM*, în Radio România, Agenția de presă Rador, 08/02/2018, online <http://www.rador.ro/2018/02/08/pentru-televiziune-s-a-adoptat-un-sistem-mixt-pal-secam/> accesat pe 16 septembrie 2020.

¹¹⁸ Sergei Zhuk, *op. cit.* p. 605.

aceste concerte au fost prezentate la televiziunea sovietică¹¹⁹. Deschiderea nu a fost spectaculoasă prin ponderea produselor de televiziune importate de țările socialiste în primii ani ai deceniului al optulea al secolului, care în totalul său era de 40%¹²⁰ prin tematică și mesaj. Tocmai acestea aduceau în casa cetățeanului sovietic și din țările satelit imaginea unei lumi pe care propaganda oficială o zugăvea în culori înfricoșătoare. Kristin Roth Ey și Larissa Zakharova constatau că „Istoria comunicării în masă și a tehnologiei sale oferă date fundamentale despre realitățile sociale, politice și culturale din Uniunea Sovietică și din Europa răsăriteană. Cercetarea comunicatorilor din media și a consumatorilor de media din această regiune evidențiază experiențele emoționale din centrul fenomenului comunicațional mediatic și dezvăluie o relație mult mai complexă între viața privată și domeniul public, dirijat și controlat. Aparentul consens, de fapt o supunere impusă prin frică, asociat cu diverse forme de angajare în regimurile socialiste a acoperit diverse forme de implicare în locurile comune ale socialismului răsăritean. Superficialitatea statică și obtuză a propagandei de stat a înșelat un public divers și dinamic”¹²¹.

Evenimentele au făcut posibil ca, în iunie 1973, să fie încheiat un acord între URSS și SUA privind contactele, schimburile și cooperarea în domeniul producției culturale, care a fost urmat de mult-renumitul proiect spațial SUA-URSS

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Andreas Fickers, *Looking East Watching West*, op. cit., p. 16

¹²¹ Kristin RothEy et Larissa Zakharova, *Communications and media in the USSR and Eastern Europe*, în **Cahier du monde russe**, vol. 56, no. 2 – 3, 2015, p. 36.

„Soyuz-Apollo” din 1974¹²². Conferința penru Securitate și Cooperare în Europa, de la Helsinki a oficializat și a dat putere juridică unei colaborări existente între televiziunile de pe ambele părți ale Cortinei de Fier prin stipularea în Actul final al Conferinței că schimbul de programe de televiziune devine o parte a procesului de destindere din Europa¹²³. Acest dezgheț ideologic, care s-a simțit și pe ecranele televiziunii sovietice, a durat până la sfârșitul anului 1979, când Uniunea Sovietică a început un război prelungit în Afganistan, fiind profund negativ percepută în Occident¹²⁴.

Ca să contracareze și să închidă într-un fel spațiul său de hegemonie politică și în ceea ce privește comunicarea mediatică odată cu apariția comunicațiilor prin satelit Uniunea Sovietică a creat și un spațiu comunicational cu țările socialiste care viza în principal evenimente sportive și muzicale, *Intervidenie/Intervision*. Printre altele, organizația a inițiat o competiție muzicală în 1977¹²⁵ care, potrivit lui Elise Morton, fost redactor al *Intervidenie/Intervision*, „reflecta în mare măsură formula Eurovision”¹²⁶, apărută încă din anii '50. Era expresia limitelor în domeniul cooperării dintre Est și Vest, deoarece atât mass-media occidentale cât și cele din țările socialiste au fost antrenate

¹²² Alexander Fedorov, *The Western World in the Soviet cinema during the Cold War*, în **Propaganda in the World and Local Conflicts**, Vol. 2, Issue 2, 2014, p. 118.

¹²³ Andreas Fickers, *Looking East...op. cit.*, p. 14

¹²⁴ Alexander Fedorov, *op. cit.*, p. 118

¹²⁵ *Ibidem*, p. 15

¹²⁶ Elise Morton, *Intervision, the Communist Counterpart to Eurovision That Didn't Quite Work*, în **The Culture Trip**, 5 May 2019, online <https://theculturetrip.com/europe/articles/intervision-the-communist-counterpart-to-eurovision-that-didnt-quite-work/> accesat pe 10 august 2020.

în apărarea intereselor economice și militare ale statelor pe teritoriul cărora își desfășurau activitatea într-o măsură mai mare sau mai mică, direct sau indirect. Dealtfel, prin producția specifică, toate instituțiile mass-media au trebuit să țină cont, într-un fel sau altul, și de „nevoile” pe care le avea guvernul în lupta cu „inamicul” din partea celălaltă a Cortinei de Fier. Guvernele aliate occidentale, pe de o parte, și Uniunea Sovietică cu sateliții săi, pe de alta, nu ar fi putut să producă sau să obțină altfel suficient sprijin public în războiul propagandistic fără contribuția mass-media în primele decenii și cu al televiziunii spre finalul Războiului Rece.¹²⁷ Studii recente subliniază faptul că acest câmp de confruntare mediatică prin intermediul televiziunii nu trebuie analizat din perspectiva unui partizanat politico-ideologic care să conducă la etichetări pozitive sau negative ale unor procese care țin de fenomenul televiziune în Europa separată de Zidul Berlinului și necesită o înțelegere mai largă. „Angajarea majorității entităților media față de politica guvernului și politizarea conținutului lor a început aproape imediat după declanșarea Războiului Rece, fapt evidențiat de reportajele de televiziune cu comentariul scris și chiar produse de sistemele naționale de apărare. Această tendință a media de acceptare a influenței guvernamentale a fost esențială în obținerea sprijinului publicului pentru acțiunile statului. Rolul inițial asumat de media a fost să motiveze populația postbelică pentru reafirmarea și apărarea fidelității lor

¹²⁷ A se vedea, Thomas Doherty, *Cold War, Cool Medium: Television, McCarthyism, and American Culture*, Columbia University Press, New York, 2003, pp. 6-37; Octavio Penna Pieranti, Edilon Esaú Reis, *Counterattack in Cold War? How Socialist Bloc TV Transmitted to Capitalist Europe*, în *Mediální studia/Media Studies*, Issue 1, 2018, pp. 6-29.

politice și economice. În timp ce media occidentale private se solidarizau cu apărarea intereselor militare și economice proprii, și media sovietice cenzurate de stat erau la fel de hotărâte să le apere pe ale lor. Toate entitățile media au reușit să genereze sprijinul popular pentru acțiunile guvernelor lor împotriva inamicului extern. Fără contribuția mass-media, nici guvernele occidentale aliate și nici Uniunea Sovietică și sateliții ei nu ar fi reușit vreodată să provoace și să mențină suficient sprijin public și șovinism pe durata acestui conflict ideologic îndelungat¹²⁸.

Un excelent cunoscător al fenomenului, profesoara și cercetătoarea Daniela Mustață arăta: „Cu siguranță, regimurile politice și perioada specială a Războiului Rece au influențat practica și experiența televiziunii în Europa de Est și Centrală. Dar asta nu înseamnă că politica și istoria politică sunt singurele lentile prin care trebuie să privim televiziunea în această regiune. Televiziunea socialistă este mult mai mult decât istoria Războiului Rece și politica Estului împotriva Vestului”¹²⁹.

Toată această bătălie dintre blocul sovietic și democrațiile occidentale, pe un câmp de luptă în care puștile erau încărcate nu ca în confruntările clasice cu gloanțe care săucidă, ci cu imagini și cuvinte care să afecteze tabla de valori a Celuilalt a avut loc pe fondul unei profunde revoluții în comunicare. Ambele blocuri au privit Războiul

¹²⁸ Thomas Doherty, *Cold War, Cool Medium: Television, McCarthyism, and American Culture*, Columbia University Press, New York, 2003, p.43.

¹²⁹ Daniela Mustață, *Why an Issue on «Television Histories in (Post) Socialist Europe?»* în **VIEW, Journal of European Television History and Culture**, vol. 3, no.5, p. 2, online <https://doi.org/10.18146/2213-0969.2014.JETHC050> accesat pe 11 august 2020.

Rece, cel puțin parțial, ca un conflict ideologic și, ca urmare, „războiul”, timp de mai multe decenii, a fost purtat folosind discursul și instrumentele oferite de mijloacele audiovizuale și industria cinematografică pentru a afecta fiecare, în tabăra celuilalt, încrederea opiniei publice în valorile și ideologia pe care se sprijineau statele¹³⁰.

În ciuda diferențelor structurale de organizare și funcționare a instituțiilor de televiziune din societatea celor două superputeri ale Războiului Rece acestea au fost apropiate ca scopuri urmărite în construirea și difuzarea producției specifice. Cele din Vest prezentau omul din societatea occidentală în opoziție cu trăsăturile comunismului din societatea sovietică și a țărilor satelit. La rândul lor, televiziunea sovietică și cele din țările satelit au căutat, de asemenea, să arate prin producția lor contrastul dintre cele două lumi: o Americă agresivă, capitalist-imperialistă și Uniunea Sovietică, o țară fundamental pașnică¹³¹. Atât pentru SUA¹³² cât și pentru URSS¹³³ scopul luptei imagologice a fost distribuirea largă a producției de televiziune pentru ca să-și convingă privitorii lor că lumea trebuie să urmeze

¹³⁰ Megan Ward, Shannon Pierson, Jessica Beyer, *Formative Battles: Cold War Disinformation Campaigns and Mitigation Strategies*, Wilson Centre, August 2019, p. 4, online https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cold_war_disinformation_campaign.pdf accesat pe 21 septembrie 2020.

¹³¹ Yu.M. Karusheva, *Aktual'nyye fil'my kholodnoy voyny: Komparativnyy analiz*, în *Sotsial'no-kompetentnaya real'nost'*, vol. 3, no. 4, 2018; pp. 79-83. online http://sociacom.istu.irk.ru/_sys/mod/attach.php?journals/2018/04/articles/11/article_11_0.pdf accesat la 22 septembrie 2020.

¹³² Tony Shaw, Denise J. Youngblood, *Cinematic Cold War: The American and Soviet Struggle for Hearts and Minds*, University Press of Kansas, Lawrence, 2010, p. 27.

¹³³ Ibidem, p. 44.

doar „tiparul” propriu pentru a fi mai bună. Televiziunea Română a difuzat ani la rând emisiunea săptămânală „Din țările socialiste”, realizată în mare parte din reportajele producătorilor români care călătoreau în spațiul respectiv pe bază de reciprocitate: echipe din celelalte țări europene cu conducere comunistă, mai puțin Albania, călătoreau în România și realizau, cu sprijin logistic local, reportaje propagandistice în apărarea imaginii comunismului internaționalist, ca formă de organizare socială superioară. Același procedeu era aplicat în pregătirea unor documentare înaintea unor vizite la cel mai înalt nivel în țări occidentale. Televiziunea gazdă asigura cazare și transport intern echipelor românești, le facilita contacte și interviuri cu înalte oficialități, iar Televiziunea Română oferea, în schimb aceleași servicii pentru echipele vizitatoare. Unele producții erau pure demersuri de prezentare, dar au existat și nemulțumiri. Înaintea vizitei în Danemarca, o echipă de la DR (Danish Radio) a fost găzduită timp de o săptămână în România. Reportajul realizat și difuzat la Copenhaga cu două zile înaintea vizitei oficiale a conducătorului României s-a concentrat pe drepturile minorităților, ilustrate cu situația precară a lipovenilor din Deltă. În negocierile premergătoare deplasării, realizatorul danez afirmase că dorea să prezinte Delta Dunării și oamenii ei. Imaginile și comentariul au insistat pe gradul de izolare, sărăcie, pe lipsa locurilor de muncă, prezentând fragmentar și pasager frumusețile Deltei. *Cadranul Mondial* avea, după 1980, o rubrică de prezentare a declinului lumii occidentale, ilustrată prin remontarea reportajelor transmise de agențiile de știri filmate Visnews și ITN – la care Televiziunea Română era abonată – și a celor recepționate prin schimbul zilnic de actualități, Eurovision Daily News Exchange. Tematica se

concentra pe șomaj, lupta pentru pace, falimentul administrativ al marilor orașe, poluarea, lipsa protecției sociale. O durată generoasă din cele treizeci de minute ale emisiunii era rezervată prezentării cărților apărute în străinătate de sau despre cei doi lideri ai regimului comunist din România.

Acest război al imaginilor și al reprezentărilor specific celor două lumi fundamental deosebite a contribuit la formarea percepțiilor uneia despre celălaltă, deoarece știrile și filmele de pe ecranele televizoarelor erau surse de informare despre modul de viață și viziunea asupra lumii a *Celuilalt*. Acest aspect trebuie privit într-o accepțiune mai largă atunci când căutăm să înțelegem rolul televiziunii în țările socialiste, ca agent al partidului comunist în procesul de informare, educare și formare deoarece ea „a ocupat simultan spații sociale conflictuale, realizând simultan o anumită percepție a taberei proprii și a celei adverse, ca parte a politicii de stat, precum și ca parte a vieții de zi cu zi, ca parte a istoriei și ca parte a memoriei, ca parte a înaltei culturi și la fel ca parte a culturii populare. Această ocupare simultană a spațiilor sociale conflictuale ne face să recunoaștem faptul că televiziunea socialistă nu a făcut parte doar din conformitatea politică, ci și din rezistență sau disidență”¹³⁴. Formele prin care televiziunea socialistă nu a fost doar un mijloc de îndoctrinare, ci și de disidență sau rezistență au fost multiple de la cele ale promovării unor producții culturale ale vestului până la cele care țineau de o parodiare implicită sau explicită „a retoricii socialiste oficiale”¹³⁵.

¹³⁴ Daniela Mustăță, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 3.

¹³⁵ Anikó Imre, *Introduction. Why Do We Need to Talk, about Socialism and TV?*, în Anikó Imre, *TV Socialism*, Duke University Press, Durham; London, 2016, p. 9.

Cum existența armelor de distrugere în masă făcea puțin probabilă o confruntare directă între superputeri, strategii au ajuns la concluzia că informația țintită cu precizie pe ecranele televizoarelor era la fel de eficientă în „teatrele de operațiuni” ale Războiului Rece ca și exercitarea puterii prin mijloacele clasice din timpul Primului sau al celui de-al Doilea Război Mondial.¹³⁶ Acest aspect este evidențiat și de cercetări recente ale specialiștilor ruși care subliniază că „în condițiile în care cele două «superputeri» – URSS și SUA, nu au intrat într-o confruntare armată deschisă, ci doar în lupta ideologică, astfel de mijloace de influențare a inamicului care nu erau asociate cu utilizarea forței militare au devenit esențiale. În acest caz, a fost vorba despre informații și impact psihologic asupra stării conștiinței individuale și de masă a oamenilor¹³⁷.

În competiția Est-Vest a contat atât modul în care a fost înțeleasă importanța acestor noi „arme-imagini” specifice producției audio-vizuale și mai ales schimbările ce trebuiau operate în strategia și tactica solicitate de utilizarea lor. Așa se poate explica de ce decidenții politici și militari occidentali și cei sovietici au conceput diferite tipuri de proceduri pentru aceste noi „fronturi” ale noilor „teatre de operațiuni”, care nu aveau nimic în comun cu cele clasice. Sovieticii au lansat, încă din deceniul al șase-lea, o strategie denumită *Măsuri active/Active measures/aktivnyye meropriyatiya*,¹³⁸ care avea ca principal obiectiv

¹³⁶ Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 74.

¹³⁷ D. V. Kuznetsov, *Chetvero s «Intrepida»*, Blagoveshchensk Izdatel'stvo BGPU, 2019, p. 3.

¹³⁸ A se vedea, Colonel Michael G. Dhunjishah, *Active Measures Working Group: What's Past is Prologue*, online <https://publications.armywar-college.edu/pubs/3414.pdf>; D. Dubov și alții, „Active measure” of the

desfășurarea unor ample operațiuni de dezinformare în interiorul lumii occidentale, dar și în țări din America latină sau Africa. Referindu-se la mecanismele prin care se pot efectua asemenea operațiuni Valentin Nicolau constata: „Televiziunea-oglinză reflectă, prin intermediul emisiunilor informative zilnice, al documentarelor și al magazinelor tv, dar și prin intermediul programelor de ficțiune și chiar al celor de divertisment sau al transmisiunilor sportive, diversele fațete ale realității multiforme. De aceea relațiile dintre telespectatori și televiziunile generaliste sunt incontestabil mai puternice, nelimitându-se doar la consumarea unui singur produs sau serviciu. Această relație înglobează un ansamblu de fenomene sociale legate de istorie, de modul de viață și de memoria colectivă, reprezentând un fascicul complex de repere cunoscute și împărtășite de toți telespectatorii”¹³⁹.

Printre modalitățile de lucru specifice acestui gen de acțiuni era și infiltrarea de agenți sub acoperire și/sau coruperea unor lucrători din audiovizual pentru acțiuni în afara granițelor, dar și angajarea de jurnaliști pentru a fabrica „materiale de presă”, semnate de localnici aflați în serviciul sovietic de spionaj. Unul dintre foarte cunoscuții jurnaliști ai epocii sovietice, Vladimir Pozner îi declara unui reporter al *Public Broadcasting Service*, (Statele Unite) în 2007: „Primul meu loc de muncă a fost la Agenția de

USSR against USA: preface to hybrid war: analytical report, The National Institute for Strategic Studies, 2017; United States Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, August 1986, online <http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Soviet%20Active%20Measures%20Substance%20and%20Process%20of%20Anti-US%20Disinformation%20August%201986.pdf> accesat pe 22 septembrie 2020.

¹³⁹ Valentin Nicolau, *op. cit.*, p. 40.

presă Novosty într-un departament, despre care am aflat mai târziu, că făcea parte din KGB. Eram tânăr atunci, foarte naiv; Am intrat, mi s-a oferit un salariu frumos. Ceea ce am făcut a fost că am editat articole pe care chiar nu știam unde vor fi publicate. Au fost articole politice despre o situație, cum ar fi în India sau, într-o țară latino-americană, și le-am realizat. Au fost scrise în limba rusă și acesta a fost sfârșitul. Mai târziu am aflat, când am părăsit departamentul respectiv, că ulterior aceste articole au fost trimise, cred, partidelor, oriunde s-au aflat în acele țări și au fost semnate de jurnaliștii locali. De fapt, aceasta a fost dezinformare. A avut drept scop politic crearea anumitor situații. Când am părăsit acel departament am aflat că lucram pentru KGB. Am fost chemat în zona de misiune militară și mi-au spus: «dosarul tău era la KGB și acum nu mai ești acolo». Am spus că habar n-am că sunt alături de KGB, dar așa am aflat asta. Deci da, răspândeam. Eram într-un departament care disemina dezinformarea”¹⁴⁰.

Pentru a contracara activitatea desfășurată de sovietici, americanii au apelat la serviciile specializate care le-au furnizat rapoarte și informații înalților functionari cu responsabilități în domeniul securității, iar opiniei publice informații prin presă, cărți, filme, emisiuni TV, emisiuni radio la Voice of America și multe altele. Analizii au identificat temele dezinformării pe care URSS le practica în societatea americană și au fost luate măsuri care au avut succes în cele mai multe cazuri.¹⁴¹ În 1982, directorul FBI

¹⁴⁰ Red Files PBS Broadcast, *Interview with Vladimir Pozner*, online https://www.pbs.org/redfiles/prop/deep/interv/p_int_vladimir_pozner.htm accesat pe 12 septembrie 2020.

¹⁴¹ Nicholas J. Cull și alții, *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda: How the West Fought Against it An Analytic History, with*

afirma, într-un raport către Administrația Statelor Unite, că *măsurile active sovietice* nu au avut un impact semnificativ în societatea americană. Deși în unele momente gradul de suspiciune a SUA privind influență sovietică a fost ridicat și americanii au fost sensibilizați la încercările de influență ale sovieticilor, acțiunile lor în cadrul operațiunii *măsurile active* au fost ușor de combătut.¹⁴²

O metodă utilizată de liderii de la Kremlin și guvernele socialiste est-europene în această confruntare a fost bruierea frecvențelor posturilor de radio occidentale și a stațiilor de retransmisie a emisiunilor de televiziune din apropierea graniței, astfel încât imaginea și mesajul să nu poată ajunge la publicul țintă¹⁴³. Această procedură de bruiere a stațiilor de radio era cunoscută în întreaga lume sub numele de *radio jamming*¹⁴⁴ și a fost adoptată de multe guverne deși a avut o eficiență discutabilă. Uniunea Sovietică a folosit-o încă din anii '30, Austria, Germania și Italia, au utilizat-o în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Spania în timpul dictaturii lui Franco etc. Metoda era extrem de ușor de contracarat deoarece parametrii tehnici ai transmisiilor au putut fi modificați de către posturile de radio care doreau să ajungă în societatea sovietică sau în cea a altor state socialiste. Acestea

Lessons for the Present, The London School of Economics and Political Science, Summary Report, October 2017, p. 3, online <https://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/arena/2018/Soviet-Subversion-and-Propaganda-how-the-west-thought-against-it.pdf> accesat pe 22 septembrie 2020.

¹⁴² Alexander M. Perkins, *Soviet Active Measures Reborn for the 21st Century: What is to be Done?* Naval Postgraduate School Monterey, California, 2018, pp. 27-28.

¹⁴³ Octavio Penna Pieranti, Edilon Esaú Reis, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 11.

¹⁴⁴ Ross A. Johnson, Eugene R. Parta, eds., *Cold War Broadcasting: Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*, Central European University Press, 2010, pp. 51-66.

foloseau mai mult de 60 de frecvențe diferite, deci era practic imposibil să fie blocate toate tot timpul, având în vedere tehnologia de care dispuneau guvernele comuniste în acea perioadă¹⁴⁵. Acest fapt avea să fie confirmat și de generalul maior P. Kuznețov, șeful directoratului KGB pentru inginerie și tehnică, care le raporta superiorilor săi pe 19 mai 1959: „Materialele primite din teritoriu dovedesc că din cauza unui bruiaj slab Vocea Americii era recepționată la Kiev, Riga, Brest, Nijnâi Tagiler, Leningrad, Minsk, Khabarovsk, Tashkent, Chita”¹⁴⁶.

Cercetările efectuate de Andrei Kozovoi, profesor la Universitatea din Lille, Franța, confirmă ineficiența măsurilor luate de liderii sovietici în a contracara ascultarea posturilor de radio occidentale de către cetățenii sovietici. Acesta afirmă: „Din punct de vedere tehnic, era suficient să te îndepărtezi de un oraș important pentru a capta aceste emisii. În orașe, dacă ascultătorul avea un radio construit ca să funcționeze pe unde scurte, era foarte posibil ca el să audă emisiunile occidentale în ciuda interferenței practicate de autorități”¹⁴⁷. Cu toate acestea „Câteva miliarde de ruble au fost cheltuite pentru blocarea radiourilor occidentale ostile URSS”¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Octavio Penna Pieranti, Edilon Esaú Reis, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 11.

¹⁴⁶ History and Public Policy Program Digital Archive, Archives of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, *KGB Report. 'On the State of Jamming anti-Soviet Radio Programs of Foreign Radio Stations'*, May 19, 1959, online <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121546.pdf?v=668a06038e6f7a7203a6a-b05564348e9> accesat 23 ianuarie 2021.

¹⁴⁷ Andrei Kozovoi, *op. cit.in loc cit.*

¹⁴⁸ Guéorgui Vatchnadze, *Les médias sous Gorbatchev*, Éditions de l'Espace Européen, La Garenne Colombes, 1991, p. 206.

Impactul imaginilor și al ideilor promovate de industria filmului american pe micile ecrane în societatea sovietică a condus la scăderea încrederii populației în realitățile sovietice prezentate în diferite filme și emisiuni de televiziune proprii și la apariția primelor semne ale unei gândiri critice la adresa regimului sovietic. Poetul rus Iosif Brodsky consideră că gândirea liberă în Uniunea Sovietică a început să se manifeste după ce oamenii au vizionat filmele cu Tarzan, unul dintre cele mai îndrăgite persoane din filmele americane ale epocii¹⁴⁹. Referindu-se la acest aspect, profesorul și istoricul Sergei Zhuk de la Ball State University, citând un fost ofiter KGB, aprecia că, Uniunea Sovietică a pierdut lupta cu Statele Unite „pentru că ideologii noștri sovietici au eșuat într-o competiție cu producția specifică culturii populare occidentale și mai ales cu cea americană, în special cu filmele, televiziunea și muzica din Occidentul capitalist”¹⁵⁰.

În epoca Războiului Rece imaginea televizată a devenit o eficientă armă de război utilizată ca să legitimeze sau să delegitimeze unele operațiuni promovate în politica internațională de diferiți actori sau ca să manipuleze opinia publică într-un sens convenabil unui stat într-o anumită societate¹⁵¹. Programele de televiziune au deținut un rol important în modelarea atitudinilor și a comportamentului omului în societate. În acest proces, „Estul și Vestul au dezvoltat fiecare o reprezentare a *Sinelui* și a *Celuiilalt*. A fost construită mai întâi o imagine prin raportare la Sine,

¹⁴⁹ Sergei Zhuk, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 597.

¹⁵⁰ Ibidem, p. 594.

¹⁵¹ Lise Garon, „Entre propagande et voix dissidentes: l’information internationale et ses sources; le cas de la crise algérienne”, în *Études internationales*, Volume 29, numéro 3, 1998, p. 605.

fără referire la Celălalt. Astfel, Occidentul s-a definit în jurul ideii de *luptă pentru democrație*. În Est, imaginea/reprezentarea s-a construit, în principal, în jurul ideii de *luptă pentru pace*¹⁵². Imaginea proprie a celor doi actori principali ai Războiului Rece a fost construită și în raport cu evoluțiile relațiilor Est-Vest care au dominat politica internațională. Reprezentarea Sinelui a fost însoțită de o reprezentare a Celuilalt ca o antiteză a Sinelui. În aceste imagini încrucișate, „Celălalt”, era de fiecare dată de partea opusă a Cortinei de Fier. „Actuala noastră înțelegere limitată a gravitat în jurul unei distincții bipolare simple. Un pol a fost numit stilul «conflictual» sau «agresiv» de tratare a rivalilor într-o dispută. Opusul său a fost reprezentat de stilul «cooperant», definit ca o abordare relativ cinstită și onestă, instrumentată nu numai pentru coerciția ilegală, ci și pentru căutarea acordului prin acceptarea firească a celuilalt. Acești termeni sunt subiectivi, dar cercetătorii și diplomații au reușit să distingă între ofertele realiste de compromis și minciuni sau amenințări. Stilul cooperant nu se potrivește ușor cu principiile ierarhice și autoritariste, dar este într-un acord strict cu idealurile republicane fundamentale”¹⁵³.

Privit prin ochiul magic al televizorului, Celălalt pentru Occident reprezenta tabăra antidemocratică, chiar totalitară, iar pentru Est, tabăra imperialistă promotoare

¹⁵² Roman Krakovský, „Une représentation de la guerre froide: le camp de la paix et le camp de la guerre en Tchécoslovaquie (1948-1960)”, în *Relations internationales*, no 129/2007, p. 21, online <https://www.cairn.info/revue-relations-internationales-2007-1-page-21.htm> accesat pe 22 septembrie 2020.

¹⁵³ Spencer R. Weart, *op. cit.*, p. 180.

a războiului¹⁵⁴. Referindu-se la acest aspect, profesorul Andrei Kozovoi remarca faptul că „Regimul sovietic avea întotdeauna nevoie de dușmani – reali, dar mai presus de toate, imaginari – să se justifice în ochii poporului său, să-l mobilizeze și, mai general, să pună sufletul sovieticilor în acord cu voința partidului. Acești dușmani puteau fi interni: sabotori, „sioniști” (evreii, ei înșiși lucrând pentru o putere străină ostilă – Israel după 1948), aristocrați (rușii albi) sau externi; în perioada de dinainte de război, acest rol a fost jucat în principal de Franța și Marea Britanie, apoi, din 1941, de Germania nazistă”¹⁵⁵. Oana Godeanu-Kenworthy, analizând modul în care acționează propaganda guvernamentală din SUA, ajunge la concluzia că și aici imaginea proprie a fost construită prin opoziție față de imaginea URSS „ca fiind lipsită de Dumnezeu, tiranică și cu încălcarea libertăților individuale. În acest fel America a devenit tot ceea ce Uniunea Sovietică nu era”¹⁵⁶.

Pentru a se realiza o asemenea construcție imagologică, discursul mediatic a ocupat un loc proeminent printr-o eficientă îmbinare a limbajului, a imaginii și a ideologiei, deoarece oamenii tind să considere mass-media ca surse

¹⁵⁴ Sergei Zhuk, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 22.

¹⁵⁵ Andrei Kozovoi, *De Goebbels à Reagan. La filiation nazie dans l'antiaméricanisme soviétique pendant la „nouvelle guerre froide(1977-1985)”*, în Christian Delporte et al., dir., *La guerre après la guerre: images et construction des imaginaires de guerre dans l'Europe du XXe siècle*, Nouveau Monde éditions, Paris, 2010, pp. 231-248, online https://www.academia.edu/6451069/Ronald_Reagan_the_new_Nazi_in_Soviet_cartoons accesat pe 20 septembrie 2020.

¹⁵⁶ Oana Godeanu-Kenworthy, *How socialism became un-American through the Ad Council's propaganda campaigns*, în **The Conversation**, February 27, 2020, online <https://theconversation.com/how-socialism-became-un-american-through-the-ad-councils-propaganda-campaigns-132335> accesat pe 20 septembrie 2020.

fiabile și neutre de informații, detașate de autoritatea politică. El „apelează copleșitor la televizor pentru știri”¹⁵⁷. Deși mass-media, implicit și televiziunea, posedă capacitatea persuazivă, dar nu neapărat pe cea de control al opiniei publice¹⁵⁸, ele pot să consolideze credința într-un adevăr promovat de un anumit grup ideologic prin narațiunile lor. Acest fapt a făcut ca de multe ori sarcinile corespondenților care transmiteau dincolo de Cortina de Fier să depășească sfera deontologică a jurnalismului audiovizual și a presei. Liderii politici, dar și oamenii de afaceri au folosit știrile din aceste spații de confruntare ale Războiului Rece pentru avantaje politice și/sau câștiguri economice. În multe cazuri acestor jurnaliștii li s-au încredințat și alte misiuni de la curierierat guvernamental la culegerea de informații și promovarea unor mărci naționale pe piața statului în care își aveau acreditarea¹⁵⁹. Din punct de vedere al interesului național și al celui de securitate, aceste practici pot fi apreciate ca modalități de proiectare a puterii soft în politica internațională¹⁶⁰. Raportate însă la deontologie și la o etică particulară, cerute de profesiunea de jurnalist, ele au intrat

¹⁵⁷ Reginah Wanja Ndabi, *op. cit.* in *loc cit.* p. 44.

¹⁵⁸ Teun A. van Dijk, *Power and the News Media*, în **Political Communication in Action**, Hampton Press, Cresskill, NJ, 1996, p. 10, online <http://discourses.org/OldArticles/Power%20and%20the%20news%20media.pdf> accesat pe 20 septembrie 2020.

¹⁵⁹ Sune Bechmann Pedersen, Marie Cronqvist, *Foreign Correspondents in the Cold War*, în **Media History**, 2019, online <https://doi.org/10.1080/13688804.2019.1644158> accesat pe 20 septembrie 2020.

¹⁶⁰ A se vedea, Michael C. Williams, *Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics*, în **International Studies Quarterly** vol. 47, no.4, 2003, pp. 511-531; Emily Rosenberg, *Spreading the American Dream*, Hill and Wang, New York, 1982; Leo Bogart, *Cool Words, Cold War*, American University Press, Washington, 1995.

în contradicție cu idealul de neutralitate, iar știrile de acest gen transmise în țara de origine „au fost, fără îndoială, cel mai politizat domeniu al jurnalismului”¹⁶¹.

În Statele Unite și în alte țări occidentale angajate în lupta împotriva comunismului utilizarea mijloacelor de informare în masă și implicit a televiziunii în această luptă nu a fost în mod direct sub controlul factorului politic deoarece ele aparțineau unor corporații private. Acest fapt nu a împiedicat, însă, unele dintre aceste instituții comerciale să se angajeze în promovarea informațiilor oficiale și să îmbrățișeze virulentă propagandă anticomunistă, mai ales în primii ani ai Războiului Rece. Rațiunea unui asemenea comportament izvora din spiritul cetățenesc de „a sprijini politica SUA în Războiu Rece. A fost război și toate informațiile au devenit informații militare”¹⁶². În acest context unele corporații de radio și televiziune au consimțit „să devină un canal de distribuție pentru propaganda federală”¹⁶³. În asemenea condiții, de multe ori, ideea că presa trebuie să slujească doar adevărului destinat să ajungă la opinia publică a avut de suferit din cauza „raporturilor de cooperare cu guvernul, iar limita nu a fost stabilită din rațiuni care privesc adevărul”¹⁶⁴.

Același aspect este adus în discuție și de Brian McNair care, analizând acest aspect, a constatat că după cel de-al Doilea Război Mondial guvernele SUA și al Marii Britanii „au căutat să țină sub control discursul jurnalistic despre

¹⁶¹ Sune Bechmann Pedersen, Marie Cronqvist, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 2

¹⁶² Nancy E. Bernhard, *U.S. Television News and Cold War Propaganda, 1947-1960*, Cambridge University Press, New York, 1999, p.3.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem, p. 179

politica lor externă și despre relațiile lor internaționale”¹⁶⁵. Ca să nu își piardă credibilitatea în fața opiniei publice, managerii de televiziune și liderii politici ai țărilor occidentale din timpul Războiului Rece au înțeles deopotrivă că publicul nu ar accepta niciodată ca știrile promovate pe rețeaua de televiziune să „semene în mod evident cu propaganda sponsorizată de stat”¹⁶⁶. Ca să evite această percepție care ar fi putut fi indusă publicului, ei au găsit o soluție prin utilizarea de reporteri de televiziune neafiliați respectivelor televiziuni. Aceștia au putut introduce știri și informații care la un moment dat să fie necesare domeniului de securitate națională, dar corporațiile media să nu și le asume. Analistul Aubrey Underwood ilustrează acest aspect cu emisiunea realizată de Edward R. Murrow, „*See it Now*”, și cu o alta de succes realizată de NBC, „*Meet the Press*”, realizate în anul 1951 de reporteri individuali de știri¹⁶⁷. Totuși, trebuie subliniat faptul că reporterii care au acoperit mediatic evenimentele în derulare din Uniunea Sovietică și din statele socialiste nu au deformat informațiile transmise în conformitate cu ideologia și convingerile politice pe care le aveau și în care credeau. Semnificativ este cazul jurnalistei Marguerite Higgins, corespondent pentru știri externe la *New York Herald Tribune* și *Newsday*, acreditată la Varșovia în perioada 1944-1966. Era cunoscută ca un fervent militant anticomunist, însă

¹⁶⁵ Brian McNair, *Introducere în comunicarea politică*, traducere de Claudiu Veres, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 239

¹⁶⁶ Aubrey Underwood, *The Apocalypse will be Televised: Representations of the Cold War on Network Television, 1976-1987*, Dissertation, Georgia State University, 2011, online https://scholarworks.gsu.edu/history_diss/27 accesat pe 20 septembrie 2020.

¹⁶⁷ Ibidem.

știrile transmise de ea între decembrie 1946 și februarie 1947 pe timpul primelor alegeri din Polonia după al Doilea Război Mondial nu au fost influențate de convingerile sale politice¹⁶⁸. Acest fapt îl recunoaște și jurnalistul Vladimir Pozner, care afirma: „Am vorbit mult cu corespondenții americani de la Moscova, dar nu am auzit niciodată pe vreunul dintre ei spunând: «eu îți urăsc țara și voi încerca să îi fac pe cititorii mei să gândească la fel». Desigur, multora nu le-a plăcut Uniunea Sovietică, dar sunt gata să pariez: doar câțiva dintre ei au recunoscut vreodată (ca să nu mai vorbim de alții) că materialele pe care le-au scris reflectă o atitudine prejudiciată față de țara noastră. Dimpotrivă, sunt sigur că nu s-au îndoit de obiectivitatea lor. Într-un cuvânt, ei, la fel ca și cunoscutul Akyn Dzhambul Dzhabayev, la un moment dat, ar spune: «ceea ce văd, cânt despre asta». Au existat, desigur, și cei care au denaturat deliberat adevărul¹⁶⁹. Așa cum remarcă istoricul Nancy E. Bernhard, jurnaliștii americani s-au aflat într-o postura de „a utiliza informația în lupta lor împotriva comunismului și de a fi în același timp campioni ai adevărului¹⁷⁰”.

În războiul lor ideologic ambele superputeri au utilizat jurnalismul ca armă în această confruntare, americanii împotriva „pericolului roșu”, iar sovieticii împotriva „imperialismului decadent”. Statele Unite au folosit pe scară largă

¹⁶⁸ Michele Kathleen Jones, *Bias and Objectivity in the Cold War Reporting of Marguerite Higgins*, University of Florida, 2003, online http://etd.fcla.edu/UF/UFE0001157/jones_m.pdf accesat pe 20 septembrie 2020.

¹⁶⁹ Vladimir Pozner: „Byli, konechno, i takiye, kotoryye soznatel’no iskazhali pravdu...”/Vladimir Pozner: „Au existat, desigur, cei care au denaturat deliberat adevărul. Posner Online Memorii”, 05.05.2016, online <https://pozneronline.ru/2016/05/15556/> accesat pe 10 septembrie 2020.

¹⁷⁰ Nancy E. Bernhard, *op. cit.*, p. 179.

mass-media încă din 1948, când CIA a lansat Operațiunea *Mokingbird*, care a presupus recrutarea unor jurnaliști și lucrători din agențiile de știri sau de divertisment. Acest control/colaborare discretă cu mass-media, inițiată printre alții și de directorul CIA, Allen Dulles încă din 1953, va dura cel puțin până în 1976, și a implicat în total peste 400 de jurnaliști, reporteri și corespondenți străini.¹⁷¹ Nancy E. Bernhard confirmă informațiile precizând că audierea lui Stansfield Turner într-o comisie a Congresului american a dus la dezvăluirea faptului că CIA și jurnalistii sunt în aceeași afacere. Indiferent de câte audieri au avut loc și câte dezvăluiri au pus la zid practica sabotării jurnalistului profesionist transformat în agent, ea s-a menținut până în zilele noastre și a fost din nou condamnată, și chiar normată. „Mult timp, etica jurnalistică a abordat, pe bună dreptate, cu prudență tacticile înșelătoare sub acoperire adoptate de anumite emisiuni sau publicații. Supraevaluarea operațiunilor provocatoare și a subterfugiilor poate să slăbească încrederea publicului în media și să compromită postura jurnalistului de prezentator al adevărului. Relatările sub acoperire pot deveni instrumente puternice, dar trebuie folosite cu prudență, în cazul unor ținte de cea mai mare importanță și însoțite numai de relatări profesionale de rigoare maximă. Numai deviza «să minți ca să afli adevărul» nu constituie o justificare suficientă”¹⁷².

¹⁷¹ Pascal Fleury, *L'agence américaine a longtemps exploité des artistes à leur insu pour promouvoir le «monde libre»*, in **La Liberté**, 02.02.2018, on line <https://www.laliberte.ch/dossiers/histoire-vivante/articles/la-guerre-froide-culturelle-de-la-cia-426061> accesat pe 20 septembrie 2020.

¹⁷² Greg Marx, *The Ethics of Undercover Journalism. Why journalists get squeamish over James O'Keefe's tactics*, February 4, 2010, online https://archives.cjr.org/campaign_desk/the_ethics_of_undercover_journalism.php, accesat pe 24 ianuarie 2021.

Atât jurnaliștii cât și CIA au cautat informații și ambii „au ceva pe care celălalt și-l dorește”¹⁷³. Motivele unei astfel de cooperări sunt evidente. Jurnalismul în sine este practic o operațiune de colectare a informațiilor. O mare parte din datele acumulate ca informații militare de CIA și de Departamentul de Stat provin din surse jurnalistice – în principal din produsele publicate de jurnaliști din întreaga lume. Rolul reporterilor este să întrebe, să asculte, se redacteze și să difuzeze, să răspândească noutatea verificată. Serviciile de *intelligence* ascultă, observă, înregistrează și extrag informațiile sensibile din circulația publică și le conferă caracterul confidențial, secret sau ultrasecret. Acest fapt a fost evident în perioada unei confruntări globale cum a fost cea a Războiului Rece. „Transformarea radicală a informației în marfă, pe care a cunoscut-o jurnalismul în ultimele decenii a reprezentat un exemplu clar pentru modul în care s-a modificat lumea comunicațiilor. Publicurile din întreaga lume au obosit treptat din cauza dominației marilor comunicatori media și vor să primească variante personalizate ale unei relatări. Membrii publicului vor să simtă abordarea din punct de vedere local, să sesizeze desprinderea de bariera informație publică – informație confidențială sau secretă. Această abordare a jurnalismului, în mod obligatoriu face ca auditoriul din întreaga lume să fie mult mai conștient de existența unor realități diferite și a unor moduri diferite de a le privi”¹⁷⁴.

Încă din primii ani ai Războiului Rece, CIA vedea necesitatea creării „unui sistem prin care fiecare cetățean care călătorește în străinătate să fie o sursă de informații

¹⁷³ Nancy E. Bernhard, *op. cit.*, p. 184.

¹⁷⁴ Silvia Cambié, Yang-Mai Ooi, *International Communication Strategy*, Kogan Page, London and Philadelphia, 2009, p. 9.

politice”¹⁷⁵. Deși mulți dintre jurnaliștii americani s-au opus practicilor agențiilor de securitate de recrutare pentru frontul luptei anticomuniste, o anchetă derulată în Senat, în anul 1976 în *Senate Select Committee on Intelligence* prezidată de senatorul Frank Church a constatat că peste cincizeci de jurnaliști americani au lucrat clandestin ca agenți ai CIA în timpul Războiului Rece. Raportul final al comitetului a condamnat cu tărie această practică și i-a solicitat fără echivoc comunității de informații să le „permită jurnaliștilor americani și organizațiilor de știri să își continue activitatea fără să-și pună în pericol credibilitatea în ochii lumii prin utilizarea ascunsă a acestora”¹⁷⁶. Informații despre această realitate au apărut prin intermediul unor povestiri din anii 1970 ale lui John Crewdson în *The New York Times*, ale lui Carl Bernstein în *Rolling Stone* sau ale specialiștilor în analize media William Preston Jr., Ellen Ray¹⁷⁷. Nu are importanță care a fost numărul jurnaliștilor dintr-o parte sau alta a Cortinei de Fier sau cine a fost angajat într-o asemenea cooperare pe teatrele de operațiuni ale Războiului Rece pentru că aceste lucruri sunt greu de stabilit și greu de aflat¹⁷⁸. Important

¹⁷⁵ William Preston Jr., Ellen Ray, *Dissinformation and Mass Deception: Democracy as a Cover Story*, în **Covert Actions. Information Bulletin** no.19, Spring-Summer, 1983, p. 5, online <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00845R000100180003-5.pdf> accesat pe 23 decembrie 2020.

¹⁷⁶ Kate Houghton, *USA: Subverting Journalism: Reporters and the CIA, Controlling Interest: Vietnam’s press faces the limits of reform, February 1997*, online <https://www.refworld.org/docid/47c567c020.html> accesat pe 23 decembrie 2020.

¹⁷⁷ William Preston Jr., Ellen Ray, *op., cit.*, in *loc., cit.*, p. 8.

¹⁷⁸ Glenn Garvin, *Spies in the Media. Journalists have long been used by governments, wittingly or not, to collect intel and spread disinformation*, în **Reason. Free Minds and Free Markets**, March 2019,

de cunoscut și înțeles este fenomenul ca atare și modul în care societatea reacționează la asemenea situații și cât de mult el a afectat sau nu relațiile dintre media în general și televiziune în special pentru opinia publică și, nu în ultimul rând, care a fost poziția omului politic față de asemenea aspecte dominante mai mult sau mai puțin raporturile dintre lumea occidentală și cea socialistă în timpul Războiului Rece.

În Uniunea Sovietică liderii politici, atât la nivel central cât și la cel local, nu își făceau asemenea griji și nu aveau o mare preocupare pentru a prezenta neutralitatea politică a ziariștilor ca o sursă de credibilitate în ochii opiniei publice. Din contra, ei considerau că angajamentul politic și fidelitatea față de partidul comunist sporesc această credibilitate. Cu prilejul unei cuvântări rostite, în ziua de 16 octombrie 1979, Mihail Suslov, cunoscut ideolog al PCUS, afirma că „Partidul și Comitetul său Central au considerat dintotdeauna presa, radio și televiziunea ca fiind cele mai puternice arme ideologice, mijloace de neînlocuit de educația comunistă și în organizarea maselor, și un important factor în formarea opiniei publice”.¹⁷⁹ Era posibil un asemenea climat mediatic deoarece, pe de o parte, partidul comunist controla întreaga viață socială, inclusiv cea care se desfășura pe tărâmul jurnalisticii, iar pe de alta, existența mass-media și implicit a televiziunii sovietice nu depindeau de finanțarea venită din publicitate sau din

online <https://reason.com/2019/02/24/spies-in-the-media/> accesat pe 23 decembrie 2020.

¹⁷⁹ Citat după Anatoly Tokmakov, *Foreign Entertainment Programs on Soviet Television: Dosage and Censorship*, în Lori Maguire, ed., *The Cold War and Entertainment Television*, Cambridge Scholars Publishing, 2016, p. 17.

sponsorizări, așa cum se întâmpla în statele occidentale. Mai mult, după criza cehoslovacă și intervenția trupelor Tratatului de la Varșovia pentru înăbușirea Primăverii de la Praga, liderii sovietici au înăsprit cenzura considerând că „derapajul produs în Cehoslovacia a fost generat de o prea mare relaxare și pătrundere a ideilor și imaginilor din Occident prin mijloacele de informare¹⁸⁰.

Despre modul în care jurnaliștii sovietici, dar și cei din țările satelit ale Moscovei au „împletit” munca specifică presei scrise sau audiovizuale cu cea a serviciilor speciale se știu relativ puține lucruri până la această dată¹⁸¹. KGB a recrutat jurnaliști pentru accesul lor la informații privilegiate și surse privind strategiile politice sau la ce se proiecta în acest domeniu în țările occidentale și în special în SUA, dar și pentru culegerea de informații despre personalități politice și elite ale culturii și științei, orice fel de informații care aveau caracter confidențial¹⁸². Istoricul Sergei Zhuk a relatat mărturia unui transfug sovietic, Nikolai Bolkhovitinov, despre implicarea jurnaliștilor și a altor oameni de cultură în activități de spionaj în Occident: „Dintr-o dată, după 1974, supraveghetorii noștri KGB au început să ne ceară înainte de plecările în America să facem note în timpul călătoriilor noastre [despre] ce filme, cărți și piese de teatru am putea sugera guvernului sovietic să aducă publicului sovietic. Drept urmare, în anii '70, în rapoartele mele de călătorie finale, am inclus întotdeauna

¹⁸⁰ Ibidem, pp. 18-20.

¹⁸¹ Sune Bechmann Pedersen, Marie Cronqvist, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 2.

¹⁸² John Earl Haynes, Harvey Klehr, Alexander Vassiliev, *Spies: the rise and fall of the KGB in America*, Yale University Press New Haven & London, 2009, p. 145-146.

titlurile de ficțiune, piese de teatru și filme americane, pe care le-am considerat importante”¹⁸³.

Asemenea practici puteau fi întâlnite în toate statele socialiste. În Bulgaria, în perioada regimului comunist „se știa bine că dacă erai corespondent străin, erai și spion”¹⁸⁴ însă sarcinile pe care aceștia le aveau în acest domeniu sunt greu de precizat. Potrivit unor cercetări efectuate după anii '90, serviciile de informații „erau interesate în special de date din zona militară și a spionajului economic și tehnologic și din acest motiv rolul jurnaliștilor era mai degrabă unul periferic”¹⁸⁵. Pentru cercetătorii din Bulgaria problema care se ridică este cea legată de etica jurnalistului în profesia pe care o practica, pe de o parte, și contextul social și politic în care el trăia. Lada Trifonova Price consideră că jurnaliștii se aflau în față unor dileme greu de rezolvat: să accepte și să-și dezvolte o carieră de succes și influență; să refuze cu riscul de a avea șanse minime pentru avansare; să ceară azil politic în Occident și, odată ajuns acolo, să regrete greșelile făcute, sau să se răzvrătească împotriva sistemului și să meargă la închisoare în timp ce își păstrează autoritatea

¹⁸³ Citat de Sergei Zhuk, *Hollywood's insidious charms: the impact of American cinema and television on the Soviet Union during the Cold War*, în **Cold War History**, Vol. 14, No. 4, p. 606.

¹⁸⁴ Lada Trifonova Price, *Secrets, Lies, and Journalist-Spies: the contemporary moral dilemma for Bulgarian media professionals*, în **The International Journal of Press/Politics**, vol.20, no. 2, 2015, pp.185-203, online <https://shura.shu.ac.uk/24169/8/Price-SecretsLiesJournalist%28AM%29.pdf> accesat pe 22 septembrie 2020.

¹⁸⁵ Elza Ibroscheva, *Spy like us: Media, politics and the communist past in Bulgaria*, în **Central European Journal of Communication**, no.1, 2012, p. 13.

morală.¹⁸⁶ În Germania de est partidul comunist a utilizat corespondenții trimiși în străinătate ca parte integrantă a Serviciului Exterior Informații, care trebuiau să servească interesele Ministerului Afacerilor Externe. Verificarea era foarte severă și numai cei mai de încredere jurnaliști din Germania de est au fost trimiși în Vest, ceea ce explică și numărul lor limitat în raport cu alte state socialiste¹⁸⁷.

În România au apărut informații despre jurnaliștii care au îndeplinit și sarcini stabilite de serviciile de securitate atunci când au fost trimisi în Occident în calitate de corespondenți de presă. În 1980, un grup de șase jurnaliști români a fost trimis în Rhodesia, să relateze despre primele alegeri libere multirasiale. Dintre ei doar un corespondent al *Scântei*, și un reporter de la Televiziune erau profesioniști, restul erau cadre de conducere de la ministerele de comerț, interne, externe, direcția consulară și Departamentul securității. Toți au fost acreditați pe post de ziarști la publicații economice, generaliste sau specializate fără să fi publicat vreodată un rând înainte sau după deplasarea în Africa.

Din păcate acest aspect în România nu s-a bucurat de o cercetare temenică și obiectivă. Știrile au apărut mai mult sub forma unor campanii de presă în anumite momente din evoluția vieții sociale și politice postdecembriste, când bătălia pentru putere era mai intensă, sau când anumite interese dictau aducerea anumitor informații în spațiul public. Astfel despre reputatul om de presă Tudor Vornicu care în anii '60 a fost corespondent al ziarului *Scântea* și al Agerpres la Paris s-a scris că a furnizat Direcției a III-a

¹⁸⁶ Lada Trifonova Price, *op.cit.*, in *loc.cit.*

¹⁸⁷ Sune Bechmann Pedersen, Marie Cronqvist, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p.5.

Securității „o serie de informații importante”¹⁸⁸. Asemenea informații privind posibila colaborare au apărut și în presa altor țări cu foste conduceri comuniste cum a fost cazul unuia dintre cei mai mari publiciști polonezi Ryszard Kapuściński. Cunoscut în primul rând ca jurnalist și „cronicar literar”, el i-a adus publicului informații din America de Sud, din Orientul Mijlociu și mai ales din Africa, cu multă obiectivitate, fapt remarcabil, având în vedere că Ryszard Kapuściński a fost prezent în acele locuri ca trimis al agenției poloneze de știri, iar Polonia, la acea vreme, presta ca aliat ferm al Uniunii Sovietice și trebuia să se comporte ca atare și în jurnalism. Această libertate aparentă cu care și-a scris Kapuściński reportajele a dus inevitabil la acuzații de colaborare cu serviciul secret al Poloniei¹⁸⁹. Referitor la asemenea acuzații, cotidianul *The Guardian* aprecia: „El este ultimul polonez proeminent care a fost «târât» în ceea ce criticii numesc o vânătoare de vrăjitoare de dreapta, orchestrată de un guvern paranoic care vede «roșii sub paturi» peste tot în Polonia. Susținătorii epurării presupușilor foști colaboratori comuniști – în special în rândul unei tinere generații de conservatori polonezi – văd campania ca o încercare esențială, deși tardivă, de reînnoire morală pentru a curăța Polonia de influența inflamantă exercitată încă de o fostă elită comunistă”¹⁹⁰. Aceste fenomene au fost impuse de regimurile comuniste

¹⁸⁸ Tudor Vornicu și Securitatea, în **HotNews.ro**, 14 iunie 2004, online <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266246-tudor-vornicu-securitatea.htm> accesat pe 22 septembrie 2020.

¹⁸⁹ Ian Traynor, *Ryszard Kapuściński, Famed Polish writer outed as 'spy' in anti-communist purge*, în **The Guardian**, 21 May 2007, online <https://www.theguardian.com/world/2007/may/21/pressandpublishing.booksnews> accesat pe 22 septembrie 2020.

¹⁹⁰ Ibidem.

în ceea ce ele considerau a fi benefice pentru supravețuire în competiția cu Occidentul, dar nu au fost singulare. Sovieticii au utilizat nu numai proprii jurnaliștii sau pe cei din țările socialiste în operațiuni de spionaj sub acoperire, ci și din alte țări, indivizi care aveau simpatii sau erau membri ai partidelor comuniste. Un exemplu, din multe altele, este cel al lui Wilfred Burchett, care era cunoscut de opinia publică doar ca „jurnalist australian de stânga care locuiește la Paris”¹⁹¹. În jurul anului 1980, acesta a publicat, din când în când, articole în *New York Times* în calitate de membru al partidului comunist australian. Ulterior a fost dovedit ca fiind agent sovietic KGB.¹⁹²

Bătălia dintre Est și Vest în timpul Războiului Rece pe câmpul media a intrat în faza sa finală odată cu venirea la putere în Uniunea Sovietică a lui Mihail Gorbaciov și a echipei sale reformiste. Politica de glasnosti și pe-restroika s-a manifestat poate cu cea mai mare forță în domeniul media, în general, și al televiziunii, în special. John Chisem, analizând rolul media de pe ambele părți ale prăpastiei ideologice în animarea opiniei publice și creșterea eficienței propagandei, constata că „multe media occidentale precum Vocea Americii, BBC și Radio Vatican au căutat o abordare diferită. Deși au rămas fidele politic statului națiune, misiunea lor guvernamentală a fost să protejeze aspectele pozitive ale națiunilor din Uniunea Sovietică și din țările satelit. Așa s-a ajuns la o formă de diplomatie temperată, dar atractivă. Aceste entități media

¹⁹¹ United States. Congress. Senate. *Select Committee on Intelligence, National Intelligence Act of 1980: hearings before the Select Committee on Intelligence of the United State Senate, Ninty-Sixth, Second Session on S.2284 National Intelligence Act of 1980 p. 435.*

¹⁹² Ibidem.

au căutat să contra-atace propaganda sovietică, oferind în mod subversiv o imagine pozitivă a inamicului perceput. Cu o asemenea procedură, media occidentale au realizat destul de repede relevanța faptului că Uniunea Sovietică nu avea o societate omogenă. Imperiul său colonial consta din mai multe naționalități precum uncrainenii sau balții. Modelând emisiunile radio după fiecare minoritate, Occidentul a fost capabil să construiască o strategie pe termen lung, care a spart integritatea teritorială. Era o manevră profund antagonică față de statul sovietic care se temea de separatismul intern”¹⁹³

Analiștii ruși consideră că epoca Gorbaciov „a însemnat anii de aur” ai televiziunii: au fost difuzate în direct, dezbateri televizate, preluări în direct de la alte televiziuni, s-au creat programe noi, formate și genuri noi. Libertatea de exprimare s-a extins. În acea perioadă au apărut vedetele jurnalismului de televiziune datorită unor proiecte personale, unele au fost incluse în Cartea Recordurilor Guinness, iar numele lor au devenit legendare¹⁹⁴. Mass-media au făcut posibilă comunicarea eficientă a mesajelor ideologice și l-au pus pe Mihail Gorbaciov în contact direct cu 90 la sută din populația Uniunii Sovietice. El a putut să se adreseze direct populației și să evite structurile

¹⁹³ John Chisem, *U.S Propaganda and the Cultural Cold War*, în **E-International Relations**, Aug 16, 2012 <https://www.e-ir.info/2012/08/16/u-s-propaganda-and-the-cultural-cold-war>, accesat pe 24 ianuarie 2021.

¹⁹⁴ Aliyeva Aynura Gabibovna, «*Televideniye v period perestroyki: legendy i uroki*»/Alieva Ainura Gabibovna, „*Televiziunea în perioada perestroika, legende și lecții*”, online <https://nauchkor.ru/pubs/televidenie-v-period-perestroyki-legendy-i-uroki-587d36525f1be77c40d58c98> accesat pe 10 august 2020.

birocratice conservatoare.¹⁹⁵ Pe de altă parte, perestroica i-a conectat pe cetățenii sovietici direct cu stilul transparent al media occidentale. Ei au putut să vadă *live* interviurile date de Gorbaciov jurnaliștilor stăini cu prilejul vizitelor efectuate la Paris, la Geneva sau la Reykjavik. Sovieticii au avut, de asemenea, posibilitatea să îl vadă Ronald Reagan, cel care definise Uniunea Sovietică un imperiu al răului și să audă în direct mesajul lui transmis la televiziunea sovietică în 1988, prin care renunța la această imagine, sau să o vadă în direct pe Margaret Thatcher într-un interviu acordat televiziunii sovietice pe 31 martie 1987. Cu acel prilej, liderul de la Kremlin și-a depășit interviuatorii și a abordat probleme sensibile despre instalațiile sovietice, sau despre democrația occidentală etc¹⁹⁶.

Nu toți jurnaliștii s-au aliniat la politica de glasnosti. Unele programe de televiziune cum ar fi „View” și „600 de secunde” de la televiziunea din Leningrad și „Înainte și după miezul nopții”, prezintă secvențe despre orice, de la corupția locală la prostituatele de vârstă adolescentină până la canalizarea care se varsa în lacul Baikal, „Vremya” a rămas o relicvă, un program înghețat în timp – timpul lui Leonid Brejnev¹⁹⁷. Această emisiune de știri nu a putut critica suprimarea violentă a demonstrațiilor studenților de către guvernul chinez din Piața Tienanmen. „Când telespectatorii sovietici au sunat ca să solicite mai multe informații, li s-a spus că amestecul în afacerile altor

¹⁹⁵ Daphne Skillen, *Freedom of Speech in Russia: Politics and Media from Gorbachev to Putin*, Routledge, Abingdon, UK, 2017, p. 116.

¹⁹⁶ Ibidem, p. 120

¹⁹⁷ David Remnick, *Vremya’ Gets a New Look on Soviet TV*, în **Los Angeles Times**, Jan, 10, 1989, online <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-01-10-ca-311-story.html> accesat pe 10 august 2020.

state nu este adecvată pentru „Vremya”¹⁹⁸. În schimb, în Europa de Est, televiziunea sovietică acoperea un teren de evenimente care indicau Moscova drept inițiator. Pe 18 noiembrie, „Vremya” a raportat că slovacii din Cehoslovacia au reparat „deformările socialismului” și au eliminat „sistemul de comandă”. După cum bine știu telespectatorii sovietici, acestea sunt politicile – și limba – pe care domnul Gorbaciov îl invocă acasă. Ziarele sovietice au remarcat triumfal că prăbușirea lui Erich Honecker de la putere în Germania de Est a pus capăt embargoului asupra publicațiilor sovietice care promovează glasnostul¹⁹⁹.

Aceste schimbări în peisajul media nu puteau să treacă neobservate pentru serviciile specializate ale Administrației SUA și pentru sovietologi. O analiză efectuată în vara anului 1986, releva că „Gorbaciov a înțeles că propaganda sovietică nu mai putea să fie eficientă în combaterea fluxurilor de informații și a produselor culturale care pătrundeau din Vest în Uniunea Sovietică, în ciuda unei oarecare deschideri promovate de Leonid Ilici Brejnev în anii ’70”²⁰⁰. Inovațiile tehnologice în telecomunicații produse în Statele Unite au dus la apariția videocasetofoanelor și a casetelor video, care puteau să intre ilegal în Uniunea Sovietică, pe de o parte, și perfecționarea transmisiunilor prin sateliți

¹⁹⁸ Ellen Mickiewicz, *TELEVISION: How Soviet TV Focuses Its Cameras on Eastern Europe*, în **The New York Times**, Dec. 31, 1989, online <https://www.nytimes.com/1989/12/31/arts/television-how-soviet-tv-focuses-its-cameras-on-eastern-europe.html> accesat pe 10 august 2020.

¹⁹⁹ Ibidem

²⁰⁰ Directorate of Intelligence, *The Debate over „Openness” in Soviet Propaganda and Culture*, A Research Paper, August 1986, p. IV, online https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000499580.pdf accesat pe 26 ianuarie 2020

geostaționari, pe de alta, au creat mari probleme autorităților sovietice în controlarea fluxului de informații din afara țării, care nu se încadrau în politica oficială a sistemului.²⁰¹ Casetele video cu muzică și film circulau liber pe piața neagră. Creșterea gradului de accesabilitate la produsele culturale ale vestului și cenzura internă strictă aplicată de nomenclatura sovietică au determinat majoritatea cetățenilor să nu mai aibă încredere în propaganda de stat.

Consecințele politicii de glasnosti în domeniul media, cu precădere în cel al televiziunii, nu au putut fi intuite de inițiatorul reformelor din URSS și de liderii partidelor socialiste. Înțelegerea lui Gorbaciov a rolului deținut de media în confruntarea Est-Vest a parcurs o traiectorie surprinzătoare într-un timp extrem de scurt. Imediat după ce a preluat puterea, în cuvântarea rostită la Congresul al XXVII-lea al partidului, din 1986, noul lider afirma că acestea sunt parte a unui „război psihologic” deliberat al imperialismului „neavând nimic de-a face cu schimbul liber de idei și alte aspecte despre care vorbește Occidentul”²⁰². El părea convins că societatea sovietică era destul de bine informată în legătură cu scopurile propagandei occidentale și afirma că „nu există nicio bază pentru supraestimarea influenței propagandei burgheze. Oamenii sovietici cunosc suficient de bine adevărata valoare a diferiților profeți și profetii”²⁰³. Observația sa cu privire la utilizarea media ca arme în „războiul psihologic” în care „lupta este pentru mintea oamenilor, înțelegerea lor despre lume, viața lor, orientarea socială și spirituală”²⁰⁴

²⁰¹ Alexander Fedorov, *op. cit.*, p 11-13.

²⁰² Ellen Mickiewicz, *Split Signals...*p. 210.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Ellen Mickiewicz, *Split Signals...*p. 210.

era corectă. Problema viza eficiența, pentru că media îndeplineau doar rolul de mecanisme și instrumente de transport la țintă al informației. Pentru ca informația să fie credibilă nu era suficient să fie cunoscută de public. Era nevoie ca ea să fie verificată în practica socială. Calitatea produselor de strictă necesitate și nivelul general de viață era inferior societății americane și a celei occidentale, în general, și atunci cum să fie credibil mesajul că socialismul are în centrul său grija față de om și nevoile sale?

După doi ani de glasnosti, respectiv în 1987, Mihail Gorbaciov încă mai credea că „mass-media ar trebui «folosite» mai intens în efortul de a atinge «o responsabilitate mai mare», pentru o disciplină mai puternică la locul de muncă, pentru respectarea legii și a ordinii socialiste și împotriva încălcărilor principiilor socialiste și ale standardelor etice ale modului de viață sovietic”²⁰⁵. Experții americani au sesizat corect că întreprinderea liderului sovietic în acest domeniu era lipsită de orice șansă pentru că el dorea să reformeze prin liberalizarea media două lucruri ireconciliabile: un sistem politic bazat pe frică, iar pe de alta să obțină din partea populației o corectitudine ideologică. Aceștia apreciau că „pe termen scurt el va continua să reziste prin definirea unor limite mai precise și găsirea unei modalități pentru a satisface cerințele intelectualilor liberali, cerințe care, inevitabil, vor escalada, dar pe termen lung el va trebui să ia măsuri pentru ca să prevină o reacție

²⁰⁵ Citat de Jeff Trimble, *Spreading the Word: The KGB's Image-Building Under Gorbachev*, Harvard University John F. Kennedy School of Government The Joan Shorenstein Center, Discussion Paper D-24 February 1997, p. 3.

a conservatorilor²⁰⁶. Era tâziu, pentru că regimul politic pierduse legitimitatea și încrederea oamenilor din vastul imperiu sovietic și din țările satelit. Foarte bună cunoscătoare a sistemului politic american și a istoriei Războiului Rece, Condoleezza Rice constata că „Americani au adăugat o dimensiune morală insistenței lor în favoarea proceselor și a instituțiilor democractice. A existat și un motiv practic: Truman, Acheson, Marshall și alții au început să echivaleze o ordine nouă și stabilă cu o schimbare de durată în natura regimurilor pe care le depășiseră, o schimbare care putea fi consolidată numai de democrație”²⁰⁷.

Pentru regimul sovietic jurnalistul Vladimir Pozner, participant și martor al evenimentelor, remarca impactul pierderii încrederii oamenilor în idealurile comuniste propagate de regimul sovietic: „Pentru că, să nu uităm, de zeci de ani majoritatea oamenilor din această țară au crezut profund în idealurile propagate. Puține țări din lume au sacrificat totul cum a făcut această țară pentru aceste idealuri. Apoi, a existat un fel de legătură artificială între două lucruri: credința și, bineînțeles, frica. Aceste două trăiri amestecate susțineau țara cu adevărat. Apoi, treptat acestea au început să se disipeze, idealurile au început să pălească, și frica a început să dispară, ca urmare a unei anumite democratizări a sistemului sovietic, mai ales de când Gorbaciov a venit la putere, dar chiar și sub Brejnev care nu mai era ca Stalin. Întregul eșafodaj a început să se prăbușească, tocmai pentru că nu mai exista credință și

²⁰⁶ Directorate of Intelligence, *The Debate over „Openness” in Soviet Propaganda and Culture*, A Research Paper, August 1986, p. IV, online https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000499580.pdf accesat pe 26 ianuarie 2020.

²⁰⁷ Condoleezza Rice, *op. cit.* p. 365.

nu mai exista frică. Deci, acum cred că aceasta este o țară căreia i s-a predat o lecție teribilă, teribilă și dureroasă”²⁰⁸.

Dincolo de beneficiile reale aduse de glasnosti societății sovietice în general, această reformă, care a vizat în principal media, trebuie văzută și ca una dintre cauzele prăbușirii URSS. Transparența a generat evoluții în societatea sovietică pe care Partidul Comunist nu le-a mai putut controla deoarece oamenii și-au pierdut încrederea în el, dar și frica de instituțiile de forță care l-au menținut la putere. Referindu-se la acest aspect, un istoric al jurnalismului contemporan, Anne Nivat apreciază că „angajându-se la glasnost, Gorbaciov nu și-a închipuit că va genera atâtea critici devastatoare în cadrul pe care el însuși l-a construit”²⁰⁹.

Preluând agenda și tehnicile promovate în practica jurnalismului din societatea occidentală, jurnaliștii sovietici au jucat un rol important în delegitimizarea puterii partidului comunist. Echipa care a promovat și difuzat emisiunea *Vzgliad*, la fel ca jurnaliștii care au livrat publicului alte emisiuni de acest gen, sau cei din presa scrisă, a devenit un factor de democratizare a țării și de ieșire a societății din regimurile de dictatură²¹⁰. Televiziunea a făcut în așa fel încât o structură imensă și venerată a activităților politice

²⁰⁸ Red Files PBS Broadcast, *Interview with Vladimir Pozner*, online https://www.pbs.org/redfiles/prop/deep/interv/p_int_vladimir_pozner.htm accesat pe 12 septembrie 2020.

²⁰⁹ Anne Nivat, *Quand les médias russes ont pris la parole: de la glasnost à la liberté d'expression, 1985-1995*, Paris, L'Harmattan, 1997. p. 65.

²¹⁰ Daucé Françoise, „Les journalistes soviétiques durant la glasnost à travers l'exemple des animateurs de l'émission *Vzgliad*”, în *Revue Russe n°38*, 2012 online https://www.persee.fr/doc/russe_1161-0557_2012_num_38_1_2488 accesat pe 12 septembrie 2020.

să fie pur și simplu depășită²¹¹. În perioada glasnosti-ului, oamenii au primit știri și informații, precum și divertisment, în casele lor. Nu au avut nevoie și nici nu mai doresc informații la mâna a doua, de la activiști de partid, care, aparent nu știau mai mult decât oricare telespectator. „Noul om sovietic” se află acum în fața televizorului, la fel și restul familiei sale. Activitățile organizate la nivel social, colectivul – atât de important pentru propaganda sovietică în educația personajului – au scăzut de la intrarea televiziunii în era glasnosti și deschiderea ei către media occidentale. Cu cât mass-media au fost mai eficiente cu atât au împins liderii spre schimbări în sistemul politic, economie, educație, sistemul juridic²¹² și mai ales în ceea ce privește identitatea națională, care va fi un alt element fundamental al dezintegrării imperiului sovietic. Ipoteza ultimului conducător al Uniunii Sovietice că imaginea extraordinară pe care aceasta a obținut-o în societatea occidentală și, în mare parte, în cea a țărilor socialiste îl va ajuta „acasă” s-a dovedit iluzorie. Pe cetățenii sovietici nu îi interesa atât de mult ce se întâmplă în afară. Ellen Mickiewicz observa că nici măcar atunci când fostele țări socialiste au intrat în epoca dărâmării fostelor conduceri comuniste interesul nu a crescut așa cum s-a întâmplat în Vest²¹³. Analizând edițiile emisiunii „Vremya”, aceasta ajungea la concluzia că „Europa de Est joacă drama inspirată de domnul Gorbaciov, dar știrile care contează cu adevărat pentru majoritatea telespectatorilor sovietici se

²¹¹ Ellen Mickiewicz, *Split Signals*...pp. 209-210.

²¹² Ibidem, p. 226

²¹³ Idem, *TELEVISION: How Soviet TV Focuses Its Cameras on Eastern Europe*, in **The New York Times**, Dec. 31, 1989 online

întâmplă acasă”²¹⁴. După cinci ani de glasnosti, Uniunea Sovietică pierduse războiul meditic cu Vestul și era la fel de izolată din punct de vedere informațional, așa cum remarca și fostul corespondent al Agenției Tass și apoi al Novosti, Guéorgui Vatchnadze. Acesta se întreba retoric: „Și noi, sovieticii, ce trebuie să facem pentru a combate izolarea noastră informațională față de restul lumii?”²¹⁵. Indiferent de atitudinea publică a liderilor politici din Vest și din Est în legătură cu utilizarea instituțiilor audiovizuale și, implicit, a jurnaliștilor în confruntarea globală acest fenomen a fost prezent²¹⁶ și a avut partea sa de contribuție la încheierea Războiului Rece.

I.3. Televiziunea Română în ultimii ani ai Războiului Rece: între instrument al propagandei de partid și agent al destrucurării încrederii populației în regimul de dictatură.

Televiziunea Română a funcționat în ultimile decenii ale Războiului Rece în limitele date de evoluțiile politice din societatea românească, dar și în raport cu schimbările produse în politica internațională. Cu anumite particularități, care s-au manifestat mai ales în ultimii ani ai regimului Nicolae Ceaușescu, televiziunea a avut același

²¹⁴ Ibidem

²¹⁵ Guéorgui Vatchnadze, op. cit., p. 13

²¹⁶ Sune Bechmann Pedersen, Marie Cronqvist, op. cit.

rol pe care instituțiile media occidentale și cele din spațiul socialist l-au avut în societățile lor și anume informarea publicului larg, educarea acestuia și furnizarea de divertisment de calitate²¹⁷, însă impactul avut asupra cetățeanului de rând a fost diferit în multe cazuri.

Are dreptate Sabina Mihelj care atrage atenția asupra faptului că trebuie abandonată, în cercetarea și analiza fenomenului televizual, grila de lectură ideologică a cercetării Războiului Rece de tip clasic. O asemenea perspectivă se bazează pe „ipoteze adânc înrădăcinate despre televiziunea socialistă (și mass-media socialiste, în general) și diferențele lor față de televiziunea produsă în democrațiile liberale ale Occidentului”²¹⁸ și pe utilizarea unor concepte de tip binar, cum ar fi „stat versus piață, public activ versus public pasiv, informații versus propagandă, știri versus divertisment, cultura elitelor versus cultură de masă/populară”, care sunt bine marcate pe diviziunea est-vest.

Televiziunea socialistă (sau de est) este astfel privită în primul rând ca un instrument de propagandă de stat în slujba obiectivelor ideologice, ca o formă culturală subordonată politicii de partid, lipsită de emisiuni de divertisment și cu unele extrem de plictisitoare, un instrument extrem de puternic și capabil să transforme publicul în supuși de partid ascultători²¹⁹. Analiza televiziunii ca instituție și a producției audiovizuale, din societățile socialiste inclusiv din cea românească, din perioada târzie a Războiului Rece trebuia să se alinieze noilor

²¹⁷ Ion Drăgan, *Teorii ale comunicării de masă*, Polirom, Iași, 1999, p. 166.

²¹⁸ Sabina Mihelj, „Understanding Socialist Television Concepts, Objects, Methods”, în *VIEUU, Journal of European Television History & Culture*”, vol.3, no. 5, 2014, p. 8.

²¹⁹ Ibidem.

orientări din studierea acestui fenomen, care presupune abordarea multi-perspectivă și interdisciplinară atât în ceea ce privește sursele de informare cât și grila de lectură. Acestea ar putea conduce la eliminarea „lentilelor deformatoare prin care sunt examinate relațiile bilaterale dintre superputeri”²²⁰. Este important acest aspect, deoarece în cercetarea fenomenului televizual, în perioada regimului de dictatură, în multe situații, unii autori pleacă de la prejudecăți generate de ideologia anticomunismului²²¹, printre care și aceea că televiziunea a fost doar un instrument de manipulare a societății²²². Această ipoteză de lucru este chiar contraproductivă în opinia unor reputeți specialiști deoarece, în primele decenii ale regimurilor comuniste din Europa de Est, televiziunea era un fenomen nou „pe care nici radiodifuzorii, nici politicienii nu învățaseră încă să-l stăpânească. Încercările de control politic mai intens asupra televiziunii au crescut abia în anii '70”²²³. Pentru această perioadă nu se poate spune că televiziunea din România avea aceleași performanțe precum cele din democrațiile occidentale, dar nici nu era un fenomen care să evolueze în afara modernității europene. În cazul Televiziunii Române, studiul structurii de programe și al

²²⁰ Alexandru Matei, Annemarie Sorescu-Marinković, „The exceptionalism of Romanian socialist television and its implications”, în *Panoptikum*, nr. 20 (27) 2018, p.170.

²²¹ Vezi Florin Abraham, „Influența anticomunismului asupra istoriografiei române recente” în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2008, București, INST, p. 123-144.

²²² A se vedea și Alexandru Matei, „TvR 55. Lumini și umbre”, în *Observatorul cultural*, Nr. 609, 27-01-2012, online <https://www.observatorcultural.ro/articol/tvr-55-lumini-si-umbre-i/> accesat pe 10 decembrie 2020.

²²³ Anikó Imre, *op. cit.*, p. 7

emisiunilor informative poate fi relevant dacă aceste două tronsoane de emisiuni nu sunt analizate linear și nu ca un monobloc. Pentru că au existat perioade de timp, scurte e adevărat, când s-au înregistrat unele tentative de relaxare. Introducerea emisiunii de la ora 22.00 de informații și comentarii „24 de ore” în 1971, diversificarea tematicii emisiunii „Reportaj pe Glob” cu preluarea și traducerea unor documentare puse la dispoziție de Centrul de Informare ONU pentru România, Central Office of Information, din Marea Britanie, NHK – televiziunea publică niponă. Emisiunea săptămânală prezenta producții cu tematică de interes general cum erau dezvoltarea, protecția mediului, politica de habitat în lume, activitatea unor agenții și organisme internaționale de genul UNESCO, FAO, PNUD, care reflectau o anumită fațetă mai umană a societății din lumea capitalistă, din lumea a treia sau din țările nealiniat. Prin conținutul edițiilor, atent vizionate de cenzură, emisiunea nu depășea limitele doctrinei de partid, dar permitea o abordare jurnalistică mai relaxată. De cele mai multe ori, aceste recreații publicistice erau urmate de politici agresive de restrângere a creativității artistice – în cazul divertismentului –, sau jurnalistice prin multiplicarea temelor aflate sub embargo. Nimeni nu-și făcea iluzia că repaosul cenzurii ar fi prevestit o deschidere ireversibilă, și totdeauna cei implicați în producție sau în difuzare așteptau cu inima strânsă ca să vină contra-ofensiva ideologizată. Din păcate, aceasta nu întârzia niciodată! Începeau interpelările în ședințele de partid, anchetările netransparente ale celor implicați, sancționarea unora și chiar scoaterea de pe post și suspendarea dreptului de semnătură dacă era vorba de persoane care apăreau în video. Întâmplările pe care le-a povestit Cristian Țopescu,

poate cel mai îndrăgit comentator sportiv de la noi, aruncă o cu totul altă lumină asupra jurnalismului sportiv la Televiziune din acea perioadă.

„Ultima mea sancțiune a venit pe 9 iunie 1983, după meciul de fotbal Suedia – România de la Stockholm, unde ai noștri au câștigat cu 1 – 0, într-o perioadă în care se vehicula ideea că unii fotbaliști români de valoare primiseră propuneri să joace la cluburi din străinătate. Ideea o susținea Adrian Păunescu, pe vremea aia la *Flacăra*, o susținea și Mircea Lucescu, antrenorul echipei naționale. Obișnuit să nu-mi țin gura, în loc să număr până la zece și să mă gândesc mai bine, am spus că ar avea toată lumea de câștigat, și cluburile, și fotbalul românesc și întreg sportul din țara noastră, dacă li s-ar permite acestor jucători să evolueze la cluburi mari din străinătate. Prietenul meu, Octavian Vintilă, de la Radio, m-a întâmpinat la înapoierea din Suedia. «Gata! Te saltă de la Televiziune», mi-a șoptit. A urmat o ședință de formă, condusă de președintele TvR, Ilie Rădulescu, activist de partid, la care a participat secretarul de partid de atunci pe instituție, tovarășul Aștefanei și redactorul meu șef, singurul care-mi lua apărarea, Ion Lavric. Eu am cerut să vedem caseta, ca să demonstrez că nu am îndemnat toți tinerii din România să plece, ci mă referisem la câțiva fotbaliști. Ilie Rădulescu mi-a tăiat-o scurt:

«Lasă, tovarășu’, că știm noi ce-ai spus».

La cuvântul tovarășul Aștefanei. Aici începe momentul interesant! Avea o agendă, parcă o văd și acum, cu coperti negre. Deschide la o pagină și spune:

«Dumneavoastră, în 1974, la Belgrad, la un meci de fotbal, ați spus că muncitorii uzinelor Fiat veniseră cu

autocarele ca să-și susțină echipa Juventus Torino, care era a uzinelor Fiat».

«Da, am văzut aceste autocare. Ca orice ziarist, am dat o informație».

«Aaa, dumneavoastră altceva ați vrut să spuneți. Ați vrut să sugerați că muncitorii români nu au posibilitatea să-și însoțească echipele favorite ca muncitorii italieni». Mai dă o pagină și completează: «În anul nu știu care, ați zis cutare, în alt an ați zis cutare».

Când a terminat «rechizitoriul» l-am întrebat:

«Nu vă supărați, eu sunt în Televiziunea Română de 19 ani. În agenda aia a dumneavoastră nu e chiar nimic bun? Poate oi fi făcut și ceva bun în cariera asta».

«Las' că știm noi ce ai făcut dumneata!»²²⁴

Fluctuațiile publicistice erau inspirate direct de către conducătorul țării, sau de cei din imediata aproapeiere, care încercau să intuiască ce ar fi putut să-l deranjeze, și să ia măsurile preventive, – cel mai adesea exagerate și abuzive – care să le dovedească dedicația față de cauză și utilitatea lor în cercurile de decizie. De obicei, șeful secției de presă a CC, cel mai frecvent Dumitru Popescu, aduna corpul jurnaliștilor din Televiziunea Română într-o ședință în care vorbea doar el ca să actualizeze instrucțiunile, edicte limitative adăugate periodic rutinei cenzurii de până atunci. Lucrurile se schimbau dacă urma o vizita în străinătate la cel mai înalt nivel sau dacă liderul comunist aștetpta omologi din țări capitaliste sau ne-socialiste la care țara noastră avea interese economice. Atunci criticile despre problemele și dificultățile interne ale țărilor respective erau

²²⁴ Cristian Țopescu, *În momentul în care devii cunoscut, îți dai seama căte dezavantaje are această situație*, **Revista română de istoria presei**, Anul VII, nr. 2 (14) 2013, pp. 156 – 157.

uitate pentru ca să se creeze o atmosferă de încredere și ambasadele de la București să raporteze o atitudine mai tolerantă a conducerii comuniste.

Televiziunea era o instituție pe care liderii comuniști o considerau utilă în educația „socialistă” a maselor însă criticau faptul că era „foarte puțin folosită de partid pentru propagandă”²²⁵. Cu alte cuvinte, ceea ce a fost transmis publicului socialist în aceste decenii „nu a reflectat întotdeauna punctele de vedere tradiționale ale conținutului comunicărilor de masă „totalitare”, doar ceremoniile oficiale, defilările festive și știrile rigide au rămas o parte a televiziunii socialiste până la prăbușirea sistemului, conținutul socialist al mass-media a oferit și produse orientate spre iluminarea culturală a publicului”²²⁶. Potrivit unui document elaborat în iulie 1970, de Oficiul de Studii și Sondaje al TvR, preferințele românilor pentru emisiuni informative, în special pentru Telegazeta, erau destul de scăzute, doar 11,5 la sută în raport cu Telecinemateca vizionată de 70,8 la sută, iar dorința de a vedea un film serial era de 59,1 la sută²²⁷. Asemenea evaluări au fost continuate până la apariția televiziunilor comerciale, care

²²⁵ Alexandru Matei, *TvR 55...in loc.cit.*

²²⁶ Martin Marinos, „New Media, New Habits: Socialist Television and the Struggle for ‘Harmonious Consumption’ in 1960s Bulgaria”, în *Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media*, No. 15 (2016): p. 38. online http://www.digitalicons.org/wp-content/uploads/2016/10/DI15_3_Marinos.pdf accesat pe 20 decembrie 2020.

²²⁷ Oficiul de Studii și Sondaje, „Informare. Consultarea unor specialiști privitor la profilarea a două programe de televiziune”, datat 29 iulie 1970, citat de Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx, O introducere în istoria comunismului românesc*, Curtea Veche, București, 2005, p. 452.

au manevrat rezultatele sondajelor de audiență în favoarea proprie. Cornelius Roșianu, jurnalist cu experiență, angajat în 1972, ajuns redactor șef al Redacției Actualități Interne din 1990 până în 1997 își amintea: „Noi am avut un oficiu de sondare a opiniei publice foarte bun, cu mari specialiști, performant. Lucrau cu o rigoare maximă, pentru că studiile lor erau citate în ședințele OIRT. În momentul în care, după '90, a apărut un alt oficiu particular agreat, că așa putem să-i spunem, oficiul propriu [al TvR] dădea o audiență, iar celălalt dădea altă cotă de audiență ca să crească televiziunile particulare, să ia mai multe reclame pe bani mai mulți. În acel moment s-a dus concurența loială. Asta, după părerea mea, a fost și a rămas o înșelătorie”²²⁸.

Programele de televiziune mai cuprindeau diferite emisiuni-concurs, prin care se promovau artiști, în special în domeniul muzicii „ușoare”, populare sau al genului de romanețe. Numele acestor emisiuni evocă motive florale sau astrale: Steaua fără nume, Floarea din grădină, Crizantema de aur. Sondajele Centrului indică faptul că 60 la sută dintre privitorii micului ecran doreau să poată viziona muzica ușoară și 54,4 la sută preferau muzica populară²²⁹. Faptul că posibilitatea oamenilor de a călători în afara granițelor țării era extrem de redusă a făcut ca emisiunea lui Aristide Buhoiu intitulată *Drumuri europene* să fie îndrăgită și apreciată. Până la mijlocul deceniului al nouălea, programele Televiziunii se adresau „unor segmente de populație și de categorii socioprofesionale sau de vârstă (universul copiilor) bine delimitate prin specificul conținutului și

²²⁸ Interviu realizat de Nicolae Melinescu, 7 septembrie 2020.

²²⁹ Oficiul de Studii și Sondaje, *op. cit.*

organizarea acestuia: Viața satului, Ora armatei, Lumea copiilor, Gala desenului animat. Reținem încă din aceeași perioadă emisiunile Reflector („strămoșul” viitoarelor emisiuni de investigație), Știință și imaginație (emisiune de popularizare a științei și a science-fiction-ului)²³⁰, dar și Teleșcoala pentru disciplinele chimie, biologie, matematică și limbi străine²³¹. Prin natura rolului său de post generalist, după schimbarea de regim politic, Televiziunea Română a continuat să difuzeze emisiuni de interes pentru anume segmente de telespectatori: emisiunile armatei, emisunile cultelor (după 1989) și emisiunile fermierilor/agricultorilor. Aceste programări au fost consolidate de apariția legii 41 din 1994, care a dat temei legal misiunii televiziunii publice, conform cu practica internațională: informare, educare, divertisment.

Rolul educativ pe care l-a avut televiziunea în deceniile sale de apogeu este subliniat și de unul dintre „veteranii” instituției, Dan Nanoveanu, care afirma într-un interviu că „Televiziunea Română și-a îndeplinit ani de zile buni funcții educaționale cum ar fi: școală pentru elevi, meditații la matematică, concerte simfonice, o serie întreagă de piese de teatru, de mare valoare, cu mari actori, emisiuni de varietăți, emisiuni culturale. Cei mai mulți din generația mea și generația următoare au învățat, au fost ambițioși și au vrut să facă ceva de calitate pentru că i-a

²³⁰ Mihaela Munteanu Siserman, *Nume de emisiuni tv din spațiul media românesc*, în Oliviu Felecan, ed., *Proceedings of the Third International Conference on Onomastics „Name and Naming”. Conventional / Unconventional in Onomastics*, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015, p. 735.

²³¹ Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 464.

învățat televizorul”²³². Teleenciclopedia, a doua emisină ca longevitate după Viața Satului, a avut colaboratori de o deosebită valoare intelectuală și de cel mai rafinat grad, iar intervențiile și comentariile lor erau susținute cu reportaje și documentare din toată lumea completate de propriile producții ale Televiziunii sau ale Studioului „Alexandru Sahia”.

Această tendință era caracteristică și pentru anii '60. Un studiu sociologic efectuat de Oficiul de Studii și Sondaje în anul 1969 evidențiază faptul că publicul nu era interesat decât în foarte mică măsură de produsele specifice comunicării de masă totalitare. Pavel Câmpeanu, comentând datele acestei cercetări sociologice, apreciază că „Publicul nostru atunci când este pus în situația de a opta, atribuie televiziunii o funcție pronunțat preponderentă de divertisment, iar radioului de informare. Merită remarcat, de asemenea, locul prioritar pe care îl deține televiziunea ca factor de instruire, depășind în această privință chiar și cartea”²³³. Acest aspect nu era ceva ieșit din comun și specific doar Televiziunii Române deoarece „Idealul ăsta iluminist era împărtășit de toate celelalte televiziuni europene în acei ani”²³⁴. Fapt evidențiat și de cercetătorii de istorie a media și de istoria culturii Sabina Mihelj și Susan Reid în promo realizat pentru expoziția *Watching Socialism: The Television Revolution in Eastern*

²³² TvR, *Televiziunea, dragostea mea! Dan Nanoveanu, de-o viață în TvR*, online http://stiri.tvr.ro/televiziunea--dragostea-mea--dan-nanoveanu--de-o-via--a-in-tvr_829880.html accesat pe 20 decembrie 2020.

²³³ Pavel Câmpeanu, *Radio, Televiziune, public*, Editura Științifică, București, 1972, p. 197.

²³⁴ Redacția, *Televiziunea României socialiste. Rezumat.*, în **CriticAtact**, 7 ianuarie 2014, online <https://www.criticatact.ro/televiziunea-romaniei-socialiste-rezumat/> accesat pe 20 decembrie 2020.

Europe, organizată la Wende Museum The Armory, Culver City, California din SUA în octombrie 2019: „La fel ca în Occident, televiziunea făcea parte din viața de zi cu zi în Blocul de Est, cu programări variate, acoperire transnațională și chiar potențial subversiv”²³⁵.

TvR a fost la fel ca și televiziunile contemporane ei și un canal prin care publicul privitor avea acces la spectacole de teatru, filme și divertisment. A fost perioada în care au fost promovate pe micul ecran piese de teatru care în anii stalinismului erau nu numai cenzurate, ci autorii lor au fost condamnați pentru subminare și subversiune la adresa regimului, cum a fost cazul scriitorului Ion D. Sîrbu. La finele lunii iulie 1977 „piesa de teatru scrisă de el în 1950, *Sovrom-cărbune* pentru care, în 1958, primise șapte ani de detenție, să fie difuzată la Televiziune sub titlul «Frunze care ard»”²³⁶. Perioada în care televiziunea a fost agent de cultură și divertisment a rămas în memoria foștilor jurnaliști din epocă. Cristiana Bota mărturisea că „erau seri de televiziune unde veneau toți marii noștri actori în studiouri și ne duceam așa în umbra și în culise (...) Duc dorul unor emisiuni ale scriitorul Ioan Grigorescu care era în același timp regizor și scenarist cu bucuria de a descoperi niște colțuri și niște unghere, niște locuri

²³⁵ *Watching Socialism: The Television Revolution in Eastern Europe* online <https://www.wendemuseum.org/programs/watching-socialism-television-revolution-eastern-europe> accesat pe 20 decembrie 2020.

²³⁶ Clara Mareș, *I. D. Sîrbu și zidul de sticlă. Decameroanele unui atlet al lucidității*, Memorial Sighet.ro, online <https://www.memorialsighet.ro/i-d-sirbu-28-iunie-1919-17-septembrie-1989/> accesat pe 10 decembrie 2020.

unde noi nu aveam acces”²³⁷. Cornelius Roșianu observa: „Mijloacele de influențare s-au schimbat, din păcate pe fondul lipsei de cultură, a lipsei de școală și a lipsei de educație. În general, cei care au venit în urma noastră sunt foarte ușor de manipulat, nu citesc, iau de bun tot ce li se întinde prin aceste mijloace electronice, ceea ce este grav, după mine, pentru că și prin astea [platformele digitale] ar avea posibilitatea să se informeze. Au doar păreri pe care le inculcă în mintea lor alții. N-au păreri personale. Este și o scădere, după mine, în felul acesta a nivelului de inteligență. Publicul de atunci, de la schimbarea de regim avea bazele puse. Publicul românesc nu mai era analfabet, nu mai aveam analfabeți. Acum avem, avem analfabeți funcționali, ceea ce este foarte grav”²³⁸.

Una dintre modalitățile de fidelizare a telespectatorilor era prezentarea emisiunilor zilei de către crainicele de programe, persoane cultivate, elegante, atente nu numai la ținută, ci și la frazare, la exprimare corectă și la respectarea limbii române. Sanda Țăranu a fost una dintre cele mai îndrăgite crainice ale Televiziunii Române și din experiența sa am reținut următoarea mărturisire: „Aduceți-va aminte că s-a făcut cultură la Televiziune. Nu exista săptămână fără seară de teatru, nu exista săptămână fără transmisia unui concert simfonic sau spectacol de operă sau de balet. Se transmiteau spectacole nu numai din București, ci și de la teatrele din țară. Eu aveam grijă să fiu ordonat îmbrăcată, să fiu civilizată, dar asta nu mi-a modificat comportamentul. Odată am primit o scrisoare de la cineva

²³⁷ Cristiana Bota, *Interviu la TvR 60: Educația la televizor, până în anii '80*, online <https://www.youtube.com/watch?v=TdPMCrYKtCo> accesat pe 10 decembrie 2020.

²³⁸ Interviu realizat de Nicolae Melinescu, 17 iunie 2020.

care mi-a descris una din puținele mele zile libere. Mi-a descris pe unde am umblat, la ce vitrine m-am oprit, prin ce magazine am intrat, dar totul pe un ton foarte agreabil. Niciodată nu m-a necăjit cineva, niciodată nu m-a supărat o persoană necunoscută, iar scrisorile pe care le primeam erau de o frumusețe extraordinară. Primeam scrisori de la țară. Una începea cu «Draga și scumpa noastră domnucă». Și-mi scria Florica de toate: cum a fătat vaca, ce fericiți au fost că au avut un vițel, îmi scria despre copiii ei, despre bărbatul ei, despre gospodăria ei, așa de frumos. Îmi scriau ca unei surori. Mi-a scris o fetiță. Cred că era în primele clase, după caligrafia corectă. Și-mi scria că atunci când apăream eu pe ecran la ei în casă se făcea liniște. Niciodată nu am pus bază pe încrederea de care mă bucuram, pe simpatia unor oameni față de mine. Niciodată nu m-am gândit la frumusețe, niciodată nu am făcut rabat la prestanță și profesionalism de dragul popularității. Niciodată nu am zis «lasă, merge și așa», pentru că nu te iartă nimeni dacă greșești în această profesiune, pentru că totul era la vedere. La început m-a bucurat un anumit grad de popularitate, pe urmă m-am speriat de răspunderea pe care o aveam și față de cei care-mi scriau și față de copilul care învață să vorbească, pentru că o să spună ca așa a auzit la radio sau la televizor. Chiar dacă îmi scriam singură textele acordam atenție formei²³⁹.

Jurnalistii reușeau să facă bijuterii televizate din lucruri ce păreau mărunte, care nu erau pe placul conducerii partidului și care, în ciuda acestui fapt, au ajuns în casele românilor. Cenzura crea și în domeniul divertismentului

²³⁹ Nicolae Melinescu, Interviu cu Sanda Țăranu, *Revista Română de Istoria Presei*, Anul VII, nr.2. (14), 2013.

situații paradoxale. Pentru programul de Revelion, Tudor Vornicu începea munca imediat după 23 august. Pe la începutul lui decembrie se programau vizionările cu ideologii de la secția de presă a CC și de la Consiliul Culturii, cu reprezentare de la nivelul minim până la cel al conducătorului instituției respective²⁴⁰. Din când în când, Tudor Vornicu le mărturisea apropiaților care fuseseră reacțiile celor veniți să dea bun de emisie. Multe din momentele muzicale, umoristice pregătite le plăcuseră atât de mult „capetelor limpezi” încât la o revizuire a fiecărui moment găseau pretexte să ceară modificări, sau eliminări de pasaje sau chiar numere întregi, deși la vizionare se distraseră copios. Toată munca era luată de la capăt, cu cheltuieli suplimentare, cu efort, cu zile și nopți nedormite până la următoarea vizionare și la următoarea rundă de eliminări și corectări.

În acei ani de o relativă liberalizare „oameni ca Nicolae Manolescu, Ana Blandiana, Răzvan Theodorescu, Andrei Pleșu, chiar și Sorin Alexandrescu și Mircea Martin au apărut la televizor în anii aceia «buni», «anii cei mai socialiști din tot socialismul românesc»”²⁴¹. Sunt doar câteva aspecte care confirmă faptul că până la mijlocul deceniului al nouălea, comunicarea televizuală a contribuit la formarea unui gust artistic de bună calitate a publicului acelei perioade. Subliniind acest rol deținut de Televiziune,

²⁴⁰ TvR 60, *Relatare Octavian Iordăchescu*, fost redactor-șef Varietăți, Director programe, angajat TvR în perioada 1973-1994 online <https://www.youtube.com/watch?v=rlj-1BmpWB0> accesat pe 20 decembrie 2020.

²⁴¹ Redacția, „Televiziunea României socialiste. Rezumat”, în *CriticAtact*, 7 ianuarie 2014, online <https://www.criticatac.ro/televiziunea-romaniei-socialiste-rezumat/> accesat pe 20 decembrie 2020.

Pavel Cîmpeanu arata că gustul artistic la publicul privitor s-a putut forma chiar și prin „efectele disfuncționale”²⁴² ale televiziunii. În felul acesta Televiziunea a deschis ferestre către lumea occidentală, iar modul de viață al omului din societatea de consum i-a devenit cunoscut publicului românesc. Ea a putut să pună față în față imaginea societății capitaliste cu cea a socialismului multilateral dezvoltat și astfel publicul și-a construit un „zid” mental de care s-a lovit propaganda oficială a regimului Nicolae Ceaușescu.

În acest mod televiziunea a putut să exercite rolul de *agent direct al destructurării încrederii populației în dictatură*, care a condus la erodarea imaginii publice și a prestigiului politic al liderilor comuniști și apariția neîncrederii în capacitatea acestora de a acționa pentru binele societății.²⁴³

În toți anii de existență, dar cu precădere în anii '80, Televiziunea a jucat și *un rol de instrument al propagandei* care în mod paradoxal în ultimii ani ai regimului comunist s-a transformat indirect în *agent de destructurare a încrederii populației în liderii și partidul comunist* și nu a îndeplinit rolul de formare a conștiinței socialiste a oamenilor muncii, așa cum își doreau Ceaușescu și ceilalți lideri de partid. Activitatea în câmpul propagandei politice a fost direct condiționată de modul în care liderii comuniști îi înțelegeau funcțiile sociale, și în care au reglementat prin legi și directive politice activitatea acestei instituții și, mai ales, modul în care au utilizat activitatea de control și de cenzură.

²⁴² Pavel Cîmpeanu, *op. cit.*, p. 211.

²⁴³ A se vedea mai multe, Nicolae Frigioiu, *Putere și imaginar politic*, pp. 49-56.

În privința funcției îndeplinite de instituția televiziunii în societate, liderii comuniști o percepeau tot așa cum priveau întreaga presă ca instrument de educare politico-ideologică, în fapt de indoctrinare a societății. „Ca să înțelegem deciziile liderilor naționali trebuie să cunoaștem ce principii și presupuneri despre relațiile umane le ghidează gândirea. Unele idei variază în conformitate cu tipul de regim politic implicat”²⁴⁴.

De la înființarea sa în 1956²⁴⁵, televiziunea din România a funcționat sub controlul politic al statului. A fost asociată cu radio și împreună au format Radioteleviziunea Română și și-a desfășurat activitatea sub supravegherea Comitetului de radio și televiziune al Consiliului de Miniștri. Acest comitet a fost organul intermediar între instituția de radiodifuziune și puterea politică, astfel că orice decizie luată de conducerea Radioteleviziunii trebuia să aibă aprobarea Consiliului de Miniștri.²⁴⁶ Pe măsură ce Televiziunea și-a mărit programul zilnic de emisie și și-a modernizat echipamentele, și ea a intrat în uriașul mecanism propagandistic al partidului-stat. În 1970, media românești puteau fi descrise lapidar prin următoarele cifre: 472 de publicații, plus 57 de cotidiene, 47 stații de radio și studiouri teritoriale, 40 329 de ore de emisie. Televiziunea Română: 2 canale (plus unul pentru rezervă în caz de urgențe naționale), 4642 de ore de emisie,

²⁴⁴ Spencer R. Weart, *op. cit.*, p. 56

²⁴⁵ A se vedea, Pavel Câmpeanu, *Radio, televiziune, public*, Editura Științifică, București, 1972, pp. 18-22; Daniela Mustață, *The Power of Television: Including the Historicizing of the Live Romanian Revolution*. All Print, Utrecht, the Netherlands. 62-69; Alexndru Matei, „O tribună captivantă. Televiziune, ideologie, societate” în *România socialistă (1965-1983)*, Editura Curtea Veche, 2013.

²⁴⁶ Daniela Mustață, *op. cit.*, 62.

180 de transmîțătoare – relee. La sfârșitul anilor '80: 36 de cotidiene, 12 reviste generaliste; TvR – 3 ore emisie/zi. Din totalul populației adulte, 22 la sută erau telespectatori fideli, 43 la sută erau cititori de ziare și reviste și 69 la sută erau ascultători ai emisiunilor de radio românești.

Din punct de vedere al normativității, Articolul în-tâi din Decretul 302 din 15 septembrie 1971 preciza că „Radioteleviziunea Română, organ de partid și de stat, înfăptuiește politica partidului și statului în domeniul programelor de radio și televiziune, contribuind în mod activ la educarea comunistă, patriotică, a întregului nostru popor, la făurirea trăsăturilor înaintate, revoluționare, ale omului nou, la mobilizarea maselor în realizarea programului elaborat de Partidul Comunist Român pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, la informarea largă a opiniei publice asupra evenimentelor interne și externe”.²⁴⁷ De fapt, aceste prevederi transpuneau în normă voința liderului PCR Nicolae Ceaușescu, după cum reiese din discursul rostit de acesta la o consătuire cu activul de partid din 9 iulie 1971: „Când am hotărât ca tovarășul Bujor Sion să fie trimis la Televiziune, l-am trimis acolo ca membru al Comitetului Central, ca activist de partid pentru a pune ordine. Noi nu putem să admitem ca radioul și televiziunea să transmită emisiuni care prin conținutul lor nu contribuie activ la educația comunistă, patriotică, revoluționară a tineretului, a poporului nostru”²⁴⁸. Jurnalistul Ion Bucheru, fost vicepreședinte

²⁴⁷ *MONITORUL OFICIAL* nr. 10 din 21 ianuarie 1974, online <http://www.monitoruljuridic.ro/monitorul-oficial/10/1974-01-21/> accesat la 10 decembrie 2020.

²⁴⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Consătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural*

al Radioteleviziunii Române la începutul anilor 1970, confirma faptul că înalții funcționari din conducerea Televiziunii erau în principal agenții care urmăreau aplicarea politicii partidului și apoi manageri ai instituției. Într-un interviu acordat jurnalistului Steliu Lambru acesta preciza: „De la un vicepreședinte se aștepta coordonarea și orientarea unor sectoare și, bineînțeles, asigurarea orientării politico-ideologice a emisiunilor și, bineînțeles, elementele de linie culturală strict necesară care, vreau să menționez în acea vreme, în '69 – '70, erau subînțelese. Ulterior, tot procesul a cunoscut o degradare foarte rapidă, foarte accentuată, dramatică chiar și tragică la un moment dat. În momentul în care am intrat în Televiziune, dincolo de orientarea generală a instituției, care era presă de partid, cum de altfel era toată presa, primul punct al Constituției stipula conducerea de către partid a tuturor sectoarelor de activitate, în special a sectoarelor care se înscriau în viața spirituală, culturală, politică, ideologică”²⁴⁹. Prin Decretul 473/1977 privind organizarea și funcționarea Radioteleviziunii Române²⁵⁰ s-a schimbat fundamental statutul celor două instituții. Potrivit articolului cinci al decretului, Radioteleviziunea Română devenea organ de partid și de stat și își desfășura activitatea „sub conducerea nemijlocită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și a Consiliului de Miniștri”²⁵¹. Următorul articol

educative, 9 iulie 1971, Editura politică, București, p. 76.

²⁴⁹ Steliu Lambru, *Televiziune și societate în anii 1960-1970*, *Radio România Internațional/ Pro Memoria/ Televiziune și societate în anii 1960-1970*, 2019-02-11, online https://www.rri.ro/ro_ro/televiziune_si_societate_in_anii_1960_1970-2593805 accesat pe 10 decembrie 2020.

²⁵⁰ *Buletinul Oficial* nr. 138 din 26 decembrie 1977

²⁵¹ *Ibidem*.

obliga Televiziunea Română să aplice prevederile „hotărârilor Comitetului Central al Partidului Comunist Român, legilor, decretelor și altor acte normative, referitoare la domeniul său de activitate”²⁵².

A fost practic momentul în care regimul de dictatură „a strangulat ușoara deschidere permisă, începută în anii ’60”²⁵³ și a declanșat un proces de „extincție a televiziunii în România, devenită un suport – exclusiv, dar modest – al cultului personalității celor doi Ceaușești”²⁵⁴.

În anii ’70, Televiziunea Română a ajuns să producă anual 2 250 ore de program, o cifră impresionantă pentru posibilitățile sale, însă foarte modestă în comparație cu televiziunile publice occidentale și chiar cu cele din spațiul socialist unde doar Ungaria era în urma noastră cu numai 1 800 ore de program²⁵⁵. Chiar și așa, Televiziunea a putut, între anumite limite, să îndeplinească o funcție cultural-educativă. A existat o tentativă de a-i crea României, în interiorul Euroviziunii, un rol asemănător cu cel al Finlandei în Interviziune, un rol de observator, de membru asociat în perspectiva acceptării ulterioare ca membru cu drepturi depline. „S-au făcut niște demersuri prospective de a afla care ar fi poziția Euroviziunii într-o astfel de situație, aici [Tudor] Vornicu fiind cel care avea relații foarte bune cu partenerii din străinătate. Practic, el

²⁵² Ibidem.

²⁵³ Peter Gross, *Colosul cu picioare de lut: aspecte ale presei românești post-comuniste*, traducere Irene Joanesu, Polirom, Iași, 1999 p. 18.

²⁵⁴ Alexandru Matei, *op. cit.*, în *loc.cit.*

²⁵⁵ Kaarle Nordenstreng, Tapio Varis, *Television traffic – a one-way street? A survey and analysis of the international flow of television programme material*. Composed in the Workshops of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Place de Fontenay, 75700 – Paris, France, Unesco 1974, p.24.

era singurul care putea să se intereseze pe această temă. A făcut toate demersurile, și le-a făcut bine, evident cu aprobarea «de sus». Nici nu se putea altfel! Până la urmă a venit răspunsul mai voalat, mai direct, NU! Motivul oficial a fost că sumele pe care ar fi trebuit să le plătim ca membru erau mult prea mari²⁵⁶.

După vizita lui Ceaușescu în China și în Coreea de nord lucrurile se vor schimba dramatic. În ședința Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 iunie 1971, Nicolae Ceaușescu informa despre cele văzute în China și făcea comparații cu situația din România: „Toată activitatea lor culturală, de balet, de teatru, a fost pusă pe baze revoluționare”²⁵⁷. Secretarul general aprecia tematica spectacolelor la care a asistat, deoarece „se pune față în față mentalitatea imperialistă cu relațiile noi, ceea ce noi nu facem. Noi am împânzit cinematografia cu filme de aventuri, iar teatrul cu piese occidentale. Am scos piesele revoluționare și am introdus piese fără nici un conținut. La fel facem și la televiziune, unde tot discutăm și nu s-a schimbat nimic. Înainte să plec am avut o ședință de Secretariat și acolo am stabilit să pregătim un material pentru Plenară, că propaganda noastră este nemulțumitoare, că ea nu corespunde sarcinilor de educare a tineretului și a poporului, în general. Așa că am spus-o înainte de a merge în China. Dar ceea ce am văzut în China și Coreea demonstrează că concluzia la care am ajuns este justă”²⁵⁸.

²⁵⁶ Ninel Todan, *Formulări care nu puteau fi redată exact*, în **Revista Română de Istoria Presei**, anul VIII, nr. 1(15), 2014, p. 153.

²⁵⁷ Apud, Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional*, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2009, p. 55.

²⁵⁸ Ibidem.

A fost și această decizie nu numai o reacție total inadecvată la șocul schimbării paradigmei culturale în Occident, ci și un moment în care însuși Nicolae Ceaușescu, a pus „sămânța” Revoluției Române din Decembrie 1989. „Omul nou” dorit a fi construit de regimul dictatorial a privit mai întâi cu jind la cultura de masă a Occidentului, care ajungea în căminul său prin diferite filme și seriale de televiziune²⁵⁹. Filmul de televiziune, importat din lumea occidentală, a zdruncinat încrederea românilor în viitorul socialismului încă înainte ca, cel mai popular serial de televiziune, Dallas să lase străzile pustii la ora difuzării. Au făcut deliciul multor români serialul Kojak difuzat între anii 1975 și 1980, Columbo din 1970 până 1974, când regimul nu a mai achiziționat pelicula. Au existat diverse speculații cu privire la motivele pentru care a fost sistată difuzarea serialului printre care și aceea că liderii comuniști ar fi dorit să evite o ieșire în stradă a celor afectați de această decizie. Serialele populare au fost alternate cu producții de mare valoare cum au fost documentarul «Lumea tăcerii», cu care Jacques Cousteau a câștigat singurul premiu Palm d’Or non-ficțiune din istorie, serialul antropologic «Ascensiunea Omului», concertele lecție ale lui Leonard Bernstein sau integrala pieselor lui William Shakespeare în interpretarea de excepție a Royal Shakespeare Company.

Un document descoperit de Bogdan Tiberiu Iacob pe siteul Wikileaks, creat de Julian Assange, confirmă existența unui raport al Departamentului de Stat american, datat 18 aprilie 1974 și declassificat în 2005 cu privire la o informare a ambasadorului SUA la București, Henry Barnes Jr. trimisă secretarului de stat din acel moment, Henry

²⁵⁹ Constantin Hlihor, *op. cit.*, pp. 116-117.

Kissinger prin care oficiali ai regimului de la București au cerut prin ambasadorul român în SUA ca actorul Peter Falk, interpretul lui Columbo, să se adreseze românilor timp de 2-3 minute, să transmită „regretul americanilor că serialul își încheie cariera, cu speranța că într-o bună zi va reveni cu un alt serial la fel de valoros”. Mesajul urma să se termine cu expresia «Noroc și la revedere», pe care Falk să o spună – foarte important – în limba română.”²⁶⁰. Frank Sanello a dat următoarea explicație „Episoadele originale care au rulat din 1971 până în 1977, au fost atât de populare în România încât au fost difuzate de două ori pe săptămână (o dată în premieră și o dată în reluare). Când producția lui „Columbo” a încetat în SUA, românii neîncredători au crezut că guvernul lor a anulat serialul din cauza costurilor de import. De teama unor tulburări, guvernul român a contactat Departamentul de Stat și a solicitat ca Peter Falk să transmită un mesaj filmat prin care să explice motivul real al închierii serialului”²⁶¹. Actorul va consemna acest aspect în cartea sa de memorii într-un scurt capitol intitulat *A message to the people of Romania*²⁶².

Semnele crizei de sistem ale economiei românești erau observabile pentru analiști, dar și pentru omul de rând. Măsura luată de autorități nu a fost de teama că

²⁶⁰ Bogdan Tiberiu Iacob, *A fost Columbo la un pas sa declanșeze o revoluție în România?*, în **Politics.ro**, 9 mai 2018, online https://inpolitics.ro/a-fost-columbo-la-un-pas-sa-declanșeze-o-revoluție-in-romania_18439381.html accesat pe 9 decembrie 2020.

²⁶¹ Frank Sanello, *Columbo`S World*, în **Chicago Tribune**, April 2, 1989, online <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1989-04-02-8903310956-story.html> accesat pe 9 decembrie 2020.

²⁶² Peter Falk, *Just one more thing*, Carroll & Graf Publishers, New York, 2006, pp. 221-225.

populația ar fi putut ieși în stradă,²⁶³ ci din grija să nu deterioreze imaginea pe care Nicolae Ceaușescu și liderii comuniști credeau că o au în societatea românească. Nemulțumirea populației era prezentă mai ales în sfera elitei intelectuale²⁶⁴, dar era departe de a atinge masa critică în rândul populației obișnuite. Era un semnal vizibil că, în gestionarea opinei publice, imaginea conta și arăta că și în societățile socialiste „televiziunea s-a poziționat în domeniul comunicării politice nu numai ca medium de divertisment, ci și ca agent al intereselor și îmbunătățirilor societății²⁶⁵.

Un impact cultural și de divertisment pentru majoritatea populației din România l-au avut savuroasele secvențe/filme cu Stan și Bran și cu nu mai puțin vestitul Charlie Chaplin. Pentru intelectuali, precum soția academicianului Alexandru Graur, Neaga semnificațiile și impacutul depășeau aceste sfere și mergeau către o critică a sistemului, dar care nu avea curajul să o mărturisească nici măcar apropiaților săi. Comentariul său în însemnările făcute în ziua de 21 octombrie 1976 sunt edificatoare: „Am văzut săptămâna aceasta la televizor fragmente dintr-un film cu Chaplin. Cine a spus că el e depășit? Ce prostie! E mai actual ca oricând, cel puțin la noi. Acest omuleț micuț, neînsemnat, care își târâie cu haz mărunta lui existență printre capcane, bănuieli, hărțuieli, primejdii

²⁶³ Bogdan Tiberiu Iacob, *op. cit.*, *in loc. cit.*

²⁶⁴ A.C.N.S.A.S., fond documentar, dosar nr. 1, vol. 1, f. 74–80, in vol. Florica Dobre coord., *op. cit.*, p. 484.

²⁶⁵ Kirsten Bönker, „Dear Television Workers...” *TV Consumption and Political Communication in the Late Soviet Union*, în *Cahiers du Monde Russe*, 56/2-3 | 2015, pp. 371-399, online <https://journals.openedition.org/monderusse/8188?lang=en> accesat pe 9 decembrie 2020.

(ce se dovedesc a-i periclita chiar viața), găsește un mijloc de a se salva: dă buzna într-un circ și acolo, printre neîn-suflețitele păpuși mecanice găsește un loc gol. Intră între ele și începe să repete aceleași gesturi automate ca mari-onetele. Cel care-l urmărește nu-l poate deosebi de rest. Înțepenit, nemișcat, încremenit într-o stare de permanentă veghe, ochiul omului viu nu-l poate deosebi pe Chaplin de rest. Este în aceasta nu numai o secvență de artă, ci și de filosofie: identificarea cu ceea ce-i artificial și mecanic pentru omul hăituit, pentru ca astfel să-și găsească salvarea. Comical încremenirii sale într-o lume încremenită și ea, e severa lecție, aș spune sumbră și rece prin soluția deloc comică, ci de o amară dialectică. Automatismul placat pe tot ce-i viu întoarce gândul către actualitatea contemporană. Cine-și poate permite să-l socotească pe acest genial creator «mărunt» și «depășit»?²⁶⁶

Asemenea semnale se vor amplifica în anii '80 și vor depăși sfera cercurilor intelectuale datorită unor oameni cu mult simț practic, cum a fost Ioan Ionel, care mergea în străinătate ca să selecteze și să aducă în țară filme și seriale. Publicul telespectator a avut prilejul ca timp de 80 de minute pe săptămână din cele două ore cât avea TvR programul zilnic să vadă și altceva decât imaginile Ceaușeștilor, a „realizărilor” obținute sub conducerea partidului sau spectacole ale Cântării României și ale Daciadei. Ioan Ionel își amintea într-una dintre întâlnirile realizate de TvR cu prilejul unei reuniuni aniversare: „Alegeam cele mai bune filme și seriale, Tudor Vornicu ne încuraja și susținea în acest sens. Am fost printre primele țări din Europa unde

²⁶⁶ Dumitru Graur, *Neaga Graur – JURNAL*, online <https://dumitru-graur.wordpress.com/neagagraur/>

s-a difuzat Dallas, spre exemplu, iar din cauza serialului *Om bogat, om sărac*, era să o pățim, pentru că nu era corect politic²⁶⁷. Filmul *Dallas* a fost achiziționat la un an de la lansarea sa pe piață și de la vizita pe care Nicolae Ceaușescu a făcut-o în SUA. Aprobarea difuzării a fost dată de liderii comuniști care răspundeau de producția radio și televizată și cu știrea lui Nicolae Ceaușescu. Acesta a fost informat că serialul prezintă unele aspecte care pun în lumină caracterul negativ al capitaliștilor din domeniul afacerilor cu petrol astfel încât acesta a crezut că portretizările exagerate ale capitalismului întruchipat de petroliștii din Texas vor putea arăta privitorilor cât de bine o duc ei în statul comunist²⁶⁸.

Popularitatea a fost atât de mare încât se uitau la *Dallas* și vecinii României de la granița cu Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria și URSS. În Iugoslavia filmul a fost difuzat abia după 8 ani, în 1987, iar în Ungaria doar în 1990. Era un fel de compensare, pentru românii care urcau pe dealuri cu mini-televizoare, ca să vadă meciurile de fotbal transmise de televiziunile vestice²⁶⁹. Când liderii comuniști și-au dat

²⁶⁷ TvR, *Cortina TvR s-a ridicat pentru profesioniștii teatrului de televiziune*, 29 Decembrie 2016, online http://www.tvr.ro/cortina-tvr-s-a-ridicat-pentru-profesionistii-teatrului-de-televiziune_18664.html#view accesat pe 3 decembrie 2020

²⁶⁸ Scott Roxborough, *Berlin Hidden Gems: How TV's 'Dallas' Toppled Romanian Communism*, **The Hollywood Reporter** 2/15/2016, online <https://www.hollywoodreporter.com/news/hotel-dallas-shows-how-tv-865438> accesat pe 3 decembrie 2020

²⁶⁹ *Aniversare: Dallas, serialul TV care lăsa străzile pustii în România. Îi mai știi pe JR, Sue Ellen, Bobby și Pamela? Ce nu știau atunci românii*, în GherlaInfo.ro, 25 august 2019, online <https://www.gherlainfo.ro/aniversare-dallas-serialul-tv-care-lasa-pustii-strazile-din-romania-ii-mai-stii-pe-jr-sue-ellen-bobby-si-pamela-ce-nu-stiau-atunci-romanii-video/> accesat pe 3 decembrie 2020

seama că lucrurile nu stăteau așa cum crezuseră au decis ca serialul „Dallas” să fie scos din program în anul 1981. Era, însă, prea târziu. „Occidentul imaginar” era dorit de o mare parte a „oamenilor muncii” din societatea socialistă²⁷⁰. Nu a fost singurul produs american care a stimulat o imagine pitorească despre viața în SUA, cu aventuri, femei frumoase și justițiarî imbatabili, dar și cu intrigi politice la cel mai înalt nivel. „Mare succes au avut serialele pe care le vedeam sâmbătă seara: «Washington în spatele ușilor închise», «Om bogat, om sărac», și altele. Toate acestea le plăceau foarte mult și lui și ei. Primeam și filme numai pentru vizionare, care nu erau acceptate la difuzare. Dumitru Popescu îl întreba uneori pe Vornicu dacă vreunul dintre ele era potrivit pentru o vizionare privată a celor doi. Gustul lor s-a dezvoltat după ce au văzut «Om bogat, om sărac». Serialul cu «Washington...» are o poveste proprie. Presiunea celor doi era atât de mare încât Vornicu ne omora pe mine și pe Ioan Ionel: «Aduceți-l!»! L-am adus, Vornicu l-a vizionat și i-a spus lui Dumitru Popescu că sosise filmul. Noi ne-am îngrozit când l-a acceptat, pentru că traducerea era un chin, trebuia păstrat sensul, dar unele formulări nu puteau fi redade exact, mai ales cele referitoare la vârstă, apelativele «moșule», «bătrâne», «babo», sau remarcile cu tentă sexistă. Nu aveam voie să tăiem nici măcar o fotogramă din episoade. Penalizările ar fi fost uriașe! Trebuia să menajăm, însă, unele sensibilități ca să difuzăm un serial foarte bun»²⁷¹.

Lumea capitalistă, pe care partidul comuniștilor români o critica vehement cu un arsenal de propagandă

²⁷⁰ Constantin Hlihor, *România și șocurile...* p. 160.

²⁷¹ Ninel Todan, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 155.

specific secolului al XIX-lea, a început să capete un alt sens pentru omul de rând care viziona cu interes serialul „Dallas”. Acesta observa că muncitorii „exploatați” de imperialismul american posedau o serie de bunuri și servicii pe care societatea socialistă nu le putea produce. Acest lucru explică și de ce în decembrie 1989, când Ceaușescu încerca să-i dovedească societății că revoltele au fost puse la cale de cercurile imperialiste din Occident imaginea societății occidentale nu mai speria pe nimeni. Dimpotrivă, ea devenise dezirabilă. Nu întâmplător, actorul care l-a interpretat pe J.R., Larry Hagman, care a vizitat România în anul 2010 a fost tratat ca un erou²⁷². Într-un interviu dat cu acest prilej, Hagman a spus: „Oamenii din București au venit la mine pe stradă cu lacrimi în ochi spunând J.R. ne-a salvat țara”²⁷³.

În timp ce societatea occidentală intra în epoca unui consum de masă și în domeniul artei, iar media sovietice și din țările socialiste care îmbrățișaseră reformele gorbacioviste se deschideau către public, inclusiv prin spectacole și tezbateri televizate, regimul de la București întărea cenzura. Un *Raport de analiză a muncii informativ-operative desfășurată în anul 1986 în problemele „artă-cultură”, „presă-radioteleviziune-poligrafie”, „sănătate” și „justiție”* analiza modul în care s-a acționat în acel an pentru „a ridica activitatea specifică la cotele de calitate și exigență impuse de complexitatea situației operative și exigențele puse în fața noastră de conducerea partidului și

²⁷² Mark Juddery, *TV shows that changed the world*, CNN, December 17, 2007, online <http://edition.cnn.com/2007/LIVING/wayoflife/12/17/mf.tvshow.change.world/> accesat pe 3 decembrie 2020

²⁷³ Ibidem.

a Departamentului Securității Statului”²⁷⁴. Scopul urmărit atât „în obiectivele date în competență nemijlocită cât și la nivelul țării, [a fost] pentru cunoașterea, neutralizarea și prevenirea acțiunilor, faptelor sau fenomenelor de natură a afecta securitatea statului și pentru a asigura o mai mare cuprindere și continuitate controlului informativ-operativ în problemele «artă-cultură», «presă-radioteleviziune» «poligrafie», «sănătate» și «justiție»”.

Această trecere spectaculoasă a vechii lumi către una nouă în domeniul culturii de masă a fost sesizată, printre alți oameni de artă, de poetul Adrian Păunescu²⁷⁵, personalitate apreciată, dar și puternic contestată pentru calitatea sa de a fi fost „toboșarul neobosit” al „Epocii de Aur”²⁷⁶. Adrian Păunescu, beneficiar al unei burse pentru scriitori străini oferită printr-un program al Universității Iowa, a remarcat schimbările produse de cultura consumerismului în societatea americană. Istoricul Adrian Cioroianu, abandonând logica maniheismului ideologic, precaut cu etichetările care nu au nimic în comun cu neutralitatea axiologică necesară unei analize, ajunge la o concluzie care poate fi luată ca ipoteză de lucru pentru orice cercetare serioasă a fenomenului cultural și a rolului jucat de media în anii socialismului. Referindu-se la contextul în care a apărut cenaclul Flacăra, Adrian Cioroianu remarcă faptul că „În timpul șederii în SUA, Păunescu a avut, pare-se,

²⁷⁴ A.C.N.S.A.S., fond documentar, dosar nr. 120, vol. 2, f. 215–239, în vol. Florica Dobre coord., *op. cit.*, pp. 690-705.

²⁷⁵ A se vedea Constantin Hlihor, *op. cit.*, pp. 157-185.

²⁷⁶ Vladimir Tismaneanu, *Trubadurul „Epocii de Aur”: Un an fara Adrian Paunescu*, în **Contributors.ro**,

10 noiembrie 2011, online <https://www.contributors.ro/tobosarul-epocii-de-aur-un-an-fara-adrian-paunescu/> accesat pe 3 decembrie 2020.

flerul de a înțelege un lucru simplu (care, în România anului 2019, pentru unii politicieni, e încă un mister): în orice dezbateră politică, economică sau culturală, miza, la final, e tineretul unei comunități (Socrate, *apud* Platon, a dat exact acest mesaj). Văzând că cea mai dinamică parte a societății americane (deși minoritară) era cea agitată de contracultura rock-poezie cu mesaj-rebeliune ideatică sau vestimentară etc., Păunescu și-a dat seama ce teren virgin avea, din acest punct de vedere, acasă²⁷⁷. Strategii americani, care au conturat noile forme de confruntare cu Blocul sovietic prin mijloace și instrumente ale diplomației publice,²⁷⁸ au sesizat impactul asupra opiniei publice pe care îl producea industria de divertisment și modul în care ar putea aceasta să fie utilizată ca armă în confruntarea cu regimurile comuniste. Scopul era „deturnarea inteligenței Europei occidentale de la fascinația persistentă asupra marxismului și comunismului” într-o viziune promotoare a „modului de viață american”²⁷⁹. Din această perspectivă, ipoteza avansată de Adrian Cioroianu potrivit căreia americanii înainte de a-i acorda lui Păunescu o bursă, i-au făcut o „fișă” pentru a vedea dacă personajul se potrivește

²⁷⁷ Adrian Cioroianu, *Infuzia și confuzia modelelor în comunismul românesc. Woodstock – Cenaclul „Flacăra” – „Omul altfel” al lui Adrian Păunescu*, în **Dilema veche**, nr. 804, 17-23 iulie 2019.

²⁷⁸ Ecaterina Hlihor, Constantin Hlihor, *Diplomatia publica in confruntarea Est-Vest din timpul Razboiului Rece*, în Bogdan Antoniu, Constantin Hlihor, Alin Matei (ed), *Scripta Historica. In Memoriam Professoris Emeriti Constantin Buse*, Editura Universității din București, București, 2020, pp 101-121.

²⁷⁹ Frances Stonor Saunders, *Qui mène la danse? La CIA et la Guerre froide culturelle*, Paris, Éditions Denoël, 2003, p. 13, citat de Lavinia Betea, *România anului 1989 în arhivele Radio Europa Liberă (1989 Romania in Radio Free Europe archives)*, în **Polis, Revistă de științe politice**, Volum II, Nr. 3 (5), Serie nouă, septembrie 2014, p. 54.

cu strategia ce urma să fie aplicată în România pare a fi confirmată de fapte. „La începutul anilor '70, americanii aveau nevoie, într-o țară precum România, nu neapărat de disidenți, ci de oameni intrați în sistem, antistalinisti și naționaliști – trei bife necesare pentru ca un intelectual să ajungă, sooner or later, în conflict/contradicție cu Uniunea Sovietică și/sau cu regimul din propria țară. Permiteți-mi să vă spun că, aici, fișa americană a lui Păunescu nu s-a înșelat deloc. Nu democrația din 1990 a pus capăt ascensiunii lui Păunescu, ci regimul Ceaușescu, în vara lui 1985”²⁸⁰.

Cu formula devenită slogan/logo „Te salut, generație în blugi!”, Adrian Păunescu a adunat în jurul său mii de tinerii la un spectacol care nu se încadra în tiparele cotidianului socialist: Cenaclul Flacăra. A fost un adevărat fenomen prin amploare sa: 1615 spectacole de muzică folk, rock și poezie în fața a șase milioane de spectatori, audiență neatinsă de nici o altă manifestare artistică sau politică din timpul regimului comunist, dar cu un impact și mai mare prin preluarea spectacolelor la radio și televiziune sub diferite alte denumiri care să se încadreze în politica oficială a regimului Ceaușescu privind cultura de masă. Peste ani, Nicu Covaci, liderul legendarului grup rock Phoenix, mărturisea cum s-a născut Cenaclul Flacăra: „Adrian a avut inspirația să adune toți pletoșii, toți băutorii de vodcă, să le dea vodcă și chiar bani de cheltuială și să-i lase să vorbească, să povestească și să cânte ce vor ei. Așa a început atmosfera de cenaclu. Oamenii au fost fascinați pentru că era o portiță de scăpare. (...) După doi ani de cenaclu toți ăia pletoși erau rași, tunși, puși să facă ode. A

²⁸⁰ Adrian Cioroianu, *op. cit.*, în *loc.cit.*

fost lăsat să-și facă de cap pentru că avea obligații mai sus. Eu cred că dacă nu făcea acest compromis cu «Puterea», cenaclul nu ar fi existat demult»²⁸¹. Acest tip de spectacol, care depășea canoanele socialismului științific, a devenit un fenomen de masă și a fost interzis de regimul politic, considerându-l periculos pentru imaginea sa. Motivele lansate de propaganda oficială au fost puerile. Mai aproape de adevăr pare să fie teama PCR că tineretul, în care ardea flacăra aprinsă de Adrian Păunescu, ar putea scăpa de sub control. Cert este că Cenaclul Flacăra a fost interzis definitiv în 1985, după busculada produsă la spectacolul de pe stadionul Petrolul din Ploiești, în timpul căreia au murit câțiva oameni. Zeci de mii de tineri așteptau săptămâni întregi ca să ajungă Cenaclul și în orașul lor. Cântau apoi la unison, ore în șir, despre iubire, despre eroii neamului, despre Eminescu, despre dragostea de părinți. Cenaclul Flacăra a lansat zeci de tineri. O mulțime de artiști consacrați au crescut pe scenele sale. Ștefan Hrușcă, Victor Socaciu, Ducu Bertzi, Nicu Alifantis, Anda Călugăreanu, Mircea Vintilă sunt doar câțiva dintre ei. Cenaclul Flacăra a însemnat mai mult decât o simplă manifestare artistică. Devenise un adevărat fenomen social. Nu avem de unde să știm dacă cele afirmate de Andrei Păunescu, fiul poetului, și atribuite Elenei Ceaușescu, sunt adevărate, însă, trebuie reținute pentru istorie. Conform celor spuse de acesta, Adrian Păunescu a fost conștient de forța socială a spectacolului de tip show ca supapă de defulare socială pentru societatea de tip consumerist. Iată ce afirma Andrei

²⁸¹ Apud, Călin Hentea, *Ghiveciul propagandistic comunist, iluzia libertății și „șopârlele” studențești*, on line <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/ghiveciul-propagandistic-comunist-iluzia-libertatii-si-soparlele-studentesti> accesat pe 3 decembrie 2020.

Păunescu într-un interviu acordat agenției DC News: „În ultima noapte în care cuplul Ceaușescu s-a aflat la putere, 21 decembrie spre 22 decembrie 1989, Elena Ceaușescu i-ar fi spus lui Nicolae Ceaușescu, în cabinetul său: «Vezi, ți-am zis să oprești mai devreme Cenaclul Flacăra. Aștia de afară – revoluționarii – sunt nebunii de la Cenaclul lui Adrian Păunescu»²⁸². Poate că aceste afirmații nu au fost făcute, un lucru este cert. Cenaclul Flacăra a aprins pentru tinerii din societatea socialistă spiritul de libertate care nu a mai putut fi oprit în decembrie 1989. Sămânța libertății de exprimare aruncată de Cenaclul Flacăra într-o societate a anilor '80 – '85, marcată de demagogia pro-Ceaușescu și pro-partid ce domina discursul public, a încolțit și s-a manifestat cu putere în decembrie 1989, iar paradoxul istoriei avea să se manifeste încă o dată. Cel care alături de alți intelectuali au contribuit la această dragoste de libertate și demnitate avea să fie în zilele lui decembrie 1989, și apoi până la dispariția sa, asociat doar cu activitatea de îndoctrinare a tinerei generații în spiritul ideologiei marxiste.

De aici nevoia nu numai de o schimbare de perspectivă în analiza producției culturale în general și a celei televizuale în special în anii de sfârșit ai epocii Ceaușescu, ci și de o analiză a eficienței pe care acestea le-au avut în rândul maselor. Impactul cuvântărilor secretarului general și al îndemnurilor sale privind crearea omului nou a devenit cu atât mai ne semnificativ, cu cât propaganda creștea în

²⁸² Tudor Curtifan, *Nebunii de la Cenaclul lui Păunescu* în *rapoartele Securității*. Interviuri cu Andrei Păunescu, *DC News*, 11 Martie 2017, online https://www.dcnews.ro/nebunii-de-la-cenaclul-lui-paunescu-in-rapoartele-securita-ii-interviu-andrei-paunescu_535517.html accesat pe 5 decembrie 2020.

volum și intensitate. Pe de altă parte, eficiența sau ineficiența propagandei de partid promovată prin emisiunile de televiziune nu era dată doar de conținutul mesajelor transmise către publicul receptor, ci mai ales de modul în care publicul receptor decodifica, selecta și reținea pentru sine acel mesaj. „Comunicarea nu se limitează doar la producerea de mesaje pe care vrei să le recepționeze publicul. Ea presupune înțelegerea a ceea ce-l mișcă pe ascultător, sau pe destinatar. Ca să se ajungă în acest punct comunicarea are nevoie de cunoașterea valorilor de referință ale destinatarului, a culturii, a tradițiilor și a modului său de relaționare cu lumea”²⁸³.

În primul rând, mesajul trebuia să fie credibil, ori această trăsătură esențială era anulată printre alții de cel puțin doi factori: cenzura și încadrarea în linia ideologică a partidului și a tezelor rezultate din cuvântările lui Nicolae Ceaușescu. Acești doi factori conduceau la crearea unei realități „surogat” sau, potrivit unor specialiști ai domeniului, la o realitate „sintetică”²⁸⁴. Acest tip de realitate social-construită tinde să separe publicul receptor „nu numai de mediul natural ci și de cel social”²⁸⁵.

Până în secolul al XIX-lea, pentru majoritatea covârșitoare a populației realitatea cotidiană era percepută prin ceea ce specialiștii numesc „*natural sensory envelope*”²⁸⁶ adică la limita capacității senzoriali ai omului de a percepe lumea. Dezvoltarea mijloacelor de

²⁸³ Cambie-Yang-Mai Ooi, *op. cit.*, p.3.

²⁸⁴ G. Ray Funkhouser, Eugene F. Shaw, *How synthetic experience shapes social reality*, p. 57 online <https://www.csub.edu/~mault/how%20synthetic%20experience%20sh.pdf> accesat pe 5 decembrie 2020.

²⁸⁵ Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 184.

²⁸⁶ G. Ray Funkhouser, Eugene F. Shaw, *op. cit.*, p. 58

informare în masă a condus la apariția unei comunicări simbolice care i-a permis omului să perceapă lumea prin cuvintele ce definesc evenimente desfășurate dincolo de *natural sensory envelope*, adică dincolo de ceea ce el poate să perceapă în mod direct prin simțurile cu care a fost înzestrat de la natură. Dar această percepție constituie o imagine simbolică social construită și nu experiența concretă a unui eveniment real petrecut în viața cotidiană. În această construcție socială a realității, televiziunea aduce un plus în raport cu presa scrisă sau audio deoarece îi creează publicului larg senzația că este martor ocular la evenimente care se petrec în alte locuri, în alt timp sau care poate nici nu s-au întâmplat cu adevărat și pot determina publicul să creadă ceea ce văd la televizor.²⁸⁷ Însă, acest lucru este posibil atâta timp cât publicul privitor nu are posibilitatea să compare realitatea construită prin imaginile televizuale cu realitatea ce îl inconjoară, ceea ce era greu să se întâmple în momentul în care se croniciza criza socială din România. Referindu-se la acest aspect, Anneli Ute Gabanyi sublinia că „între actualitatea presupusă și cea reală a fost o prăpastie atât de adâncă încât era greu ca omul obișnuit să accepte așa ceva”²⁸⁸. Relevant din această perspectivă este un fragment din jurnalul soției academicianului Alexandru Graur, Neaga. Ea consemna pentru data de 22 iunie 1978: „Am privit la televizor, la *Ora tineretului*, secvențe de la Facultatea de filologie și folclor din Timișoara. Acum filologia este unificată cu folclorul. Ni s-a arătat ce se studiază. Dansuri, rituri, zicători. Asta

²⁸⁷ Ibidem, p. 59.

²⁸⁸ Anneli Ute Gabanyi, *Wiederverhartung der Bukarester Literaturpolitik?*, Wissenschaftlicher Dienst Südosteuropa 7, 1977, pp. 179-192, citat de Peter Gross, *op. cit.*, p. 21.

învață toți studenții care vor deveni profesori de limba și literatura română. Totul are aerul unei mascarade: cursurile, seminariile, programele pregătite de studenți și profesori în satele din jur. Se studiază intens cultura țărănească, spunea în fața camerei de vederi un profesor universitar cu părul alb. Pe această cultură milenară, spunea el, se bazează întreaga noastră operă de instruire a studenților. Dar ce o fi gândind oare, mi-am spus eu ascultând, ce o fi gândind (cu adevărat) acest profesor care și-a făcut studiile în urmă cu cel puțin 40 de ani? N-am cum să știu. Cert este că acceptă această non-cultură pe care o botează învățământul universitar”²⁸⁹.

Captivitatea pe care încerca să o impună regimul comunist publicului privitor la emisiunile de televiziune prin care se făcea propaganda partidului era evitată chiar cu ajutorul celor care transmiteau pe micile ecrane. Delia Budeanu afirma într-un interviu că de multe ori te puteai disocia de cele ce prezentai prin comunicarea non verbală: „Profesional am dat de înțeles –altfel nu se putea, dispăreai fizic – că nu voi fi niciodată ca Ei sau de-a lor! Prin atitudine, ton, lectura albă (fără intonație și participare) publicul a percutat lipsa mea de aderență la sistem. *Comunicarea mea cu publicul spectator a fost dincolo de cuvinte* (subl.n.), altfel nu m-aș bucura astăzi de acelaș imens capital de simpatie nealterată de schimbarea de regim”²⁹⁰.

²⁸⁹ Dumitru Graur, *Neaga Graur – JURNAL*, op. cit., in loc. cit.

²⁹⁰ *** *Revoluția din '89 la TvR, cu Theodor Brateș, Lucia Hossu Longin, Sanda Țăranu, Delia Budeanu*, **Mediafax.ro**, 20 decembrie 2009, online <https://www.mediafax.ro/politic/revolutia-din-89-la-tvr-cu-theodor-brates-lucia-hossu-longin-sanda-taranu-delia-budeanu-5192745> accesat pe 11 decembrie 2020.

Cornelius Roșianu a avut o descriere mai curpinzătoare: „Din 1956, când a fost înființată, până la începutul anilor '80, [Televiziunea Română] a evoluat; cu emisiuni culturale remarcabile, cu divertisment de bună calitate, cu concursuri și anchete... a fost o televiziune normală. A urmat involuția; două ore de program, cu posibilitatea de prelungire dacă se aborda același subiect – UNICUL. După 1989, Televiziunea s-a dezvoltat și putem spune că o luase pe drumul cel bun. «Actualitățile», de exemplu, n-au avut concurență până în 7 ianuarie 1997. Atunci s-a produs «Marea Schismă» și întregul personal de conducere [al Direcției Știri] și nu numai, a fost înlocuit cu clientelă politică, fără pregătire de specialitate. Din acel moment, în numai șapte săptămâni, (din 7 ianuarie până la întâi martie) audiența s-a prăbușit și nu și-a mai revenit până în ziua de azi. Acest lucru s-a întâmplat în toate redacțiile Televiziunii. O întreagă organizare și un întreg mecanism perfecționat de producere, difuzare și prezentare a emisiunilor a fost înlăturat brutal, afectând grav calitatea activității redacționale. Totul s-a întâmplat cu bună știință din partea unora și din crasă neștiință din partea altora...”²⁹¹

Comunicarea aluzivă și comentariul implicit deveniseră modalități prin care publicul privitor dobânda o înțelegere diferită a mesajului transmis prin modul în care se punea accentul pe un anume cuvânt, de cum se

²⁹¹ Marina Almășan, *Cred că numai un dialog constructiv, permanent, între Conducere și cei care fac emisiunile, e de natură să ducă la realizarea unor emisiuni performante, să atenueze disfuncționalitățile, toate acestea în beneficiul TvR*, interviu cu realizatorul de televiziune Cornelius Roșianu, în **Femei de 10**, online <https://femeide10.ro/tvr-de-ieri-si-de-azi-episodul-9-cred-ca-numai-un-dialog-constructiv-permanent-intre-conducere-si-cei-care-fac-emisiunile-e-de-natura-sa-duca-la-realizarea-unor-emisiuni/>, accesat 22 ianuarie 2021.

utilizarea o metaforă cu mai multe înțelesuri sau chiar prin anumite gesturi, de asocierea aparent inzolată a două sau mai multe elemente comunicaționale, care dădeau un sens neformulat îșiruirii respective. Scenaristul și realizatorul tv Dan Mihăescu mărturisea peste ani: „Dacă Toma Caragiu mișca o sprânceană, gestul primea o încărcătură explozivă. Toată lumea înțelegea că era ceva la mijloc. Țin minte că la un moment dat Toma avea o replică «La noi e bine», simplu spus, iar Toma a rostit-o «La noi... e bine?», cu semnul întrebării. Avea el talentul ăsta!”²⁹². Cu alt prilej același Dan Mihăiescu a povestit cum textele sale „Așa-i în tenis”, „Omul cu șopârla” sau „Petrecerea continuă” scrise împreună cu Grigore Pop au trecut de cenzură și nu numai că au făcut ca buna dispoziție să intre în casele românilor, ci să constituie și o critică indirectă la adresa regimului și a liderilor comuniști chiar și a lui Nicolae Ceaușescu. „Omul cu șopârla”, afirma Dan Mihăiescu, „a avut un destin ciudat. Am dat textul la viză și un vicepreședinte de Partid a zis că nu se aștepta de la un redactor al Televiziunii să scrie ceva atât de vulgar. Ce nu le plăcea? Că scrisesem de «Șopârla Dosaris», care făcea trimitere la un regim minat al delațiunii. Tudor Vornicu a insistat totuși să filmăm scheciul. Mi-a dat un operator, care a pus pur și simplu două coarțuri și l-a adus pe Toma în prim-plan”. Vizionat de Bujor Sion, șeful secției de presă a Comitetului Central, acesta a aprobat textul cu o singură obiecție, să scoată două versuri din text, când Toma cânta «Sorcova»: «N-am plecat la colindat/Un vecin m-a și turnat»” ceea ce nu s-a mai

²⁹² Apud, Loreta Popa, *Un miracol numit Toma Caragiu*, în **Jurnalul.ro**, 28 Dec 2009, online <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/un-miracol-numit-toma-caragiu-531228.html> accesat pe 11 decembrie 2020.

întâmplat”.²⁹³ Riscul asumat de marele actor și de autorii scenetei ar putea părea minor astăzi, dar având în vedere faptul că oamenii securității din Televiziune aveau ca sarcină permanentă „Identificarea acelor elemente din sectorul de creație al Radioteleviziunii, personal angajat ori colaboratori externi care, fie în faza de concepție ori de realizare, intenționează ori au realizat strecurarea unor idei potrivnice orânduirii sociale și de stat din țara noastră, conlucrând în acest scop cu colectivul de la artă-cultură”²⁹⁴ riscul asumat era major.

Într-o societate în care totul era controlat în ceea ce privește circulația de idei din societate, umorul a devenit o armă a celor care nu erau de acord cu regimul și politica oficială a liderilor comuniști, prin capacitatea sa de a parodia și ironiza ceea ce regimul dorea să fie solemn, sacru și serios. Pentru mediul social lipsit de libertatea de expresie, umorul devine prilejul de a spune ceva direct prin intermediul limbajului care ascunde. „Orice ar fi făcut televiziunea publică, ea făcea prost și exista suspiciunea majoră că în spatele ei e putregai și gunoi. În multe cazuri, la acuzațiile ce i s-au adus, TvR a răspuns cu tăcere și atunci percepția de vinovăție s-a consolidat. Părea a se

²⁹³ Apud, Ana-Maria Onisei, *VIDEO Poveste din Revelioanele de altădată*, online https://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/video-poveste-revelioanele-altadata-1_50b9f97f7c42d5a663ad686f/index.html accesat 22 ianuarie 2021.

²⁹⁴ Arhiva C.N.S.A.S., fond documentar, dosar nr. 1, vol. 1, f. 74–80, în vol. Florica Dobre, coord., Elis Neagoe-Pleșa Liviu Pleșa, autori, *SECURITATEA. Structuri – cadre Obiective și metode*, Vol. II (1967–1989), Editura Enciclopedică București, 2006, p. 478.

lăsa să se înțeleagă că prin tăcere oamenii din TvR s-au autoculpabilizat²⁹⁵.

Nicolae Ceaușescu își exprima nemulțumirea față de modalitățile prin care Televiziunea trecea dincolo de discursul oficial. În expunerea la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative din 9 iulie 1971 el afirma: „Este necesar ca televiziunea noastră în loc să ironizeze un director care nu știe o limbă străină să-și bată joc de cel care se ploconește în fața străinătății, care, cunoscând și vorbind o limbă străină îi e rușine să mai vorbească românește!”²⁹⁶ Evenimentele care s-au succedat au arătat că îndemnul și ideile lui Ceaușescu au devenit prilej de glume și ironie din partea unor largi categorii sociale, ceea ce va conduce la desacralizarea puterii dictatorului și eliminarea fricii din rândul oamenilor cu mulți ani înainte de izbucnirea evenimentelor din decembrie 1989. Ben Lewis scria în 2006 că glumele în regimurile comuniste erau o formă de rezistență deoarece problemele reale nu puteau fi prezentate decât într-un context de răs astfel încât cel care critica un aspect sau altul să poată pretinde întotdeauna că glumește²⁹⁷. Ben Lewis aprecia că analiza efectuată de Călin Bogdan Ștefănescu a glumelor și a bancurilor care au circulat în ultimii zece ani ai regimului comunist este utilă pentru înțelegerea tuturor factorilor care au contribuit direct sau indirect la crearea în societatea română a unui

²⁹⁵ Valentin Nicolau, *Fiecare guvernare care a încercat să încalce TvR a pierdut*, **Adevărul** 18 – 19 ianuarie 2005.

²⁹⁶ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p.49.

²⁹⁷ Ben Lewis, „Hammer & tickle”, în *Prospect*, May 20, 2006, online <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/communist-jokes> accesat pe a 11 decembrie 2020.

spirit de revoltă care se va manifesta exploziv în decembrie 1989 și că „există o legătură între glume și căderea lui Ceaușescu, deoarece glumele despre lider s-au dublat în ultimii trei ani de regim”²⁹⁸.

Nu credem că liderul comunist a fost conștient de faptul că prin acceptarea unui cult al personalității sale promovat în forme pranoice²⁹⁹ va deveni el însuși un agent al destructurării regimului de dictatură. Nu a înțeles nimic din ceea ce s-a întâmplat în acest sens în Uniunea Sovietică din timpul și după epoca lui Stalin. Este cunoscut faptul că „Epocile de criză produc suprapersonalizarea. Ca să înfruntăm pericolele excepționale, ne orientăm cu plăcere spre un om care simbolizează și concentrează puterea. (...) criza majoră, riscul de război civil sau de conflict cu străinătatea. Cuprinsă de spaimă, mulțimea își amintește adesea de figura tutelară a unui tată pe cât posibil eroic”³⁰⁰, dar contextul și modul în care a fost construit cultul personalității în cazul lui Nicolae Ceaușescu nu se încadrează în această paradigmă. Un asemenea personaj nu apare din neant, ci este creat prin mijloace specifice comunicării de masă. Televiziunea, alături de alte mijloace din domeniul comunicării în masă, au jucat un rol important în construirea unei imagini care să contureze statura unui erou mitic întruchipat de persoana președintelui României comuniste în mentalul colectiv. Zi de zi, din cele două ore de emisiune

²⁹⁸ Ibidem.

²⁹⁹ A se vedea pe larg, Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, Polirom, Iași, 2003; Manuela Marin, *Între prezent și trecut: cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2014.

³⁰⁰ Roger-Gérard Schwartzberg, *L'Etat spectacle. Essai sur et contre Le Star systeme en politique*, Paris, Flammarion, 1977, p. 293, citat de Nicolae Frigoiu, *Putere și imaginar politic*, p. 45.

ale postului național de televiziune, aproximativ o oră și jumătate erau dedicate exclusiv activității conducătorului națiunii. „Vizitele de lucru în diferitele județe ale țării, vizitele internaționale ale familiei prezidențiale, prezentate ca strălucite solii de pace și prietenie ale poporului român, evenimentele politice importante din țară acaparează spațiul informațiilor publice. Violența simbolică este totală: mecanismele de apărare ale Eului sunt amenințate. Omul încearcă să scape din acest univers terifiant prin evadarea în imaginarul utopic, prin mimetism și oportunist, prin mecanismele de dedublare”³⁰¹. Omul obișnuit ajunsese la culmea răbdării și devenise incapabil să mai suporte spectacolul televizat. Ca efect, nu se mai uita la emisiunile Televiziunii. Dar și în interiorul acestei instituții erau oameni cărora le era la fel de greu să suporte și să promoveze acest cult al personalității. „Efectul s-a resimțit foarte puternic, și, mai mult decât atât, începuse să se aplice o indicație ca la sfârșitul oricărui material care cuprindea și un scurt interviu, ultima frază a interlocutorului să fie un elogiu pentru Ceaușescu. Pentru mulți era foarte greu, li se terminau vorbele, nu mai puteau să rostească nimic. Le scriam pe o hârtie ce să spună, o țineam lângă obiectivul aparatului de filmat ca să nu se observe că citeau și asta era! Îngrozitor”!³⁰²

Acest lucru îl știau în epocă doar oamenii securității. Un Raport al Corpului de Control din Departamentul Securității Statului privind activitatea desfășurată de Serviciul V – Direcția I în perioada ianuarie 1986 – iunie

³⁰¹ Nicolae Frigioiu, *op. cit.*, pp.61-62.

³⁰² Ovidiu Drugă, *Unor contabili le-a venit ideea să numere cu acul pe peliculă câți figuranți erau în cadru* **Revista Română de Istorie a Presei**, Cluj-Napoca, Anul VIII, nr.1, (15), 2014, p. 146.

1987 preciza că „70 persoane, dintre care 54 din presă și poligrafie și 16 din Radioteleviziune, fiind influențați [sic!] de propaganda dușmănoasă din exterior, fac comentarii ostile la adresa politicii partidului și statului nostru, iar 33 audiază și colportează tendențios știrile difuzate de presa și posturile de radio occidentale”³⁰³. Publicul telespectator nu avea de unde să știe că din totalul angajaților din Televiziunea Română, 117 „aveau probleme pe linia muncii de securitate (7 cu antecedente politice ori penale, 35 sunt descendenți ai acestor categorii de persoane, 135 au rude peste graniță ori întrețin relații neoficiale cu străini”³⁰⁴), iar în aceste condiții era greu să fie realizate emisiuni care să fie cât de cât pe trendul său de așteptare³⁰⁵. Opinia unui spectator al comunicării televizuale din România anului 1986 din orașul Vaslui nota peste ani „Televiziunea a ajuns la apogeul slugărnicii și absurdității. Programele acesteia devin insuportabile și tracasante, încălcând cele mai elementare reguli și condiții referitoare la protecția psihicului individului și a grupului social. Telespectatorii sunt împinși spre schizofrenie sau spre un soi de tembelism imposibil de caracterizat și de înțeles. Lipsa unor legături cu exteriorul ar fi echivalentă cu condamnarea la moarte lentă și la mutilare psihică. Cetățenii aproape că strigă după ajutor, sau, de multe ori, se complac în situația jalnică de slugi umilite, exploatate, batjocorite și lipsite de orice libertate. Se caută orice pentru a supraviețui, se inventează, se divaghează, se jonglează... dar regimul

³⁰³ A.C.N.S.A.S., fond documentar, dosar nr. 120, vol. 2, f. 176–189, în vol. Florica Dobre coord., *op. cit.*, p. 719.

³⁰⁴ *Ibidem*, p. 726

³⁰⁵ A se vedea și Daniela Mustață, *op. cit.*, pp. 73-77.

ceaușist este prea auster, prea obtuz, prea primitiv și prea sărac spiritual”³⁰⁶.

Un alt efect la nivelul societății al promovării zilnice pe ecranul televizorului a cuplului dictatorial a fost apariția unei lipse cronice „de interes al românilor pentru viața politică văzută ca o scenă pe care se produce doar un singur om. Identificat adesea cu liderul său („Ceașescu-PCR”), partidul n-a semănat nicicând mai mult cu o sectă muribundă din care cea mai mare parte a membrilor săi sunt practicanți lipsiți de credință”³⁰⁷. Este și acest aspect una dintre explicațiile care arată de ce în România oamenii au cerut în stradă interzicerea și scoaterea PCR în afara legii.

O supapă de refulare a energiilor negative produse de spectacolul televizat al cuplului presidential a fost pentru omul obișnuit, dar nu numai, satirizarea imaginii promovate prin producția televizuală cu ajutorul bancurilor avându-l drept personaj principal pe Bulă. Unul dintre acestea redă în mod sugestiv această realitate televizată a vieții cotidiene din România comunistă: „Bulă stă cu o conservă în față și nu se hotărăște dacă s-o deschidă sau nu. Enervat, taică-său îl ia la rost:

— Hai, Bulă, că mi-e foame! Mai stai mult să admiri conserva aia?!

— N-o admir! Mi-e frică s-o deschid!

— Asta-i bună! Ți-e frică s-o deschizi?!

³⁰⁶ Eugen Hulub, *Cândva în comunism*, Editura mttlc.ro, p.18

³⁰⁷ Denisa Florentina Bodeanu, *Infern sau paradis pierdut? Aspecte din viața muncitoarelor din Cluj-Napoca, (1965-1989)*, în **Anuarul de Istorie Orală**, nr.V, 2004, pp. 307-337, online http://www.cnsas.ro/documente/istoria_comunism/studii_articole/activitati_plan_intern/Viața%20muncitoarelor%20din%20Cluj%20Napoca.pdf accesat pe 3 decembrie 2020.

— Păi, mi-e frică... Nu vezi cum e acu': deschizi radioul, dai de Ceaușescu; deschizi televizorul, dai de Ceaușescu; deschizi ziarul, dai de Ceaușescu... Dracu' știe ce-o fi și-n conserva asta!... Dacă dăm de belea?!..³⁰⁸

Deși era un banc politic, cu mare circulație în epocă, el exprima și o altă realitate construită și cu ajutorul TvR. Referindu-se la modul în care televiziunea a contribuit la crearea unei atitudini anticomuniste prin promovarea cultului personalității, scriitorul și comentatorul de televiziune Radu Paraschivescu arăta: „Or, preamărirea seară de seară a lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu nu putea să nu provoace furie și dezgust, chiar dacă pecetea de viață a românilor din anii 1980 era surdina”³⁰⁹.

În aceste condiții, românii vor căuta să își satisfacă nevoia de divertisment televizual prin accesarea posturilor de televiziune din țările vecine. Se depășise demult vremea în care Televiziunea Română, prin programele sale, era vizionată și de vecinii săi, mai ales de românii basarabeni, fapt ce îngrijora extrem conducerea partidului comunist din RSS Moldovenească³¹⁰. Nu a mai fost cazul după ce Nicolae Ceaușescu a interzis transmiterea Campionatului mondial de fotbal din 1982, deoarece atunci românii căutau antene speciale și amplificatoare de semnal pentru recepționarea posturilor de televiziune din Moldova

³⁰⁸ Călin Bogdan Ștefănescu, *10 ani de umor negru românesc: Jurnal de bancuri politice*, Editura MetrolPaideia, București, 1991 p. 73.

³⁰⁹ Radu Paraschivescu, *România în 7gesturi*, Humanitas, București, 2015, p. 56.

³¹⁰ A se vedea pe larg, Elena Negru, Gheorhge Negru, *Cursul deosebit al României” și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice ale PCM împotriva României (1965-1989)*. Studiu și documente, vol.1, 1965-1975, Centrul Editorial Poligrafic USM, Chișinău, 2013.

Sovietică și din URSS. În percepția românilor din zona de frontieră, cum erau cei din Vaslui, de exemplu, „Cele mai tari sunt programele de la Chișinău, dar și Moscova II, care dau o grămadă de sport.”³¹¹ Cei mai norocoși erau cei care locuiau în apropierea graniței, pentru că puteau „prinde” bulgarii, ungurii sau sârbii doar cu antena de pe bloc, care capta semnalul de la emițătoarele de peste graniță. „Cei din sudul României, 6 – 8 milioane de oameni, se uitau la televiziunea bulgară; 3 – 4 milioane de cetățeni români se uitau la televiziunea iugoslavă în sud-vestul României”³¹². Televiziunea ungară de stat se putea recepționa până în preajma Apusenilor, în Banat, la Satu Mare și Oradea, până la Huedin. La Cluj, bunăoară, programele ungurești puteau fi văzute doar urcând pe Dealul Feleacului, care devenea punct de pelerinaj mai cu seamă pentru iubitorii de fotbal de calitate³¹³.

Dintre toate țările vecine, Iugoslavia avea cel mai mare număr de emițătoare care trimiteau semnal în România și era televiziunea „cea mai liberală și a avut cele mai interesante și mai diverse programe. Mai mult, semnalul său puternic acoperea întreg Banatul, cele mai înalte regiuni ale Transilvaniei și părți din Muntenia și Oltenia, unde se

³¹¹ Eugen Hulub, *op. cit.*, p. 15

³¹² Annemarie Sorescu-Marinković, *Multimedial Perception and Discursive Representation of the Others: Yugoslav Television in Communist Romania*, în Dagnoslaw Demski, Anelia Kassabova, Ildiko Sz. Kristof, Liisi Laineste, Kamila Baraniecka-Olszewska, eds., *The Multi-Mediatized Other. The Construction of Reality in East-Central Europe, 1945-1980*, L'Harmattan, Budapesta, 2017, p. 182.

³¹³ *Cum trăgeam cu ochiul la emisiunea vecinului*, în **Capital**, 30 noiembrie 2009, online <https://www.capital.ro/cum-tra-geam-cu-ochiul-la-emisiunea-vecinului-128677.html> accesat pe 3 decembrie 2020.

suprapunea cu semnalul televiziunii bulgare”.³¹⁴ Potrivit cercetărilor efectuate de profesorul și istoricul media Dana Mustață, Securitatea a efectuat o cercetare să afle care sunt cauzele care au generat un asemenea fenomen de masă prin care Televiziunea Română își pierde în fapt „privitorii” cum se exprima însuși un om din TvR cu numele de cod „Tavi”, care făcea parte dintr-un grup de trei persoane interceptate. În discuția cu „Geta” și „P” acesta afirma printre altele „În realitate, Televiziunea Română nu mai există! Ca o ironie a soartei, bulgarii chiar își deschideau emisiunile cu salutul: «Dragi telespectatori bulgari și români!»”³¹⁵.

Motivele detectate de lucrătorii Securității privind orientarea românilor către posturile de televiziune ale vecinilor erau corecte. Ei identificau: „lipsa semnalului de recepție a postului național în anumite părți ale țării; programe alternative la cele difuzate de televiziunea națională; recepționarea programelor la orele în care Televiziunea Română nu difuzează [...]; transmiterea de programe de un interes larg (sport internațional, spectacole de varietăți etc.) precum și prin posibilitatea de a viziona în culori programele străine”.³¹⁶ Tot Securitatea mai semnală un fenomen interesant care ar putea oferi unele indicii despre modul în care republicile din URSS și țările vecine care adoptaseră politica de reforme spre un socialism cu față umană au exploatat stările de lucruri negative din

³¹⁴ Annemarie Sorescu-Marinković, *op. cit.*, în *loc.cit.*, p. 182.

³¹⁵ Dana Mustață, *(Post)Socialist Television Against the Grain of Politics: the Case of Romania*, în **Caietele CNSAS**, Revistă semestrială editată de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Anul VIII, nr. 1 (15)/2015, p. 469.

³¹⁶ *Ibidem*, p. 468.

România, amplificând și intensificând prin emisiunile transmise în spațiul românesc starea de nemulțumire față de conducătorul statului. Republica Socialistă Sovietică Moldovenească a instalat noi relee de emisie tv la Strășeni și Cahul, care aveau o putere ce permitea receptarea semnalului de televiziune pe teritoriul României. Iugoslavia a adăugat în programele postului de radio de la Novi-Sad un spațiu de 30 de minute de transmisie în limba română. Ungaria, prin studioul de televiziune de la Debreczen, difuza emisiuni în limba română³¹⁷.

Din punct de vedere mediatic, sudul României era controlat de televiziunea bulgară, vestul de televiziunea iugoslavă și ungară, iar nordul și estul era acoperit de televiziunea sovietică. Ca grad de credibilitate a mesajelor, toate aveau un avantaj în raport cu Televiziunea Română din cauza politicii editoriale impuse de autorități postului național. Cornelius Roșianu referindu-se la acest aspect arăta: „Era greu să prezinți anumite știri în care nu credeam nici noi și nici telespectatorii. Când a venit vremea, în '89, ne-am făcut cu prisosință datoria.”³¹⁸.

Dacă dictatorul comunist ar fi înțeles impactul revoluției din mijloacele de informare în masă și ar fi studiat rolul mass-media în răsturnarea lui Ferdinand Marcos în Filipine, poate că și în România ar fi avut loc o „revoluție de catifea”, ca în majoritatea statelor foste comuniste³¹⁹. Adrian Cioroianu subliniază că prin „reducerea televiziunii la acest statut ingrat, Nicolae Ceaușescu — subiectul

³¹⁷ Ibidem, pp. 471-472.

³¹⁸ Apud Radu Paraschivescu, *op. cit.*, p. 57.

³¹⁹ Constantin Hlihor, *România. Căderea comunismului și nașterea democrației. 1989-2000*, Editura Universității din București, 2006, pp. 37-45.

predilect al «liturghiilor» politice televizate — și-a subminat, în realitate, propria poziție și propria cotă de popularitate internă. Altfel spus, devine evident că regimul a pierdut această «bătălie media» — și nu era nici pe departe singura bătălie pe care avea s-o piardă³²⁰.

Liderul comunist de la București nu a priceput – în 21 decembrie 1989, când a hotărât să țină un nou discurs televizat în fața unei mulțimii aduse cu forța în centrul Capitalei – că acesta nu putea să aibă nici puterea și nici efectul cuvântării rostite în Piața Palatului și transmisă direct la TvR în august 1968, când a condamnat invazia sovietică din Cehoslovacia. Și Valentin Ceaușescu era de părere, la peste două decenii de la acele evenimente, că tatăl său a minimalizat amenințarea la adresa regimului, crezând că era ceva similar cu o tentativă orchestrată de URSS, ca în 1968, pentru a-l determina să urmeze exact ordinele Kremlinului. Acesta este convins că „...nu erau numai rușii. Lucrurile erau complet diferite. Tatăl meu nu mai impunea aceeași autoritate și nu-i mai inspira aceeași încredere poporului, ca în 1968”³²¹. Are dreptate Adrian Cioroianu când afirmă că „Ultimele zile ale Conducătorului, procesul său filmat și teledifuzat într-o manieră care a întărit suspansul (dar și suspiciunile), precum și moartea sa (filmată într-o manieră cu totul discutabilă, dar a cărei difuzare a fost primul hit de rating

³²⁰ Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 466.

³²¹ Valentin Ceaușescu, *Nu a fost o revoluție sau un puci – aș descrie-o ca pe o mizerie /Am privit la televizor execuția*, interviu pentru *Irish Times*, preluat de HotNews, online <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-6745426-valentin-ceausescu-nu-fost-revolutie-sau-puci-descrie-mizerie-privittelevizor-executia.htm>, accesat pe 24 octombrie 2020.

al televiziunii postcomuniste, nemăsurat ca atare, dar, cu toate acestea, probabil niciodată egalat de atunci) – în contextul freneziei media pe care revoluția din decembrie 1989 a stârnit-o – nu reprezintă decât epilogul firesc al acestei neglijențe care se consumase în deceniul precedent. Liderul comunist nu a știut cum să folosească acest instrument al televiziunii pe care l-a avut complet în mână, mai ales în deceniile în care el a fost redutabil — drept care acesta s-a întors finalmente, cu bune și rele, împotriva celui care nu-l mânuise bine”³²². Paradoxal, el nu a venit niciodată la sediul TvR din Calea Dorobanților, și pentru mesajele sale a cerut și i s-a construit un studio special în sediul CC.

Ce s-a întâmplat în lumea politică internațională și nu se cunoștea în România la sfârșitul deceniului al nouălea al secolului trecut nici măcar de către Nicolae Ceaușescu? Se schimbase profund contextul internațional. S-a modificat esențial harta valorilor politice de pe scena politică mondială, dar și în mentalul colectiv românesc. Valori considerate sacre în gândirea comună în deceniile trecute – suveranitate, independență, neamestec în treburile interne ale unui alt stat etc. – se erodaseră și fuseseră înlocuite de altele, care redesenau harta imaginară a popoarelor. Lumea occidentală, în confruntarea cu regimurile totalitare de tip comunist, câștigase războiul informațional și pe cel imagologic, dar Ceaușescu s-a situat pe poziții ca un ultim apărător al valorilor comuniste.

³²² Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 466.

CAPITOLUL II

TVR ÎN DECEMBRIE 1989. DE LA INSTRUMENT DE PROPAGANDĂ ȘI INFORMARE LA INSTITUȚIE MEDIA DEMOCRATICĂ.

Televiziunea a deținut un rol important în descătușarea energiilor și mobilizarea celor care au înlăturat regimurile de dictatură din imperiul exterior al fostei Uniuni Sovietice în vara și toamna anului 1989. Evenimentele care au condus la schimbări esențiale pe scena politică din acest spațiu aveau să reliefeze, odată în plus, că imaginea televizată a exercitat o influență decisivă în conturarea liniilor de evoluție a societății în viitor. În Occident au fost efectuate cercetări intense asupra impactului pe care l-au avut media în comportamentul oamenilor în raport cu administrarea puterii politice în societatea sfârșitului celui de-al XX-lea secol. Una dintre concluzii era și aceea că „S-a acceptat multă vreme că politica se face la televizor, așa că acum ar trebui să fim resemnați și în privința diplomației, iar soarta unui război să fie decisă de o iluzie optică?”¹.

¹ Armand Mattelart, Michèle Mattelart, *Des nouveaux usages des médias en temps de crise*, în **Communication. Information Médias Théories**, vol. 14, no.1, printemps 1993, p. 165

Prăbușirea regimurilor politice de sorginte sovietică a fost un fenomen care a marcat opinia publică atât în societățile în care s-a produs fenomenul cât și în cele care doar au aflat prin media, și a generat un întreg arsenal metaforic în ceea ce privește definirea sa de la revoluție de catifea până la cel de tele-revoluție. Nu ne vom întreba aici dacă termenul revoluție este cel mai potrivit pentru a defini natura evenimentelor. Acesta este un alt subiect². Însă a vorbi despre rolul jucat de imaginea televizuală în mobilizarea sau determinarea unui anumit segment de populație să acționeze într-un fel sau altul este mai mult decât util pentru o bună înțelegere a ceea ce s-a întâmplat.

Sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea regimurilor comuniste europene a coincis cu generalizarea media globaliste și accelerarea circulației știrilor posibilă cu o nouă tehnologie și pe un nou teritoriu, cel al platformelor digitale. Acoperirea tot mai cuprinzătoare a evenimentelor din lume, aprofundarea tratării elementelor constitutive ale relatărilor media și rapiditatea difuzării, inclusiv relatarea simultană cu desfășurarea unui eveniment, au stimulat cercetătorii în comunicare mediatică să identifice noile procese de interacțiune a autorității cu publicul în cazul unor situații de larg interes. Așa a apărut Efectul CNN, care descrie rolul important al televiziunilor de știri cu difuzare continuă (24/7) în orientarea acțiunilor politicienilor confrunțați cu situații de urgență sau cu crize. Practic, canalul american și cele care i-au urmat exemplul

² Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, în Constantin Hlihor coord., *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate: neutralitate și părtinire. Studii*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște 2014, pp.13-127.

au demonstrat că „dacă ceva sau cineva nu se vede la televizor nu există”. Steven Livingston³ a identificat trei funcții ale efectului/raportului CNN. Prima este aceea de accelerator al luării deciziilor politice. Timpul de reacționare al decidenților este comprimat de presiunea publicului, care așteaptă soluții, explicații și acțiuni pentru că faptele sunt deja cunoscute după prezentarea lor la televizor. Al doilea element este reprezentat de influența televiziunilor de știri în selectarea evenimentelor difuzate și relatate, așa-numitul procedeu de *agenda-setting*. Prin abordarea unor anumite situații media, în special video-jurnalismul, ierarhizează temele sau subiectele spre care publicul și decidenții își îndreaptă atenția cu prioritate. A treia funcție este cea de obstrucționare a deciziilor politice în cazul în care ele merg în direcție opusă interesului public și acesta ajunge să le cunoască prin intermediul media. Profesorul american a observat, însă, că această permanentă prezență a video-camerei operată de profesioniști sau amatori perturbă uneori relații diplomatice, aranajmente de cancelarie cu caracter confidențial sau secret, planificate pentru rezultate de durată. În schimburile de știri filmate efectuate zilnic de marii operatori de genul Eurovision News, Reuters TV, APTN, apar adesea imagini frapante de la evenimente în desfășurare care sunt marcate Amvid (Video de amatori) pentru că de multe ori ele provin din surse neprofesionale, trucate sau unilaterale. Funcționarea canalelor de știri a facilitat și răspândirea imaginilor de la schimbarea de regim din România, echipele de filmare

³ Steven Livingston, *Clarifying the CNN Effect: An Examination of Media Effects According to Type of Military Intervention*, Research Paper R-18, June 1997R, the Joan Sorenstein Center, Harvard University Press John F. Kennedy School of Government.

ale marilor agenții (WTN, Reuters) acoperind cu proprii corespondenți, pentru abonații lor, evenimentele de după 22 decembrie 1989, pe durata câtorva zile când incertitudinea și confuzia (inclusiv tehnică) din Televiziunea Română nu răspundea în întregime interesului opiniei publice internaționale.

Deși în ultimul timp s-a vorbit mult despre *revoluția română live*, ea nu a fost un eveniment singular în atenția specialiștilor, așa cum aveau să o demonstreze cercetările efectuate de Barbara Jung asupra rolului deținut de imaginea televizată în războiul civil din Nigeria (1967-1979)⁴. O provincie din sud-estul țării, Biafra și-a proclamat independența, iar imaginea televizată a avut un rol determinant în susținerea sau nu a evenimentelor, așa cum a fost cazul Franței.⁵ Unii specialiști au mers chiar mai departe susținând că în anumite evenimente derulate în ultimile decenii ale secolului al XX-lea și începutul celui următor se poate vorbi despre „media revoluție”. Kurt R. Hesse consideră că acest lucru poate fi înșelător, lăsându-ne să presupunem, în același timp, că revoluția a avut loc, în primul rând, în mass-media și că media audio-vizuale nu numai că au exercitat o influență asupra desfășurării sale cronologice, ci au fost, în același timp, vectorul principal.

⁴ A se vedea, Zdenek Cervenka, *A History of the Nigerian War 1967-1970*, Onibonjoje Press, Ibadan, 1972; Oyeweso Siyan, ed., *Perspectives on the Nigerian civil war*, Campus Press Limited, Lagos, 1992.

⁵ Barbara Jung, *L'image télévisuelle comme arme de guerre. Exemple de la guerre du Biafra*, în *Bulletin*, n° 26, automne 2007, online <https://www.pantheonsorbonne.fr/autres-structures-de-recherche/ipr/les-revues/bulletin/tous-les-bulletins/bulletin-n-26-les-medias-dans-les-relations-internationales-au-xxe-siecle/barbara-jung-18217image-televisuelle-comme-arme-de-guerre-exemple-de-la-guerre-du-biafra/> accesat pe 10 septembrie 2020.

O astfel de interpretare ar reduce rolul oamenilor la o simplă figurație, ori tocmai ei au acționat în prima linie.⁶

Mass-media în ansamblu, televiziunea, presa și acum platformele online, denumite și al treilea ecran (după marile ecran – cinematograful, micul ecran, televizorul) – au ocupat un rol central în comunicarea către public a ceea ce se întâmplă în lume. În cazurile în care publicul nu posedă o cunoaștere directă a evenimentelor și situațiilor importante din societate sau din lume la un moment dat, el devine deosebit de dependent de mass-media ca să se informeze. Asta nu înseamnă că mass-media ne spun pur și simplu ce să gândim – oamenii nu absorb mesajele media în mod necritic⁷ –, dar ele pot influența decisiv schimbarea atitudinii față de un regim politic și, inevitabil, comportamentul său în spațiul public în raport cu evoluția evenimentelor. „Calitatea demersului jurnalistic și înțelegerea știrilor de către public, precum și aparenta diversitate a dezbaterilor suferă din cauza unui regim limitat de imagini care formează fluxul de la agențiile de știri filmate către abonații lor și de acolo către telespectatori, imagini realizate adesea ca să creeze senzația de urgență, să fie rentabile economic. Cât sunt de relevante rămâne o chestiune de detaliu pentru editori și distribuitori. Transmisiile tv în direct/live realizate din exteriorul studioului de actualități îi creează publicului așezat comod în sufragerie iluzia că urmărește istoria în marș. Video-jurnaliștii au, și ei,

⁶ Kurt R. Hesse, *Télévision et révolution. L'influence des médias occidentaux sur le changement politique en RDA* Traduit de l'allemand par Sabine Koch, în HERMÈS 13-14, 1994 p. 165

⁷ Catherine Happer, Greg Philo, *The Role of the Media in the Construction of Public Belief and Social Change*, în **Journal of Social and Political Psychology**, Vol. 1(1), 2013, p. 321.

impresia de vectori semnificativi în circularea noutăților de ultimă oră⁸». Depinde foarte mult de nivelul de cultură al celor care privesc știrile de pe micul ecran, pe de o parte, iar pe de alta, de posibilitatea ca telespectatorii să poată verifica veridicitatea lor. Uneori, aceste schimbări au fost mai lente, ca în cazul Poloniei, și posibilitatea de a fi informat din surse alternative mai ridicată, dar alteori acestea au fost bruște, așa cum a fost cazul României sau al Germaniei de est, iar posibilitatea publicului de a verifica sau de a se informa din alte surse a fost extrem de limitată, chiar și pentru profesioniștii din media. „Dacă în alte state comuniste au fost posibile schimbări în cadrul sferei publice care au permis parcurgerea traseului «propaganda statului totalitar» – «represiune tolerantă» – «sfera publică dublă» – «sfera post-comunistă», în România regimul politic a consolidat modelul totalitar al mass-media. Cu îngăduință, putem accepta că o scurtă perioadă – în anii '60 – a reprezentat ceea ce Miklos Sukosd numește «represiunea tolerantă», în sensul că cenzura a devenit mai permisivă, au părăsind pe piață produse culturale occidentale, dar «sfera publică dublă», care presupune fisuri în sistemul de control a avut la noi contururi destul de fragile, spre deosebire de Polonia, Ungaria ori Cehoslovacia”⁹

În Polonia, cu mai bine de un deceniu înainte de prăbușirea Zidului Berlinului televiziunea a putut să

⁸ Chris Paterson, «Going Live» on 24-Hour News Channels, în Stephen Cushion & Justin Lewis, *The Rise of 24-Hour News Television. Global Perspective*, Peter Lang, New York, Washington, 2010, pp. 99 -100.

⁹ Marian Petcu, *Metamorfozele indezirabilului* în Marian Petcu, coord., *Cenzura în spațiul cultural românesc*, comunicare.ro, București, 2005, p.14.

strecoare informații care în mod indirect prezentau slăbiciunile regimului comunist, așa cum s-a întâmplat cu prilejul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea din iunie 1976. Pontiful a străbătut Polonia într-o perioadă de nouă zile, adresându-se sutelor de mii de oameni din fiecare oraș important. Încercarea incomodă și neîndemânatică a televiziunii poloneze de a cenzura unele imagini ale vizitei ca să nu prezinte enorma mulțime care îl întâmpina pe Papă prin diferite „trucuri” tehnice în mânuirea camerelor de filmat, mergând chiar până la aspecte incredibile, cum a fost focalizarea imaginii pe un perete de cărămidă pentru a nu dezvălui dimensiunea mulțimii a condus la eșec total. Telespectatorii polonezi au perceput aceste gesturi ca manevre de falsitate și manipulare ordonate de guvern. Incapacitatea continuă a autorităților partidului de a controla percepțiile telespectatorilor după vizita lui Ioan Paul nu este nimic nou. Totuși, această incapacitate a guvernului de a controla fluxul de informații venite spre public prin micile ecrane așa cum subliniază Robert Ponichtera, indică importanța pe care atitudinile și percepțiile – atât ale elitelor conducătoare, cât și ale societății în general – le-au avut în prăbușirea socialismului în Polonia. Pur și simplu, guvernul comunist a căzut victimă propriei sale planificări propagandistice¹⁰. În acest fel a fost pregătită opinia publică pentru schimbările care aveau să vină în vara anului 1989. „Dărâmarea simbolică a zidului Berlinului a deschis un

¹⁰ * Miklos Sukosd, *From Propaganda to «Oeffentlihkheit» in Eastern Europe* în **PRAXIS International**, no. 10, 1990

Robert Ponichtera, *One More Reason For Communism's Collapse: Television In Poland, 1951-1989*, online <https://www.wilsoncenter.org/publication/146-one-more-reason-for-communisms-collapse-television-poland-1951-1989> accesat pe 20 ianuarie 2021.

alt mod de a privi lumea, și de a o vedea ca pe un întreg perfect închegat. Pentru că zidul Belinului nu a blocat o cale, a blocat linia orizontului minții, a blocat capacitatea de percepere a lumii ca o piață unică, ca un singur ecosistem și ca o singură comunitate. Înainte de 1989, exista politica occidentală sau politica răsăriteană și era greu de imaginat o politică «globală». Zidul Berlinului nu a fost doar simbolul sechestrării populației est-germane, a fost simbolul sabotării unei viziuni integrale asupra viitorului. Nimeni nu putea să gândească global atâta vreme cât zidul încă mai stătea în picioare¹¹.

Rolul de a pregăti marea masă din societatea socialistă est-germană pentru schimbările de regim i-a revenit televiziunii vest-germane¹². Emisiunea celui de-al doilea canal public de televiziune din Germania de Vest (ZDF), *Kennzeichen D* prin care ani în șir opinia publică est-germană era informată despre realitatea celor „două Germanii” și-a demonstrat eficiența în momentul în care a dispărut zidul ce separa cele două state germane. Legătura dintre germani de-o parte și de alta a zidului s-a păstrat prin micul ecran, de unde și „D” (Deutschland) pentru genericul emisiunii¹³. Și astfel căderea *Zidului Berlinului* nu a fost un fenomen spontan, ci unul așteptat de o întreagă societate. A fost primul eveniment de prăbușire a unui regim în direct/live care a avut pentru România un efect

¹¹ Thomas L. Friedman, *The World Is Flat*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2006, p. 53.

¹² Isabelle Bourgeois, *Comment la TV ouest-allemande a contribué à la chute du Mur. Un cas unique d'interaction entre médias et opinion*, online <http://www.cirac.u-cergy.fr/wp-content/uploads/2015/12/Comment-la-TV-ouest-allemande-a-contribu%C3%A9-%C3%A0-la-chute-du-Mur.pdf> accesat 10 septembrie 2020.

¹³ Ibidem, p. 2

de domino¹⁴. Estul începea, într-adevăr, să se prăbușească și ca urmare a bombardării societăților socialiste cu imaginile televizuale și acolo unde regimul de dictatură părea de neclintit¹⁵. Nici liderii est-germani nu au înțeles așa cum nu au înțeles nici cei de la București forța imaginii televizuale. Germania de Est era pe drumul destructurării sale ca actor politic ca urmare a evoluțiilor care conduceau către sfârșitul Războiului Rece, dar autoritățile comuniste de la Berlin au organizat manifestări pentru a sărbători cea de-a 40-a aniversare a înființării statului socialist. Festivitățile i-au fost livrate publicului prin toate canalele media, inclusiv prin micul ecran, cu speranța că vor putea acoperi evenimente diverse, care se desfășurau în alte locuri din Berlin fără autorizarea regimului. Interesant este faptul că Mihail Gorbaciov, așa cum rezultă din însemnările făcute de Anatol Chernyaev, avea informații despre ceea ce se întâmpla în Germania de est și totuși a participat la aceste manifestări. „Astăzi la Dresda au demonstrat 20 000 de oameni. Ieri, a avut loc o demonstrație la Leipzig. Au venit informații potrivit cărora oamenii vor lua cu asalt zidul în prezența lui Gorbaciov. Scene cumplite când un tren special [cu refugiați est-germani] a trecut de la Praga în RDG, via Dresda! Televiziunea vest-germană a înregistrat totul și acum difuzează imaginile peste tot în RDG”¹⁶.

¹⁴ A se vedea pe larg, Mihai Retegan, Dumitru Preda, 1989. *Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*, ediția a –a II-a revăzută, Editura RAO, 2019, pp. 333-395.

¹⁵ Armand Mattelart, Michèle Mattelart, *op. cit.*, p. 166.

¹⁶ Citat de Vladislav M. Zubok, *New Evidence on the «Soviet Factor» in the Peaceful Revolutions of 1989*, în **Cold War International History Project Bulletin**, 12/13 (2001), p. 17.

Românii au putut afla despre aceste manifestații contra regimului est-german doar de la radio Europa Liberă¹⁷.

Schimbările în societățile est-europene aveau rădăcini în nemulțumirile profunde ale omului obișnuit și un vector de multiplicare și coagulare în televiziune atât în cea internă cât și în cele din lumea occidentală, care continuau să acționeze pentru destructurarea regimurilor totalitare. Nu trebuie uitat faptul că înțelegerile dintre liderii sovietici și cei occidentali ajunseseră la cote de neimaginat pentru perioada de început a Războiului Rece, dar acest lucru nu a însemnat și sfârșitul confruntării dintre lumea comunistă și lumea occidentală. Strobe Talbott, lecturând lucrarea lui Jack F. Matlock Jr. *Reagan and Gorbachev: How the Cold War Ended* observa pe bună dreptate că „Reagan a ajuns rapid la concluzia că scopurile lui Gorbaciov, de parte de a fi tradiționale, erau pur și simplu revoluționare. El a observat, de asemenea, că transformarea pe care Gorbaciov o avea în minte pentru țara sa, odată realizată, ar servi interesele americane”¹⁸. Din aceeași perspectivă se pronunța și președintele George Bush, care i-a urmat lui Ronald Reagan. Acesta concluziona analiza făcută pe 12 mai 1989 relațiilor sovieto-americane: „Deși sperăm să depășim politica îngrădirii, trebuie să spunem că ne aflăm de abia la începutul unui nou drum. Ne vom confrunta cu

¹⁷ William Totok, *Cea de-a 40-a aniversare a R.D.G. sau începutul sfârșitului*, Radio Europa Liberă Moldova, 7 octombrie, 2009, <https://moldova.europalibera.org/a/1845162.html> accesat pe 20 ianuarie 2021.

¹⁸ Strobe Talbott, *Reagan and Gorbachev: Shutting the Cold War Down*, în **Brookings**, August 1, 2004, online <https://www.brookings.edu/articles/reagan-and-gorbachev-shutting-the-cold-war-down/> accesat pe 20 ianuarie 2021.

multe pericole și incertitudini¹⁹”. Și o parte din oamenii din apropierea lui Mihail Gorbaciov aveau sentimentul că pozițiile de pe care liderul sovietic ar fi dorit să negocieze „rolul celor două superputeri de a conduce lumea spre un stat civilizat și un echilibru al intereselor” erau șubrede deoarece, așa cum nota în memoriile sale Anatol Cernyaev, „Bush s-ar putea să ignore argumentele noastre... Noi nu avem de arătat în mod real altceva decât teama că ne-am putea întoarce la totalitarism”²⁰.

Deși părerile istoricilor asupra înțelegerilor la care cele două superputeri au ajuns sau nu în momentul în care au hotărât desființarea Cortinei de Fier sunt departe de a fi în consens²¹ evoluțiile geopolitice ulterioare au evidențiat

¹⁹ Christopher Andrew, *CIA și Casa Albă*, Editura ALL, București, 1998, p. 453.

²⁰ Excerpt from *The Diary of Anatoly Chernyaev*, November 10, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, *Notes of Anatoly Chernyaev*, the Gorbachev Foundation Archive, f. 2, op. 2. Translated by Vladislav Zubok (National Security Archive), online <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111535>, accesat pe 20 ianuarie 2021.

²¹ A se vedea și Joshua R. Itzkowitz Shiffrin, *Deal or No Deal? The End of the Cold War and the U.S. Offer to Limit NATO Expansion*, în **International Security**, vol. 40, no. 4, Spring 2016, pp. 7–44; Mary Elise Sarotte, *A Broken Promise? What the West Really Told Moscow about NATO Expansion*, în **Foreign Affairs**, Vol. 93, No. 5, September/October 2014, pp. 90-97; Vladislav M. Zubok, *New Evidence on the End of the Cold War. New Evidence on the „Soviet Factor”* în *The Peaceful Revolutions of 1989*, **COLD WAR INTERNATIONAL HISTORY PROJECT BULLETIN**, Issue 12-13; Dmitry Suslov, *The Russian Perception of the Post-Cold War Era and Relations with the West*, Harriman Institute, Columbia University. November 9, 2016, online https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/university-consortium/files/suslov_harriman_lecture_on_post-cold_war_era.pdf

continuarea eforturilor depuse de Statele Unite pentru a-și impune viziunea și interesele în această parte de lume. „După patruzeci de ani, am asistat la ridicarea Cortinei de Fier și la diluarea amenințării sovietice. Totul s-a petrecut în mod pașnic și ne-a încurajat speranțele. Victoria Vestului în Războiul Rece cred că va rămâne un exemplu istoric remarcabil pentru realizarea păcii prin contrângere”.²²

Confruntarea a continuat având ca teatru de acțiune și „ecranul televiziunii” producând adevărate șocuri geopolitice²³ care nu au fost înțelese de liderii țărilor socialiste și nici chiar de Mihail Gorbaciov. Cei care nu au sesizat apariția unor transformări subite, sau au avut o percepție eronată asupra consecințelor pe care acestea le produc în lumea politică internă și internațională, s-au încadrat în categoria perdanților și au dispărut de pe scena istoriei. Mihail Gorbaciov, când a declanșat reformele sale, nu a avut intenția să distrugă regimul comunist sau să dărâme imperiul sovietic. Pentru liderul de la Krelin, URSS nu era un imperiu al răului, ci o structură statală care nu mai funcționa și trebuiau găsite soluții de reformare. În octombrie 1989, el a abandonat categoric doctrina Brejnev într-o țară extrem de sensibilă la mișcările marelui vecin care-i mâncase din teritoriul național, Finlanda. Dar aruncarea peste bord a teroriei suveranității relative, nu era un sacrificiu convingător. Henry Kissinger constata: „Ruleta lui Gorbaciov care se învârtea pe axul liberalizării nu avea cum să nu eșueze. Și asta pentru că Partidul Comunist își pierduse caracterul de monolit și era demoralizat. Liberalizarea s-a dovedit incompatibilă cu conducerea

²² Dick Cheney with Liz Cheney, *In My Time. A Personal and Political Memoir*, Threshold editions, New York, 2011, p. 180.

²³ Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice...* pp. 13-62.

comunistă – comuniștii nu se puteau transforma în democrați fără să înceteze a mai fi comuniști, o ecuație pe care Gorbaciov nu a înțeles-o, dar a înțeles-o Elțân²⁴”

Reacția Uniunii Sovietice la șocurile geopolitice ale Războiului Rece au fost fie inadecvate, fie extrem de mult întârziate. Când Mihail Gorbaciov a lansat conceptele de *perestroika* și *glasnosti*, acestea au produs un cutremur geopolitic în rândul liderilor comuniști din URSS și din imperiul său exterior – țările din blocul răsăritean. Reacția și răspunsul lor la termenii unei posibile reforme nu au fost aceleași. Gustáv Husák în Cehoslovacia, Nicolae Ceaușescu în România, Erich Honeker în R.D. Germană au fost ostili oricărei schimbări. În Bulgaria, Todor Jivkov a acceptat o parte din reformele din domeniul economic, însă le-a considerat foarte periculoase pe cele din domeniul politicii. În Ungaria și Polonia, *perestroika* a fost depășită constant prin interpretare și manieră de acțiune²⁵. Astfel că șocul geopolitic a produs două tipuri de transformări. Unele au căpătat aspectul unor schimbări negociate și au urmat o cale pașnică, altele au luat forma violenței politice extreme, transformată în revoluție socială.²⁶ Cercetând aceste evenimente, politologul canadian Jacques Lévesque s-a concentrat pe „enigma din 1989” și a ajuns la concluzia că „gândirea nouă” și personalitatea lui Gorbaciov au exercitat o influență deosebită, unică în transformările petrecute în „imperiul exterior” al URSS și în încheierea Războiului Rece în Europa Centrală și de Est. „Gorbaciov”, afirmă Lévesque, „a înlocuit consensul imperial stalinist impus

²⁴ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon and Schuster New York, 1994, p. 794.

²⁵ Ibidem, p. 48.

²⁶ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...*, p. 69.

prin forța și control militar de către Stalin și urmașii săi conservatori cu o nouă utopie neo-leninistă, bazată nu pe forța și monopolul partidului, ci pe consens și pluralism de idei în spectrul politic²⁷. „Rareori în istorie”, afirmă politologul canadian „am fost martorii politicii unei mari puteri de a continua, de-a lungul atâtor dificultăți și inversări, de a fi ghidați de o viziune atât de idealistă asupra lumii, bazată pe reconcilierea universală și în care imaginea inamicului era constant neclară, până la punctul în care a disparut practic imaginea Occidentului capitalist ca inamic²⁸. Este o posibilă explicație a declarației făcute de liderul sovietic Mihail Gorbaciov în fața celui american George Bush cu ocazia întâlnirii de la Malta din după amiaza zilei de 3 decembrie 1989: „Vreau să vă spun dumneavoastră și Statelor Unite că Uniunea Sovietică nu va declanșa un război indiferent de împrejurări, și asta este important. *Uniunea Sovietică este pregătită să nu mai privească Statele Unite ca pe un adversar și este gata să declare că relația dintre noi este de cooperare* (subl.n.)²⁹.

Schimbarea percepției existentă de decenii în mentalul colectiv sovietic, dar mai ales în reprezentarea liderilor de la Kremlin – *America, inamicul URSS*, cu cea de *America, partener de cooperare* a produs un **șoc geopolitic** pe care liderii de la București nu l-au perceput la adevărata sa valoare, iar schimbarea de regim s-a făcut prin violență

²⁷ Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989; The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley, 1997, p. 252.

²⁸ Ibidem.

²⁹ George & Barbara Bush Foundation, *1989 Malta Summit: Watching the World Wake Up from History*, December 9, 2019, online <https://www.georgeandbarbarabush.org/2019/12/1989-malta-summit-watching-the-world-wake-up-from-history/> accesat pe 21 ianuarie 2021.

politică și nu a urmat traseul celorlalte țări socialiste. Zbigniew Brzezinski aprecia că, în mare măsură, capacitatea economică a Americii, forța ei de invidiat dată de poziționarea sa geopolitică la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial i-au adus acestei țări un nou statut, acela de relevanță globală. Ca atare, relațiile americano-sovietice la sfârșitul Războiului Rece au grăbit apariția unui Occident trans-Atlantic dependent și de aceea dominat de Statele Unite. „America și țările occidentale independente, unite de scopul comun de a limita influența Uniunii Sovietice, dar și de sistemele politice și economice similare, inspirate de orientările lor ideologice asemănătoare au devenit nucleul noii lumi atlantice fundamental preocupată de supraviețuirea în fața blocului eurasiatic chino-sovietic”³⁰. Fostul consilier pentru probleme de securitate al președintelui Jimmy Carter argumenta, în continuare că pe parcursul a ceva mai mult de patru decenii același Occident trans-Atlantic cu caracter defensiv a apărut brusc ca Vestul dominant la scară globală. El explică implozia blocului sovietic în Europa răsăriteană ca fiind provocată de o combinație de oboseală socială, incapacitate politică, eșecuri ideologice și economice ale marxismului și de politica externă de succes a Vestului³¹.

³⁰ Brzezinski, *op. cit.*, p.12.

³¹ *Ibidem*.

II.1. Se prăbușesc regimurile socialiste în Europa de Est, dar TvR continuă să transmită marile realizări ale epocii Ceaușescu.

Schimbările produse în fosta Uniune Sovietică, dar mai ales evoluțiile politice din țările socialiste sub impactul valului revoluționar antitotalitar au creat și pentru România condițiile propice declanșării acțiunilor de răsturnare a regimului comunist. În plan intern, în a doua parte a anului 1989, gradul de suportabilitate a lipsurilor materiale și a condițiilor inumane de trai la nivelul populației era atât de scăzut încât, practic, orice „scânteie” putea detona revolta. Pe plan extern, întregul capital de imagine a liderului comunist de la București fusese epuizat și re-compus într-o ipostază aproape la fel de neagră, dacă nu și mai rea decât ale lui Dracula, Hitler și Stalin la un loc, iar „dispozitivul” extern care să potențeze mișcarea revoluționară a oamenilor ieșiți în stradă pentru a-și cere drepturile era „funcțional”³².

În acest dispozitiv strategic de confruntare dintre Vest și Est imaginea televizuală a jucat un rol de prim plan. Câmpul de luptă s-a mutat, printre alte domenii, și pe micul ecran confruntarea devenind astfel o „luptă pentru

³² Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...* pp. 210-211.

cucerirea minților oamenilor”³³. Aproape toate aspectele culturii americane din această perioadă au fost puse în „ranița” cetățeanului-soldat american și a instructorilor săi³⁴ ca să influențeze spiritul adversarilor de dincolo de Cortina de Fier și ca să preia controlul. Controlul *hărții mentale* se obține prin recurgerea la arma cuvântului. În acest scop, sunt utilizate forme ale comunicării cu mare putere de influențare – de la cea mediatică până la cele cu caracter special de tip propagandă, diplomatie publică sau comunicare strategică³⁵, care se vor regăsi și în arsenalul media occidentale. Sunt acele forme ale comunicării în masă prin care se impun valorile, normele, dar și principiile care reglementează raporturile dintre actorii mediului internațional. Profesorul Teun A. Van Dijk de la Universitatea din Amsterdam consideră că exercitarea unui asemenea tip de putere presupune „un cadru idelologic. Acest cadru, care este format din cogniții fundamentale sociale împărtășite, legate de interesul unui grup și al membrilor săi este căpătat, confirmat, sau schimbat prin comunicare și discurs”³⁶. Liderii sovietici și est-europeni pierduseră încrederea populației în ideologia marxistă și în valorile specifice societății socialiste, iar mesajul televizual încărcat cu simboluri de acest gen avea un puternic efect contrar în ochii privitorilor micului ecran. Cu cât imaginea

³³ Ibidem.

³⁴ Dillon Rice, *The Myth of the Soviet Soldier: Envisioning the “Other”* în **Late-Cold War American Military Training Materials**, online https://spectrum.library.concordia.ca/982441/1/Rice_MA_S2017.pdf accesat la 25 octombrie 2019.

³⁵ Ecaterina Hlihor, *Diplomația publică în politica internațională*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I” București, 2017, pp. 52-66.

³⁶ Teun A. Van Dijk, *op. cit.*, pp. 18-59.

unei false realități era tot mai grosier retușată de apologetii comunismului din media, cu atât acestea deveneau mai ignorate sau ridiculizate de către public. Intervențiile cenzorilor pe text și mai ales pe imagine ajunseseră la paroxism. În Televiziunea Română montajele de la evenimentele la care luau parte Nicolae și Elena Ceaușescu erau vizionate și „curățate” de orice detaliu care ar fi putut să întineze prezentarea glorioasă a conducătorului țării. La vizionările finale ale montajelor participau, alături de redactorul șef și redactorul șef-adjunct responsabil cu secția de știri interne, directorul general adjunct pentru actualități și producție editorială și, uneori, însuși directorul general. Scopul era nu numai corectitudinea politică, selectarea pasajelor considerate importante (adică cea mai mare concentrare de lozinci și clișee) din cuvântări, dar și calitatea tehnică a imaginilor, tipul de cadraturi care să nu dezavantajeze personajele cheie, filmarea în prim plan se făcea în așa fel încât să fie evitate detaliile care ar fi trădat semnele îmbătrânirii. Operatorii de teren care însoțeau vizitele de lucru și videocameramanii de la camerele carelor de reportaj, precum și regizorii transmisiunilor directe de la evenimentele oficiale adoptaseră a serie de manevre pentru ca să evite unghiuri sau ipostaze nedorite. Dacă un oaspete străin mai înalt decât liderul român trecea în revistă garda de onoare, totdeauna cine-operatorii români se plasau pe partea lui Ceaușescu, ca să se atenueze diferența de înălțime, un truc care nu a folosit prea mult când a fost primit la București președintele Senegalului Abdu Diourf, care avea 2 metri și 4 centimetri. Bâlbâiala la cuvântări era coșmarul redactorilor care pregăteau montajele pentru Telejurnal. Pe măsură ce conducătorul comunist înainta în vârstă, obosea tot mai repede de-a lungul acestor exerciții

oratorice care durau mai bine de o oră fiecare. Odată cu oboseala, bâlbâiala devenea tot mai frecventă, era însoțită de gestică crispată provocată de enervare. Acestea trebuiau eliminate și înlocuite cu inserturi video și audio astfel încât discursul să fie impecabil.

Încă de la înființare, Televiziunea, ca toate organele de propagandă, a avut un corp instituționalizat de cenzori. „Funcționa Direcția generală a presei și tipăriturilor. După desființare, după cutremurul din 1977 s-a transferat tot ceea ce făcea ea asupra conducătorilor și a conducerilor instituțiilor [de presă]. Nu mai era un om cu misiunea de cenzură. Înainte, când trebuia să dăm pe post o emisiune în Televiziune, asista lângă mine cel de la Direcția Presei, zicea de regulă că nu era nimic de reproșat, nu-și spunea părerea dacă era rea sau bună, era chiar riscant. Nu era un reper. Nu a făcut nimeni un secret din existența unui glosar al interdicțiilor. Eu l-am văzut, am văzut multe din ele de-a lungul timpului, în sensul că prevedea chestiuni care vizau secrete de stat, adică nu țineau cont de fleacuri, alea nu erau trecute acolo. Existau și atitudini mai lejere, frivole. [cuvinte cheie, evitate pentru cuplul prezidențial]: nu scris, ele se nășteau din recomandările sau interdicțiile generale. Arareori câte ceva ajungea în presă privindu-i pe cei doi ca acte neconforme împrejurarilor sau obiceiurilor. Din punctul acesta de vedere sigur că ei erau cei mai protejați și în bine și în rău. La un moment dat, în '75 când se făcuseră 10 ani de la instalarea lui Ceaușescu în fruntea partidului erau niște recomandări de tipul acesta: «Și nu mai umblați cu Epoca Ceaușescu, cu Deceniul de aur». Eram la Televiziune. Câțiva ani mai târziu, când îi apărea numele într-un comentariu de autor lucrurile s-au intensificat, s-au complicat și au devenit lege pentru

subordonați. Adică, nu ziceai aia, nu intra mai departe. Scoteai, băgai o frază eu sau alții eram la viză. În legătură cu acele nomenclatoare cu ce e permis și ce nu e: aveam la Televiziune și emisiunile militare în redacția noastră [Tineret]. Emisiunea o vedeam având alături de mine, venea de la Consiliul superior al armatei cineva cu funcție de rang înalt, nu chiar șeful, uneori a venit și ministrul, ministrul cel pentru propagandă, dar venea locțiitorul lui care vedea din punctul lor de vedere că lucrurile ședeau într-un fel. Din punctul nostru de vedere nu erau altfel, dar, pur și simplu te obliga să nu depășești limitele. Emisiunile militare nu precizau unde sunt făcute filmările, nu dădeau adrese, numerele de identificare a unităților care după 1990 au devenit un bun comun. [Până atunci] Nu tot ceea ce se interzicea era, neapărat, cu iz politic, dar totul era subordonat politicului³⁷

Controlul direct asupra imaginilor validate pentru difuzarea către populație devenise și el total ineficient, așa cum avea să mărturisească un ofițer est-german, chemat în acele zile să apere regimul. „Televizorul din camera comună a fost mutat. Era ridicol, pentru că toți știam ce se întâmplă în țară. În discursul oficial se spunea că au avut loc unele tulburări din cauza contrarevoluționarilor care doreau să distrugă statul”³⁸. Peter Gross (1999) consideră că rolul presei străine a fost deosebit de important în menținerea moralului ridicat al națiunii, în informarea oamenilor despre evenimentele care se petreceau în țările

³⁷ Nicolae Melinescu, *interviu cu Neagu Udroi*, publicist, jurnalist de presă scrisă, agenție națională de presă, radio și de televiziune. 3 aprilie 2019.

³⁸ Victor Sebestyen, 1989. *Prăbușirea imperiului sovietic*, Litera Internațional, București, 2009, p. 311.

vecine și în declanșarea evenimentelor din 1989, și atrage atenția că „avem de-a face cu unul dintre rarele cazuri în care mass-media au o relație directă de tip cauză-efect cu un eveniment care produce schimbări radicale în interiorul unei națiuni”³⁹. Peter Gross susține că rolul important atribuit mass-media străine este o consecință și un indicator al eșecului mass-media românești de „a atinge conștiința audiențelor lor. În consecință, într-o dezvoltare unică chiar și între națiunile Europei Centrale și de Est, mass-media străine au devenit singura legătură a românilor cu realitatea, sănătatea spirituală și speranța. În sfârșit, mass-media străine au servit ca furnizor direct de informații, care au fost ca un catalizator pentru începutul revoluției”⁴⁰. Peter Gross a ignorat, pentru că nu l-a cunoscut de pe plaiul confortabilului fotoliului academic american, și nici nu a cercetat suficient, un fenomen care a substituit funcția de comunicare a mass-media și a creat și senzația evadării de sub controlul partidului și al propagandei comuniste. Prin cei care aveau legături profesionale cu Occidentul și cu America (echipaje din aviația civilă pe rutele externe, șoferii de TIR, navigatorii marinei comerciale) s-a dezvoltat, cel puțin în București și în marile orașe o adevărată rețea de distribuire și de schimb a casetelor audio și a casetelor video în format VHS (Video Home System), rețea prin care erau puse în circulație producții artistice cu intrigi anti-comuniste de genul James Bond, cele mai recente filme artistice, dar și documentare și emisiuni de investigație, care dezvăluiau adevărata față a lumii tulburi din ultimul sfert de veac.

³⁹ Peter Gross, *op. cit.*, p. 84

⁴⁰ *Ibidem*, p. 88.

Liderul comunist român, pe care unele publicații internaționale, inclusiv apreciată revistă Newsweek, îl numea dictatorul diminutiv, înconjurat de o nomenclatură incompetentă și servilă, deși, avea informații relativ corecte despre ceea ce se petrecea în fostul spațiu sovietic și în Occident, nu a fost capabil să înțeleagă situația din țară și din afara ei⁴¹ și a aplicat aproximativ aceeași rețetă ca și liderii est-germani în ceea ce privește informarea populației cu ceea ce se petrecea în lume, dar, mai ales, în propria țară. Una dintre explicații ar fi și aceea că a fost convins că pericolul pentru regimul său de dictatură provenea doar din exterior nu și de la propriul popor, ceea ce a determinat agravarea situației în societate. În cadrul ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 12 octombrie 1989, când secretarul general a făcut o informare despre festivitățile organizate în Germania de est în zilele de 6 și 7 octombrie, printre altele afirma că după „festivități cercurile reacționare din Republica Federală Germania au organizat unele manifestări împotriva Republicii Democrate Germane”⁴² și își îndemna colaboratorii: „să fim ferm împotriva oricărui amestec al cercurilor imperialiste în țările socialiste, sau în alte țări, și în țările în curs de dezvoltare, împotriva mișcării revoluționare”⁴³. În condițiile înrăutățirii situației

⁴¹ Florin Abraham, *The Romanian Revolution of 1989: Historical Context, Unfolding, Aftermath*, în Florin Abraham, ed., 1989, *Anus Mirabilis. Three decades after: desires, achievements, future*, Editura Comunicare.ro, București, 2020, p.241.

⁴² Apud, Petre Opreș, Laura-Antoaneta Sava, *Nicolae Ceaușescu nu a recunoscut existența «Războiului Rece» în octombrie 1989*, în **Arhivele Olteniei**, serie nouă, nr. 28, Editura Academiei Române, București, 2014, p. 194.

⁴³ Ibidem, p. 196.

economice și sociale și a extinderii cultului personalității până la dimensiuni grotești, nu a fost greu pentru vectorii de imagine ai Occidentului să-l înfățișeze pe dictatorul comunist și regimul său ca fiind necivilizat, barbar, sau chiar demonic, către sfârșitul deceniului al nouălea al secolului trecut, pentru că puțini oameni știau prea multe despre România și despre această parte a lumii⁴⁴. Unele dintre „pericole” veneau și din afară, dar ele nu au avut decât un rol de întreținere și sporire a neîncrederii în liderii comuniști de la București.

Una dintre cele mai spectaculoase operațiuni de imagine care l-a avut ca actor principal pe micile ecrane din Occident pe liderul român a fost Opération Villages Roumains (OVR), declanșată la jumătatea deceniului al optulea al secolului trecut. Problema sistematizării localităților urbane și rurale era veche de mai bine de zece ani⁴⁵, dar a fost amplificată în ultimii ani ai regimului și a avut efect imens asupra populației în decembrie 1989. În acele zile nimeni nu se mai întreba când a fost lansată această chestiune în spațiul public. Încă din iunie 1986, Nicolae Ceaușescu a hotărât, în cadrul Plenarei Comitetului Central al PCR, să se treacă la sistematizarea localităților rurale. Câteva luni mai târziu, Secția organizatorică a Comitetului Central a prezentat un raport referitor la modalitatea prin care urmau să fie aplicate indicațiile sale. Acest document propunea desființarea/„dezafectarea” a 3 931 de sate din cele 13 123 existente. Pe 6 mai 1987, se reactivează „Comisia centrală pentru sistematizarea teritoriului și a localităților”, compusă din cincisprezece membri

⁴⁴ Constantin Hlihor, *România și șocurile...*p. 226.

⁴⁵ Ibidem, p. 227.

ai Comitetului Central sub conducerea lui Emil Bobu, președintele Secției organizatorice⁴⁶. Potrivit lui Mihnea Berindei, „Comisia dispunea deja de o serie de planuri de «sistemizare», toate croite după același model, județ de județ și comună de comună, cu numărul de sate care trebuiau păstrate sau «dezafectate», cu numărul de hectare din care se compunea perimetrul construibil existent și cel care era prevăzut. Aceste planuri îi fuseseră prezentate lui Nicolae Ceaușescu, pe 13 mai 1987, ca să-și dea aprobarea pentru punerea lor efectivă în aplicare”⁴⁷. Anul următor, în fața președinților Consiliilor Populare reuniți în Conferință Națională, președintele comunist anunța generalizarea și accelerarea sistemizării rurale și preciza că, în jurul anului 2000, numărul de comune va fi redus la „cel mult 2 000”, din cele 2 705 existente, și la 5 000 sau 6 000 de sate, din cele peste 13 000 care existau la acea dată. Cu alte cuvinte, se prevedea dispariția, pur și simplu, a 7 000 – 8 000 de sate⁴⁸. Acest discurs a avut un ecou imens în opinia publică internă și internațională, a mobilizat atenția mediilor de informare, a provocat critici și condamnări în mai multe parlamente naționale (Germania Federală, Austria, Ungaria, Marea Britanie, Belgia, Statele Unite...) și în instanțe internaționale (Consiliul Europei, Parlamentul European, UNESCO). Atunci s-a născut ceea ce va fi cunoscut în istoriografia problemei ca Opération

⁴⁶ Mihnea Berindei, *Distrușgerea satelor românești în arhivele Comitetului Central*, în „**Revista 22**” din 30 iunie 2009, <http://www.revista22.ro/distrușgerea-satelor-romanesti-in-arhivele-comitetului-central-6312.html> accesat pe 20 ianuarie 2021.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

Villages Roumains (OVR)⁴⁹. Opération Villages Roumains a fost declanșată după difuzarea în media occidentale a unui documentar realizat cu camera ascunsă de ziaristul Josy Dubié, intitulat „Roumanie, le désastre rouge”, cu o figură centrală, disidenta Doina Cornea, care denunța „sistematizarea” și politica lui Ceaușescu. Emoția creată de acest film i-a determinat pe unii tineri jurnaliști, juriști etc., să lanseze ideea „adoptării” de către unele comune occidentale a satelor românești programate să fie „distruse”, pentru a le asigura protecția. Astfel, distrugerea satelor și foametea generalizată, erau doar câteva dintre știrile care circulau cu insistență pe seama regimului de la București. Ziaristul Michel Mommerency preciza că „odată cu lansarea campaniei Opération Villages Roumains, atitudinea față de România a devenit subiect de dezbatere politică în Belgia. Numeroși oameni de bună credință din mediul urban și rural, mai ales asociații nonguvernamentale din străinătate, au participat la campanie, în ideea de a fi părtași la o acțiune pozitivă în favoarea respectării drepturilor omului. Prin această inițiativă, opinia publică internațională a fost convinsă că în România mii de sate vor fi rase de buldozerele regimului și că țara era aproape sub dominația foametei”. Dincolo de aceste mesaje, Opération Villages Roumains a mai lansat în spațiul public și alte teme cu impact emoțional, cum ar fi aceea că prin „sistematizare”

⁴⁹ A se vedea și Karine Emsellem, „*L'opération villages roumains, une coopération locale transeuropéenne*”, în *Revue Géographique de l'Est*, 1995, vol. 35, nr. 2, pp.115-135; Dennis Deletant, *Ceaușescu și securitatea. Constrângere și dizidență în România anilor 1965-1989*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 290; Mihnea Berindei, *Un elan de solidaritate europeană fără precedent*, în **Revista „22”**, 28 iunie 2005, <http://www.revista22.ro/operation-villages-roumains-1989-2005-1854.html> accesat pe 20 ianuarie 2021.

se urmărește, în fapt, controlul populației. Prin dărâmarea așezărilor tradiționale și construirea de clădiri colective/ blocuri de locuințe se putea asigura o monitorizare mai eficientă a cetățeanului de către omniprezenta Securitate. Istoricul Mihnea Berindei, aflat în exil la Paris și activ implicat în Opération Villages Roumains, aprecia că „programul de sistematizare vizează distrugerea, în cele din urmă, a formelor de solidaritate socială tradițională în satul românesc, deoarece aceasta era considerată de regim o formă de rezistență și un obstacol în calea campaniei de «omogenizare» a societății socialiste și în crearea unui singur popor muncitor”⁵⁰.

Ideea sistematizării mediului rural nu a fost primită cu entuziasm sau bucurie de majoritatea locuitorilor satului românesc. Reorganizările mediului rural duceau la dispariția unor comune, fapt care a creat nemulțumiri în rândul populației. Tocmai de aceea Departamentul Securității Statului i-a ordonat Direcției I Informații să intensifice controlul informativ în mediul rural, în vederea cunoașterii cât mai precise a „stării de spirit”. Notele și rapoartele întocmite de organele informative precizau că numeroasele „comentarii negative” se refereau în special la: posibilitatea pierderii unor locuri de muncă, mai ales în rândul unor funcționari ai consiliilor populare ce urmau să fie dezafectate, precum și în rândul cadrelor didactice din școlile propuse să fie desființate; greutatea în transportul în comun, ca urmare a creșterii distanțelor până la noile centre administrative; aprovizionarea deficitară cu produse

⁵⁰ Constantin Hlihor, *România și șocurile...* p. 230.

alimentare; desființarea unor unități sanitare sau de altă utilitate din comunele redistribuite, etc⁵¹.

Propaganda occidentală și-a făcut „datoria”, „falsificând realitatea și compunând scenarii menite să impresioneze opinia publică”. „Între altele, s-au difuzat «interviuri» cu țărani maghiari, mai ales femei, care plâneau în hohote văzând cum «buldozerele le dărâmau casele». Evident, cetățenii din Occident nu aveau de unde să știe că aceste «interviuri» erau «mixate» în studiourile de la Europa Liberă sau de la BBC, și constituiau niște falsuri grosolane⁵². Din perspectiva războiului imagologic, a fost o campanie de succes, care a contribuit la acumularea de capital negativ de imagine pentru cuplul prezidențial care deja trăia într-o lume paralelă! În ședința CPEX al CC al PCR din 12 octombrie 1989 secretarul general afirma: „Suntem fermi pe pozițiile socialismului revoluționar științific, fermi pentru apărarea socialismului care se realizează în condițiile concrete din fiecare țară⁵³”.

Pe măsură ce Blocul estic se prăbușea, autoritățile de la București și în principal Nicolae Ceaușescu pierdeau definitiv contactul cu realitatea geopolitică și geostrategică în plină evoluție. În timp ce la jumătatea lunii iunie în Ungaria, de exemplu, comuniștii pierdeau puterea prin alegeri, iar în ultima decadă a lunii János Kádár a renunțat la funcția de președinte de onoare al PSMU⁵⁴, la București se publica „Hotărârea Comitetului Politic executiv al CC al PCR cu privire la realegerea la Congresul al XIV-lea al partidului a tovarășului Nicolae Ceaușescu în funcția

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ioan Scurtu, *op. cit.*, p.126.

⁵³ Apud, Petre Opriș, Laura-Antoaneta Sava, *op. cit.*, p. 195.

⁵⁴ A se vedea, Mihai Retegan, Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 110-113.

supremă de secretar general al PCR”. Interesantă este lipsa de reacție a regimului comunist la informațiile care veneau din țara vecină. Ambasadorul român la Budapesta Traian Pop consemna: „Ziua de 16 iunie 1989 poate fi considerată în Ungaria ca un moment de vârf în procesul destrămării orânduirii socialiste”⁵⁵.

Imaginea televizuală a devenit în acea perioadă și în țările est-europene un vector de sprijin pentru descătușarea publicului de frica față de regim. La Praga, manifestațiile din octombrie și noiembrie 1989 creșteau ca amploare și intensitate. Ambasadorul României în Cehoslovacia, George Homoștean informa Ministerul Afacerilor Externe că demonstrația din ziua de 25 noiembrie 1989 la care au participat sute de mii de oameni a fost transmisă în direct de televiziunea națională, inclusiv cuvântările liderilor opoziției în frunte cu Vaclav Havel și reprezentanții muncitorilor care au expus revendicările lor.⁵⁶ În Bulgaria, oamenii vor auzi primele informații despre înlăturarea lui Todor Jivkov de la BBC încă din primele ore ale zilei de 10 noiembrie 1989 și abia seara televiziunea de stat avea să transmită imagini din ședința conducerii partidului prin care era înlăturat liderul care condusesse țara timp de 35 de ani⁵⁷.

În raport cu evoluțiile din celălalte țări socialiste, România părea încementată în proiect, iar autoritățile credeau că știrile care nu conveneau regimului nu vor mai ajunge la posturile de radio și televiziune „reacționare”

⁵⁵ Ibidem, p. 112.

⁵⁶ Ibidem, p. 337.

⁵⁷ *When the „unimaginable’ happened in Bulgaria*, în **Tampa Bay Times**, Archive, online <https://www.tampabay.com/archive/1992/10/04/when-the-unimaginable-happened-in-bulgaria/> accesat pe 10 ianuarie 2020.

prin izolarea țării în câmpul informațional. Potrivit unui buletin de știri al postului de radio Europa Liberă în ajunul congresului al XIV-lea al PCR, jurnaliști străini chiar de la unele cotidiene de stânga, cum a fost cazul corespondentului iugoslav sau al celui de la *Journal de dimanche* sosiți în România ca să relateze despre congres au întâmpinat greutăți la acreditare⁵⁸. Reporterii și redactorii prezentatori ai Televiziunii Române atent supravegheați transmiteau deschiderea lucrărilor Congresului al XIV-lea în binecunoscutul limbaj de lemn din care nu lipseau cuvinte ca: „*strălucit conducător*”, „*remarcabilă personalitate a lumii de astăzi*”, „*militant cutezător pentru înflorirea patriei*”.⁵⁹ Peste ani și ani au fost rememorate acele momente. Nicolae Melinescu își amintea: „Exista o tensiune extraordinară provocată atât de conștiința că cineva se uită peste umărul tău, precum și de lipsurile pe care le trăia majoritatea românilor. Presa românească era cenzurată, iar presa străină era practic inexistentă. Am rude în zona Turnu Severin. Cei de acolo mă mai ajutau cu de-ale gurii pentru că funcționa micul trafic de frontieră sub protecția Securității locale. Sârbii aveau piața lor și mai veneau cu conserve de pește, cu pachete de cafea, cu un nes, pe când aici toate deveniseră *rara avis*”⁶⁰. Aceste

⁵⁸ *E un început în tot sfârșitul: culegere selectivă din programele radiodifuzate în zilele de 17-25 decembrie 1989*, Cuvânt înaintede Tudor Cățineanu, Rememorare de Eugen Preda, Notă asupra ediției de Mariana Conovici, Editura Societatea Română de Radiodifuziune, București, 1998, pp. 19-20.

⁵⁹ TvR, *Congresul al 14-lea al P.C.R. – 20 noiembrie 1989* (fragment), online <https://www.youtube.com/watch?v=rr82kUgifhk> accesat pe 10 ianuarie 2021.

⁶⁰ TvR, *Adevăruri despre trecut: Congresul marilor victorii socialiste*, 23 dec. 2017, online <https://www.youtube.com/watch?v=8LBa5yhnhf0>

lipsuri erau cunoscute de autorități prin informările pe care lucrătorii Securității le înaintau organelor de partid și de stat. O notă privind situația aprovizionării cu produse agro-alimentare în douăzeci și unu de centre muncitorești transmisă pe 18 noiembrie 1989, de generalul-maior Emil Macri, șeful Direcției a II-a Contrainformații economice generalului-maior Gianu Bucurescu, adjunct al Ministrului de Interne și locțiitor al șefului DSS, arăta că „În perioada 1–15 noiembrie 1989, livrările de produse agro-alimentare de la fondul de stat la fondul pieței în 21 de municipii și orașe-centre muncitorești s-au realizat sub prevederile programelor de autoconducere și autoaprovizionare la carne tăiată, preparate din carne, pește și produse din pește, lapte, produse lactate, unt, brânzeturi, legume, cartofi, fructe, zahăr, ulei și ouă. O situație mai deosebită se înregistrează la cartofi, deoarece până la 10 noiembrie 1989 nu s-a însilozat decât 35 la sută din cantitatea de 700 000 tone, prevăzută până la sfârșitul anului, 23 de județe realizând sub media pe țară. Cele mai mici cantități au fost însilozate în județele: Maramureș – 7 la sută, Dolj – 10 la sută, Gorj – 13 la sută, Bihor – 14 la sută, Timiș – 15 la sută, Bistrița – 18 la sută și Vâlcea – 19 la sută. Pe fondul acestor stări de lucruri s-au creat dificultăți în aprovizionarea populației cu produse agroalimentare, vânzarea acestora realizându-se cu aglomerații și unele comentarii negative în rândul cumpărătorilor”⁶¹.

Presa occidentală avea informații, care descriau o adâncă prăpastie între unitatea indestructibilă între popor și conducător pe care încerca să o propage Nicolae

accesat pe 10 ianuarie 2021.

⁶¹ Florian Banu, *op. cit.*, p. 339.

Ceaușescu cu ajutorul micului ecran ce prezenta aspecte de la lucrările Congresului al XIV-lea și realitatea din societatea românească. În preajma congresului „câțiva membri ai partidului, regrupați într-un Front de Salvare Națională, au adresat un apel acelor dintre cei care au fost aleși ca delegați la congres, să-l demită pe Ceaușescu din toate funcțiile sale. Contestatarii, despre care nu se știe cât sunt de numeroși, își roagă tovarășii – pentru care au respect relativ, deoarece îi califică drept «o masă inertă» – să înceteze măcar o dată să mistifice, să tămâieze, să asculte și să aplaude timp de cinci zile continuu dictatura Ceaușescu și să ceară o adevărată discuție, cu curaj și cu spirit de sacrificiu, dacă este nevoie, pentru a scoate România din tragicul impas”⁶². Semnatarii le cereau acelor delagați care erau „conștienți de situația catastrofală actuală, să urce la tribună pentru a spune adevărul despre realitățile economice, sociale și politice. Lista acestor triste «realități» era lungă: incompetență managerială, investiții nereușite, planuri de producție nerealiste, raționalizare în masă, export de produse la prețuri sub costurile de producție, dezastru agricol datorat [sic!] exploatării. Țăranii sunt înlocuiți de studenți, elevi, soldați, condamnați de drept comun [și uneori] de lucrători din fabrică”. Rezultatul, potrivit semnatarilor acestui apel, era că „în fiecare an, o mare parte a recoltei rămâne în picioare” și că majoritatea

⁶² Alain Debove, *ROUMANIE: avant le quatorzième congrès du PCR Un Front de salut national demande aux délégués de limoger M. Ceausescu*, în **Le Monde**, le 26 octobre 1989, online https://www.lemonde.fr/archives/article/1989/10/26/roumanie-avant-le-quatorzieme-congres-du-pcr-un-front-de-salut-national-demande-aux-dele-gues-de-limoger-m-ceausescu_4128212_1819218.html accesat pe 10 ianuarie 2021.

populației „este condamnată la foame”.⁶³ Măsurile luate pentru securizarea lucrărilor congresului au fost atât de severe încât clădirea Sălii Palatului în care s-au desfășurat acestea, în zilele de 20 – 24 noiembrie, dădea impresia unei „atmosfera care semăna cu starea de asediu”⁶⁴. În aceste condiții, secretarul general le transmitea românilor de la tribuna congresului, prin ecranul televizorului, o realitate socială, economică și internațională care avea un singur locuitor – Nicolae Ceaușescu. Reformele inițiate de Gorbaciov și schimbările fundamentale care aveau loc în țările Tratatului de la Varșovia în acea perioadă erau respinse de la tribuna congresului de către șeful partidului și al statului atunci când afirma cu încăpățănare că „numai socialismul reprezintă viitorul. Iată de ce, criticând ce este rău, nu trebuie să aruncăm socialismul, ci pe cei care au făcut în așa fel încât să aducă daune socialismului!”⁶⁵. Știrile transmise de corespondenții de presă străini din București informau opinia publică despre hotărârea liderului român de a continua „pe calea construirii socialismului, iar timpul va arăta cine a ales metodele cele mai eficiente”⁶⁶. Radio Novi-Sad își anunța ascultătorii în dimineața zilei de 23 noiembrie 1989 că liderul de la București va propune convocarea unei conferințe internaționale a partidelor comuniste și muncitorești „pe tema luptei împotriva imperialismului”⁶⁷.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ioan Scurtu, *Istoria Romanilor de la Carol I la Nicolae Ceausescu. Culegere de studii*, Editura Mica Valahie, București, 2011, p. 66.

⁶⁵ Ibidem, p. 67.

⁶⁶ *E un inceput in tot sfarsitul...p. 21.*

⁶⁷ Ibidem.

După încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea, Televiziunea Română a transmis imagini cu Ceaușescu întâmpinat de mulțimea adusă pentru a-și „manifesta dragostea și prețuirea” față de conducătorul proaspăt reales în fruntea partidului. Aceste imagini s-au înscris în politica editorială a ultimilor ani, prin care se „trâmbița invincibilitatea lui Ceaușescu și se afirma idolatrizarea lor (Nicolae și Elena)”⁶⁸. Se repetau și acum aceleași coduri vizuale și clișee care le-au subliniat cultul personalității atunci când se transmiteau realități de la vizite de lucru, de la festivitățile unui eveniment național sau de la inaugurarea unor noi obiective industriale sau culturale cu același numitor comun pentru cele mai multe dintre emisiuni: prezența unor mari mase de oameni alcătuite din figuri umane minuscule și nediferențiate care aduc un omagiu eroilor, fluturând eșarfe în culorile drapelului românesc și cântând cântece patriotice.⁶⁹ Prin utilizarea unei astfel de reprezentări imagistice, televiziunea urmărea să-i identifice pe cei doi Ceaușești cu portretul a doi lideri îndrăgiți, prețuiți de întreaga societate pentru meritele lor personale și sociale. În contextul geopolitic în care liderii partidelor comuniste din Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, sau Bulgaria, hiperbolizați de media în anii precedenți, erau în acele momente alungați de la putere, iar românii aflau de la televiziunile statelor vecine

⁶⁸ A. Sorescu Marinković, *Elena Ceaușescu's Personality Cult and Romanian Television*, în **BALCANICA** XLVIII, Annual of the Institute for Balkan Studies, p. 351, online <http://www.balcanica.rs/balcanica/uploaded/balcanica/balcanica%2048/15%20Annemarie%20Sorescu%20Marinkovi%C4%87.pdf> accesat pe 10 ianuarie 2021.

⁶⁹ Dana Mustață, *Re-staging the popular: Televising Nicolae Ceaușescu*, în Peter Goddard, ed., *Popular television in authoritarian Europe*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2013, p. 115

aceste lucruri, emisiunile TvR se transformau involuntar în arme împotriva regimului comunist local. Dacă avem în vedere faptul că programul televiziunii era aprobat până în cele mai mici detalii de Elena Ceaușescu⁷⁰ se poate spune că și cuplul prezidențial a fost o armă în destructurarea propriului regim politic. Nu știm cât au cunoscut sau au intuit cei doi modul în care însuși postul de televiziune avea să se transforme în vector de destructurare a propagandei de partid⁷¹, dar rolul propagandistic exclusivist deținut de Televiziunea Română în anii care au premers căderii regimului Ceaușescu a anulat tocmai poziția de vector al activismului comunist în media centrale. Despre avizarea programelor și cenzura conținutului în ultimile luni de existență a regimului, jurnaliștii care lucrau în televiziune în acele zile își amintesc de atmosfera extrem de greu de suportat. „Tensiunea dintre cenzorii regimului și majoritatea celor din corpul redacțional ajunsese la cote maxime. Politrucii erau tot mai nemulțumiți de modul insuficient de elogiere a conducătorului. Jurnaliștii, mai ales cei de la Actualități și de la emisiunile editoriale, simțeau că starea latentă nu mai putea să dureze, se eschivau și executau indicațiile la minima rezistență. Pentru reflectarea dimensiunii și a ecoului internațional al Congresului, am

⁷⁰ Virgil Burlă, *Elena Ceaușescu dicta tot ce mișcă la TvR. Inclusiv meciurile*, în *EVZ.ro*, 29 mai 2014, online <https://evz.ro/elena-ceausescu-dicta-tot-ce-misca-la-tvr-inclusiv-meciurile.html/6> accesat pe 10 ianuarie 2021.

⁷¹ Garth S. Jowett, Victoria O'Donnell, *What Is Propaganda, and How Does It Differ From Persuasion?*, în *Propaganda and Persuasion*, Fourth edition, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2006, p. 15. Online [http://www.ffri.hr/~ibrdar/komunikacija/seminari/Propaganda%20&%20persuasion%20-%20difference%20\(Chapter1\).pdf](http://www.ffri.hr/~ibrdar/komunikacija/seminari/Propaganda%20&%20persuasion%20-%20difference%20(Chapter1).pdf) accesat pe 10 ianuarie 2021.

fost desemnat să iau scurte declarații de la șefii delegațiilor participante și de la jurnaliștii străini acreditați. La alte evenimente asemănătoare cu participare internațională era o atribuție cu caracter schematic. Dacă apărea delegatul sovietic trebuia să fie și cel american, dacă declara ceva cel chinez trebuia să apară și cel iugoslav. Greu era să intervievez delegați unguri, RDG-iști sau polonezi. De obicei aceștia din urmă invocau lipsa unui mandat pentru declarații publice. Dornici să se remarce erau delegații din noile state independente care-l tămâiau pe liderul român pentru «ajutorul dezinteresat acordat țărilor în curs de dezvoltare». În noiembrie 1989, un asemenea țintar a fost foarte greu de realizat. Dintre jurnaliști, doar Hella Picks de la *The Guardian* și o începătoare de la cotidianul danez *Dagbladet Arbejderen* (comunist) au acceptat să dea câte o scurtă declarație circumstanțială. E adevărat că numărul reporterilor străini acreditați scăzuse dramatic, sovieticii s-au rezumat la relatările corespondentului TASS rezident în România. La fel au procedat și chinezii. La vizionarea declarațiilor, directorul general adjunct Traian Pușcașu, și redactorul șef al Actualităților, Teodor Brateș au fost total nemulțumiți pentru că nu era evidențiat suficient «factorul politic», adică nimeni nu-l recunoscuse pe Nicolae Ceaușescu drept lider suprem al lumii comuniste, așa cum el însuși se dorea⁷².

Atmosfera și imaginea pe care televiziunea era obligată să o livreze societății era impusă artificial de însăși conducerea superioară de partid și de stat. În timp ce în unele țări socialiste televiziunea devenea încetul cu încetul o instituție în care informația către public era tot

⁷² Relatare Nicolae Melinescu.

mai puțin cenzurată, în România lucrurile păreau să nu se schimbe deloc. Ambasadorul României la Praga, George Homoștean, fost ministru de interne între 5 septembrie 1978 și 5 octombrie 1987, transmitea, în ziua de 27 noiembrie 1989, la Ministerul Afacerilor Externe o telegramă în care informa Centrala despre evenimentele care se derulau cu repeziciune în această țară și atrăgea atenția asupra creșterii rolului televiziunii în acele împrejurări. Potrivit acestuia: „Situția actuală din societate este mult complicată de televiziune. Forumul Civic a câștigat teren în cadrul emisiunilor, iar lucrătorii televiziunii le difuzează declarațiile fără a mai ține seama de părerea Directorului General. Va trebui ca președintele să intervină, deoarece organizația de partid de la Televiziune este practic dizolvată. La Radio situația este mai bună”⁷³.

La București, Televiziunea continua să primească indicații și directive cu ceea ce trebuia să fie difuzat pe post. În aceeași zi de 27 noiembrie 1989 a avut loc o ședință a CPEx al CC al PCR în care s-au discutat probleme referitoare la traducerea în fapte a hotărârilor Congresului al XIV-lea și răspunsul dat la Scrisoarea trimisă de liderul sovietic Mihail Gorbaciov privind problemele ce urmau să fie discutate la întâlnirea programată cu președintele SUA George Bush în Malta în zilele de 2-3 decembrie 1989⁷⁴. În legătură cu modul în care trebuiau reflectate în media românești evenimentele cruciale ce aveau loc în țările socialiste, Nicolae Ceaușescu afirma că „...este

⁷³ Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 479.

⁷⁴ Arhivele Naționale Române, fond CC al PCR, Cancelarie, vol. 66/1989, filele 31-33, citat în Ion Calafeteanu, coord., *Când Europa arde... Ședințele CPEx și ale Biroului Permanent al CPEx din anul 1989. Documente*, Editura IRDD, București, 2015, pp.639-640.

cazul ca presa noastră să facă comentarii în aceste zile, pornind de la hotărârile Congresului al XIV-lea, să tratăm problemele relațiilor internaționale, a principiilor de relații între state, de egalitate, inclusiv problemele în Europa, să se spună că și aici să se renunțe la orice amestec în treburile altor țări, să se ia poziție fermă, să se asigure o Europă unită, pentru că problemele actuale nu se pot rezolva de cele două mari puteri și de alte câteva state, ci de toate statele”.⁷⁵ Toți membrii CPEx au aprobat această poziție exprimată de Nicolae Ceaușescu fără nicio rezervă sau vreo completare. Doar Elena Ceaușescu a întărit spusele secretarului general afirmând: „Trebuie să începem să prezentăm și în presă și la televiziune, că nu ne-am oprit la Congres”.⁷⁶ Iar directivele au fost îndeplinite întocmai de către conducerea TvR, așa cum reiese și dintr-o sumară analiză a revistei TeleRadio din acele zile. Iată ce conținea programul Televiziunii pentru ziua de sâmbătă 25 noiembrie 1989, când teoretic oamenii trebuiau să fie educați în spiritul directivelor trasate de partid și conducător. Prima parte a emisiunii se deschidea la ora 13 cu 5 minute de informații la rubrica *Telex*, urma un colaj intitulat *La sfârșit de săptămână*, care începea cu rubrica de versuri *Erou conducător, partid conducător* cu momente de muzică ușoară, populară și coruri muncitorești, sport și se încheia la ora 15. Emisiunea de seară debuta cu *Telejurnalul* în care erau prezentate timp de 35 de minute Hotărârile Congresului, cauza întregului popor. Restul spațiului de emisie, cu excepția unui segment de muzică populară prezentat de Mărioara Murărescu timp de 35 de minute, era consacrat

⁷⁵ Ibidem, p. 641-642.

⁷⁶ Ibidem, p. 642.

imaginii lui Nicolae Ceaușescu și a epocii de aur!⁷⁷. Este greu de înțeles astăzi cum liderii de atunci ai României puteau să creadă că intensificarea unei propagande nu numai sterile dar și neprofesionist promovate va genera adeziunea oamenilor la politica pe care o promovau. „Cei din imediată apropiere, cum au fost Dumitru Popescu, sau generalul Constantin Olteanu insistau într-un mod agresiv pentru o apologie și mai dezechilibrată a conducătorului. Pentru uniformizarea mesajului, Televiziunea prelua textele oficiale Agerpres, vizate de șeful secției CC, pe care Teodor Brateș le reducea la dimensiunile și așa gonflate ale unui Telejurnal în care asemenea producții aveau alocat un spațiu de 30–40 de minute. Restul subiectelor (tot de inspirație propagandistică) erau înghesuite în ultimele minute ale emisiunii. De multe ori, chiar și modestul capitol de știri externe, majoritatea concentrate pe racilele capitaliste, cursa înarmărilor și pe situația socială gravă a capitalismului, era eliminat cu totul. În fiecare dimineață programul zilei cu descrierea amănunțită a tuturor emisiunilor pleca la șeful secției propagandă – presă, se întorcea cu ștersături și adăugări cu creionul roșu. Totul se refăcea scriptic, secretariatul de emisie lua legătura cu redactorii șefi ca să le comunice ultimele schimbări și să le ceară programe alternative la cele respinse. De multe ori, ajungeau pe post emisiuni reluate de câteva ori și acceptate pentru care nu mai era timp nici pentru controlul tehnic, ceea ce prezenta un risc major pentru securitatea emisiei”⁷⁸.

⁷⁷ Arheologie Tv5.0, 1989-47 19-25 noiembrie 1989, online <https://arheo5tv.wordpress.com/2015/12/27/1989-47-19-25-noiembrie-1989/#jp-carousel-3551> accesat pe 10 ianuarie 2021.

⁷⁸ Relatare Nicolae Melinescu.

Pentru unele categorii sociale, mai ales pentru militari, vizionarea Telejurnalului și a programelor în care se prezentau realizările regimului, precum și citirea presei pentru dezbaterăa tezelor celui de-al XIV-lea congres al partidului erau obligatorii, dar în majoritatea cazurilor acestea nu au produs „altceva decît dezamăgire și resemnare”⁷⁹.

Din cauza unor asemenea programe majoritatea telespectatorilor din România au fost obligați să își mute privirea de pe ecranele TvR spre cele ale posturilor tv din țările vecine, care aveau un program diversificat de la filme de bună calitate la sport și muzică, dar și știri cenzurate în România. Un ofițer al armatei române rememora atmosfera acelor zile: „Mai mult, pe 27 noiembrie 1989 am fost trimis să urmez Cursul de psihologie, pedagogie și pe probleme de conducere științifică a învățământului militar pentru comandanții de subunități. Profitând de faptul că eram împreună cu comandor-locotenent Viorel Orzu, pe atunci comandant de companie la Liceul Militar de Marină „Alexandru Ioan Cuza” din Constanța, am beneficiat de o cazare „pe sprânceană” la hotelul militar „Haiducului” din Drumul Taberei. Aceasta, întrucât fiul comandantului hotelului se afla în compania colegului meu de armă. Pe lângă alte facilități legate de confort, frigider în cameră etc, beneficiam și de un televizor care prindea bulgarii. Un alt cursant timișorean, ne povestea la câte o șuetă, ce vedea și auzea de la sârbi. Așa că eram cât de cât informați asupra unui deznodământ apropiat.

⁷⁹ Comandor (r) dr. Marian Moșneagu, „De ce a devenit tot mai plauzibilă varianta unei lovituri de stat în decembrie 1989 în detrimentul Revoluției” în Constantin Hlihor, *Decembrie prin ochii tinerilor ofițeri din acele momente. Perspectivă de istorie orală*, Editura IRRD București, 2019, p. 68.

Dar nu și atât de încrâncenat și, mai ales, însângerat”⁸⁰. Pentru locuitorii din vestul țării „pe televizorul alb-negru pe care-l aveam, fără a avea antene speciale, pe antena cu care prindeam TvR, prindeam și posturile de televiziune Budapesta 1 și 2 și postul de televiziune din fosta republică Cehoslovacia. Deși nu cunoșteam limbile respective, îmi dădeam seama de revoltele din acele țări și care urmau să se extindă în toate țările socialiste. Devenise o problemă de timp”⁸¹.

Aparent, așa cum avea să surprindă și Catherine Durandin, la „sfârșitul lunii noiembrie ordinea domnea la București, în ciuda prăbușirii Zidului Berlinului. Ceaușescu se pregătea să participe la Moscova la reuniunea Pactului de Varșovia cerând întărirea lui militară și ideologică”⁸². În realitate, societatea română era zguduită de tensiuni și energii, care nu erau perceptibile pentru cei care conduceau țara în acel moment, dar îngrijorau în cel mai înalt grad unele cadre militare cu un minim acces la informații despre ceea ce se petrecea în jurul României, informații care nu erau destinate publicului larg. Un episod relatat după ani de zile de academicianul Răzvan Theodorescu ilustrează faptul că deși unii membri ai elitei comuniste nu agreau în particular dictatura și cultul personalității nu găseau suficiente motive să se mobilizeze și să manifeste o opoziție deschisă față de conducătorul

⁸⁰ Ibidem, pp. 64-65.

⁸¹ Col.rez. Cucu I. Vasile, *Am considerat că este inacceptabil ca un militar să fie implicat în acțiuni politice*, în Constantin Hlihor, coord., *op. cit.*, pp. 124-125.

⁸² Catherine Durandin, 1989, în Catherine Durandin coord., *Roumanie, vingt ans apres: La „revolution” revisite, Une publication Diploweb.com* p.7., online https://www.diploweb.com/IMG/pdf/Roumanie_revolution_revisitee.pdf_.pdf accesat pe 10 ianuarie 2021.

partidului și statului. „În ziua de 13 decembrie 1989, Marin Sorescu și cu mine am avut o întâlnire cu Paul Niculescu Mizil, evident era într-o casă particulară. Fusese ideea lui Sorescu, ca un scriitor și un istoric să se adreseze unui lider de partid și să-l invite să semneze alături de ei o scrisoare către Ceaușescu. Atâta știam să facem, scrisori. La acea întâlnire din 13 decembrie 1989, Niculescu Mizil a venit însoțit de Emanoil Valeriu. Sigur, și Sorescu și eu am fost luați pe nepregătite. Am spus totuși ce aveam să spunem. Mizil ne-a răspuns că el este soldat credincios al partidului și chiar dacă are diferențe cu secretarul general el nu poate acționa. Toată povestea a căzut și Valeriu i-a spus [lui Mizil]: „Paulică, fă ce spun băieții ăștia, că dacă nu, îți putrezesc oasele lângă Ceaușescu, în închisoare”! În ideea acelui moment, când l-am schimbat pe Petre Constantin⁸³, un activist foarte civilizată, de altminteri, l-am adus [ca director general al TvR] pe Valeriu. El însă, foarte bun ziarist sportiv, era un om al unor idei politice fixe”⁸⁴.

Un participant la instruirea ofițerilor cu atribuții de comandă din cadrul Direcției de Informații (D.I.A.) a Armatei Române la care a fost prezent și șeful acesteia, contra-amiralul Ștefan Dinu rememora peste ani: „La această convocare atmosfera era apăsătoare, participanții resimțeau o mare îngrijorare în rândul cadrelor mai în vârstă cu funcții mari de conducere la nivel strategic și operativ (probabil aceștia dețineau informații pe care noi, la nivel tactic nu le dețineam și nici nu ne-au fost furnizate). Din întregul conținut al convocării, precum și din

⁸³ Petre Constantin – profesor de filosofie marxistă, Președinte al Radioteleviziunii Române 17 aprilie 1984 – 28 decembrie 1989.

⁸⁴ Nicolae Melinescu, *interviu cu academician Răzvan Theodorescu*, 2 iunie 2019.

cuvântul șefului D.I.A., s-a desprins clar un singur lucru și anume că după ce ajungeam la unități să intensificăm pregătirea de luptă și mai ales cea de specialitate, deci nu și cea politică, deoarece în curând s-ar putea să fim nevoiți să acționăm în condiții reale. Îmi dădeam seama că lucrurile sunt foarte serioase la nivel internațional și că un pericol real planează asupra țării noastre. Ofițerii mai tineri erau nemulțumiți deoarece nu se spunea lucrurilor pe nume NICI MĂCAR LA ACEST NIVEL. Bineînțeles, când am ajuns în unitate, am raportat comandantului de unitate concluziile acestei convocări și am fost surprins de răspunsul acestuia, precum că știa ce se discutase⁸⁵. Faptul că și România era în pragul izbucnirii unor masive revolte era cunoscut și în principalele cancelarii ale marilor puteri care aveau surse de informare eficiente. O analiză a evenimentelor din Estul european efectuată de specialiștii CIA pe data de 18 noiembrie 1989 constata că la Congresul al XIV-lea „Ceaușescu și-a reluat vizunea stalinistă globală într-o serie de discursuri prin care condamna reformele din Polonia și Ungaria, le considera trădări ale «socialismului» și acuza Occidentul de declanșarea unei campanii de destabilizare a Europei răsăritene”⁸⁶, însă chiar și după achitarea datoriei externe, situația românilor nu se îmbunătățise nici economic și nici sub aspectul libertăților sociale și politice. În aceste condiții, analiștii CIA apreciau că regimul nu mai putea supraviețui mult timp și chiar

⁸⁵ Col.rez. Cucu I. Vasile, *op. cit.*, în *loc.cit.*, p. 125.

⁸⁶ *Romania The Bloc's Last Holdout*, Freedom of Information Act Electronic Reading Room(FOIA) 18 November 1989, Approved for Release: 2019/10/29 C06826786, online <https://www.cia.gov/readingroom/docs/NID%20%20ROMANIA%20%20THE%20BLOCS%20L%5B15743490%5D.pdf> accesat pe 11 ianuarie 2021.

anticipau răsturnarea sa prin violență. „De îndată ce Ceaușescu va părăsi scena, schimbări majore vor urma rapid însoțite de violență. Deteriorarea situației economice și nemulțumirea populară provocate de politicile lui rigide conduc la concluzia că dictatura nepotistă probabil că nu va mai rezista mult timp”⁸⁷.

Prin intermediul ecranelor televiziunilor din țările vecine, românii din apropierea frontierelor au putut urmări ce se întâmpla cu guvernele comuniste și ceea ce pentru mulți asemenea știri și imagini reprezentau doze de potențare a curajului și de speranțe pentru viitorul nu prea îndepărtat. În primele zile ale lui decembrie 1989, televiziunea iugoslavă a prezentat în unele dintre emisiunile sale realitatea din societatea română. În aceste condiții ambasadorul țării noastre la Belgrad i-a cerut explicații locțiitorului directorului Direcției pentru țările vecine pentru Afacerile Externe ale RSF Iugoslavia, Ibrahim Gikici. Acesta a răspuns diplomatic: „Pot să vă asigur că aprecierile făcute de reporterul de televiziune sunt rezultatul interpretării sale personale date unor discuții”⁸⁸. Pentru cei care nu puteau recepționa posturile de televiziune ale țărilor vecine canalele de informare erau cele specifice zvonurilor și povestirii în șoaptă. Îndiferent pe ce căi ajungeau aceste imagini la cetățeni, ele i-au „determinat să își dorească să lupte pentru libertate, așa cum făcuseră vecinii lor”⁸⁹. Dintr-o asemenea perspectivă, informațiile erau de multe ori deformate sau chiar construite într-un anume sens care să nu afecteze credibilitatea lor. Acest

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 575.

⁸⁹ Bianca Marina Mitu, *Mișcări sociale și televiziune în Europa post-comunistă. Cazul României și Bulgariei*, p.63-64, online

lucru se întâmpla pentru că de multe ori nici știrile care puteau fi culese din România de jurnaliștii străini nu erau de o acuratețe deosebită, deoarece serviciile specializate ale Securității erau destul de vigilente. În ianuarie 1989, corespondentul *The New York Tribune* pentru Europa de Est, jurnalistul Peter Klebnikov, a fost expulzat din România după ce a încercat să contacteze doi disidenți români în Cluj. „El a fost supus unui interogatoriu prelungit timp de zece ore de agenții Securității, iar bloc-notes-ul și filmul fotografic i-au fost confiscate”⁹⁰.

Prima încercare de a aprinde scânteia protestelor anti-Ceaușescu s-a consumat în ziua de 14 decembrie 1989 la Iași când, așa cum mărturisea Ștefan Prutianu, a acționat un grup de nemulțumiți „contaminați de ceea ce vedeam la televizor. Așa cum bucureștenii aveau antene spre bulgari, noi le aveam spre ruși. Ne-a venit ideea văzând ce e acolo”⁹¹. Apelul făcut de către Frontul Popular Român către „... Armată, Miliție și Securitate să dea dovadă de curaj, patriotism și clarviziune politică și să sprijine acțiunea noastră de salvare a acestui neam, care este al nostru, al tuturor”⁹² a rămas, însă, fără eco-ul scontat. Deși nu sunt foarte multe informații despre legăturile pe care acest grup le-a avut cu personalități din fostul spațiu sovietic sau cu serviciile sovietice⁹³ mărturia jurnalistului Valeriu Saharneanu de la televiziunea din Chișinău prezintă interes. Acesta

⁹⁰ Peter Gross, *op. cit.*, p. 18.

⁹¹ Apud, Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 441.

⁹² Cassian Maria Spiridon, *Iași, 14 Decembrie 1989. Începutul Revoluției Române*, Editura Timpul, Iași, 1994, p.15.

⁹³ Alex Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4, partea I, „Revoluția din decembrie 1989 – o tragedie românească”, RAO International Publishing Company, pp. 95-106.

mărturisește că a filmat evenimentele din România lui decembrie 1989, dar că nu toate casetele au ajuns în redacția televiziunii de la Chișinău. Astfel că „Părerea de rău a fost că telespectatorii noștri nu au putut să vadă reportajele despre grandioasele manifestații de susținere a Revoluției de la Iași din 24 decembrie, *despre prima tentativă de organizare în România a unui protest anticeaușist în plin centrul civic al Iașiului, pregătit clandestin de un grup de temerari pentru data de 14 decembrie și suprimată de Securitate* (subln. N.,) despre întâlnirile de la Ruginoasa, unde își avea Palat de reședință Domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza, alte secvențe interesante despre România văzută la lumina primelor raze de libertate, după o perioadă de aproape 50 de ani de întuneric comunist. Putem trage concluzia că și Radioteleviziunea era pregătită să preia imagini și informații de la Iași dacă securitatea nu ar fi intervenit cu aproximativ 350 de securiști «sosiți din toate județele țării și deghizați în judoka»⁹⁴ pentru a participa la un concurs care a avut loc între 12 și 16 decembrie 1989. Organizarea la Iași a unei competiții sportive intitulată *Dinamoviada de judo* în această perioadă i-a permis Ministerului de Interne „să camufleze desfășurarea trupelor de intervenție. Prezența și activitatea aparatului represiv au făcut imposibilă declanșarea unei mișcări de protest la Iași la mijlocul lunii decembrie”⁹⁵. În cursul aceleiași zile de 14 decembrie 1989, unii membri ai Frontului au fost arestați. În zilele următoare le-au urmat și alții. Cu toții au avut apoi parte de o anchetă extrem de violentă⁹⁶.

⁹⁴ Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 445.

⁹⁵ Alexandru Grigoriu, *O revoluție în carcerată*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2014, p. 45.

⁹⁶ *Ibidem*.

Revoluția română se va declanșa cu totul atipic în raport cu mișcările din celălalte țări socialiste care au condus la răsturnarea regimurilor dominante. „În România, Revoluția a început pe o stradă lăturalnică”⁹⁷ și va «umple» până la saturație buletinele de știri ale posturilor de radio străine, ecranele televizoarelor din țările vecine⁹⁸, mai ales ale celor de la granița de vest, dar nu va putea pătrunde și pe culoarele Radioteleviziunii române. Jurnaliștii acesteia rămâneau în totală izolare informativă așa cum era întreaga societate. Jurnalistul Doru Dinu Glăvan, corespondentul de la Reșița pentru postul național de Radio descrie această situație: „[La noi] veneau în fiecare zi informații despre ce se întâmpla la Timișoara. Le aduceau reșițeni, turiști, rude. Informațiile nu veneau pe cale oficială, ci numai pe relația umană. Veneau mulți la schi, mergeau spre Semenice, oamenii vorbeau, nu știau cât de mult avea să se amplifice starea de lucruri. Vorbeam la telefon cu prietenii din Timișoara și așa am aflat mersul evenimentelor”⁹⁹.

Cauza imediată a declanșării acțiunilor de protest, care apoi s-au transformat în mișcare revoluționară, a fost aparent banală, dacă o privim astăzi de la distanța a mai bine de trei decenii. Intervenția autorităților pentru a executa

⁹⁷ Viorel Domenico, *Comandoul de partid și de stat Timișoara*, Editura IRRD, București, 2014, p. 15.

⁹⁸ A se vedea, Lucian Vasile Szabo, coord., *Mass-media, presiune și libertate*, Editura Gutenberg-Univers, Arad, 2010; Gino Rado, *Rolul comunicării mediatice în Revoluția Română din 1989*, în **Cultură și Comunicare.com**, Academia Română, Filiala Timișoara, Anul V, 2011, nr. 5; Idem, *Revoluția română văzută în mass-media maghiară și germană. Tiananmen la Timișoara*, online <https://cercetare-memorialulrevolutivei1989.ro/wp-content/uploads/2020/10/REVOLUTIA-ROMANA-VAZUTA-IN-MASS-MEDIA-.pdf> accesat pe 24 ianuarie 2021.

⁹⁹ Interviu realizat de Nicolae Melinescu, în ziua de 18 iulie 2019.

o sentință judecătorească de evacuare din Timișoara a pastorului reformat Laszlo Tökes. Rolul pastorului în evenimentele care au condus la declanșarea revoluției a născut o serie de controverse în istoriografia problemei, mergându-se de la a fi perceput ca fiind determinant pentru Revoluția română până la afirmații care introduc teza potrivit căreia acesta a acționat la comanda unei agenții străine de spionaj¹⁰⁰. Claudiu Iordache, unul dintre liderii revoluției, a surprins extrem de sugestiv personalitatea controversată a pastorului: „Un Tökes care în 16 decembrie îndemnase mulțimile să se întoarcă acasă pentru a nu irita autoritățile comuniste, ignorat, uitat imediat în noaptea de 16 ca și în toate zilele care au urmat, un Laszlo Tökes, care abandonând nepărtinirea creștină, a ales să devină, în exclusivitate, avocatul conaționalilor săi, maghiarul pe care cu o sinceritate intensă – dar și pentru foarte scurt timp – îl iubiseră românii, se dezinteresase cu cinism de dragostea lor. Rolul ce i-a rămas de jucat: o extrem de complicată marionetă a serviciilor secrete”¹⁰¹.

Evenimentele cresc în intensitate în ziua următoare când scandările capătă conotații politice. În jurul prânzului, manifestații de la Timișoara au început să strige „Libertate!” și „Jos Ceaușescu!”¹⁰². În seara zilei de 16 decembrie 1989, câteva sute de enoriași adunați în fața casei parohiale a pastorului Tökes protestează pașnic față

¹⁰⁰ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție într-un secol scurt, 1918-2000*, Editura Tritonic, București, 2017, p.212.

¹⁰¹ Claudiu Iordache, *Singur între români*, Editura IRINI, București, 1997, p. 21.

¹⁰² Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, Editura All, București, 2005, p. 573.

de aplicarea sentinței de evacuare¹⁰³. Apariția în Piața Maria a forțelor de ordine, de dimensiunile aproximative ale unui pluton de intervenție¹⁰⁴, a făcut ca intensitatea manifestației să crească brusc¹⁰⁵. Pe măsură ce mulțimea devenea tot mai numeroasă, protestele încep să-și schimbe definitiv caracterul – din nemulțumiri față de o măsură administrativă ele au devenit nemulțumiri politice. Demonstrații încep să strige: „Fără teamă!”, „Libertate!”, „Vrem pâine!”, „Jos dictatura!” Este de remarcat faptul că protestele se îndreptau în acele momente nu împotriva regimului, ci a conducătorului acestuia, identificat „drept principala sursă a răului”¹⁰⁶. Primarul orașului Timișoara a încercat să potolească mulțimea, însă, aceasta l-a huiduit. Din fața casei parohiale, manifestația se mută într-o zonă apropiată, Piața Maria, unde ia amploare și capătă accente violente. Numărul oamenilor care se adună sporește de la oră la oră. Participanții se pun în mișcare și pornesc spre diferite zone ale orașului ca să-i atragă și pe alți cetățeni. O coloană compactă se îndreaptă spre Comitetul Județean de Partid, cântând „Deșteaptă-te române!” și scandând „Români veniți cu noi!”, „Jos Ceaușescu!”, „Azi

¹⁰³ *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, p. 49.

¹⁰⁴ Claudiu Iordache, *Detonatorul Timișoara. Calea spre libertate*, în **Agora social-democrată**, p. 33, citat de Alesandru Duțu, *Revoluția din Decembrie 1989, Cronologie*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Sitech, Craiova, 2010, p. 84.

¹⁰⁵ A se vedea și descrierea evenimentelor pe ore la Emil Constantinescu, *Păcatul originar, sacrificiul fondator*. Vol.1., *Revoluția din Decembrie*, Editura Universală, București, 2009, pp. 11-15.

¹⁰⁶ Florin Abraham, *Semantica lozincilor revoluției române din 1989*, în **Buletinul Cercurilor Științifice Studențești Arheologie Istorie**, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, nr. 4, 1998, p. 188.

în Timișoara, mâine în toată țara!”¹⁰⁷ Pe drum, demonstrații distrug însemnele cultului personalității: portrete, lozinci, panouri. O altă coloană s-a îndreptat către Operă, dar a fost blocată de scutieri. În jurul orei 20:00, în zona complexului studentesc s-a strigat: „Studenti, veniți cu noi!” Mulțimea revoltată căuta să atragă noi forțe de partea sa, iar studenții erau percepuți în societate nu numai ca un element dinamic dar și coagulant¹⁰⁸. În centru mulțimea a devastat o librărie, iar „operele” lui Ceaușescu au fost distruse, sunt incendiate steagurile roșii ale PCR, revolta devine violentă, iar Timișoara – „detonatorul revoluției române”¹⁰⁹. Referindu-se la aceste evenimente și la scânteia care le-a generat, Jean-Marie Breton crede că „afacerea Tokes a fost deci un caz de disidență nou, tratat de organele de securitate”,¹¹⁰ în așa mod încât a condus la o revoluție. În noaptea de 16 spre 17 decembrie 1989 evenimentele au devenit dramatice. Orașul era în fierbere. Mai mult de zece mii de protestanți se opun încercării autorităților de a-l evacua pe pastor, deși acesta le ceruse să plece acasă deoarece el este liber¹¹¹. În Piața Maria unde se găsea din partea forțelor de intervenție un pluton de miliție (circa 80 de oameni), au avut loc ciocniri violente, deoarece pe lângă demonstrații pașnici au acționat și grupuri de tineri

¹⁰⁷ Claudiu Iordache, *Șapte zile care au schimbat România! Timișoara '89*, în **Caietele Revoluției**, nr.6(19), 2008, p. 54.

¹⁰⁸ Florin Abraham, *op. cit.*, în *loc.cit.*, p. 188.

¹⁰⁹ Claudiu Iordache, *Detonatorul Timișoara. Calea ...*, p. 33.

¹¹⁰ Jean-Marie Breton, *La fin de Ceaușescu. Histoire d'une révolution*, Harmattan, Paris, 1996, p. 92.

¹¹¹ Dr. Alesandru Duțu, *Revoluția din 1989. Cronologie*. Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006, p. 83.

care s-au manifestat violent¹¹². Au fost operate și arestări în rândul acestora, dar și al demonstranților. Au fost reținute circa 180 de persoane¹¹³. Unele dintre acestea au fost luate de pe stradă doar pentru că la momentul arestărilor se aflau în acel loc și nu pentru că au fost identificați ca participanți la protest. Dar au existat și oameni asupra cărora s-au găsit obiecte furate din magazinele în care s-a aruncat cu obiecte contodente¹¹⁴.

Există controverse în literatura de specialitate privind identitatea acestui grup care s-a manifestat violent, mai ales printre autorii lucrărilor în care evenimentele de la Timisoara sunt analizate prin grila de lectură a complotului extern¹¹⁵. Referindu-se la aceste grupuri care s-au comportat extrem de agresiv Sergiu Nicolaescu considera că ele puteau să fi fost „grupuri de furioși, formate ca reacție la acțiunile extrem de dure ale forțelor de opresiune, de care au profitat și jefuitorii de profesie; grupuri de mercenari străini în acțiuni de diversiune; diversiune

¹¹² Ion Pitulescu, Ion Constantin, Marin Lazăr, *Șase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în decembrie 1989*, vol.1, *Pledoarie pentru istorie*, S.C. „Lucefărul SA”, București, 1995, p. 72.

¹¹³ *Armata Română în revoluție...*, p. 50; Alexandru Oșca, *Dincolo de Rubicon. 1989-Timișoara-1990*, Editura SITECH, Craiova, 2011, pp. 88-89.

¹¹⁴ Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 183-184.

¹¹⁵ A se vedea, Dumitru Tomoni, *Decembrie 1989 în Timișoara. De la revoltă populară la revoluție*, în vol. *Memorial 1989*, 1(4)/2009, Timișoara, p. 59; Constantin Corneanu, *op. cit.*, 516-517; Cristian Troncotă, Corvin Lupu, *Prăbușirea mitului Securității*, Editura Elion, București, 2018, pp.82-95; Larry Watts, *Revoluția Română din decembrie 1989 (I): Istoria turismului sovietic*, în *Ziaristi online*, 17 ianuarie 2015, online <http://www.ziaristionline.ro/2015/01/17/larry-watts-revolutia-romana-din-decembrie-1989-i-istoria-turismului-sovietic/> accesat pe 20 ianuarie 2021.

făcută de Securitate, în justificarea acțiunilor de lichidare a revoltei; diversiune făcută de trupe M.Ap.N., respectiv D.I.A., în același scop¹¹⁶. Rezultatul intervenției forțelor de opresiune a fost dezastruos. Plutonul de intervenție a fost practic spulberat de mulțimea revoltată.¹¹⁷ Atacul asupra sediului Comitetului județean al PCR a avut o însemnătate deosebită pentru evoluția evenimentelor pentru ambele „părți combatante”. Pe de o parte, manifestații au căpătat încredere și au intensificat acțiunile contra forțelor de represiune, de cealaltă parte Nicolae Ceaușescu a ordonat reprimarea fără discernământ și a ordonat să se deschidă foc asupra mulțimii. Fără voia sa, liderul comunist de la București a „devenit regizorul scenariului care s-a derulat în România între 17 și 22 decembrie 1989”¹¹⁸.

În ședința CPEX din 17 decembrie, el recunoștea gravitatea evenimentelor de la Timișoara, dar le pune pe seama a „O serie de elemente declasate [care] s-au adunat din nou și au provocat dezordine, au intrat în sediul Comitetului județean de partid”¹¹⁹. Au fost alarmate forțele de ordine și cele din subordinea Ministerului Apărării Naționale.

Media românești nu au avut permisiunea să difuzeze informații despre ceea ce se întâmpla la Timișoara. Pe 17 decembrie 1989, la programul de seara de la TvR este difuzat filmul „Racolarea” despre abordarea unui inginer geolog, interpretat de Florin Piersic, de către un trust străin și capitalist cu scopul de a-l face pe protagonist să trădeze interesele țării. Programul tv se încheia la ora

¹¹⁶ Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 58.

¹¹⁷ Filip Teodorescu, *Un risc asumat*, editura Viitorul Românesc, București 1992, p. 61.

¹¹⁸ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 185.

¹¹⁹ Ion Calafeteanu, coord., *op. cit.*, p. 705.

22.00¹²⁰. De subliniat faptul că chiar și presa scrisă din orașul Timișoara trecea sub tăcere ceea ce toți locuitorii știau. Ziarul „Drapelul roșu”, care apărea duminică, 17 decembrie 1989, nu a relatat despre evenimentele din ziua precedentă, din dreptul Bisericii Reformate, din Piața Sfânta Maria și din alte locuri din oraș! În locul demonstrației de solidaritate cu pastorul Tókes László și al confruntărilor cu forțele de represiune aflăm că am primit un „Puternic imbold la muncă spornică, de calitate, pentru continua înflorire a patriei socialiste”!¹²¹ Confruntările dintre timișoreni și forțele de represiune au fost trecute sub tăcere de conducerea de partid și de stat „căutând să izoleze orașul din punct de vedere informatic de restul țării, iar mai apoi chiar închizând frontiera de stat. Autoritățile românești inițial au negat în fața cancelariilor străine existența conflictului din Timișoara, iar mass-media internă a ignorat cu desăvârșire aceste evenimente”¹²².

Nicio știre despre ce se petrecea în acest colț de țară nu se difuza de presa scrisă și audiovizuală românești. Theodor Brateș referindu-se la politica editorială a jurnalelor de actualități afirmă că începând cu „8 decembrie s-a interzis (de către directorul general adjunct cu partea tehnică,

¹²⁰ Daniela Rațiu, *Revoluția din 1989. 17 decembrie, Timișoara. Armata și Securitatea trag în manifestanți. Cum s-a desfășurat infama operațiune «Trandafirul», de incinerare a cadavrelor*, în **Ziare.com**, Joi, 17 Decembrie 2020 on line <https://ziare.com/social/revolutia-din-1989/timisoara-la-17-decembrie-1989-mi-si-mapn-trag-in-multime-primele-victime-ceausescu-ordona-sa-se-traga-fara-mila-1651038> accesat pe 10 septembrie 2020.

¹²¹ Lucian-Vasile Szabo, *Presa în Revoluție: de la «Drapelul roșu» la «Luptătorul bănățean»*, în **MEMORIAL 1989**. Buletin științific și de informare, 2 (20) / 2017, Timișoara, p. 14.

¹²² Gino Rado, *Rolul comunicării mediatice... în op. cit.*

Nicolae Stanciu, la indicația „băieților cu ochi albaștri”) preluarea la monitorul din redacție a schimbului de actualități efectuat de Euroviziune și chiar de Interviziune”¹²³ care transmiteau știri și imagini din și despre revoltele de la Timișoara. „Informația nu a fost confirmată de externiștii care urmăreau schimburile Eurovision News fie în redacție, fie în sectorul tehnic de înregistrări magnetice, MGS până pe 18 decedmbrie. Maiorul de la Securitate, Orzan nu și-a făcut apariția în redacția Actualități, a preferat să primească noutăți despre starea de spirit a jurnaliștilor prin informatorii pe care-i cultivase încă de la numirea sa ca redactor șef adjunct al Departamentului Relații internaționale, condus de Violeta Olteanu, și prin discuțiile din biroul redactorului șef. Chiar și Brateș se ferea să mai prolifereze obișnuitele jigniri la adresa redactorilor de la Știri externe unde nu era niciodată bine primit, el fiind, de fapt, adjunct la știri interne până la îmbolnăvirea titularului, Ion Lavric¹²⁴. Virgiliu Jereghie, corespondentul Radioteleviziunii pentru județele Arad, Timiș și Caraș-Severin nu a avut acordul autorităților să intre în oraș până în momentul în care Elena Ceaușescu nu a ordonat ca să fie filmate „neregulile din oraș”,¹²⁵ însă, materialul filmat nu a fost niciodată dat pe post.

În acest fel, înșiși factorii de decizie de la București nu numai că au contribuit la creșterea audienței posturilor de radio și televiziune care relatau despre evenimentele de la Timișoara, ci le-au și ajutat să amplifice, în rândul societății românce, starea de nemulțumire a oamenilor supuși unui sever regim de lipsuri și privațiuni. Agențiile de presă din Ungaria, de exemplu, transmiteau în ziua de

¹²³ Apud, Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 519.

¹²⁴ Relatare de Nicolae Melinescu.

¹²⁵ Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 519.

17 decembrie că „Poliția a risipit demonstrația organizată de zeci de mii de etnici maghiari, în apărarea lui Tőkés. Manifestația s-a transformat într-un protest anti-ceaușist. Televiziunea ungară informează că frontiera este închisă. Ambasadorul român din Ungaria a refuzat să transmită la București o scrisoare de protest referitor la modul în care a fost tratat László Tőkés”¹²⁶. Știrea era aproximativă în ceea ce privește naționalitatea protestarilor. Populația orașului este și astăzi ca și atunci alcătuită dintr-un mozaic de etnii, care convețuiesc armonios și nu a fost corectă informarea deoarece la proteste au ieșit și cetățeni de etnie germană, sârbă și română. Acest aspect, ca și altele de acest gen, care s-au încadrat în ceea ce astăzi am putea numi acțiuni ale războiului hibrid a generat ample discuții în istoriografia evenimentului privind originea începutului și mai ales a mecanismelor care au potențat declanșarea unei revolte generale și transformarea lor în revoluție. Au fost factorii interni sau cei externi printre care și media internaționale?

Acest lucru nu trebuie să ne conducă la concluzia că media străine, care au relatat despre evenimentele din ultima perioadă a regimului comunist au jucat rolul hotărâtor în ridicarea unor mase de oameni și în aprinderea scânteii revoltei la Timișoara și apoi a revoluției anticomuniste. Analizând acest aspect, Manuel Castells ajunge la concluzia că mass-media nu sunt deținătorii puterii, ci constituie, în mare parte, spațiul în care se decide lupta pentru putere¹²⁷. În epoca informației în masă, administrarea puterii politice depinde de politica mass-media și de modul în care acestea

¹²⁶ Gino Rado, *Rolul comunicării mediatice...* în *op. cit.*

¹²⁷ Manuel Castells, *Communication, Power and Counter-power in the Network Society*, în **International Journal of Communication 1** (2007), p. 242.

împachetează informația despre un eveniment sau altul. Se crează emoția puternică în rândul privitorilor, care poate schimba atitudinea și comportamentul oamenilor față de cei care exercită puterea. „Prin natura lor, serviciile publice de televiziune, sunt inima sferei publice: ele reprezintă arena în care au loc protestele. Într-un sistem democratic, serviciul public de televiziune este, în primul rând, o instituție a sferei publice și a societății civile, deși menține adesea în mod indirect și ambiguu legături cu statul”¹²⁸. În acele zile de confuzie, Televiziunea a ieșit de sub presiunea centrului politic și a migrat treptat spre statutul pe care l-a descris fostul director general, citat mai sus. A fost una dintre mișcărilor care pot să explice transformarea televiziunii publice din România din activist al partidului unic în comunicator mediatic responsabil, implicat în evenimente, și chiar în factor de influențare a acestora. Noua ipostază nu a durat mult din cauza luptei pentru control care a început practic din 22 decembrie la prânz și a dus la degradarea credibilității sale în percepția publicului.

Politica mass-media duce la personalizarea evenimentelor în jurul unei imagini dominant pozitivă-negativă care să fie vândută în mod adecvat pe piața opiniei publice. Înteressant a fost modul în care media internaționale „au vândut” în acele zile ale lui decembrie 1989 două evenimente internaționale paralele: revolta populației împotriva regimului la Timișoara și Panama, care pe ecranele televiziunii aveau aproximativ aceeași recuzită¹²⁹, dar cu impact diferit asupra opiniei publice.

¹²⁸ Valentin Nicolau, *op. cit.* p 35.

¹²⁹ A se vedea, Ronald H. Cole, *Operation Just Cause. The Planning and Execution of Joint Operations in Panama, February 1988 – January 1990*, Joint History Office Office of the Chairman of the Joint Chiefs

Cuplul prezidențial român nu numai că nu a înțeles evoluția evenimentelor de pe scena internațională și din propria țară, dar a fost convins că dacă cenzurează informațiile populația va crede „povestea” pe care ei și alți lideri ai partidului o vor livra, aceasta îi va asculta și va avea un comportament asemănător celui din august 1968, când România s-a opus intervenției trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia. În cadrul ședinței CPEX al CC al PCR din 17 decembrie 1989, secretarul general afirma: „...dacă în 1968 nu am fi acționat și nu adunam aici poporul, nu înarmam gărzile patriotice, ar fi venit și peste noi, cum au făcut-o în Cehoslovacia, pentru că atât sovieticii cât și bulgarii erau la graniță. Nu am dezarmat poporul. Am pus și am votat în Marea Adunare Națională, ca totul să se apere cu arma în mână”¹³⁰. Paradoxul avea să se manifeste puternic în acest caz. Propaganda scrisă și televizuală l-a intoxicat pe însuși liderul suprem deoarece, după cum avea să remarce și fostul ideolog al PCR Dumitru Popescu, la acea dată Nicolae Ceaușescu, „se credea încă iubit de muncitori”¹³¹. Această (auto)intoxicare a sa i-a creat iluzia „că oamenii muncii din România îi erau încă loiali și că revolta în masă era produsul sabotajilor străini”¹³²,

of Staff Washington, D.C. 1995, pp. 45-49; Jeff Cohen, Mark Cook, *How Television Sold the Panama Invasion, January 1, 1990*, in **Fairness & Accuracy In Reporting**, online <https://fair.org/extra/how-television-sold-the-panama-invasion/> accesat pe 11 septembrie 2020.

¹³⁰ Arhiva IRDD, fond I, dosar nr. 88, ff. 1. 21, în Ion Calafeteanu, coor., *Când Europa arde. Ședințele CPEX și ale Biroului Permanent al CPEX din anul 1989. Documente*, Editura IRDD, 2015, pp. 711-712.

¹³¹ Dumitru Popescu, *Un fost comunist se destăinuie-Am fost și ciopli-tor de himere*, Expres, București, 1993, p. 379.

¹³² Cyril Lobont, *Are Revolutions Made or Do They Come? The Case of Romanian Revolution of 1989*, în **Sfera Publică**, nr. 1/2020, p. 97.

până în momentul în care a părăsit sau a fost extras din sediul CC al PCR.

Imaginea țării în pericol de a fi invadată de către forțele ostile regimului de la București a fost livrată prin forme ale propagandei clasice de tip stalinist de activiștii de partid în toate organizațiile de bază, inclusiv a celor din unități ale armatei, miliției și ale trupelor de securitate în adunări ordonate la locul de muncă. În marile uzine din București, ședințele au fost organizate în halele de producție, cu tribune improvizate, cu lozinci, scandări și discursuri scrise de activiști. Ele au fost filmate de operatorii TvR pentru a fi prezentate la *Telejurnalul de seară*. Adeziunea clasei muncitoare era decisivă pentru comuniști. În ministere, în administrația locală, în institute de cercetări și universități ședințele se desfasoară fără cameramani și de multe ori formal. Pentru forțele armate, ordinul a fost transmis de general locotenent doctor Ilie Ceaușescu în dimineața zilei de 18 decembrie 1989 și a avut un efect total opus decât cel pe care și-l dorea Nicolae Ceaușescu. Vasile Ciornei era în decembrie 1989 un tânăr ofițer și își aducea aminte peste ani cât de eficiente erau astfel de adunări ordonate de organele de partid, care existau în toate unitățile, marile unități și comandamente ale armatei. „Adunările UTC ale tinerilor militari erau adevărate spectacole de liniște, locul în care nu se întâmpla nimic fără regie. Militarii în termen, cu foarte mici excepții, nu aveau niciun fel de cultură sau pregătire politică și nici nu simțeau vreun fel de atracție pentru așa ceva!”¹³³

¹³³ Gl.bg.r. Vasile Ciornei, *Nu știm adevărul despre Revoluția română și nici despre evenimentele post revoluție*, în Constantin Hlihor, coord., *Decembrie 1989 prin ochii...* p. 140.

Având aceste psihofixații în mintea sa, Nicolae Ceaușescu va decide ca după patru zile, în seara de 20 decembrie 1989, Televiziunea să-i ofere populației informații despre evenimentele de la Timișoara în viziunea sa. „A vorbit despre «acțiuni internaționale teroriste puse la cale de către cercurile imperialiste și de către agențiile străine de spionaj» menite să «provoace dezordine și să distrugă instituțiile» țării. El a încurajat armata să apere țara și a pretins că nu mai mult de zece persoane fuseseră ucise”¹³⁴. Discursul lui nu era sprijinit în nici un fel pe forța imaginii televizuale, în schimb informațiile care circulau în opinia publică pe canalele neoficiale ofereau percepția celor întâmplate prin știrile difuzate de posturile de radio și televiziune străine, care au început să transmită despre morții și răniții apăruiți în urma confruntărilor cu forțele de represiune ale regimului la Timișoara. Astăzi, în urma cercetărilor, se cunoaște prețul plătit de timișoreni pentru curajul de a înfrunta regimul comunist. A fost înfricoșător și fără precedent în istoria contemporană a României: peste 60 de morți și mai mult de două sute de răniți¹³⁵. În dimineața zilei de 18 decembrie, orașul „arăta groaznic, totul era devastat. Aerul avea miros de vulcan aprins. Piața era ocupată de cordoane de militari și securiști în civil, înarmați, pe care trecătorii îi priveau cu ură, scârbă și dispreț. Pe străzi, în fața magazinelor devastate și incendiate, se făcea curățenie”¹³⁶.

¹³⁴ Andreea Raluca Măierean, *The Media Coverage of the Romanian Revolution*, Editura Lumen, 2006, p. 26.

¹³⁵ Marius Mioc, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național*, Editura Marineasa, Timișoara, 2005, pp. 112-115.

¹³⁶ Dumitru, Tomoni, *Decembrie 1989 în Timișoara. De la revoltă populară la revoluție*, în **MEMORIAL 1989**, Buletin științific și de informare, 4/2009, Timișoara, p.50.

Societatea nu a avut nici cea mai mică informație, nici măcar militarii, care, potrivit cutumelor și regulamentelor militare, ar fi trebuit să fie informați. Un ofițer din comanda unei unități militare de cercetare, locată în vestul țării, afirma în legătură cu acest lucru că „Eșaloanele superioare nu ne-au dat nicio informație, nici oficială, nici neoficială. Toate informațiile le aveam de la postul TvR și Radio România, deci cele ale conducerii de partid și de stat”¹³⁷. Din buletinele de știri ale Radioteleviziunii române asemenea informații au lipsit. Populația României nu avea altă posibilitate de a afla știri decât de la posturile de radio și televiziune din țările vecine, care au început să transmită în flux continuu. Acestea au fost prelucrate și „modelate” cu un scop bine precizat, acela de a mobiliza populația împotriva regimului. Media din afara țării devin, indirect, actor în evenimentele din România.

Din acest moment va începe o luptă între regimul despotice și forțele revoluționare pe un teatru de operațiuni neconvenționale – cel al imaginii și informațiilor – care va da în final și decizia în această confruntare. Pe acest fundal frământat a intervenit, indirect, sprijinul masiv oferit de Occident forțelor revoluționare, utilizând arma imaginii și a informațiilor prin vectorii de transport la țintă cu o mare credibilitate în rândul publicului: presa occidentală, posturile de radio și de televiziune. Până acum s-a discutat atât în mediul academic, dar și în media despre intervenția străină de tip clasic, mai ales pe seama „teoriștilor” și a „turiștilor sovietici”¹³⁸. Probleme neclarificate au persistat

¹³⁷ Col.r. Vasile I. Cucu, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 133.

¹³⁸ A se vedea, Dennis Deletant, *Romania under Communist Rule*, Portland (OR), Center for Romanian Studies, 1999; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat in Romania*, Vol. 4, *Revolutia*

atât în câmpul cercetării academice cât și în cel al istoriei orale, însă problema ajutorului pentru una dintre părți în mișcările revoluționare nu ține doar de specificul și natura Revoluției române. Un bun cunoscător al domeniului, John Foran ajunge la concluzia că „Sprijinul străin pentru fracțiunea revoluționară s-a dovedit că poate influența succesul mișcării de rezistență, în timp ce asistența pentru vechile structuri poate anula șansele revoluției de a reuși sau de a dura”¹³⁹. John Foran oferă o prezentare cuprinzătoare a revoluțiilor eșuate în țările lumii a treia și a relației lor cu puterile externe din ultimele decenii.

Media occidentale și din țările vecine au ajutat forțele revoluționare din Timișoara prin intensificarea stării de nemulțumire a populației locale și determinarea celei din alte localități de a trece la acțiune ca urmare a relațiilor despre ceea ce se petrecea în orașul de pe Bega. Prin amplificarea/recompunerea/alterarea informațiilor la cote care au depășit toate limitele unei bune practici jurnalistice s-a trecut la ceea ce astăzi numim război hibrid sau informațional. La această stare de lucruri au contribuit atât unii dintre cei mai consecvenți oponenți ai regimului din țară, cum a fost Doina Cornea, cât și din afara României. Cunoscuta dizidentă de la Cluj afirma la doar câțiva ani după evenimente „Personal am simțit dorința

din Decembrie 1989, O Tragedie Romaneasca, RAO, București, 2004; Marian Rizea *Raportul Comisiei Senatoriale Privind Acțiunile Desfășurate în Revoluția Română din Decembrie 1989*, Vol I, 2013, online <https://documente.net/document/raportul-comisiei-decembrie-1989.html> accesat pe 10 ianuarie 2021.

¹³⁹ Citat de Mădălina Maria Roșca, *Seeing with Feeling Filmed Revolutions of Others, from an Empathic towards an Involved Spectatorship of Documentaries*, Editura Propeller, Varoshka Edition, Printed in Romania, 2016, p. 35.

de a intoxica presa internațională de la început. Aceste manipulări, care provin dintr-o strategie anterioară lunii decembrie, au fost efectuate grație informațiilor primite de jurnaliști de la români, care au fost ei înșiși manipulați¹⁴⁰. Cunoscutul jurnalist Emil Hurezeanu, care a transmis în acele zile știri și informații despre evenimentele din Timișoara, avea să recunoască faptul că la vremea aceea „am avut parte de intoxicarea – să-i zicem pozitivă – adică toată lumea intenționa schimbarea regimului”.¹⁴¹ Faptul că informațiile livrate de Europa liberă în acele zile erau precis țintite a fost confirmat de același reputat jurnalist. Emil Hurezeanu arăta într-un interviu televizat că, după ce a primit un telefon de la „cineva” care i-a spus că militarii din tancurile armatei care acționau în Timișoara nu pot recepționa postul de radio decât pe anumite frecvențe care i-au fost dictate, a început să se adreseze și acestora: „Nu era o formă de intoxicație, erau ajutoare nesperate”.¹⁴²

Acest ajutor a venit prin crearea unei emoții generale care apoi s-a transformat în mânia colectivă și a condus la apariția unei stări generalizate de revoltă. Dacă la primele informații date de postul de radio cel mai ascultat la acea dată în România, respectiv în zilele de 18 și 19 decembrie 1989, conform surselor de presă din arhivele Europei libere

¹⁴⁰ Doina Cornea, *Roumanie: qui a menti? Les journalistes s'interrogent*, Éditions Reporters Sans Frontières, Montpellier, 1990, p. 122, citat de Caterina Preda, „La revolution roumaine de 1989 vue de Bruxelles”, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 5(2), 2005, p. 431, online <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-56291-4> accesat pe 10 ianuarie 2021.

¹⁴¹ Apud, Vartan Arachelian, *În fața dumneavoastră: revoluția și personajele sale*, Cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Editura Nemira, București, 1998, p. 29.

¹⁴² Ibidem.

se putea vorbi despre „sute de victime”, fără a menționa numărul de morți și răniți¹⁴³, după data de 20 decembrie „curg știrile cele mai alarmante. Potrivit Agenției France Presse, „mărturiile confirmă violența represiunii: copii zdrobiți de blindate, manifestații uciși cu lovituri de baionetă, tiruri de mitralieră asupra trecătorilor, incursiuni ale armatei în spitale. Agenția ADN vorbește de trei-patru mii de morți la Timișoara și de mișcări de revoltă în alte zece orașe din țară... Peste zece mii de persoane manifestează împotriva interdicției de a înmormânta corpurile victimelor! Potrivit cotidianului vest-german Die Welt, toți studenții din oraș au fost deportați. Jurnaliștii uită că, la acea dată, studenții se întorceau în familiile lor ca să petreacă Crăciunul¹⁴⁴. Potrivit unor cercetări ulterioare evenimentelor, „Data de 21 decembrie 1989 este importantă în acest mecanism al informării și dezinformării în același timp prin apariția relatărilor agenției iugoslave de presă Tanjug, care va vorbi chiar și de execuții sumare la Timișoara¹⁴⁵ și a jurnaliștilor de la televiziunea ungară, care vor declara că „au avut motive de îndoială cu privire la cifra de 4 623 de morți la Timișoara, informație parvenită «prin telefon de la un refugiat român de origine maghiară la Budapesta»¹⁴⁶. Pe 18 decembrie 1989, BBC a relatat că la

¹⁴³ Miodrag Milin, coord., *Timisoara în arhivele „Europei Libere”*, Editura Fundația Academia Civică, 1999, p. 26

¹⁴⁴ Catherine Durandin cu participarea lui Guy Hoedts, *Moartea Ceaușeștilor, Adevărul despre o lovitură de stat comunistă*, Traducere din limba franceză de Marina Mureșanu Ionescu, Editura Humanitas, București, 2011, p. 99-100.

¹⁴⁵ Lucian-Vasile Szabo, *Mass-media și misterul celor «4 632» de morți de la Timișoara din decembrie 1989*, în **Sfera Politicii**, vol. XXII, nr. 6(182), Noiembrie-Decembrie 2014, p. 12.

¹⁴⁶ Ibidem.

Timișoara zac mormane de cadavre pe străzi și a atribuit informația unui turist din Ungaria. Cu toate că jurnaliștii au pus la îndoială veridicitatea numărului de morți, informația privind morții va fi difuzată pentru că „știam cum funcționa Securitatea și ne așteptam la ce era mai rău”.¹⁴⁷

Prin intermediul acestor surse, constata Catherine Durandin, „La Paris, informațiile curg de la toate agențiile de presă, de la corespondentul Agenției France Presse la Budapesta, de la postul de radio ungar, de la corespondentul Agenției la Moscova, care reia știrile furnizate de agenția TASS, de la agenția de presă est-germană ADN, de la sediul agenției Tanjug de la Belgrad. Toate știrile transmise și recuperate de France Presse provin deci din spațiul comunist și socialist”¹⁴⁸. Cifra a fost mărită la un număr de 4 630 morți de jurnalistul Guillaume Durand, în timpul unei emisiuni la Televiziunea *Cinq*, menționând că este un „bilan tristement officiel”¹⁴⁹. Acelaș număr era anunțat și de *France Inter*, fără a fi precizată sursa. Conducerea jurnalului *Le Monde* „felicita *La Cinq* că a dezvăluit cortegiul de victime ale manifestațiilor din duminica precedentă”¹⁵⁰.

Pentru a fi creat un câmp emoțional de o intensitate corespunzătoare unei mișcări revoluționare nu era suficient să fie prezentate doar cifrele morților, ale răniților sau ale dispăruților, ci era necesară și împachetarea cifrelor în reprezentări corespunzătoare. Gustave Le Bon atrage atenția asupra faptului că pentru a se ajunge la o stare revoluționară

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Catherine Durandin, Guy Hoedts, *op. cit.*, p. 98.

¹⁴⁹ Serge Halimi, *Les vaitours de Timisoara*, în **ACRIMED. Observatoire des medias**, octobree 2000, online <https://www.acrimed.org/Les-vaitours-de-Timisoara> accesat pe 20 ianuarie 2021.

¹⁵⁰ Ibidem.

este necesar să fie înțeleasă influența „unor anumite elemente afective a căror dezvoltare în timpul unei revoluții contribuie la modificarea personalității individuale și colective. În special, doresc să menționez ura, frica, ambiția, gelozia sau invidia, orgoliul sau entuziasmul. De-a lungul istoriei, observăm influența lor în timpul unor revolte, mai ales în decursul revoluției franceze care ne poate furniza cea mai mare parte a exemplelor”¹⁵¹. Cercetările efectuate de Susan Sontag arată că utilizarea imaginilor și a informațiilor cu sau despre „civili uciși și case ruinate pot sluji la amplificarea urii față de dușman, așa cum s-a întâmplat cu reluările oră de oră a imaginilor de la distrugerile din tabăra de refugiați din Jenin în aprilie 2012, difuzate prin satelit de către televiziunea arabă Al Jazeera, cu sediul în Qatar”¹⁵². Despre impactul asupra publicului privitor a prezentării pe micul ecran a unor cadavre, istoricul Gérald Arboit de la Centrul de cercetări media al Universității Robert Schuman din Strasbourg afirmă că „Mediatizarea imaginilor unor cadavre a descris lipsa de omenie a celor considerați drept autori și înlocuiește informația imparțială, atunci când ea nu devine pentru actorii reali substitutul unei ideologii pierdute. Această mediatizare contribuie la exagerările din media în contextul concurențial care este pentru ele o criză internațională”¹⁵³.

Dacă luăm în calcul doar aceste câteva considerații teoretice privind relația dintre forța imaginii statice sau în

¹⁵¹ Gustave Le Bon, *The Psychology of Revolution*, translation by Bernard Miall, Batoche Books, Kitchener, 2001, p. 44.

¹⁵² Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2003, p.10.

¹⁵³ Gérald Arboit, *Rôles et fonctions des images de cadavres dans les médias, L'actualité permanente du « massacre des saints innocents »* p.828, online <https://www.afri-ct.org/wp-content/uploads/2006/03/arboit2003.pdf> accesat pe 10 ianuarie 2021.

mișcare și comportamentul pe care ea îl poate genera ca urmare a apariției unor emoții și afecte puternice putem avea o altă înțelegere a faptului că „Presa iugoslavă difuzează din abundență episoade îngrozitoare. Politika Ekspres consacră o pagină întreagă mărturiei unei persoane, sosită miercuri dimineață la Vršac (la 14 kilometri vest de frontiera româno-iugoslavă), care povestește că la Spitalul Județean din Timișoara răniții prin împușcare sunt uciși în paturi de către medici, sau condamnați la moarte de tribunale excepționale. Aceeași martoră a povestit că, în spitale, cadavrele sunt încărcate în camioane de transportat gunoarie, iar apoi sunt duse în depozite militare de la marginea orașului, unde se sapă imense gropi comune”¹⁵⁴.

În memoria colectivă zilele 17–21 decembrie 1989 vor rămâne devastatoare prin imagini cu un puternic impact emoțional, care au fost transmise insistent în media țărilor vecine și preluate apoi de cele occidentale. Catherine Durandin face o scurtă inventariere a ceea ce ulterior evenimentelor va deveni cunoscut sub denumirea de *Sindromul Timișoara*¹⁵⁵: imaginea „unui bărbat cu o figură schimonosită de durere, plângând în fața unui oribil morman de cadavre dezbrăcate, corpuri stranii, mânjite cu pământ, cu piepturile acoperite de lungi cicatrice recente. Corpurile au fost deschise și apoi cusute după autopsiere. Deasupra, corpul unei femei cu cadavrul unui copil mic pe burtă. Prin intermediul zvonurilor și al dezinformării – incompetență sau fabulație sistematică – provenite de la Budapesta sau Belgrad, Timișoara a intrat în istoria

¹⁵⁴ Catherine Durandin cu participarea lui Guy Hoedts, *op. cit.*, p. 100.

¹⁵⁵ A se vedea larg, Lucian-Vasile Szabo, *Sindromul Timișoara 1989: adevăr și imaginar: strategii de comunicare mediatică într-o realitate explozivă*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2013.

revoluției române ca orașul eroic și martir. Cu imaginea acestei femei dezgolite și a acestui copil care ar fi al său. Imaginea este violentă și a devenit obsedantă”¹⁵⁶.

Această construcție mediatică nu a fost plănuită a fi edificată în conformitate cu o strategie prestabilită. A apărut dintr-o întâmplare în dinamica explozivă a evenimentelor din Timișoara acelor zile. Unii participanți la evenimente au căzut victime ale represiei, iar familiile lor au pornit să îi căute. A început să circule zvonul că ar fi fost toți aruncați într-o groapă comună din Cimitirul săracilor și așa au fost deshumate cadavrele celor înmormântați acolo, iar imaginile au fost preluate și difuzate de agențiile internaționale de presă, fără nicio verificare a originii și a sursei iagurilor. În 22 decembrie 1989, procuratura s-a sesizat în urma zvonurilor circulate în spațiul public. Procesul verbal întocmit cu această ocazie preciza: „În interiorul cimitirului, imediat de la intrarea de afară, în partea stângă, se află un loc împrejmuț cu niște țărugi înfiți în pământ de care este legată o panglică, iar în interiorul acestui spațiu, pe iarbă, constatăm că se află un număr de 11 cadavre umane, așezate unul alături de altul pe cearșafuri albe. Toate aceste cadavre sunt dezbrăcate complet și prezintă urmele unei exhumări recente, având pământ pe ele. Procedând la examinarea externă a cadavrelor constatăm că toate acestea prezintă urme de autopsiere (incizie care pornește din regiunea gâtului și continuă până în partea inferioară a abdomenului și care este cusută). De asemenea, constatăm că unele din aceste cadavre prezintă

¹⁵⁶ Catherine Durandin cu participarea lui Guy Hoedts, *op. cit.*, p. 100.

urme de putrefacție avansată (țesuturile moi din regiunea picioarelor și a abdomenului fiind putrefiate)¹⁵⁷.

Faptul că „Televiziunea Română nu a difuzat imagini cu cadavrele vechi dezgropate din Cimitirul Săracilor în 22 decembrie 1989, în acea zi, ci doar în 23 decembrie, câteva cadre într-o știre mai largă prezentată de Jana Gheorghiu¹⁵⁸ a întărit curentul de opinie care s-a format în societate ca urmare a «promovării» sale de către media din afara țării. Deși autoritățile și presa bănățeană au furnizat informații corecte în zilele imediat următoare după primele deshumări din Cimitirul săracilor, abia în ianuarie 1991 TvR a adus clarificări privind „Gazetari nedocumentați și persoane fără competențele necesare care au isterizat mulțimile prezentând aici orori care nu se confirmă”¹⁵⁹.

Evenimentele se consumaseră, iar Televiziunea va fi implicată ca vector într-o cu totul altă formă de bătălie pentru putere, cea a baricadelor și în care de data aceasta nu va mai fi actor în plan secund, ci unul principal. Imaginile distorsionate din zilele represiunii asupra populației timișorene care au dominat micile ecrane au

¹⁵⁷ Stefan Both, *Unde a dus pierderea rațiunii în decembrie 1989. Au dezgropat morții din Cimitirul Săracilor și i-au prezentat ca victime ale regimului comunist*, în **Adevărul.ro**, Timișoara, 26 decembrie 2017 online https://adevarul.ro/locale/timisoara/unde-dus-pierderea-ratiunii-decembrie-1989-dezgropat-mortii-cimitirul-saracilor-i-au-prezentat-victime-regimului-comunist-1_5a421afad7af743f8dbc45a5/index.html accesat pe 12 septembrie 2020.

¹⁵⁸ Lucian-Vasile Szabo, *Sindromul Timișoara 1989...* p. 17.

¹⁵⁹ *Tatulici & Tatomir – Povestea Timișorii (7). Groapa comună din cimitirul eroilor*, în Blogul lui Marius Mioc despre revoluția din 1989 și ceea ce a urmat după ea, octombrie 28, 2010, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2010/10/28/tatulici-tatomir-povestea-timisorii-7-groapa-comuna-din-cimitirul-eroilor/> accesat pe 10 ianuarie 2021.

avut impact nu numai asupra opiniei publice a timpului, ci și asupra memoriei generațiilor următoare. Cercetând legătura dintre mijloacele de comunicare și societate în formarea imaginii unui fenomen istoric, Astrid Erll a observat că „mass-media nu sunt pur și simplu purtătoare de informații neutre despre trecut. Ceea ce pare să codifice versiuni ale evenimentelor și persoanelor din trecut, valori și norme culturale, concepte de identitate colectivă, pe care le creează de fapt. În plus, modurile specifice de memorare sunt strâns legate de tehnologiile media disponibile”¹⁶⁰. Ea a remarcat de asemenea că în epoca dominației informației media devin extensii ale amintirilor noastre naturale formate. În aceste condiții mediul informațional ne influențează memoria, „prin faptul că ne formează actele de amintire în moduri pe care de multe ori nici măcar nu le cunoaștem”¹⁶¹. Acest lucru explică de ce înșiși cercetătorii care s-au aplecat asupra fenomenului manipulării media-tice s-au împărțit în două tabere.

Pe de o parte sunt cei care acceptă implicarea factorului extern în reușita revoluției române cu tot arsenalul, inclusiv cu instrumente și arme specifice media, și, prin urmare, impun atenției acele fapte și mecanisme care conduc la încălcarea grosolană a deontologiei profesionale, ori toți jurnaliștii care au transmis informații exagerate sau chiar dezinformări grosolane erau jurnaliști cu experiență și mulți ani de practică jurnalistică¹⁶². Acești autori care acceptă

¹⁶⁰ Astrid Erll, *Memory in Culture*, Translated by Sara B. Young, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire, UK and New York, 2011, p. 114

¹⁶¹ Ibidem, p. 116.

¹⁶² Castex, Michel, *Une mensonge gros comme le siècle. Roumanie, histoire d'unemanipulation*, Albin Michel, Paris, 1990; Catherine

faptul că intervenția străină, în special prin media, a jucat un rol important sunt considerați a fi „Adepții tezei conspirației, cei mai vehemenți demolatori ai mitului revoluției române, nu arareori cu demonstrații spectaculoase. Unii dintre susținătorii teoriei conspirației (externe sau interne) nu au exclus și posibilitatea revoltei sau chiar a revoluției poporului român în decembrie 1989; aceștia nu au acceptat, totuși, decât foarte rar ideea unui sincretism între conspirație și revoltă, declarând primordialitatea complotului asupra revoltei”¹⁶³. Lucian-Vasile Szabo respinge, la rândul său, ideea unei acțiuni conjugate a media externe concepută să creeze o puternică emoție în societatea română și consideră că transmiterea de informații și comentarii în direct în întreaga lume privind evenimentele dramatice de la Timișoara „a fost dublată de o serie de erori. Exagerarea numărului de victime (morți și răniți) și a modului în care aceștia au fost brutalizați de către forțele de represiune a avut ca efect macularea idealurilor pure ale mișcării de protest, a adevărilor strigate atunci în stradă, plasând oamenii și faptele într-o nedorită cursă a senzaționalismului mediatic”¹⁶⁴. Corenlius Roșianu, redactor prezentator la știri interne, realizator și martor al transmisiunilor din studioul 4 zile în șir în perioada schimbării crede că „a

Durandin *op. cit.*, în *loc cit.*

¹⁶³ Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89 și teoria conspirației (I)*, în **Observatorul cultural**, nr. 245, din 2 noiembrie 2004, online <https://www.observatorcultural.ro/articol/deceembrie-89-si-teoria-conspirației-i-2/> accesat pe 10 ianuarie 2021.

¹⁶⁴ Lucian-Vasile Szabo, *Cum circulau știrile false și manipularea în timpul Revoluției*, interviu de Vlad Marko Tollea, în **VICE.ro**, 23 decembrie 2017, online <https://www.vice.com/ro/article/vbyvn4/cum-circulau-stirile-false-si-manipularea-in-timpul-revoluției> accesat pe 11 ianuarie 2021.

existat o anumită organizare. Ce se întâmplă? Pentru cei mulți a fost revoluție, pentru că ei n-au avut de unde să știe. Au acționat și din instinct și din propriile convingeri, unii. Pentru alții a fost lovitură de stat, pentru cei care știau despre ce este vorba și ce avea să urmeze”¹⁶⁵.

Teoria unor „erori” de informare este susținută și de Ignacio Ramonet. Potrivit acestuia, erorile au fost generate de cel puțin doi factori care au coexistat în zilele revoluției și ale represiunii din Timișoara. În primul rând jurnaliștii au fost obligați să improvizeze: „S-au trezit, peste noapte, într-un context haotic, întrucât puterea oficială se prăbușise și noua putere nu era încă organizată. Deci haos! Corespondenții străini nu vorbeau româna în cea mai mare parte, nu cunoșteau realitatea românească. România era o țară închisă de 40 de ani”¹⁶⁶. În al doilea rând, jurnalismul însuși intra într-o perioadă de adânci prefaceri. Jurnalismul clasic s-a bazat pe metode și instrumente specifice istoriei și sociologiei. Jurnalistul pune întrebări ca un istoric, se informează, inclusiv în arhive dacă este cazul, ca să înțeleagă contextul și profunzimea evenimentului care mâine poate intra în cartea de istorie. Jurnalistul studiază fenomenele sociale care generează însăși evenimentul devenit obiectul unei investigații jurnalistice. România în decembrie 1989, afirma Ignacio Ramonet, nu oferea aceste minime condiții de lucru și jurnalistul s-a transformat din martor în spectator care trebuie să cunoască regulile „jocului”. El compară evenimentele din decembrie 1989 cu un joc sportiv: „Vrei să știi ce se întâmplă în România, îți arăt eu România. De ce înțelegem meciul când oprim

¹⁶⁵ Cornelius Roșianu, *op. cit. în loc. cit.*

¹⁶⁶ Ignacio Ramonet, „Contribution à une histoire de la crédibilité”, în *Les cahiers de médiologie*, 1999/2 no. 8, pp. 87-88.

sunetul? Pentru că știm regulile jocului. Dar care au erau regulile jocului în România? Nu le cunoaștem”¹⁶⁷.

Într-un interviu acordat postului de radio France Inter pe 18 decembrie 2019, cunoscutul jurnalist de la *Le Monde*, Marc Semo are o altă explicație și un alt răspuns la întrebarea de ce au fost atât de mari discrepanțele dintre numărul de morți vehiculat în presa occidentală (de la 4 623 la 4 630) și ceea ce a văzut și a înregistrat el cu video-camera în Cimitirul săracilor din Timișoara când a putut ajunge la fața locului după 22 decembrie când au fost deschise granițele¹⁶⁸. După 22 decembrie 1989, Marc Semo sub impresia pe care o aveau la acea dată toți telespectatorii din întreaga lume îngroziți de imaginile unui mormânt comun în care zăceau corpurile torturate ale victimelor lui Ceaușescu, ajunge la Timișoara. Iată care a fost prima sa imagine: „Intrăm în oraș și suntem foarte surprinși: ne așteptam să vedem un oraș în ruine. În ciuda zilelor represiunii, nu era un oraș în ruine. Și, în acel moment, ni se spune că au existat decese. Mergem la cimitir cu colegii mei și vedem 15 cadavre... atunci când camerele de televiziune îi încadrează pe acești 15 morți”¹⁶⁹. Explicația pare mai mult decât plauzibilă. Media occidentale au construit în ultimii ani o anumită reprezentare a liderului comunist de la București astfel că în zilele lui decembrie 1989 „Regimul lui Nicolae Ceaușescu a fost perceput ca «regimul însetat de sânge», baia de sânge a fost concepută posibil, dar realitatea

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Sonia Devillers, *Timisoara, l'histoire d'un dérapage médiatique*, interviu cu Marc Semo, Mercredi 18 décembre 2019, online <https://www.franceinter.fr/emissions/l-instant-m/l-instant-m-18-decembre-2019> accesat pe 10 ianuarie 2021.

¹⁶⁹ Ibidem.

a fost mult mai complicată. Acest regim a fost murdar, disprețuitor, represiv, dar este un regim profund laș care, în general, a expulzat disidenții puțin prea zgomotoși, dar nu au fost uciși pentru toate acestea¹⁷⁰. Cu prilejul unui colocviu organizat la Paris, în ziua de 4 decembrie 2009 cu tema „1989 en Europe mediane: 20 ans apres”, Marc Semo a arătat că percepția și reprezentarea media conturate în societatea occidentală despre regimul Ceaușescu au fost atât de puternice încât redactorul șef de la *Liberation* „Pe baza imaginilor cadavrelor care se derulau pe canalele de televiziune le-a adăugat la începutul materialului meu, de parcă aș fi pătruns eu prin mijlocul cadavrelor, făcea descrierea uriașului mormânt comun cu cele 5 000 de cadavre¹⁷¹. Abia după câteva săptămâni acesta va decide să-l retrimită pe Marc Semo la Timișoara¹⁷² ca să efectueze o investigație temeinică asupra „afacerii morților” din Cimitirul săracilor, anchetă publicată de *Liberation* în numărul său din 4 aprilie 1990. Această investigație corectă care a scos adevărul la lumină nu a avut un impact major asupra percepției opiniei publice internaționale cu privire la morții Timișoarei. Forța imaginii își dovedea eficiența în acest război mediatic și a continuat să fie utilizată cu intensități caracteristice în primul război din Golf, în războiul din fosta Iugoslavie din 1999.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Marc Semo, *Le faux charnier de Timisoara: L histoire d un derapage mediatique*, in *Roumanie vingt ans apres: La Revolution revisitee*, textes edites sur la direction de Catherine Durandin par Guy Hoedits, Une publication Diploweb.com, 2009, p. 34, online https://www.diploweb.com/IMG/pdf/Roumanie_revolution_revisitee.pdf accesat pe 10 ianuarie 2021.

¹⁷² Ibidem, p. 37.

II.2. București 21 decembrie 1989 – o schimbare de direcție a Radioteleviziunii Române

Imaginea din ziua de 21 decembrie 1989 cu cel care încă mai era conducătorul absolut al partidului-stat în balconul fostului sediu al CC al PCR a făcut înconjurul lumii la acea dată și este poate cea mai difuzată, atunci când se ilustrează mediatic pierderea puterii de către un lider al unui regim de dictatură. Ceaușescu a dorit să reediteze momentul său de glorie din august 1968 și să le arate „forțelor imperialiste” care complotau împotriva regimului său cât este el de iubit de popor. Bătălia pentru imagine fusese pierdută cu mult timp în urmă, iar reactivarea realizărilor anilor trecuți în memoria celor aduși cu forța la miting era puternic contrazisă de realitatea imediată a lipsurilor cotidiene de tot felul. Este momentul în care cei „de jos”¹⁷³ conștientizează forța de care dispun și percep slăbiciunea celui care părea de neclintit, ca urmare a parcurgerii rapide de către Televiziunea Română a drumului de la spectator – narator la cel de actor. Acest moment este surprins de profesorul și istoricul media Dana Mustață care arată că „forma televizată a revoluției române din 1989 este crucială pentru modul în care ea a condiționat evenimente

¹⁷³ A. Salikov, A. Zhavoronkov, *The public realm and revolution: Hannah Arendt between theory and praxis*, în **Estudos Ibero-Americanos**, Porto Alegre, v. 43, no. 3, 2017 pp. 519-520.

revoluționare, dar și modul în care a constituit platforma procesului revoluționar în care s-a angajat Televiziunea la vremea aceea. Revoluția televizată s-a prezentat ca o formă reconstitutivă suplimentară a participării la evenimente prin asumarea unui rol cheie în revolta socială.”¹⁷⁴

Televiziunea a parcurs, într-un timp extrem de scurt, drumul de la instrument al propagandei regimului de dictatură, în care credibilitatea sa în ochii privitorilor era la cel mai scăzut nivel, la cel de teritoriu – spațiu simbolic în care se va da lupta pentru schimbare și putere¹⁷⁵ și datorită faptului că și-a câștigat credibilitatea în fața telespectatorilor, prin reasumarea funcției sale de bază de informare operativă și corectă a publicului fără opreliști și resentiente. În momentul în care societatea română a început să se „trezească” și să facă primii pași spre înlăturarea regimului comunist sub presiunea evenimentelor internaționale, TvR a trebuit să transmită o realitate sintetică, care nu avea nimic în comun cu evoluțiile din realitatea socială și politică de până atunci. Cu toate acestea, indirect prin unele emisiuni, a putut să joace un rol de agent al descătușării societății de sub imperiul fricii. Momentul de vârf al acestui proces de abandonare a sentimentului fricii induse de aparatul represiv al Securității a fost atins la mitingul din Piața Palatului din ziua de 21 decembrie 1989. Forța imaginilor transmise, prin decizia jurnaliștilor din carul de transmisie la Televiziune, în care atotputernicul dictator apărea ca un om neputincios în

¹⁷⁴ Daniela Mustață, *Tracing the Unseen in Post-Communist Romanian Television...* pp. 125-126.

¹⁷⁵ Katarzyna Ruchel-Stockmans, *The Revolution Will Be Performed. Cameras and Mass Protests*, în **ACTA UNIV. SAPIENTIAE, FILM AND MEDIA STUDIES**, 10 (2015) p. 8.

fața mulțimii aduse cu forța a fost decisivă. Analizând acest aspect, Margaret Morse ajunge la concluzia că în acel moment în piața Palatului s-a produs un *eveniment de televiziune*¹⁷⁶. „Într-un eveniment televizual imaginea de pe ecran și acțiunile din spațiul fizic relaționează și se modifică reciproc. În asemenea circumstanțe se năruie ierarhiile televiziunilor”¹⁷⁷. Asemenea evenimente nu apar în orice transmisiune în direct, ci doar în unele situații speciale. Margaret Morse subliniază că „atunci când un *eveniment media*, o ceremonie din spațiul real organizată pentru transmisunea în direct este perturbată sau scapă de sub control el devine unul sau mai multe *evenimente televizuale*, identificate adesea în fluxul imaginilor de pe ecran prin mișcări parazite ale videocamerei, stop cadre, mascare sau defocalizarea imaginii”¹⁷⁸. Un asemenea eveniment neprevăzut a apărut chiar din primele minute ale transmisiei cuvântării lui Nicolae Ceaușescu. La ora 12.30 liderul român își începe cuvântarea prin a declara că este hotărât să restabilească ordinea în țară și să asigure victoria socialismului în România. După câteva minute un vuiet neobișnuit ca „un zgomot de fond care crește în intensitate, ca de oameni care strigă speriați, creștea în intensitate putând însemna că din ce în ce mai multă lume e cuprinsă de fenomen”¹⁷⁹. Imaginea a mai fost focalizată

¹⁷⁶ Margaret Morse, *News as performance: The Image as Event*, în Robert Clyde Allen, Annette Hill, eds., *The Television Studies Reader*, Routledge, London and New York, 2004, p. 217.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ Marius Mioc, *Mitingul lui Ceaușescu din 21 decembrie 1989 (video)*, în Blogul lui Marius Mioc, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2017/12/21/mitingul-lui-ceausescu-din-21-decembrie-1989-video/> accesat pe 20 ianuarie 2021.

asupra lui Ceaușescu încă 4 – 5 secunde, timp suficient pentru ca publicul „privitor” să recepționeze deruta și teama de pe chipul acestuia, iar apoi timp de câteva minute camerele de transmisie au focalizat pe una dintre clădirile din preajma pieței Palatului. Pentru transmisiile de la evenimentele organizate la așa-numitul protocol zero, carul de reportaj, un ansamblu complex acționat de aproximativ 30 de tehnicieni specializați, era o componentă esențială. Și în zilele de 21 și 22 decembrie 1989, carul de reportaj din fața clădirii fostului Comitet Central a fost dispozitivul capital pentru difuzarea imaginilor devenite istorice în schimbarea de regim din România. George Militaru (nicio legătură de rudenie cu generalul de armată) este cel mai longeviv regizor de emisie și transmisiuni în direct pe care l-a avut redacția Actualități – Direcția Știri între 1977 și 2014. El s-a aflat la pupitrul video al carului de transmisiuni exterioare, adevărat studio de emisie mobil, pe timpul celor două manifestări oficiale din zilele respective. „Eu m-am așezat la butoane [pupitrul video de montaj]. A venit momentul de confuzie când cameramanii de protocol –, Mircea Brazeș era director de imagine și șeful echipei de protocol, el ținea prim-planul lui Ceaușescu –, era pe practicabil și sunetistul, tehnicianul de la diafragme, tehnicianul video la început nu au realizat ce se întâmplă, sau probabil că auziseră ceva, dar nu au reacționat. A fost un moment de confuzie. Ilie Ciurescu (redactor șef al secției știri externe, n.n.) era lângă mine, nu a scos niciun cuvânt, a lăsat totul să decurgă normal, ca la o transmisie obișnuită. Aveam instalate camere pregătite să dea imagini care să minimalizeze ceea ce se întâmpla dacă apăreau lucruri nedorite în public acolo unde ele chiar se petreceau, așa-numitele camere de fugă. După ce a decolat elicopterul

ne-am întors în redacție și eu și Ilie Ciurescu. A plecat toată lumea de la car, nu ne-a spus nimeni să plecăm. Știu că Ilie Ciurescu a venit pe jos pe toată Calea Victoriei și a ajuns după mine în redacție. Teodor Brateș, care de regulă ne întreba cum a fost transmisia, cum au decurs lucrurile, de data asta nu ne-a întrebat nimic... Eu l-am întrebat ce facem în continuare. El a zis «este un moment în care fiecare», țin minte cuvintele astea, «este un moment în care fiecare își decide opțiunile, Faceți ce vreți». Eu l-am întrebat: «Rămân la serviciu, sau mă duc acasă?» Mi-a răspuns: «Faceți ce vreți». Am plecat spre studioul 4. Studioul era închis, nu se emitea pentru că nu exista emisiune. Studioul 4 funcționa de regulă doar pentru emisiuni ale redacției [Actualități] din program. Și atunci, am văzut marea de oameni că intră în curtea Televiziunii. Mihai Dițiu, care era șeful corpului de pază al Televiziunii, era căpitan, ulterior maior, Mihai Dițiu în curte le făcea semne soldaților amplasați în punctele strategice ale Televiziunii, să stea liniștiți. L-am mai întrebat o dată pe Brateș ce facem, el s-a uitat la mine, mi-a întors spatele. Atunci am coborât scările de la etajul 2, m-am dus pe pasarelă și spre studioul 4. Între timp, în studioul 4 au venit Dinescu, Caramitru. Studioul fusese deschis. Cine l-a activat de emisie am fost eu. Le-am solicitat celor din Controlul General să aprindă studioul, să pornească videocamerele. Tehnicienii video le-au pregătit, cei din Controlul General au conectat sursele de transmisie. Între timp Caramitru vroia să intre în emisie. În momentul acela i-am spus că nu este posibil, «Aveți răbdare că o să intrăm în emisie». A durat maxim

cinci minute, timp în care ei au vorbit, s-au pus de comun acord ce să-i spună mulțimii și am deschis emisia¹⁸⁰.

Referindu-se la acest, aspect Viorel Neagoe, șeful Carului 3 al TvR aplasat în Piață afirma că în momentul în care s-a produs incidentul „a deschis ușa carului și, de la înălțimea acestuia, a văzut niște dâre de fum în zona din centrul Pieței pe fondul acelorași pocnete. Totodată, s-au auzit și proteste ale unor persoane sau grupuri de persoane captate cu claritate¹⁸¹, iar emisia a fost întreruptă și reluată după câteva momente.

În sediul Televiziunii lucrurile au început să se precipite. Fostul redactor-sef adjunct de la Redactia Programe, Stoica Meteleanu a readus în memoria opiniei publice acele clipe, care vor deveni reper în istoria națională: „În momentul în care au izbucnit tulburările (două explozii de petarde și țipete de femei și copii care au stârnit panică și au provocat dezordine în piață) s-a întrerupt transmisia, trecându-se pe un generic de carton. Am fugit în regie. După câteva minute s-a reluat transmisia, dar mitingul s-a încheiat repede. Din acel moment s-a intrat în alertă. S-au luat măsuri de întărire a capacității de apărare a Televiziunii prin sporirea efectivului trupelor de securitate și instalarea de mitraliere în punctele strategice. Directorul general Petre Constantin, mi-a cerut ca ofițerul de serviciu de noapte, de la cabinet, să fie un cadru de conducere. Negăsind nici un amator, am rămas eu. A rămas de altfel și dânsul¹⁸².

Ruxandra Cesereanu subliniază faptul că „mitingul convocat de autorități pe 21 decembrie în Piața Palatului,

¹⁸⁰ Nicolae Melinescu, *Interviu cu George Militaru*, 18 aprilie 2019.

¹⁸¹ Apud, Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 606

¹⁸² Mihai Tatulici, coord., *Revoluția Română în direct*, Editura Televiziunea Română, 1990, p. 249.

București a fost important în sensul că a mobilizat mulțimi uriașe de oameni care altfel nu ar fi avut ocazia să se adune și să protesteze. După prima fază tipică, în timpul căreia dictatorul a fost laudat, au început să se audă proteste în diferite locuri ale mulțimii. Pe măsură ce mitingul s-a încheiat brusc și participanții au început să fugă, protestarii s-au adunat în grupuri și au continuat să ocupe Piața Universității și alte câteva locații (Piața Romană). Mitingul s-a transformat astfel mai întâi într-o revoltă și apoi din ce în ce mai mult într-o „comună insurecțională”¹⁸³, dar nu una de tip clasic, ci una care se va desfășura în spațiul televizual. „Micul ecran” își depășește condiția de bază, aceea de a furniza știri și informații de tot felul; generează și determină acțiuni sociale și politice. Daniela Mustăță consideră că acesta este momentul în care „Spațiul televizual a devenit, potrivit termenilor lui Habermas, o sferă publică autentică cu originile în tărâmul privat și găzduiește o dezbatere critică publică”¹⁸⁴.

Așa se face că mulți dintre locuitorii Capitalei vor coborâ în stradă sub impulsul emoției create prin intermediul micului ecran. Unul dintre aceștia, Dumitru Dincă rememora: „În data de 21 decembrie, în jurul orei 11.30 (mitingul a început la ora 12.30, n.n.), mă uitam la televizor la mitingul pe care-l convocase Ceaușescu. La un moment dat, nu știu dacă mă crede sau nu mă crede cineva, însă așteptam ca din moment în moment ceva să se întâmple la acest miting.(...) Ajuns în Piața Unirii cu metrourul, încă

¹⁸³ Ruxandra Cesereanu, *Timișoara (15–20 December 1989) and Bucharest (21–22 December 1989)*, în **Online International Journal of Philosophy**, November 2010 year V, no. 10, p. 9, online http://www.metabasis.it/articoli/10/10_Cesereanu.pdf accesat pe 20 ianuarie 2021.

¹⁸⁴ Daniela Mustăță, *op. cit.* p. 131.

se mai scurgeau valurile de participanți la manifestația din Piața CC. Unii râdeau, alții comentau. (...). Eu am intrat în discuție cu ei (...)”¹⁸⁵. „Am fost unul dintre cei care s-au alăturat primelor grupuri de protestatari care s-au format pe străzile din jurul Hotelului Intercontinental și a Pieței Universității care au manifestat pentru democrație și împotriva dictaturii. S-au putut auzi lozincile: «Democrație!», «Libertate!», «Ieri în Timișoara, azi în toată țara!», «Jos Ceaușescu!»”¹⁸⁶. În punctele strategice din centrul Capitalei – Piața Romană, Piața Universității – este ocupat carosabilul. În după amiaza zilei, la ora 16.30 apare primul incident soldat cu morți și răniți în Capitală. Un camion al armatei încărcat cu muniție se deplasa pe Bulevardul Magheru de la Universitate către Intercontinental. Șoferul, un militar în termen, a fost lovit în cap cu o cărămidă de către un cetățean, își pierde cunoștința și intră cu mașina în mulțime omorând șapte oameni și rănind încă cinci. În această situație dramatică soldații au intrat în contact direct cu oamenii, s-au speriat și au tras fără comandă. Au rezultat alte victime (opt morți și răniți prin împușcare)”¹⁸⁷. Aflând despre aceste lucruri, ministrul apărării, generalul Vasile Milea a ordonat „să nu se mai execute foc și să nu mai fie băgați militarii în linia întâi. Dacă pleacă

¹⁸⁵ Citat de Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 610, nota 2346.

¹⁸⁶ Laurentiu Gheorghe, *21 – 22 decembrie: Cronologia evenimentelor celor două zile în care s-a prăbușit regimul comunist*, în **Revista 22**, 22 decembrie 2019, online <https://revista22.ro/actualitate-interna/21-22-decembrie-cronologia-evenimentelor-celor-doua-zile-in-care-s-a-prabusit-regimul-comunist> accesat pe 20 ianuarie 2021.

¹⁸⁷ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...*, p. 228; Alesandru Duțu, *op. cit.*, p.144; Dumitru Mazilu, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, vol. I, Cozia Ed.-CO, București, 1991, pp. 80-82.

scutierii să plece și militarii”¹⁸⁸. Revoluționarii au ridicat o baricadă în fața restaurantului Dunărea și au rezistat câteva ore. Numărătoarea inversă pentru regimul ceaușist începuse deja. Dictatorul, asediat de populația Capitalei, se pregătește de represalii. La ora 16:00 a dat ordin să fie reprimite grupurile de demonstranți din Capitală¹⁸⁹. Stăteau față în față 80 000 – 100 000 de demonstranți și peste 4 000 de militari echipați de luptă. Acțiunile de descurajare n-au succes nici în Capitală, dar nici în alte localități unde rândurile protestarilor se îngroșau de la un ceas la altul¹⁹⁰. Nicolae Ceaușescu convoacă o teleconferință pentru ora 18:00 care va fi, de altfel, și ultima din istoria regimului său. Liderul român încă mai credea că este posibilă o discuție cu toți membrii de partid, cu toți uteciștii și muncitorii pentru o «luptă hotărâtă» care să ducă «la înfrângerea forțelor reacționare, a agenturilor străine. Trebuie să lămurim oamenii care au fost înșelați și sunt înșelați»¹⁹¹. Miniștrii apărării și de interne și generalul Vlad sunt opriți în sediul C.C. pentru a acționa sub directa sa comandă spunând că „Vom apăra cauza, vom apăra socialismul cu arma în mână pentru că suntem într-un război mai greu decât cel împotriva hitlerismului. Deci suntem în stare de război, și nu necesitate. Armata, internele și securitatea să își facă datoria”¹⁹². După teleconferință, Ceaușescu le reproșează lui Milea și lui Postelnicu faptul că n-au

¹⁸⁸ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, p. 128.

¹⁸⁹ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...*, p. 228.

¹⁹⁰ Alesandru Dușu, *op. cit.*, p. 139-143.

¹⁹¹ Ion Calafeteanu, coord., *Revoluția Română din decembrie. Documente.*p. 234.

¹⁹² Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...*, p. 229.

„lichidat rapid situația de aici (din București)”¹⁹³ și hotărăște constituirea unui Comandament Militar Unic format din ministrul Apărării Naționale, ministrul de interne, șeful Departamentului Securității Statului, șeful Securității Municipiului București și Șeful de Stat Major al Gărzilor Patriotice”¹⁹⁴. Confruntarea dintre forțele de ordine și protestatari va începe după lăsarea întinericului și atinge punctul culminant la miezul nopții. Se trag focuri de avertisment, dar și în manifestații. La scurt timp, baricada de la Intercontinental este înlăturată și manifestații sunt împinși pe arterele adiacente Pieței Universității și către gura de metrou. Au fost operate arestări masive. Militarii dispuși în Piața Universității, în zona CC-ului și a Intercontinentalului au executat foc de avertisment, dar concomitent cu aceștia au executat foc și alte persoane. La miezul nopții apar primele victime în confruntarea de la Intercontinental. După aceea este spulberată baricada ridicată aici de revoluționari¹⁹⁵. Până spre ora 3:00, au fost uciși 48 de oameni (39 au decedat din cauza efectelor armelor de foc) și au fost răniți peste o sută prin împușcare. Alți revoluționari au fost bătuiți, maltratați, arestați și duși în arestul sediului central al Miliției, aflat în zonă, pe Calea Victoriei, apoi la închisoarea Jilava. Concomitent, lucrătorii de la salubritate, sub supravegherea primarului general Barbu Petrescu, spală străzile de sângele revoluționarilor, acoperă cu vopsea lozincile de pe pereții zidurilor din apropiere. Gelu Voican-Voiculescu, prezent în acea noapte în zonă, mărturisea că „s-a tras din blocul «Creditul Minier» (...)

¹⁹³ Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 203.

¹⁹⁴ Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 618.

¹⁹⁵ Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO. București, 2004, p. 205.

Părerea mea este că acești morți au căzut ca să întărească lumea... să escaladeze situația¹⁹⁶.

Aceste evenimente de început al revoluției din Capitală nu vor pătrunde în casele românilor. Televiziunea încă nu își schimbase condiția sa de instrument al propagandei unui regim aflat în agonie. Paza fusese întărită prin aducerea de noi forțe de securitate. Regizorul de montaj Ilie Jordan descria atmosfera din televiziune din acele momente: „Pe culoarul de la Emisie și studiouri începuseră să forfotească «băieții» în civil. Subofițerii din corpul de gardă al Televiziunii mi-au spus, când i-am întrebat, că «băieții» cu brăcinarul doldora de «jucării» sunt ofițeri superiori de Securitate¹⁹⁷. Peste doar 24 de ore va sosi momentul ruperii de trecut a TvR și translatarea instituției spre o nouă eră, cea a Televiziunii Române Libere¹⁹⁸ când evenimentele au intrat în faza lor finală privind dărâmarea regimului comunist. În dimineața zilei de 22 decembrie, peste 500 000 de oameni de pe marile platforme industriale au început marșul către sediul CC al PCR.¹⁹⁹ Această masivă ieșire în stradă a muncitorilor demonstra că Ceaușescu pierduse orice legitimitate, nu mai avea puncte sociale de spijin, iar în numai câteva ore avea să piardă definitiv pârgghiile puterii odată cu părăsirea

¹⁹⁶ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...*, p. 229.

¹⁹⁷ Mihai Tatulici, coord., *Revoluția Română în direct*, p. 292.

¹⁹⁸ Mort Rosenblum, *Free Romania Television Fueled Nation's Revolution: Revolt: The state station, once a propaganda tool, has become the heart and soul of Romania's anti-Communist struggle*, Dec. 27, 1989, online <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-27-ca-959-story.html> accesat pe 20 ianuarie 2021.

¹⁹⁹ Ioan Scurtu, *22 decembrie 1989 – căderea regimului ceaușist*, în **Document, Buletinul Arhivelor militare Române**, anul XII, numărul 4(46) /2009, pp. 1-3.

sediului CC al PCR la bordul unui elicopter. „Am intrat în atmosferă în dimineața zilei de 22 [decembrie] când nu știu ce mi-a venit, pe la ora 6 am plecat de acasă și am văzut coloane – bineînțeles că știam ce se întâmplă – coloane de muncitori cu drapele, cu lozinci. E clar că erau ghidonați și erau influențați. E clar că plutea în aer o schimbare totală, adică schimbarea de regim. În dimineața respectivă am trecut pe Calea Victoriei și lângă magazinul Victoria era un loc gol, se ridica nu știu ce bancă, o clădire nouă și era un grup de oameni înconjurați de militari în termen, nu de alte trupe, nu erau trupe speciale, nu erau trupe de securitate, erau trupe de la armată, de la MAN, cum se numea atunci. Erau ținuți în loc de militari cu puștile. Nu știu dacă erau încărcate sau nu, dacă aveau gloanțe. Nici măcar nu contează. Contează că un anumit tip de forțe a fost dezvoltat atunci și cineva a încercat, într-un fel, să le oprească, sau să nu! Pentru că, ulterior, masele au izbucnit și prima lor țintă a fost Televiziunea”²⁰⁰.

Cu toată această masivă ieșire la protest a populației din Capitală nu Strada ci Televiziunea va deveni principala arenă pe care se vor petrece schimbările politice din România. Instituția și-a deschis programul la ora 10:50. Redactorul-prezentator George Marinescu, singur în cadru, a dat citire *Decretului prezidențial cu privire la instituirea stării de necesitate pe întreg teritoriul țării* și a anunțat moartea ministrului apărării, generalul Vasile Milea, care „n-a informat exact ce se întâmplă la Timișoara și care avea legături cu cercurile imperialiste din afară s-a sinucis”²⁰¹. La această oră, accesul spre Piața Palatului era

²⁰⁰ Cornelius Roșianu, *op. cit.*, in *loc cit.*

²⁰¹ Mihai Tatulici, coord., *Revoluția Română în direct*, p. 259.

liber. Manifestanții au forțat intrarea în sediul Comitetului Central. Trupele de securitate care asigurau paza clădirii nu opun rezistență, ci se retrag din fața mulțimii care pătrunde în incintă. Instituțiile statului socialist se năruiau. Nu mai exista nicio autoritate. Cei care au servit dictatura până în ultimul moment dispar de la posturile lor.²⁰²

Complet rupt de realitate, la orele 11:30 Nicolae Ceaușescu a făcut o ultima încercare de a se adresa manifestanților din balconul CC. Mai credea că poporul îl va apăra! Mulțimea îl huiduie. Ca să-l ferească pe cel care încă era comandant suprem să cadă în mâinile revoluționarilor generalul Victor Atanasie Stănculescu a chemat un elicopter cu care cuplul dictatorial și câțiva apropiați însoțiți de două dintre gărzile de corp părăsesc clădirea de pe acoperișul sediului CC al PCR la bordul acestuia.

După anunțarea instituirii stării de necesitate, Televiziunea și-a întrerupt din nou emisia. Grupuri de manifestanți ajung la sediul TvR. O parte dintre aceștia au început să escaladeze gardul și ajung în curtea instituției. Militarii aparținând trupelor de securitate au primit încă din dimineața acestei zile ordin să nu se opună manifestanților și să nu facă uz de armă. Președintele Radioteleviziunii, Petre Constantin a aflat informația de la adjunctul său, Traian Pușcașu, pe atunci director general adjunct, care discutase cu generalul Ghiță. În subordinea sa se aflau militarii pentru pază din incinta Televiziunii, iar acesta i-a precizat că ordinul dat a fost să nu se tragă.²⁰³ La ora 12:55 TvR și-a reluat emisia²⁰⁴ „cu imagini în studio care contrastau puternic cu estetica rigidă a Televiziunii

²⁰² Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...*, p. 231.

²⁰³ Mihai Tatulici, coord., *Revoluția Română în direct*, p. 260.

²⁰⁴ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p.166.

în comunism. Imaginea televizuală arăta o mulțime improvizată din care ieșeau în evidență Ion Caramitru, un actor renumit, și poetul Mircea Dinescu, înconjurați de un grup de civili”²⁰⁵. Prima voce pe care oamenii o vor auzi la Televiziunea Română rebrenduită în *Liberă* a fost a lui Ion Caramitru. Gestică și cuvintele cu care se va adresa societății marcau saltul de la instrumentul de propagandă la cel de instituție media specifică unei societăți libere. În primele cuvinte va invoca puterea divină: „Fraților, mulțumită lui Dumnezeu (își face cruce) ne aflăm în studiourile Televiziunii. Am reușit să ajungem aici în spatele tancurilor, cu armată și studențime și cu oamenii care-i vedeți și cu mii și mii de români și de alte naționalități care ne-au condus (...). Peste zece minute vom da un apel către populație. Vă rog să vă pus... să vă păstrați calmul, sunt momente în care Dumnezeu și-a întors fața către români. Să ne uităm către Dumnezeu, câteva minute, înainte de a vă vorbi, înainte ca să apelăm la toate forțele armatei noastre (ridică vocea) armata din București e cu noi, dictatorul a fugit... apelăm... facem un apel către Ministerul forțelor de interne, să depună armele, să intre în cazarmă... poporul e cu noi. Peste cinci minute vom face un apel către toată suflarea română... către eroicul popor român...”²⁰⁶.

Acest entuziasm era dublat de un adevărat comandou furibund, o adevărată invadare a redacției Actualității din corpul (Turnul) editorial de indivizi tineri cu constituție sportivă însoțiți de doi civili înarmați. Cu toții erau foarte hotărâți și păreau să știe exact ce drum să urmeze și ce să caute. Au ajuns în trombă la etajul al doilea și exact în

²⁰⁵ Dana Mustăță, *The Power of Television*..... p. 82.

²⁰⁶ Mihai Tatulici, coord., *Revoluția Română în direct*, p. 20-21.

camera 212 unde era secția de documentare a redacției. Au luat volumele cu Ceaușescu și au început să le arunce pe fereastră, au dat jos portretul de pe perete. Cele două documentariste de serviciu nu au apucat să-i roage să nu arunce și bibliorafurile cu materiale de presă și nici sertarele cu fișele filmelor de actualitate, că așa cum a apărut acel grup zgomotos și violent tot așa a și dispărut²⁰⁷.

Evenimentul televizual de început are nu numai valoarea simbolică dată de schimbarea statutului și a rolului unei instituții media în noua societate care se năștea în acele zile și de intrarea ei în scena virtuală a revoluției. Studiourile 4 și 5 vor transmite alternativ scene din curtea instituției care era plină de oameni care scandau: „libertate”; „suntem români”; „jos cu dinastia Ceaușescu!”; „Ceaușescu judecat pentru sângele vărsat” etc. În timpul transmisiunilor în direct, George Marinescu li s-a adresat telespectatorilor ca să-și ceară scuze pentru că a fost vocea prin care partidul și conducătorul lui s-au adresat societății. Însă foarte rapid jurnalistul avea să dispară, înlocuit la pupitrul editorial de Teodor Brateș, cel care, pentru publicul telespectator, părea să fie o „figură nouă”, cineva care nu era, aparent, atât de blamabil pentru propaganda comunistă precum George Marinescu. În fapt el ocupa la acea dată o funcție superioară jurnalistului George Marinescu, fiind redactor-șef la Redacția Actualități, calitate care îi permitea să aibă acces la informații și documente strict secrete în cadrul Televiziunii²⁰⁸”. Cel care părea capionul unei noi ordini mediatice a fost de fapt autorul tuturor textelor apologetice, al tuturor așa-ziselor

²⁰⁷ Relatare Nicolae Melinescu.

²⁰⁸ Dana Mustață, *The Power of Television*..... p. 83.

reportaje, al textelor comprimate de la vizitele de lucru. Stalinist la origini, copilul teribil al Radioului, fiul intententului cladirii Radio, Froim Bernard, pe adevăratul său nume, se considerase până la amiaza zilei de 22 decembrie singurul comunist adevărat după Ceaușescu. În calitate de șef, avea o atitudine disprețuitoare pentru toți cei din jur. Replicile preferate erau „Ce mulți (redactori) sunteți. N-ați făcut nimic azi! N-aveți nivel politic”! A fost primul care a furat Revoluția pentru că s-a postat în fața video-camelor, contând pe faptul că nu era cunoscut în exteriorul Televiziunii, cu speranța unei modificări numai la nivelul lui Ceaușescu, chiar în urma unei treceri mai violente, dar, de catifea, în raport cu profunzimea modificărilor structurale, nu și de regim, În acest context, Brateș spera să își păstreze poziția privilegiată. Au dovedit-o controve-sele pe care le-a avut în timpul prezenței sale în platou cu Victor Ionescu, cu Cornelius Roșianu, cu alți jurnaliști din generația tânără care știau exact cât de „revoluționar” fusese el în realitate. Înainte de Crăciun a avut obiecții pentru difuzarea unor reportaje tradiționale creștine și a încercat să modifice imaginile care redau modul în care iconografia Ceaușescu (tablouri, cărți, portrete) era maltrată și desfigurată de revoluționari sau de populația eliberată de cultul personalității²⁰⁹.

Apelul lui Dinescu, aerul de noutate adus de el, de Caramitru și de ceilalți care se prezentau și vorbeau pentru prima dată liber la televiziunea națională au încărcat momentul în care Televiziunea ca instituție și-a recapătat încrederea publicului. Televiziunea, odată ce a câștigat încrederea „privitorilor” din societatea română, și nu numai,

²⁰⁹ Relatare Nicolae Melinescu

a devenit și *agent de deligitimare a vechilor conducători în frunte cu Nicolae Ceaușescu și de legitimare a noilor lideri* purtați de valul evenimentelor, care au dus la răsturnarea dictaturii. În perioade de normalitate puterea emană de la popor, iar legitimitatea și autoritatea sunt date de electorat care decide cui i-o încredințează (persoană-grup politic) și apoi sunt statuate în Constituție²¹⁰. Alegerile efectuate periodic în societate sunt veritabile ritualuri de întemeiere simbolică a puterii politice, dar și supape de evacuare (eludare) a violenței sociale intestinale, dacă persoana sau grupul care administrează puterea nu sunt percepute de către aleși că le-ar reprezenta interesele. Se evită canalizarea nemulțumirii împotriva puterii politice în forme agresive prin alegerea altei persoane sau a unui alt grup politic. Ori acest lucru elementar nu l-au înțeles Ceaușescu și camarila sa în vara și toamna anului 1989, deși era perceput chiar și de membrii structurilor sale de forță, care aveau ca misiune apărarea regimului său. Filip Teodorescu menționa în cadrul unui interviu din data de 26 octombrie 2009 că „Toată lumea – nu numai din România – se săturase de comunism și de succesele socialismului...”²¹¹

Apariția unei situații de criză profundă, care conduce la o stare revoluționară schimbă total regulile jocului de legitimare a puterii în societatea modernă și contemporană.

²¹⁰ A se vedea, Nicolae Frigioiu, *Putere și imaginar politic*, Editura Tritonic, București, 2013; David Beetham, *The Legitimation of Power*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International, 1991; Bruce Gilley, *The Right to Rule: How States Win and Lose Legitimacy*, New York, NY: Columbia University Press 2009; Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1991.

²¹¹ Apud, Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 389.

Liderii comuniști est-europeni, în majoritatea lor, au știut să utilizeze forța instituțiilor media, mai ales a televiziunii, ca să-i dovedească societății că sunt dispuși la reforme. Așa au fost posibile revoluțiile de catifea sau alte forme negociate de predare a puterii către forțele de opoziție. În România schimbarea a fost violentă, prin revoluție, care a avut ecranul televiziunii drept vector de legitimare a noii puteri politice. Referindu-se la acest aspect, Jean Baudrillard scria: „În momentul în care studioul a devenit punctul central al revoluției [...] toată lumea s-a năpustit în studio ca să se vadă pe ecran cu orice preț, oamenii au ieșit pe străzi ca să fie filmați de video-camere, uneori filmându-se chiar între ei”²¹². Prin intermediul video-camerelor din Studiourile 4 și 5 ale Televiziunii se vor adresa opiniei publice diverși membri ai opoziției anti-ceaușiste din interiorul PCR (Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu), generali din MApN (Gheorghe Voinea și Mihai Chițac), ofițeri de miliție și de securitate, preoți, funcționari, muncitori etc. Unii au făcut-o pentru a-și proclama adeziunea la victoria poporului împotriva fostului regim, alții pentru „a-și spăla păcatele” săvârșite în anii comunismului. Interesantă este apariția pe ecranul Televiziunii a generalului Ștefan Gușă, șeful Statului Major al Ministerului Apărării Naționale în exercițiu/funcție care s-a adresat militarilor și comandanților din subordine²¹³. Este un gest nefiresc din partea unui general al armatei cu o funcție atât de înaltă. În orice armată, ordinele și dispozițiile militare

²¹² Jean Baudrillard, *The Timisoara Syndrome: The Télécratie and the Revolution*, Columbia Documents of Architecture and Theory, New York, 1993, p.64.

²¹³ Daniela Veronica Gușă de Drăgan, *Condamnat la adevăr. General Ștefan Gușă*, Editura RAO, București, 2004, pp. 21-22.

către subordonați se dau în conformitate cu regulamentele militare, foarte stricte în acest sens.

Aparent, în dinamica evenimentelor din acea zi simbolică de 22 decembrie 1989, orice cetățean care s-a ridicat împotriva regimului comunist putea să se exprime în fața camerelor Televiziunii, dar nu au avut acces niciunul dintre liderii fostelor partide istorice. Potrivit unor mărturii ale lui Ion Andrei Gherasim, fost secretar al lui Corneliu Coposu, liderul țăranist a mers în ziua de 22 Decembrie 1989 la Televiziune ca să anunțe reparația partidului istoric. „Atunci când Brucan a fost informat la Televiziune că există un domn în pardesiu, distins, care spune că vrea să intre în studioul 4, Brucan a întrebat: «Dar despre cine e vorba?». «Zice că îl cheamă Corneliu Căposu». La care Brucan a spus: «Oricine, numai ăsta nu»²¹⁴. Nevoia de imagine și de legitimitate a celor care se revendicau ca aparținând noii puteri în curs de coagulare s-a manifestat ca o constantă încă multe zile după căderea regimului comunist²¹⁵. Ion Iliescu va veni la Televiziune abia la ora 14:35, dar va deveni foarte rapid figura centrală în fluxul de imagini și informații care vor pleca din sediul Televiziunii spre casele tuturor românilor. În momentul în care s-a adresat societății, el a făcut-o din postura unui lider al tuturor celor care au contribuit la răsturnarea dictaturii comuniste. El avea să-i ceară întregii populații „să dea dovadă de luciditate și de

²¹⁴ Mariana Iancu, *Corneliu Coposu: «Blestemul României ar fi ca după 20-25 de ani F.S.N. să se afle și la stânga, și la dreapta eșichierului politic»*, în **Adevărul.ro**, Constanța online https://adevarul.ro/locale/constanta/corneliu-coposu-blestemul-romaniei-20-25-ani-fsn-afle-stanga-dreapta-esichierului-politic-1_5ce26e3b445219c57ed628ac/index.html accesat pe 20 ianuarie 2021.

²¹⁵ Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, în Constantin Hlihor, coord., *op. cit.* pp. 32-34.

disciplină socială necesare pentru a face ordine”²¹⁶ și anunță constituirea unui „Comitet al Salvării Naționale” care să se substituie instituțiilor statului socialist în soluție și la care să participe „toți cei responsabili, care se pot angaja în această operă constructivă”²¹⁷. Interesant că el indica locul acestei acțiuni de constituire a noii puteri politice sediul fostului CC al PCR unde se aflau „reprezentanții populației”²¹⁸ când, în fapt, acțiunea se desfășura la sediul Ministerului Apărării Naționale²¹⁹. Bătălia pentru putere s-a concentrat doar în trei spații cu o semnificativă încărcătură simbolică: Radioteleviziunea Română, sediul fostului CC al PCR și sediul Ministerului Apărării Naționale, însă Televiziunea a deținut rolul hotărâtor prin faptul că „privitorii” se simțeau părtași la deciziile ce se luau. Televiziunea Română a acționat, în fapt, la fel ca alte instituții similare din țările est-europene. În RDG, de exemplu, după „demisia” lui Honecker, în octombrie 1989, politica editorială a televiziunii s-a schimbat radical. Anunțul schimbării a fost comunicat de conducerea instituției în timpul programului „Aktuellen Kamera”, în următorii termeni: „I-am permis aparatului de partid să abuzeze de sprijinul nostru mediatic. Încrederea multor telespectatori, începând cu cea a multor colaboratori ai televiziunii RDG, a fost zdruncinată. Ne cerem scuze cetățenilor RDG”²²⁰.

²¹⁶ Teodor Brateș, *Trilogia revoluției române în direct. Câteva zile din viață*, vol. I. 22 decembrie în studioul 4 al TvR, București, Editura Ager-Economistul, 2004, p. 162.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 64-65.

²²⁰ Kurt R. Hesse, op. cit., p. 171.

Correspondentul Associated Press la București, Mort Rosenblum transmitea pe 27 decembrie 1989 pentru *Los Angeles Times*: „Postul TV s-a rupt pentru prima dată de propaganda stalinistă vineri dimineată, când unitățile armatei s-au alăturat protestatarilor pentru a-l alunga pe Ceaușescu din palatul său și de la putere”²²¹. În timp ce tot ceea ce a transmis odată era suspect, acum nimic nu se mai bucură de încredere atâta timp cât nu apare la Televiziunea Romană Liberă, așa cum se va redefini postul. „Deși s-a declarat că Nicolae Ceaușescu a fost capturat și executat, abia când Televiziunea l-a arătat în captivitate, națiunea a oftat ușurată”²²². Analizele recente efectuate de Margaret Morse și Andaluna Borcilă au condus la aceeași concluzie. „Românii au folosit televiziunea ca un mijloc strategic pentru publicul local și în special internațional ca să recunoască și să legitimeze acțiunile revoluționarilor”²²³.

În după amiaza zilei de 22 decembrie 1989 s-a constituit Frontul Salvării Naționale după mai multe negocieri între diferite grupuri de participanți cu privire la numele pe care trebuia să-l poarte noul organ al puterii din România. Interesant este că în momentul în care au început discuțiile asupra obiectivelor din program, Alexandru Bârlădeanu arată că „ne trebuia o frază pentru opinia publică străină, o frază că ne păstrăm alianțele și

²²¹ Mort Rosenblum, op. cit.

²²² Ibidem.

²²³ Margaret Morse, *Virtualities: Television, Media Art, and Cybercultur*, Indiana University Press, Bloomington 1998., pp. 48-61; Andaluna Borcilă, „How I Found Eastern Europe: Televisual Geography, Travel Sites, and Museum Installations”, în Sibelan Forrester et al., *Over the Wall/After the Fall: Post-Communist Cultures through an East-West Gaze*, Indiana University Press, Bloomington, 2004, pp. 44-50.

că nu schimbăm angajamentele internaționale”²²⁴. Ion Iliescu a afirmat: „Vreau să vă spun că am intrat în legătură cu Ambasada sovietică și le-am transmis situația în care ne aflăm ca să comunice la Moscova, să se știe cine suntem și ce vrem. Asta le-am spus deja”²²⁵. Compoziția și intențiile politice ale FSN au devenit publice și oficiale prin „Comunicatul către țară al CFSN”, difuzat la Radio și TV și publicat în *Monitorul Oficial* al României, nr. 1 din 22 decembrie 1989²²⁶. Comunicatul către țară anunța dizolvarea regimului Ceaușescu și desființarea structurilor sale de putere: „Guvernul se demite, Consiliul de Stat și instituțiile sale își încetează activitatea”²²⁷.

Următorul pas a fost construirea noilor structuri de forță. Întreaga putere în stat a fost preluată de o structură cu funcție legislativă – Consiliul Frontului Salvării Naționale. Acestui nou organism i s-a subordonat Consiliul Militar Superior, care coordona întreaga activitate a armatei și a unităților Ministerului de Interne. Toate ministerele și organele centrale și-au continuat activitatea normală, subordonându-se Consiliului Frontului Salvării Naționale, ca să asigure desfășurarea continuă a întregii vieți economice și sociale. Acest organism avea o componență provizorie formată din 39 de persoane, printre care Ana Blandiana, Doina Cornea, Dumitru Mazilu, Mircea Dinescu, László Tökés, Dan Deșliu, Petre Roman, Ion Caramitru, Sergiu Nicolaescu, Dan Marțian, Cazimir Ionescu, Domokos Geza și Ion Iliescu. Liderii CFSN au cerut constituirea

²²⁴ Arhivele Militare Române, Fond „Decembrie 1989”, apud Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română...*, p. 321.

²²⁵ Ibidem.

²²⁶ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...* p. 234.

²²⁷ Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 66.

unor Consilii județene, municipale, orășenești și comunale ale Frontului Salvării Naționale ca organe ale puterii locale²²⁸. Referindu-se la acest aspect din balconul CC, Ion Iliescu se adresa mulțimii: „Vom avea niște structuri provizorii care să asigure funcționarea noastră ca societate. Să pregătim alegeri libere, să... o viață în care poporul să fie realmente factorul de decizie, factorul de conducere a vieții publice...”²²⁹

Noile structuri de putere în teritoriu au început să se constituie chiar din primele ore după ce FSN a cerut acest lucru prin intermediul televiziunii naționale și a radioului. În aceeași seară a fost citit la radio și televiziune programul politic al revoluției române care prelua idei și puncte programatice ale revoluționarilor de la Timișoara²³⁰. Acesta cuprindea printre altele și o serie de deziderate precum abandonarea rolului conducător al unui singur partid politic și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernare.

Dacă la București cursul evenimentelor era copleșitor și amplifica foamea de imagini, de informații, în zonele mai depărtate de focarul schimbărilor oamenii au găsit energie pentru reculegere și pentru manifestarea bucuriei. La Reșița jurnalistul Dinu Doru Glăvan, mereu în mijlocul oamenilor, își amintește de atmosfera pe care a trăit-o alături de concitadinii săi: „Un moment foarte frumos a fost când am propus să ne rugăm și șapte-opt mii de oameni s-au așezat în genunchi și au rostit «Tatăl Nostru». În noaptea de 22 spre 23 s-a desfășurat acolo în piață un fel de cenaclu cu muzica și versurile lui Adrian Păunescu și

²²⁸ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție...* p. 234.

²²⁹ Alesandru Dușu, *op. cit.*, p. 186.

²³⁰ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 263.

ale altora. S-a cântat, poeți locali și-au citit poeziile, actorii au recitat poeziile clasicilor. Oamenii au continuat să se adune, veneau dinspre cartierul muncitoresc, din alte zone și zile în șir cel puțin 20 de mii de oameni se aflau în inima orașului”²³¹.

II.3. Televiziunea „teatru” al luptei pentru putere, mediu și instrument al războiului informațional și mediatic.

Despre rolul deținut de Televiziune în evenimentele dramatice generate de acțiunile de tip diversionist, dezinformare și manipulare în evenimentele care au apărut în după amiaza zilei de 22 decembrie 1989 s-au scris mii de pagini²³² fără ca autorii lor să ajungă la un rezultat care să facă lumină în toate privințele. Asemenea scrieri au născut opinii și puncte de vedere contrare. Cercetarea și analiza

²³¹ Interviu de Nicolae Melinescu, 18 iulie 2019.

²³² A se vedea, printre altele, Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989*, Editura Humanitas, 2006; Malgosha Gago, Willy Golbérine, *România, 1989. Autopsia unei revoluții eșuate*, trad., Nicolae Constantinescu, Adevarul Holding, Bucuresti, 2011; Viorel Domenico, *Revoluția de ghips*, Adevarul Holding, Bucuresti, 2011; Constantin Corneanu, *Victorie însângerată. Decembrie 1989*, Editura Cetatea de Scaun, Tîrgoviște, 2014; Mircea Tănase, *Eroii învinși ai revoluției*, Editura Militară, București, 2009; Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția română din decembrie 1989 rețrăită prin documente și mărturii*, Editura Axioma 2001; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat din România – vol. 4 (I) „Revoluția din decembrie 1989 – o tragedie românească”*, Editura Rao, București, 2004.

evenimentelor, și în acest caz, s-au făcut fie din perspectiva adevărului juridic, fie din cea a partizanatului politic. Iar acest tip de *adevăr* prezentat în spațiul public, mai ales prin media și mai nou prin noile media (rețelele sociale, platformele digitale), a fost cel care i-a convenit la un moment dat unei formațiuni politice atât în perioada electorală, când se dădeau bătăliile pentru putere cât, mai ales, în perioada în care o anume forță politică se afla la guvernare. Așa s-a făcut că și după trei decenii de la evenimentetele petrecute în decembrie 1989, în societate persistă imaginea surprinsă de un observator străin post-evenimente: „Romania rămâne profund divizată în legătură cu trecutul său apropiat, este încă încorsetată de el chiar dacă nu acesta este primul lucru care îl frapează pe vizitator. De fapt, este o țară care s-a revărsat în cursul principal al Europei cu o clasă de mijloc care conduce mașini de lux și care conversează lejer în limbi străine”²³³.

Nu putem înțelege rolul deținut de TvR în acele zile dacă rupem instituția de contextul social și politic în care toate celălalte instituții publice, administrative și sociale ale vechiului regim se destrucurau. Primul pas a fost făcut cu îndepărtarea de la putere a oamenilor care reprezentau regimul socialist în România și organismele statului în forma lor veche, sau reconvertirea lor. Din primele momente după decolarea elicopterului de pe sediul CC, după ce TvR a anunțat că familia Ceaușescu nu mai este la putere instituția și-a redefinit imaginea prin adăugarea noțiunii

²³³ Paul Hockenos, *Long Shadow: How Romania's Securitate Turned the Revolution into Riches*, în **Balkan Insight** February 3, 2021 online <https://balkaninsight.com/2021/02/03/long-shadow-how-romaniyas-securitate-turned-the-revolution-into-riches/> accesat pe 19 februarie 2021.

de televiziune liberă–TvRL. Și în Televiziunea Română și la Agerpres, ca și în alte instituții de presă care au supraviețuit schimbării de regim, în procesul de reconstrucție instituțională s-au angajat tot cei care fuseseră considerați activiști ai partidului comunist, dar mulți dintre ei au crezut într-o schimbare radicală. Neagu Udroiș, secretar general al Agenției Naționale de presă Agerpres, la vremea schimbării de regim, a găsit o explicație în participarea unor jurnaliști cu experiență la reconstruirea imaginii publice a unor centre mediatice de forță. „În primul rând, așa zice [că i-a stimulat] dorința de a nu confunda comunicatori foarte importanți ai momentului cu cei de dinainte. Să și explic de ce am optat pentru schimbarea denumirii [Agerpres în Rompres]. Noi funcționasem până în 22 decembrie pe baza unei legi care poate fi văzută oricând. Această lege începea așa: «Agerpres este agenție de partid și de stat care promovează politica Partidului Comunist Român și a Republicii Socialiste România». Nu mai voiam să fim legați de aceste prevederi care erau gândite pentru o altă epocă. Ca să ne delimităm de ce a fost, am ajuns la varianta România Press, în final Rompres. Eu voi susține că era bine în cazul nostru. *Scânteia* a devenit *Scânteia poporului*, a devenit *Adevărul* și până la urmă nu a mai recunoscut că se trăgea din ziarul lui Beldiman – avea și anul de înființare pe prima pagină, dar ulterior l-a scos. E treaba lor. ...Iar chestiunea cu Televiziunea Liberă mi s-a părut nefirească. Era un imbold generalizat. Toată lumea voia să nu fie confundată cu cea de până atunci. Eu cred că în anumite privințe s-a procedat logic... *Libertatea*, de pildă, putea să rămână *Informația Bucureștiului* și în ziua de azi. Dar noua conducere a simțit nevoia acestei schimbări. A fost un exces de zel? Sigur! Același exces de

zel din 1949 pe dos, când s-au schimbat titlurile ziarelor județene, devenind totul o bătălie în marș pentru zorii noi, socialism, tot ce vrei din tot ce suna a nou”²³⁴.

Noua denumire a Televiziunii a fost percepută de către unii dintre jurnaliștii săi ca o formă bombastică de penitență. Ea nu a durat mult și după ce Președinte al Radioteleviziunii a ajuns profesorul universitar, ulterior academician, Răzvan Theodorescu, denumirea exhibiționistă a fost abandonată ca neconvingătoare. Au contribuit la revenirea titlaturii consacrate și acuzele și critice presei scrise, măcinată de o apetență scandaloaasă pentru sabotarea oricăror demersuri publicistice care ar fi deturnat atenția publicului de la ziarele tot mai numeroase care apăreau cu zecile peste noapte. Nu ar fi corect să ignorăm faptul că în atmosfera acelor zile redesenarea firmelor de la intrare a însemnat nu numai pentru jurnaliștii instituției, ci pentru întreaga societate „o demolare brutală a trecutului. Ceea ce a urmat a fost desfășurarea unei revoluții sub ochii națiunii. Televiziunea a devenit obligatoriu locul în care trebuiau să fie prezenți noii factori ai puterii. În acest context instituția respectivă a procedat la o serie de distanțări față de regimul trecut”²³⁵. Semnalul transformării bruște a instituției dintr-un instrument al propagandei regimului comunist într-un vector de informare specific democrațiilor occidentale l-au dat jurnaliștii care au transmis evenimentele în dinamica lor revoluționară într-un „format de programe neobișnuit pentru TvR și cu o serie de figuri care pentru

²³⁴ Nicolae Melinescu, *Interviu cu Neagu Udroi*

²³⁵ Daniela Mustăță, *Tracing the Unseen in Post-Communist Romanian Television*, în *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, Vol. 9, Issue 1, p.127, online <https://publications.beeldengeluid.nl/pub/1345> accesat pe 10 ianuarie 2021

publicul larg apăreau ca fiind necunoscute sau noi, cum a fost cazul lui Teodor Brateș care nu mai apăruse pe micul ecran din anul 1973²³⁶, dar care ocupa o funcție importantă în redacția de știri. Dana Mustață aprecia că „într-adevăr, impunerea lui Teodor Brateș pe ecranul Televiziunii Române în timpul revoltei anti-comuniste din decembrie 1989, într-un studio fără decor, manifestându-se într-o transmisiune spontană, total opusă caracterului rigid cu care fusese obișnuit publicul părea chiar personificarea schimbării”²³⁷. Dana Mustață a elaborat succinta analiza doar după imaginile care au apărut pe micul ecran în acele zile, nu a avut sau nu a căutat informații complete despre personajul pe care l-a identificat, nerealist, cu reformarea știrilor sau cu dezicerea de comunism. În cartea sa de memorii din tinerețea redacției economice a TvR, în care a lucrat sub conducerea lui Brateș, Ștefan Racovitză, prezintă o imagine mult mai realistă a personajului: „Teodor Brateș, Tică pentru intimi, îmi fusese redactor șef la TvR, înaintea lui Sorin Pamfil, mai mulți ani la rând. Era însoțit de o legendă, cea a unui gazetar roșu, un comunist sectar, fanatic și filosovietic. I se spunea «Stalin în pantaloni scurți». Adevăr și nu legendă era însă rudenia lui cu Alexandru Nicolschi²³⁸, sinistrul general de securitate, căruia îi era

²³⁶ Dana Mustață, *The Power of Television* p.83.

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Alexandru Nicolschi /Boris Grünberg (2 iunie 1915, Tiraspol – 16 aprilie 1992, București): activist comunist de origine evreiască și rusească, general, spion sovietic și șef al Securității regimului comunist din România, subdirector general al Direcției Generale a Securității Poporului (1948-1953) și secretar general al Ministerului Afacerilor Interne (1953-1961 când s-a pensionat la numai 46 de ani). Până la revoluția din decembrie 1989, s-a aflat sub supravegherea Securității ca să nu ia legătura cu agentura KGB din România.

ginere. Din motive necunoscute mie, cu câțiva ani înainte de a-l fi întâlnit, era, cred prin anii '60, fusesse destituit de la Radio și trimis la munca de jos, la «Semănătoarea», unde se distinsese ca redactor al gazetei de perete. Inteligent și instruit, era tobă de marxism și eminent trâmbițaș al ineptiilor oficiale. «Surghiunul» din care s-a întors pus pe treabă n-a durat prea mult. Eu eram simplu redactor²³⁹ când a venit de la Radio, a fost numit redactor șef-adjunct la redacția de Actualități tv, răspunzând de emisiunile economice și de cele pentru sate, la care lucram. Era un șef cu care se lucra bine, cu care nu riscai nimic, nu uita niciodată ce îți ceruse. În rest era un lingău și un oportunist de primă mărime. Șeful său ierarhic și complice ideologic era Eugen Preda (Gloter, pe numele său adevărat; Ca redactor șef al Actualităților din Televiziune refuza să i se adreseze cineva cu «domnule», subliniind cu emfază comunistă că «domnii sunt la pușcărie»! *n.n.*). Împreună puseseră la punct un număr de mare virtuozitate: după fiecare congres, conferință națională, ședință de Comitet Central ori discurs în străinătate al «oratorului naționale» ieșeau cot la cot din studioul de înregistrare ditirambic, entuziasmați de cele auzite, transfigurați chiar, declarând oricui voia să-i asculte că un astfel de «tezaur de idei» n-au mai văzut niciodată și că din el ne vom inspira multă vreme, tovarăși! O vreme în realitate foarte scurtă! ... După cum știm, din tezaur în tezaur s-a ajuns la victoria finală din 1989²⁴⁰.

²³⁹ Ștefan Racovitză s-a angajat în TvR la redacția economică în 1968. În 1978 a emigrat și s-a stabilit în Elveția, la Geneva, apud, Ștefan Racovitză, *Scene din viața unui dușman de clasă*. Editura Curtea Veche, București, 2010, p. 213.

²⁴⁰ Ibidem.

În procesul schimbării prin care a trecut Televiziunea în după amiaza zilei de 22 decembrie a venit momentul re-legitimării în fața publicului. Jurnaliștii s-au perindat prin fața video-camerelor, atunci când dinamica evenimentelor permitea, cerând scuze pentru activitatea anterioară. „Ori, tocmai aici intervine paradoxul și ironia soartei, pentru că mesajele și dezinformările, misitificările și apologiile vechiului regim, citite de George Marinesu fuseseră ani de zile produsul entuziast al lui Teodor Brateș, care nu i-a cerut nimănui niciodată iertare pentru kilometrii de texte srise despre relizările socialismului, despre iubitul conducător și despre societatea multilateral dezvoltată. În felul lui, George Marinescu a încercat, după propria-i personalitate și conștiință profesională, să fie corect cu publicul și cu noile așteptări ale acestuia. Și-a făcut *mea culpa* și s-a retras la sfârșitul lui ianuarie 1990. Gestul său nu a fost admirat de mulți dintre confrăți, a fost calificat drept patetic și inutil. Pentru cei care au avut prilejul să lucreze împreună cu el la masa știrilor externe, să învețe jurnalismul de televiziune din mers, perceperea a fost mai îngăduitoare și, poate, chiar mai corectă. După ce în dimineața zilei de 22 decembrie 1989, le-a declarat unor colaboratori apropiați că se dezice de Ceaușescu, Brateș a îmbrăcat speculativ mantia revoluționarului dedicat, cu speranța că sub faldurile sale se vor ascunde manevrele brutale de dezinforme și îndoctrinare a publicului pe care le efectuase cu devotament și cu zel timp de două decenii și mai bine. Dovada au făcut-o tentativele sale de cenzurare a unor reportaje produse după 22 decembrie 1989 fără înaltul său patronaj și formele de instaurare a unei variante de cenzură gorbaciovistă, mai subtilă, dar mult mai utilă pentru obediența sa versatilă,

după ce practic rămăsese conducător al redacției din inerție și prin auto-propulsare²⁴¹.

Momentul relegitimării TvR a avut impact în societate pentru că și reprezentanții altor instituții ale statului sau ale societății au venit la Televiziune ca să se debaraseze verbal de trecutul comunist și ca să se declare solidari cu revoluția, în fapt adeziunea la noul centru de putere care se „năștea în direct”. Un impact deosebit l-a avut apariția pe micul ecran a însuși Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul Teoctist care le-a adresat credincioșilor un mesaj asemănător, deși cu numai câteva zile înainte, acesta a trimis în numele Sinodului Bisericii Ortodoxe Române un mesaj de felicitare lui Nicolae Ceaușescu pentru realegerea sa de către cel de-al XIV-lea congres în fruntea PCR.²⁴²

Pe măsură ce informațiile și opiniile transmise liber din studioul 4, s-au înmulțit și s-au diversificat ca ton, temă și atitudine a început să se insinueze o lipsă de credibilitate. Senzaționalul captivant a cedat locul unei platitudini de sufragerie și pentru că lupta pentru putere a contaminat și transmisiunile neîntrerupte ale TvR. Zbuciumul și nesiguranța au fost descărcate odată cu lichidarea cuplului prezidențial, ceea ce a făcut loc primelor acuze, multe nefondate, de manipulare, de obliterare a adevăratei stări de lucruri, de mistificare a cauzelor și a inițiatorilor schimbării de regim. Valentin Nicolau, după 1989 al șaptelea

²⁴¹ Relatare Nicolae Melinescu.

²⁴² A se vedea mai multe, Petre Opreș, *Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist, îl felicită pe Nicolae Ceaușescu (19 decembrie 1989)*, în **Contributors.ro**, 29 decembrie 2019, online <https://www.contributors.ro/patriarhul-bisericii-ortodoxe-romane-teoctist-il-felicita-pe-nicolae-ceausescu-19-decembrie-1989/> accesat 19 septembrie 2020.

Președinte, Director General al Televiziunii Române (9 iulie 2002 – 27 iunie 2005) aprecia: „Durata de viață a Televiziunii Române Libere a fost sub două luni. În februarie 1990 redevenise un mijloc de manipulare în mâinile celor care dețineau puterea. Partidele aflate în opoziție, unele sindicate și asociațiile «revoluționare», împreună cu reprezentanții ai societății civile considerau că reflectarea unor evenimente majore din viața națiunii a fost făcută partinic, acuzând Televiziunea că a devenit mijloc de propagandă în mâna celor care dețineau puterea”²⁴³. Dar nici de la distanță în timp după evenimente și nici după anii de la constatarea fostului director general nu este recomandabil să trecem cu vederea un element definitoriu pentru clarificarea unei asemenea aserțiuni. Lupta pentru dominarea Televiziunii, dovedită a fi un instrument de influențare a publicului cu o forță copleșitoare nu putea fi câștigată categoric de niciunul dintre pretendenți. Într-un carusel de interese, sindicatele se coalizau între ele sau cu Patriarhia, pentru ca să se disocieze la prima controversă minoră. Un partid de dreapta îl sabota pe unul de stângă pentru ca formațiunea etnică minoritară să ocupe prim planul scenei politice. Din joncțiunile robace create la minut nu au ieșit nici învinși, nici învingători în dominarea Televiziunii (rolurile aveau să alterneze de-a lungul anului care a urmat), dar sigur, corpul jurnaliștilor și al tehnicienilor a devenit marele perdant. Cei care speraseră că în sfârșit puteau să-și dovedească probitatea și profesionalismul s-au văzut aruncați pe nedrept în groapa leilor și sacrificați fără ceremonial, prinși fără voie în conflictul de interese dintre competitori externi, susținuți mai mult

²⁴³ Valenitn Nicolau, *op. cit.*, p. 74 – 75.

sau mai puțin evident de câțiva „mercenari” din interior. În paralel, s-au manifestat frustrările celor care speraseră că, în sfârșit, le venise rândul să domine, să dicteze, să-și descarce toate refulările trăite de-a lungul anilor. Când repartiția portofoliilor i-a ocolit sau i-a exclus, s-au refugiat în grupuscule de frondă, în mini-asociații de revoluționari, în opozanți de carton care mimau un spirit revendicativ și reformator ca să-și dobândească statutul de adversari ai noilor tendințe de dominație ideologică, plasându-se și fraternizând cu cei care doreau ca Televiziunea să piardă din avântul generat de prestația sa în primele zile ale schimbării regimului politic în România.

Printr-o foaie de parcurs cu dublu sens, TvR a devenit o altă instituție într-un nou context al evoluțiilor radicale din societate. Acest moment s-a petrecut în cadrul unui proces extrem de complex de discontinuitate instituțională și de continuitate acțională. Despre acest aspect Daniela Mustață aprecia că „în cele câteva minute în care națiunea l-a urmărit pe prezentatorul știrilor Teodor Brateș cum și-a schimbat discursul de la «tulburările teroriștilor se află sub control» la «am câștigat! Dictatura s-a prăbușit!» totul părea să marcheze începutul unei noi ere. Asemenea cuvinte anunțau, cel puțin declarativ, și începutul revoluției televizate, eveniment care complementa revoluția din stradă în moduri complexe”²⁴⁴.

Cele mai multe opinii care au rezultat din multitudinea de dezbateri, analize și cercetări din ultimii ani înclină spre opinia că Televiziunea s-a comportat ca un actant în evenimentele din decembrie și nu ca un vector

²⁴⁴ Daniela Mustață, *Tracing the Unseen in Post-Communist Romanian Television*, in **TMG Journal for Media History**, 9(1), 2015, pp. 131-132.

de informare a opiniei publice despre ceea ce se petrecea în „stradă”, dar, mai ales, în culise unde camerele de luat vederi, dacă au existat, nu au transmis pe micul ecran cele ce se petreceau atunci. Ulterior s-a dovedit că aceste imagini existau în proprietate privată sau în arhiva TvR, dar ele nu îi erau cunoscute publicului larg. Andrei Ujică și Harun Farocki au realizat un film documentar *Videograme dintr-o revoluție*, peliculă ce s-a bucurat de un imens succes atât în plan științific cât și al opiniei publice. În opinia unor specialiști filmul a fost construit nu atât pentru dorința de a completa memoria socială cu acele imagini care au lipsit din transmisiunile „în direct” ale revoluției române, cât pentru a-i arăta publicului „ceea ce se află în spatele imaginii”²⁴⁵. Daniela Mustăță este de părere că, de fapt, Televiziunea s-a comportat potrivit unei ipostaze duble. A fost un canal de informare prin transmisiunile în direct din diferite puncte ale Capitalei, dar, totodată, s-a comportat ca actor actant prin modul în care a determinat legitimarea noii puteri, dar și sensul, intensitatea evenimentelor ulterioare. Potrivit acesteia „În paralel cu luptele de stradă începea o altă luptă în studioul 4; cei prezenți încercau să restabilească un statut credibil al noii puteri emergente. Transmiterea revoluției a început să semene cu prezentarea unui scenariu: la început s-a creat un conflict între noul și vechiul regim, între revoluționari și conservatori, între revoluționari și teroriștii”²⁴⁶.

²⁴⁵ Eva Kernbauer, *Establishing Belief: Harun Farocki and Andrei Ujica, Videograms of a Revolution*, în **Grey Room** no. 41, Fall 2010, p. 74, online https://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/GREY_a_00014 accesat pe 10 ianuarie 2021.

²⁴⁶ Daniela Mustăță, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 127

O analiză comparativă a modului în care au fost privite mijloacele de informare inclusiv televiziunea în alte mișcări populare prin care au fost răsturnați de la putere reprezentanții unor regimuri de dictatură sau autoritare în nordul Africii în timpul „Primăverii arabe” (2011), dar și rolul acestora în fenomenul Euromaidan din Ucraina (2014) este de folos pentru a răspunde la întrebarea dacă TvR a fost actor al schimbării de regim politic în decembrie 1989 sau doar un mijloc prin care românii au putut afla ceea ce se întâmplă. Revoluția română, deși a fost catalogată în multe analize, studii și cercetări istorice, socio-politice sau media ca un fenomen particular în ceea ce privește rolul mijloacelor de comunicare în dărâmarea regimurilor politice, ea are multe trăsături în comun cu Primăvara Arabă din nordul Africii. Ne vom opri doar la una dintre acestea și anume la faptul că ambele au fost catalogate ca fiind produse ale media: *Live Revolution* și *Twitter Revolution*. Analizând actorii care au avut un rol determinant în prăbușirea regimurilor de dictatură din nordul Africii, Timo Behr afirmă: „Deși nu a existat niciun dubiu că Internetul și media digitale au deținut un rol important în modelarea Primăverii Arabe, afirmațiile că aceste evenimente reprezintă «Revoluția Twitter» apar ca supradimensionate. Și mai important, se pare că nu există o legătură clară între răspândirea Internetului în toată lumea arabă și protestele în masă”²⁴⁷. De ce ar fi altfel în cazul altor revoluții?

În evenimentele care au condus la răsturnarea regimului Mubarak din Egipt, de exemplu, media sociale, inclusiv

²⁴⁷ Timo Behr, *Talking about the Revolution: Narratives on the Origin and Future of the Arab Spring*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean, 2012, p. 29, online <https://www.files.ethz.ch/isn/165576/papersiemed9euromesco.pdf> accesat pe 24 septembrie 2020.

televiziunea de stat, au reacționat potrivit contextului social politic de la un moment la altul în funcție de cine deținea puterea, așa cum s-a întâmplat și la TvR în ultimele zile ale lunii decembrie 1989. La izbucnirea revoluției, posturile de televiziune deținute și controlate de guvern s-au concentrat asupra glorificării lui Mubarak, ignorând în același timp protestele împotriva regimului și cererea protestatarilor ca acesta să demisioneze. Prezentatorii talk-show-urilor și invitații de la televiziunea de stat îl descriau pe unul dintre lideri, Khaled Said ca fiind traficant de droguri și îi acuzau pe protestatari de orice, de la a fi o grămadă de copii ai străzii care fac orgii sexuale în Piața Tahrir până la a fi agenți ai guvernelor străine²⁴⁸. Imediat după căderea lui Mubarak, televiziunea de stat i-a prezentat pe revoluționari în termeni de excepție, având totuși grijă să nu intre în conflict cu nevoia armatei de a fi glorificată. Tot ce avea de-a face cu revoluția și cu revoluționarii era la ordinea zilei și prezentat în culori de salvare națională. Liniile editoriale păreau să sugereze că „Mubarak a fost din totdeauna o amenințare absolută, revoluționarii niște îngeri desăvârșiți, iar armata salvatoarea revoluției”²⁴⁹. Este o altă asemănare care pare a nu fi deloc întâmplătoare!

Chiar dacă au trecut decenii de la asemenea evinimente istorice, cercetările și studiile privind locul și rolul media în schimbarea de ordin politic în societatea contemporană sunt departe de a permite formulări teoretice consistente din punct de vedere epistemic. Absolutizarea pozitivă și mai ales cea negativă au sabotat credibilitatea unor componente factuale de natură conceptuală. Scriitorul britanic

²⁴⁸ Rasha Abdulla, *Egypt's Media in the Midst of Revolution*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, July 2014, p. 12.

²⁴⁹ *Ibidem*, pp. 12-13.

Winch Arden anticipa în 1981 confuzia unor translații de regim spijinite de idolatri. „Oriunde există o moștenire liberală aflată sub presiune, apar niște dictaturi diminutive. În asemenea situații, statul fie devine eficient și oamenii își abandonează patrimoniul liberal, sau este perceput ca un capitular. Apoi își pierde credibilitatea. Nimeni nu se hazardează să apere o societate care nu pare că are șanse de supraviețuire. Baricadele se golesc la primele picături de ploaie. Doar eroii și idioții luptă pentru cauza de care-și dau seama că este pierdută”²⁵⁰.

În România această etapă de transformare rapidă a TvR și a jurnaliștilor care lucrau în instituție este surprinsă de scriitorul Radu Paraschivescu care redă, într-un spirit oarecum „a la Caragile” parte din fenomen. Nu analizăm de ce reflectorul scriitorului s-a oprit doar asupra unora dintre jurnaliștii din TvR; pentru cititor este interesant să observe că ceea ce se petrecea la București în decembrie se va repeta la Cairo peste ani. Ne vom opri la doi jurnaliști luați sub lupă. Observă Radu Paraschivescu că potrivit „ziarului *Scânteia*, Mihai Tatulici pregătise, tocmai pentru 22 decembrie 1989, o emisiune cu titlul *Viața și opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, model de conduită socialistă*”²⁵¹. Dar după dispariția dictatorului „obiect de adorație” jurnalistul devine foarte activ în a fi de folos noilor împrejurări, prin aducerea de bilețele cu „știrile” despre apa otrăvită, lipsa sâgelui în spitale etc., ce erau citite în după amiaza zilei de 22 decembrie 1989 în fața camerelor de luat vederi de Teodor Brateș un alt jurnalist care suferise și el aceeași transformare: „Din tovarăș dârz

²⁵⁰ Winch Arden, *Blood Money*, BBC Books, 1981, p. 113.

²⁵¹ Radu Paraschivescu, *România în 7 gesturi...*, p. 19

și bun combatant pe frontul ideologiei comuniste, el se preschimbă în aliat și strateg catodic al poporului”²⁵². Distinsul scriitor a comis și o mare confuzie. „În primul rând, Tatulici nu a apărut în studioul 4 atunci, ci mult mai târziu, când l-a scos la paradă pe captivul Nicu Ceaușescu. „Discreția” lui și a colegului de redacție Tineret, Cristian Unteanu, a fost doar o retragere calculată și vremelnică în fața aversiunii exprimată public de potestele tinerilor la porțile Televiziunii față de îndoctrinarea îmbâcsită practică de cei doi până în ultima clipă a dictaturii comuniste. „Tatulici a fost omul de casă al lui Nicu Ceaușescu, prim-secreterar al UTC, sub a cărui protecție sus-numitul a progresat pe scara jurnalismului activist, a scris scenariul (și a încasat o sumă generoasă) pentru un film artistic, a călătorit în Japonia împreună cu soția de la acea vreme, Ileana Popovici, pe banii UTC-ului, cu binecuvântarea lui Nicu, a obținut aprobare să-și schimbe Dacia la fiecare an (restul masei privită de el și de alți privilegiați drept prostime aștepta câte patru ani) pentru ca atunci când Nicu Ceaușescu a fost adus desfigurat de frică în studioul 4, după ce tatăl și mama sa fuseseră arestați, să-l ia la palme expozitiv pe fostul lui protector”²⁵³. Totul pare a fi „teleportat” din România lui decembrie 1989 în Egiptul „primăverii arabe din 2011” cu modificarea decorului și aducerea în scenă a unui personaj colectiv, dar nu și cu urmări asemănătoare. Pe timpul regimului condus de Mubarak, Frăția musulmană, formațiune politică calificată drept „teroristă” a fost ținută sub control, mai ales pentru că era suspectată de organizarea asasinării lui Anwar el

²⁵² Ibidem, p. 23.

²⁵³ Relatare Nicolae Melinescu.

Sadat²⁵⁴. Când Mubarak a fost înlăturat de la putere, Frăția a ajuns la guvernare și Egiptul era pe punctul de a deveni o teocrație precum cea din Iran.

Promovarea unei imagini supradimensionate a rolului căpătat de TvR în evenimentele din decembrie 1989 a avut, printre alte consecințe, și întipărirea în mentalul colectiv a ideii potrivit căreia a fost prima revoluție televizată și evenimentele s-au transmis în direct din Studiourile 4 și 5 ale Televiziunii Române, fiind integral o revoluție care s-a petrecut la televizor²⁵⁵. Academicianul și istoricul Răzvan Theodorescu, fostul președinte al Radioteleviziunii Române, afirmă că „Evident a fost o transmisiune în direct și ideea montajului este absurd iar uneori tendențioasă. Mă refer aici la ceea ce s-a transmis din Studioul 4. Ceea ce a fost în stradă, a fost filmat de oamenii Televiziunii și ulterior transmisiunile live au fost combinate cu reportajele din stradă și incluse în buletinele de știri. Numai din acest punct de vedere se poate vorbi de un montaj”²⁵⁶. Au fost difuzate și reportaje montate sau video-editate, dar a fost doar un procedeu tehnic și nu o modificare de conținut. După 23 decembrie 1989, redactorilor de la știri le-au fost aduse imagini pe casete VHS înregistrate la Sibiu, Timișoara și în multe alte locuri în care se produceau evenimentele. Calitatea tehnică a acelor înregistrări era foarte slabă, formatul în sine fiind neprofesional. Imaginile brute

²⁵⁴ Mohamed Fadel Fahmy, *30 years later, questions remain over Sadat killing, peace with Israel*, CNN, October 7, 2011, online <https://edition.cnn.com/2011/10/06/world/meast/egypt-sadat-assassination/index.html> accesat pe 10 septembrie 2021.

²⁵⁵ Apud, Bianca Marina Mitu, *Mișcări sociale și televiziune în Europa postcomunistă. Cazul României și Bulgariei*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2015, p. 60.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 61.

erau transferate pe casete în format profesional U-matic într-o cabină de montaj vis-a-vis de studioul 4, așa numita garsonieră. Pentru că înregistrările inițiale erau foarte lungi, conțineau și imagini parazite, neclare, montajul păstra doar narațiunea vizuală. Deși la vremea aceea casetele și video-camerele VHS nu erau la îndemâna oricui, abundența lor era impresionantă. În mod paradoxal, nimeni nu a venit să-și recapete casetele împrumutate către TvR pentru selectarea imaginilor și pentru difuzare. Redactorii care au participat timp de opt zile și opt nopți la montaj nu au fost niciodată contactați de cineva și nici nu au aflat vredodată cine înregistrase imaginile, cu ce echipament și cum ajunseseră cu casetele la poarta TvR, când pe străzi, inclusiv pe strada Pangrati (din spatele telecentrului), încă se mai auzeau schimburi de focuri.

Opinia academicianului Răzvan Theodorescu este împărtășită de istoricul Catherine Durandin care consideră că Televiziunea Română nu numai că a fost un actor în evenimentele derulate, ci că „a produs revoluția în decembrie 1989”.²⁵⁷ Jurnalistul George Radu Serafim este mai precaut în a generaliza aprecierea și susține că de fapt: „Revoluția Română, dincolo de ceea ce s-a întâmplat în stradă, a fost la televizor. Într-un fel a fost o revoluție în direct, dar nu totul a putut fi transmis în direct, știrile au fost montate”²⁵⁸. Ideea revoluției în direct este susținută și de fostul redactor-prezentator al jurnalului de știri, Paul Șoloc, care afirma într-un interviu că în decembrie 1989

²⁵⁷ Catherine Durandin în filmul documentar *Roumanie, une révolution dans l'oeil des médias*, min. 22 sec 23, producător Antonio Wagner, comentator Michel Elias, Production: Histoire, INA, online <https://vimeo.com/367060670> accesat pe 10 ianuarie 2021.

²⁵⁸ Bianca Marina Mitu, *op. cit.*, p. 61.

„totul a fost live”²⁵⁹. Declarațiile lui Paul Șoloc, ulterior director al Direcției Știri (1993 – 1997) trebuie analizate din perspectiva unei surse secundare. „În dupăamiaza zilei de 22 decembrie, potrivit propriilor mărturii, el a făcut un herpes grav, febră foarte mare și a fost trimis acasă de o doctoriță din studioul 4. L-a însoțit colegul de redacție Iosif Lazăr. A revenit după Anul Nou, când a realizat un reportaj documentar despre fostul ministru al apărării, Vasile Milea”²⁶⁰.

La modul general, pentru a scoate în evidență o particularitate a unei mișcări revoluționare în raport cu celelalte, se poate spune că revoluția română a fost transmisă în direct, dar la o atentă încadrare a sa în spațiu și în timp această caracteristică nu se susține în totalitate. Mișcarea anti-regim începe la Timișoara în ziua de 16 decembrie 1989, dar nici Agerpres-ul, care era producătorul și distribuitorul știrilor oficiale, și nici TvR nu au transmis vreo informație despre ce se întâmpla cu adevărat la Timișoara. Neagu Udroiul a descris mecanismul deciziilor de difuzare din zilele acelea de confuzie editorială: „Directorul general și adjunctul său mi-au spus ce se întâmplase. Primul dintre ei a zis că nu poate pleca din funcție decât dacă i se comunică de sus, de acolo de unde fusese și numit. Important de reținut pentru că în următoarele două-trei zile filtrul, nu neapărat cenzura, dar avizul pentru public trecea prin el, el singur, din câte am aflat, care, nemaiaivând pe cine să-ntrebe, nici să se consulte... Cei de la *Scânteia* s-au întâlnit pe la prânz, înainte de a pleca elicopterul și cei din conducere au hotărât să

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Relatare Nicolae Melinescu.

meargă toți redactorii și fotoreporterii în oraș să noteze ce văd și să vină încoace și să vedem ce facem cu materialul. În felul acesta, câteva zile directorul general, Alexandru Ionescu a mers pe propria lui judecată, altfel foarte greu de ținut în mână. El fusese membru al Comitetului Central, în MAN și avea zeci de ani de muncă politică de presă: redactor șef la *Viața studentească*, redactor șef adjunct la *Scânteia tineretului*, redactor șef la *Scânteia*”, fost Director general la Radioteleviziune. Alexandru Ionescu a apreciat atunci, și numai el! Nu se trecea de el cu lucrurile care ne priveau direct din dorința de a obține credibilitate, adică instituția rămâne instituție, indiferent cine o comandă”²⁶¹.

Ilustrativă pentru modul de circulare a informațiilor sensibile este experiența jurnalistului Dinu Doru Glăvan, corespondent din Reșița al postului național de radio. Deși „citadela oțelului” se află la numai 97 de kilometri de Timișoara, oamenii locului au fost ținuți oficial în izolare comunicațională. „Semnale particulare n-aș putea spune că am avut. Doar ce s-a știut neoficial. Am aflat și de la Budapesta, și de la Belgrad, care au lansat niște semne de întrebare. Se întrebau ce se întâmplă cu colegii mei de la Casa de Presă și Editură Libertatea, din Pančevo, înființată din 1947. Probabil că ei au deținut alte informații dinspre Europa. Primele semnale le-am primit fiind acolo, aproape de Timișoara, de la timișoreni, chiar în ziua în care au manifestat în fața Comitetului Județean de partid, pe 16 decembrie, când primul secretar Bălan și un om important al Securității, Matei, au chemat o mașină de pompieri să

²⁶¹ Interviu de Nicolae Melinescu, 18 iulie 2019.

împrăștie mulțimea; mașina a luat foc și s-a iscat vacarmul acolo, cu un grup imens”²⁶².

Este evident faptul că revoluția în totalitatea ei nu a fost o *transmisiune live*, ci doar un moment foarte important al procesului revoluționar: preluarea puterii de către un grup autoasumat al Salvării Naționale având-ul în fruntea sa pe Ion Iliescu. *Live* a fost apoi întreg procesul de *legitimare* a noii puteri și de *deligitimare* și demonizare a cuplului Ceaușescu. Profesorul Francois Jost de la Universitatea Sorbonne Nouvelle Paris 3, aprecia într-un interviu acordat în 2015 că: „Revoluția Română nu a fost live, nici nu s-a petrecut în direct. Mulți istorici și profesori universitari sunt surprinși când le spun că nu a fost o revoluție live așa cum am crezut toți atunci, dar asta este realitatea. Se vede clar în unele știri transmise de Televiziunea Română către televiziunile franceze că au existat părți montate. Chiar dacă în colțul din stânga al imaginii apare cuvântul live, dacă privești cu atenție, adesea poți observa cum se schimbă cadrul [prin tăietură electronică, n.n.], iar asta nu se poate întâmpla într-o transmisiune în direct.”²⁶³ Există o jumătate de adevăr în remarcă profesorului care, probabil, nu a avut niciodată practică de studio într-o emisiune în direct. Eticheta *live* marchează faptul că emisiunea în ansamblu este în direct și nu este pre-înregistrată. De dragul argumentului, sigur că o asenea confuzie trece neobservată de cei din afara corpului editorial și tehnic. Aprecierile făcute de profesorul francez aveau la bază cercetări anterioare, deoarece, cu aproape un deceniu înainte, într-un

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Bianca Marina Mitu, *op. cit.*, p. 62.

studiu publicat în vara anului 2007 în revista *Semen*²⁶⁴, el își exprima temeinice îndoieli privind transmisiunea live a revoluției române rezultate din studiul tehnic al cadenței imaginilor.²⁶⁵ Pornind de la analiza modului cum s-au transmis în direct unele evenimente de la București el atrage atenția asupra faptului că privitorul trebuie să fie precaut atunci când vede pe ecran înscrisul *live*. Potrivit profesorului François Jost „eticheta *live* din colțul imaginii prescrie o credință în autenticitatea imaginilor. Cu toate acestea, ar trebui să aliniez recepția cu obiectivele expeditorului, care sunt aici pentru a întări această credință? Cu alte cuvinte, ar trebui să acceptăm modelul «contractului» pentru a descrie relația comunicațională dintre expeditor și receptor? Din nou, răspunsul este nu! Acest exemplu relevă un caz tipic de minciună. De aici concluzia că etichetarea generică este doar o «promisiune pragmatică» pe care privitorul ar fi greșit să o înțeleagă întotdeauna la propriu»²⁶⁶.

Interesant este că momentul preluării puterii de grupul format în jurul lui Ion Iliescu nu a fost transmis în direct de Radio, care era la acea dată parte a Radioteleviziunii de stat. Ioan Scurtu arată că în 22 decembrie 1989 în jurul prânzului „Radioul a devenit un instrument al revoluției. Au vorbit Mircea Munteanu, Alexandru Mironov, Carol Mălinescu, Viorel Popescu și alți lucrători din această instituție, precum și Ana Blandiana,

²⁶⁴ François Jost, *Ruptures et retournements de la sémiologie des médias à l'ère de la communication*, în *Semen* [En ligne], 23 | 2007, mis en ligne le 22 août 2007, consulté le 11 mars 2021. URL: <http://journals.openedition.org/semen/5091>

²⁶⁵ Ibidem, pp. 7-8.

²⁶⁶ Ibidem, p. 9.

Mircea Ciobanu, Alexandru Arșinel etc. Din inițiativa lui Sorin Helmis au fost unificate toate programele de radio pe România Actualități, iar studiourile teritoriale din Cluj, Iași, Timișoara, Tg. Mureș, Craiova și-au reluat activitatea, transmițând evenimentele din zona respectivă. Coordonatorul emisiunilor era Gheorghe Gherasim. Așa a început transmiterea revoluției în direct”.²⁶⁷ Acest fapt destructurează eșafodajul ideatic al celor care susțin existența unui plan bine stabilit dinainte privind nu numai ziua, ci și ora la care trebuia să fie transmisă la Televiziune preluarea puterii. A circulat în presa postdecembristă legenda, niciodată demonstrată, a unei file dintr-o agendă aparținând lui Ion Iliescu găsite într-o sală de la etajul 11 al Televiziunii, unde noii lideri ai țării, în frunte cu Ion Iliescu, tocmai ținuseră o ședință pe care acesta și-ar fi notat programul din ziua de 22 decembrie 1989, iar la ora 15:30 era notat «Ora 15:30 – mers la Televiziune»²⁶⁸. De ce nu și-ar fi trecut în plan să li se adreseze concomitent la acea oră cetățenilor și prin radio, știut fiind faptul că numărul posesorilor de aparate de radio era mai mare decât al celor care aveau un televizor?

Despre modul în care televiziunea centrală a influențat activitatea posturilor de radio locale și a transmis starea de spirit revoluționară, dar și cum era percepută în teritoriu, jurnalistul Doru Dinu Glăvan își amintea peste ani: „Starea de spirit din teritoriu, inclusiv a ziariștilor, a fost influențată de imaginile difuzate fără oprire de Televiziune.

²⁶⁷ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 235.

²⁶⁸ A se vedea, Cristian Delcea, *Iliescu avea Revoluția trecută în agendă* în **Adevărul.ro**, 17 noiembrie 2011, online https://adevarul.ro/news/societate/iliescu-revolutia-trecuta-agenda-1_50ad574e7c-42d5a663934ee2/index.html; accesat pe 20 octombrie 2020.

În câteva ore s-a produs o schimbare extraordinară. De la marșul lui Dinescu și al lui Caramitru spre Studioul 4, până la prezența lor în platou și toată înghesuiala, zile și nopți în șir, în care toată lumea își dădea cu părerea, conceptul de serviciu public de televiziune s-a apropiat nu numai de un statut profesionalizat, ci și de un spectacol cu actori efemeri și scenarii improvizate²⁶⁹.

În orice revoluție, pentru a capitaliza imagine și a obține susținere populară în organizarea noilor structuri de putere, delegitimarea vechiului regim este o etapă indispensabilă. Acest fapt se realizează prin forța protestelor sau a altor mișcări care cer prin lozinci și alte tipuri de manifeste plecarea de la putere a unei persoane sau dispariția unui regim politic. Mișcărilor de masă, revoluțiilor, le este specifică o acumulare inflaționistă, exponențială de forțe și energie revoluționară. Referindu-se la modul în care Revoluția franceză a destructurat bazele vechiului regim, Gustave Le Bon arăta: „După critici repetate, vechiul regim nu-și mai putea găsi apărători și s-a prăbușit ca o clădire a cărui temelie fusese distrusă²⁷⁰. Pe măsură ce acțiunea de protest se radicalizează mai întâi la Timișoara și apoi și la București, în după amiaza zilei de 22 decembrie se amplifică denominările cu care este gratulat Ceaușescu. „La început, șefului statului i se spune simplu, «Ceaușescu» pentru ca apoi să se realizeze acumularea: «dictator», «tiran», «reales», «pantofar», «cizmar»; din 18 decembrie devine «criminalul de Scornicești». Din 22 decembrie ironia este liberă: «Ceaușescu, el tiranul, a fugit ca șobolanul!», sau «Cine-i mic și dă din mână ș-are 4 la

²⁶⁹ Interviu de Nicolae Melinescu.

²⁷⁰ Gustave Le Bon, *op. cit.*, p. 78.

română», iar consoarta, academician, este o «analfabetă». O lozincă specifică este «Jos clanul!»²⁷¹. Aceste lozinci și mesaje au fost preluate prin transmisiunile în direct de video-camerele TvR și diseminate în fiecare casă din România unde se putea găsi un receptor tv. În seara de 25 decembrie 1989, societatea română și lumea întregă erau informate de redactorul prezentator al unicului post de televiziune din România că în cadrul unui tribunal excepțional Nicolae și Elena Ceaușescu au fost condamnați la moarte și executați. În acele momente acest anunț nu a putut fi făcut în logica unei știri în care să fie prezentă nepărtinirea jurnalistului. Mesajul trebuia să constituie un moment de maxim impact emoțional în procesul de delegitimare a unui regim de dictatură: „Anticristul a murit în ziua de Crăciun”²⁷², iar modul în care a fost comunicat evenimentul nu a constituit o problemă. Societatea română a primit acest anunț atunci cu satisfacție: „În sfârșit lumea se simțea ușurată, eliberată și puțini au fost cei care nu s-au bucurat”²⁷³.

Limbajul prin care se deligitima o putere pe care nu o mai dorea nimeni părea a fi acela care se încadra în limitele normalității specifice unei situații revoluționare. Pentru oamenii acelor zile nu era foarte important cine se afla cu adevărat în spatele imaginilor deoarece ele „exprimau

²⁷¹ A se vedea pe larg, Florin Abraham, *Semantica lozincilor Revoluției române din decembrie 1989*, în **Buletinul Cercurilor Științifice Studentești Arheologie-Istorie**, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, nr.4, 1998, pp. 187-190.

²⁷² Lavinea Betea, *Procesul Ceaușescu: moartea ultimului «revoluționar de profesie» din Europa*, în **Studia Politica: Romanian Political Science Review**, 5(2), 2005, p. 407 on line <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56286-7> accesat pe 11 martie 2021.

²⁷³ Ibidem, p. 406.

încrederea fermă în rolul central al media și a contribuit la generarea unui sentiment de comuniune în rândul publicului românesc prin aceea că acesta avea un dușman comun (Ceaușescu) și o cauză comună (să scape de el și să cunoască un nou început)²⁷⁴.

TvR, ca instituție media prin care cel care deținea puterea putea să comunice cu țara, era văzută ca un factor decisiv de toate părțile aflate în competiție pentru preluarea puterii. Din această perspectivă, a devenit o arenă de confruntare, în sensul concret al acțiunilor de luptă, dar și în sensul unei sfere publice a comunicării. Video-jurnalistul sau jurnalistul de televiziune era chemat să vorbească în numele publicului și nu al unui partid ca să pună în circulație ceea ce doreau românii să se întâmple, și să sancționeze autoritatea în cazul ignorării așteptărilor lor. Era în acele momente extrem de important să te găsești în interiorul și nu în exteriorul acestei sfere. Din această perspectivă, în cercetările și analizele care s-au întreprins până acum s-au conturat două curente de opinii distincte. Unul privește rolul de catalizator, de agent în combustia zilelor în care s-a produs răsturnarea de la putere a familiei dictatoriale, iar celălalt, ce pare a fi dominant, că TvR a fost vectorul de manipulare a opiniei publice pentru a cosmetiza și legitima o lovitură de stat a nomenclurii ceușiste din plan secund sau marginalizate de fostul dictator. Din această perspectivă, explica Adrian Marino, „Interesul major manifestat de clasa politică față de TvR în perioada post-decembristă, dar și în următorii ani, se explică prin faptul că Televiziunea Română putea

²⁷⁴ Urban Larssen, *Call for Protection. Situating Journalists in Post-Cold War Romania in a Global Media Development Discourse*, în *Acta Universitatis Stockholmiensis*, Stockholm, 2010 p. 57.

fi folosită, în primul rând, ca o redutabilă și, într-un sens, absolută armă politică, un instrument foarte eficace de propagandă²⁷⁵.

Curentul de opinie care consideră că TvR a jucat un rol hotărâtor în manipularea societății s-a cristalizat în timp, dar ca fenomen a apărut chiar în desfășurarea evenimentelor. Încă din acele zile s-a putut auzi „Televizorul m-a mințit”. Era strigătul de indignare al jurnalistului Guy Sitbon, de la cotidianul *Le Nouvel Observateur*, după sosirea sa la București la sfârșitul lunii decembrie 1989²⁷⁶. Acesta a constatat că prin comentariile și prin imaginile live transmise, TvR le-a livrat televiziunilor din Franța o versiune care nu corespundea informațiilor sale obținute la fața locului în ceea ce privește acțiunile armatei și ale poliției secrete din zilele respective.²⁷⁷ Erau printre primele comentarii ale unui jurnalist care pune sub semnul întrebării unele informații transmise în *direct* în revoluția română. Această opinie a fost larg acceptată apoi în zilele și lunile următoare în societatea română post-decembrie 1989. Expresia „Ați mințit poporul cu televizorul” a făcut o carieră nebănuită de lungă atât în presă cât și ca lozincă în manifestările de stradă.²⁷⁸ În momentul în care a devenit

²⁷⁵ Adrian Marino, *Televiziunea oficială*, **Cotidianul**, 5 mai, 1995.

²⁷⁶ Guy Sitbon, « La télé m'a menti », in *Le Nouvel Observateur*, 11 au 17 janvier 1990, citat de Armand Mattelart, Michèle Mattelart, *Des nouveaux usages des médias en temps de crise* în **Communication. Information Médias Théories**, vol. 14, no.1, printemps 1993, p. 165.

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ *Ați mințit poporul cu televizorul”. Cum a influențat manipularea Revoluția din decembrie 1989*, în **MediaStandard.ro**, online <https://mediastandard.ro/ati-mintit-poporul-cu-televizorul-cum-a-influentat-manipularea-revolutia-din-decembrie-1989/> accesat 10 decembrie 2020.

slogan pentru mișcările de stradă, expresia a fost susținută frenetic de presa scrisă care se simțea amenințată prin pierderea cititorilor și a credibilității. În plus, ziarele se aflau în inferioritate, inclusiv în cursa cu timpul, atât radio cât și televiziunea apelând tot mai îndrăzneț la relatările în direct. „Lumea cotidienei a menținut un interes morbid față de televiziune și față de știrile de televiziune, și a dezvoltat o relație între ură și iubire, care le-a permis editorilor și redactorilor de scandal să mânjească totul în coloanele primei pagini. În paralel, în interiorul aceleiași ediții, redactorii ziarelor dedicau coloane întregi recenziilor de emisiuni și interviuri cu personalități din televiziune, pentru că asta sporea tirajul. Deși unii gazetari care scriau despre știrile de televiziune au dovedit o lipsă îngrijorătoare de înțelegere a subiectului, mulți dintre ei sunt cel puțin suficient de parșivi ca să-și dea seama că știrile de televiziune sunt adevăratele știri”²⁷⁹. Ca șef al Departamentului de pregătire jurnalistică al BBC timp de 25 de ani, Ivor Yorke vorbește din interiorul industriei video-media și aparentul său enunț categoric poate să pară nedrept doar la o citire superficială. Același enunț explică prin rigoare și atacurile insistente venite din partea publicațiilor românești în zilele în care Televiziunea Română și-a dovedit capacitatea de a fi efectiv în slujba publicului său, iar acesta, la rândul său, își prezenta o nouă postură eliberată de clișee lozincarde, încurajată de schimbarea de regim.

Se impune o precizare: un post de emisie de televiziune este doar un mijloc sau medium, un suport prin care o persoană – grup transmite o informație la ținta formată dintr-o comunitate umană, care se află în fața

²⁷⁹ Ivor Yorke, *The Technique of Television News*, op. cit., p. 7.

unui receptor de televiziune/televizor. Persoana, grupul, organizația sau instituția care transmite informația o împachetează în așa fel încât aceasta să conducă în rândul privitorilor consumatori atitudinile și comportamentele dorite, televiziunea (cu mloacele sale de emisie și recepție) nu are nicio vină și niciun merit.²⁸⁰ Discuția se poate dezvolta doar în ceea ce privește capacitatea și limitele pe care orice medium, deci și televiziunea, le are în ceea ce privește controlul veridicității informației în timpul unor crize politice și sociale cum sunt revoluțiile. Referindu-se la acest aspect, profesorul Mihai Coman constată că odată lansate în eter – „flux într-un singur pas” («one step flow») – mesajele ajung direct la destinatar, nefiltrate de vreun factor social (individ, grup, organizații etc.) sau cultural (tradiții, sisteme simbolice, concepție despre lume). Când mesajul ajunge la receptor se declanșează o reacție uniformă, la fel cum un stimul extern declanșează în corpul omenesc reacții senzoriale spontane²⁸¹. Această teorie denumită în literatura de specialitate teoria *glonțului magic* pare să fi funcționat foarte bine începând cu după amiaza zilei de 22 decembrie 1989.

În lunile următoare întrebările s-au amplificat, speculațiile privind un scenariu bine construit de unele servicii secrete – KGB, CIA, MI6, DGSE, BND etc., – în special ale celor două mari puteri care îngropaseră cu doar câteva zile „secură războiului rece” în Malta²⁸² utilizând televiziunea

²⁸⁰ Tudor Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. 1. București: Editura Lumina Lex, 2009, p. 180.

²⁸¹ Mihai Coman, *op. cit.* p.87.

²⁸² Dominique Dhombres, *Télévision: La CIA et le KGB ont-ils mis en scène la révolution roumaine?* în **Le Monde**, 26 février 2004 <https://www.lemonde.fr/une-abonnes/article/2004/02/26/>

ca vector nu au lipsit, iar răspunsurile nu au avut darul să convingă pe toată lumea. Peste toate acestea se ridica o întrebare care atingea însăși esența *fenomenului revoluție* apărut în zilele lui decembrie 1989. Au fost marionete miile de români care l-au huiduit pe Ceaușescu aflat în balconul CC al PCR și i-au grăbit prăbușirea? Televiziunea Română încă nu intrase în „jocul de rol” stabilit de forțele care au generat „diversiunea teoretică”/lupta cu teroriștii cu o dinamică pe continuumul acțiune și contraacțiune greu de sintetizat chiar și după trei decenii.

Primele știri despre evenimente după plecarea cuplului dictatorial nu indicau o desfășurare în paradigmă conflictuală²⁸³, iar unul dintre viitorii lideri marcanți ai noii puteri, Gelu Voican Voiculescu făcea în aceste prime momente un apel pentru „preluarea puterii în liniște, fără răfuială”²⁸⁴. Nu este clar când și cine din Televiziune a deținut informația că forțele fidele fostului regim vor trece la acțiuni de reprimare a celor care doreau să preia conducerea în stat și vor face apel la apărarea instituției deoarece, potrivit informațiilor de care dispunem până în prezent, doar la câteva minute după decolarea elicopterului de pe acoperișul CC, în jurul orei 13:00, șefii principalelor structuri militare și a celor de informații căzuseră de acord să se alătore grupului format în jurul lui Ion Iliescu.²⁸⁵ Deși TvR avea propriul său

television-la-cia-et-le-kgb-ont-ils-mis-en-scene-la-revolution-roumaine_354534_3207.html accesat pe 19 ianuarie 2021.

²⁸³ 22 – 23 decembrie 1989 in TvR – comunicate, organizari, online <https://www.youtube.com/watch?v=X55vI-g0iHw> accesat pe 19 ianuarie 2021.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ A se vedea, Viorel Domenico, *Revoluția în ghips*, Editura Adevărul Holding, București, 2011, pp. 211-214; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România. Revoluția din decembrie 1989, o tragedie*

dispozitiv de apărare format din militari din trupele de securitate, la ora 14:15 generalul Victor Atanasie Stănculescu le ordona unor subunități de infanterie și parașutiști să se deplaseze la TvR, unde s-a realizat un dispozitiv de apărare sub comanda locotenent-colonelului Ilie Oană, format din 51 de cadre, 330 de militari în termen, 2 tancuri și 17 TAB-uri²⁸⁶. Confruntările din jurul instituției, indiferent dacă au avut caracter diversionist sau au fost o reală confruntare între forțele pro și contra revoluție, s-au soldat cu morți și răniți. Despre aceste evenimente s-a scris mult²⁸⁷ însă fără ca autorii să ajungă la concluzii care să contureze o imagine acceptată în istoriografie și opinia publică, deoarece cercetarea și analiza evenimentelor s-au făcut fie din perspectiva adevărului juridic, fie din cea a partizanatului politic.

În cele trei decenii scurse de la evenimente, adevărul a tot fost torsionat, în funcție de cum i-a convenit, la un moment dat, formațiunii politice aflate la putere și s-a

românească, vol.IV, partea a I-a, Editura RAO, București, 2004; Colonel Gheorghe Rațiu, *Raze de lumină pe cărări întunecate*, Editura Paco, București, 1996, pp. 204-205; Constantin Corneanu, *op. cit.*, pp. 644-654.

²⁸⁶ Marius Mioc, *Rechizitoriul în procesul revoluției (7). Principalele evenimente desfășurate în intervalul orar 12:06 -16:00 din data de 22 decembrie 1989*, în **Blogul lui Marius Mioc despre revoluția din 1989 și ceea ce a urmat**, 27 septembrie 2019, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2019/09/27/rechizitoriul-in-procesul-revolutiei-7-principalele-evenimente-desfasurate-in-intervalul-orar-1206-1600-din-data-de-22-decembrie-1989/> accesat pe 10 decembrie 2020.

²⁸⁷ A se vedea, Andrei Ursu, Mădălin Hodor, Roland O. Thomasson, *Trăgători și mistificatori. Contrarevoluția Securității în decembrie 1989*, editura Polirom, Iași, 2019; Mihai Tatulici, *op. cit.*; Documentar, *Dumitru Iuga: Cu fata la perete. Diversiunea „teroristii” si dispozitivul de aparare la TvR in decembrie 1989*, în **Ziaristi Online**, <http://www.ziaristionline.ro/2010/12/23/dumitru-iuga-cu-fata-la-perete-diversiunea-teroristii-si-dispozitivul-de-aparare-la-tvr-in-decembrie-1989/> accesat pe 10 decembrie 2020.

promovat mai intens mai ales în perioada alegerilor²⁸⁸. De aceea nu este surprinzător faptul că chiar și pentru un doritor din afara țării de a cunoaște în mod obiectiv evenimentele, el ajunge rapid la concluzia că România rămâne intens ancorată într-un conflict provocat de trecutul său apropiat și continuă să fie condiționată de el, chiar dacă nu aceasta este prima impresie pe care o are un vizitator. Până la urmă, România este o țară care s-a deplasat continuu, cu scop declarat spre esența europeană.²⁸⁹

Televiziunea capătă rol ambivalent de instituție care informează, și de „teatru” de operațiuni în lupta pentru putere, odată cu intrarea în rol a unor personaje care vor începe să ordone armatei prin canale publice, lucru bizar și pentru un civil cu puține cunoștințe din domeniul militar. În după amiaza zilei de 22 decembrie 1989 la ora 14:25 și-a făcut apariția în studioul 4 al Televiziunii generalul Nicolae Militaru, dizident anticeaușit, dar și cunoscut agent al serviciilor secrete sovietice. El li se va adresa românilor, dar și cu un apel la generali ai armatei aflați în funcție „să oprească măcelul”²⁹⁰ deși în acel moment nu exista un asemenea eveniment. După aproximativ 10 minute, își face apariția și Ion Iliescu în studioul 4. La rândul lui, și el va transmite țării un mesaj devenit ulterior subiect de analiză și interpretare în cheie nu atât de cercetare istorică pentru a se releva adevărul, ci mai ales din perspectiva bătăliei pentru legitimare – delegitimare a puterii politice. De reținut pentru populație anunțul că în

²⁸⁸ A se vedea și Constantin Hlihor, *Evenimentele din decembrie 1989. Adevărul între rigoare academică, partizanat politic și meandrele justiției*, în *Revista Punctul critic* nr. 4 (30) 2019, pp. 75-105.

²⁸⁹ Paul Hockenos, *op. cit.*, in loc.cit.

²⁹⁰ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 172.

jurul orei 18:00 îi va fi anunțată conducerea țării mulțimii chemate în fața CC al PCR. Era, de fapt, un exercițiu de legitimare a viitoarelor structuri provizorii de putere, un nou guvern și un nou organism politic, ce înlocuiau vechile structuri de putere ale statului socialist. La ora 15:30, întors de la Timișoara, sosește la Televiziune în studioul 4 Generalul Ștefan Gușă alăturându-se persoanelor care erau deja prezente.²⁹¹ Acesta va face o scurtă informare în legătură cu evenimentele de la Timișoara și va transmite ordine și dispoziții tuturor unităților militare „să intre în cazarmă”²⁹². Este momentul în care începe episodul dramatic al dezinformării prin bilețele aduse de oameni din Televiziune și apoi citite direct prin intermendiul video-camerelor. Faptul că aceste „știri”, de fapt informații false, erau transmise în prezența generalului Gușă le mărea credibilitatea în rândul telespectatorilor.

Imaginea generalului Ștefan Gușă va fi folosită de cei care au organizat diversiunea, pentru că acesta nu a reacționat la auzirea declarațiilor celor din jur. Această atitudine a creat confuzie în rândul armatei și derută la conducerea unităților și a subunităților. Teodor Brateș primește primul un bilețel prin care anunța că este nevoie de sânge la un spital din Hunedoara. Generalul Gușă ordonă prin televiziune să plece un elicopter acolo! La câteva zeci de secunde intervine Teodor Brateș cu un al doilea bilețel prin care anunță că din sediul miliției din Sibiu se trage cu armament greu, cu mitraliere²⁹³. De la cine a primit Teodor Brateș acele bilețele? Retrospectiv, Paul Șoloc își amintea

²⁹¹ Ștefan Gușă, *Declarație la TvR...* online <https://www.youtube.com/watch?v=FLBinwiZi-8> accesat pe 19 ianuarie 2021.

²⁹² Ibidem. A se vedea și Alesandru Dușu, op. cit., p. 177.

²⁹³ Ibidem.

că asemenea notițe au fost aduse și de Lucia Hosu Longin. Ele nu s-au confundat cu știrile de pe teleimprimatorul Agerpres aduse din redacție de către unul dintre redactorii Actualităților, rămas în camera telexurilor de la etajul 2 al blocului turn²⁹⁴. Este posibil ca Teodor Brateș să nu cunoască faptul că miliția nu avea în dotarea sa „armament greu”, dar era imposibil ca acest fapt să nu fie cunoscut de generalul Ștefan Gușe. Evenimentele aveau să crească în intensitate la Sibiu, după lăsarea întunericului. Reacția Șefului Marelui Stat Major este greu de înțeles și după trei decenii. Și în Capitală primele rafale au fost trase, inclusiv în zona Televiziunii, tot după lăsarea întunericului „în jurul orei 18:00, ca după un scenariu bine regizat, elemente diversioniste deschid focul în principalele puncte din Capitală”²⁹⁵. Interesant este că odată cu înserarea, în ziua de 22 decembrie 1989 a apărut în redacția de Actualități o echipă de televiziune de la o agenție britanică de știri filate, la care TvR era abonată, cu puțin timp înainte să înceapă schimburile de focuri îndreptate spre corpul de studouri și spre turnul redacțional. Întrebat cum de a ajuns exact în acel moment dramatic, corespondentul britanic a explicat că se afla în București ca să facă un reportaj despre echipa de rugby a României, și când s-au manifestat primele semne ale schimbării de regim a primit ordin din centrală să urmărească și să filmeze evenimentele²⁹⁶. Explicația pare conformă cu realitatea la o primă privire, dar cei din interiorul jurnalisticii de televiziune cunosc diferența categorică dintre pregătirea unei echipe pentru e^venimente (dramatice) în desfășurare și cea a unei echipe

²⁹⁴ Relatare Nicolae Melinescu

²⁹⁵ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 178.

²⁹⁶ Relatare Nicolae Melinescu.

care realizează un bio-portret video, sau *feature* despre o formațiune sportivă. Coincidența în timp pune, și ea, sub semnul dubiului explicația corespondentului britanic.

Ceea ce nu se vedea pe micul ecran era fundalul manevrelor unde se desfășura o lupta crâncenă în mai multe locații din București pentru preluarea puterii. În sediul CC se alcătua un „guvern revoluționar” în frunte cu Ilie Verdeț în care erau chemați a fi parte unele persoane foarte cunoscute în opinia publică, dar și reprezentanți ai societății aflați întâmplător sau nu în sediu: militari, muncitori – cum a fost cel a lui Dincă Dumitru, devenit ulterior foarte cunoscut pentru opoziția sa față de Ion Iliescu, și grupul câștigător în disputa pentru putere –, tineri. Printre numele foarte populare se aflau cel al lui Mircea Diaconu și al lui Ernest Maftei etc²⁹⁷. În acest timp și la sediul Televiziunii se construia un alt guvern revoluționar în jurul lui Ion Iliescu, Petre Roman, Ion Caramitru, Mircea Dinescu și alții. Cineva dintre cei care se organizau în sediul CC a sesizat că nu aveau un mijloc de comunicare cu țara și a făcut apel la...Televiziune. Pe una dintre înregistrările realizate în acel moment cu o video-cameră de amatori se poate auzi vocea unui bărbat: „Ați vorbit cu Televiziunea? A plecat generalul Voinea de acolo?” Un altul răspunde: „Cu Televiziunea s-a vorbit”.²⁹⁸ Interesant că și în acest centru în care se preconiza

²⁹⁷ Arhiva Andrei Păunescu, 22-23 decembrie 1989 • *Necenzurat* (minutaje și participanți) • CC al PCR, online https://www.youtube.com/watch?v=m16uy0TGJg4&list=RDm16uy0TGJg4&start_radio=1&t=55 accesat pe 19 ianuarie 2021.

²⁹⁸ *Ilie Verdeț în 22 decembrie 1989 (video)*, publicat pe Blogul lui Marius Mioc, 21 decembrie 2012, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2012/12/21/ilie-verdet-in-22-decembrie-1989/> accesat pe 19 ianuarie 2021.

guvernul revoluționar se poate auzi foarte distinct vocea unui bărbat care transmitea acelaș mesaj care se difuza la televiziune: Bărbat: „Și la ora actuală se trage în popor! Și la ora actuală!”²⁹⁹. În cadrul filmării apare la un moment dat generalul Iulian Vlad care vorbea la un telefon și le lăsa impresia celor prezenți că armata luptă cu revoluționarii: „Deci unitățile armatei luptă? Unitățile armatei luptă, tancuri și ce? Pofitim? Nu te aud, te rog repetă. Te rog să repeți. Da. Măi frate dragă, măi am dat ordin să nu se tragă nici măcar foc de avertisment”³⁰⁰. Această informație aruncată celor prezenți în sediul CC al PCR era dată de generalul Iulian Vlad cam în același timp în care șeful M.St.M. generalul Ștefan Gușe preciza că militarii din toate unitățile din țară se află în cazărmi sau în drum spre cazarmă! Spusele lui Iulian Vlad sunt continuate de cele ale procurorului militar Dan Voinea care „ii transmitea” prin telefon comandantului Școlii militare de ofițeri din Sibiu: „Procuror Dan Voinea, la telefon: Tov. Dragomir? N-aveți nici un drept să trageți în oamenii nevinovați. Tovarășul locotenent-colonel Dragomir. Ați ...primit un ordin să încetați focul. Aici în București se știe, se cunoaște că dumneavoastră trageți în oameni. Veți fi puși sub acuzare! Sunt maiorul Voinea de la procuratura militară. Intrați în cazarmă cu trupele, nu trageți în oamenii nevinovați. M-ați înțeles?”³⁰¹. Istoricul militar Florin Șperlea, martor ocular al evenimentelor de la Sibiu din ziua de 22 decembrie 1989, afirmă că locotenent colonelul Aurel Dragomir „s-a suit pe un TAB, și le-a cerut demonstranților să-și continue protestul fără violență, pașnic, atrăgând atenția

²⁹⁹ Ibidem.

³⁰⁰ Ibidem.

³⁰¹ Ibidem.

asupra necesității respectării consemnelor pe care le au de îndeplinit militarii înarmați aflați în serviciul de pază al unei unități militare, departe de a spori tensiunea, (...) și a calmat, pentru o vreme, spiritele. Mulțimea a scandat «Armata e cu noi» și «Jos Ceaușescu»³⁰². Evenimentele care au urmat în Sibiu au fost dramatice, soldate cu morți și răniți, dar nu au fost rezultatul unei acțiuni desfășurate după un scenariu predeterminat, ci de haosul generat de panică și de existența unor arme căzute în mâinile unor civili care au sporit confuzia generală. În perimetrul marcat de clădirile Inspectoratului M.I și Școala Militară „Nicolae Bălcescu”, au fost ucise 49 de persoane, iar 47 au fost rănite (27 de morți și 4 răniți fiind cadre ale Ministerului de Interne, un mort și 7 răniți cadre ale M.Ap.N., iar 21 de morți și 36 de răniți au fost civili), acestea reprezentând 61 la sută din totalul victimelor înregistrare în municipiul Sibiu în perioada 22 – 30 decembrie 1989³⁰³. „În mod misterios, celor doi redactori din cabina de montaj-transfer imagine și a editorului video cu care lucrau, le-a ajuns târziu în noaptea de 24 decembrie o video-casetă VHS cu o relatare de aproximativ patruzeci de minute cu imagini comentate direct pe teren despre ceea ce se presupunea că se întâmpla la Sibiu. Din aceste relatări «cu sufletul la gură» prezentate cu abilitate și calități comunicabile remarcabile și convingătoare (voce, frazare, suspens, tonalitate) a fost pregătit în TvR un reportaj de aproximativ patru minute, difuzat de mai multe ori în următoarele două zile. În noaptea de 27 decembrie caseta originală a

³⁰² Florin Șperlea, „Decembrie 1989, în Sibiu. «Vom muri și vom fi liberi!»”, în *Observatorul militar*, online <http://presamil.ro/decembrie-1989-sibiu-vom-muri-si-vom-fi-liberi/> accesat pe 24 februarie 2021.

³⁰³ Ibidem.

dispărut la fel de misterios cum apăruse, în timp ce cei doi redactori și editorul video dormeau pe cutiile benzilor MGS, așezate pe podeaua cabinei de montaj”³⁰⁴.

Ruxandra Cesereanu ne oferă o posibilă explicație a motivului pentru care atât generalul Iulian Vlad cât și procurorul Dan Voinea fac referire la evenimentele dramatice de la Sibiu în momentul în care ele nu atinseseră cota de maximă intensitate. Rememorând evenimentele din decembrie 1989, ea consideră că, în Sibiu (unde ajunge în seara zilei de 22 decembrie, la soțul ei – Corin Braga, referent literar la Teatrul de Stat din localitate la acea dată), „Era un haos în Sibiu, legat de faptul ca Nicu Ceausescu era prim-secretar acolo. Cred că oriunde ar fi fost Nicu Ceausescu prim-secretar s-ar fi produs haos. Acum se știe că în Sibiu au tras milițieni în militari și s-au ucis unii pe alții, adesea din greșeală. Și au fost execuții sumare, tot din greșeală, fără nicio motivație”³⁰⁵.

Momentul care va consacra spațiul instituțional al TvR ca unul dintre centrele de putere este cel din seara zilei de 22 decembrie 1989, când în jurul orei 18:00, în fața Comitetului Central fusese convocat, prin intermediul TvR, un miting la care urma să se comunice numele viitorilor conducători ai statului, practic al grupului care câștigase bătălia cu cei care întocmiseră lista unui nou guvern condus de Ilie Verdeț. Sergiu Nicolaescu a dovedit că este un excelent regizor și în viața reală nu numai de

³⁰⁴ Relatare Nicolae Melinescu.

³⁰⁵ Ruxandra Cesereanu, *Mi-am descoperit senzualitatea la 30 de ani*. Interviu de Ovidiu Șimonca, în **Observatorul cultural** nr. 352-353, din 21.12.2006, online <https://www.observatorcultural.ro/articol/mi-am-descoperit-senzualitatea-la-30-de-ani-interviu-cu-ruxandra-cesereanu-2/> accesat 19 decembrie 2020.

film și a mutat gruparea Iliescu din sediul CC în cel al TvR sub pretextul că este minată clădirea fostului CC.³⁰⁶ Așa se face că aici va fi redactat documentul programatic cunoscut drept *Proclamația CFSN*, care avea să fie, de fapt, un act cu valoare constituțională, deoarece conținea principii și idei despre constituirea și funcționarea structurilor de stat și administrative, dar și a principalelor domenii ale vieții economice, sociale și cultural-spirituale. Acest document programatic a fost citit de noul lider emanat al evenimentelor revoluționare, Ion Iliescu în fața camerelor de televiziune la ora 23:25³⁰⁷.

În celălalt plan al revoluției, Televiziunea continuă să relateze alternativ în direct din studioul 4 sau din diferitele puncte ale Capitalei despre acțiunile de luptă între forțele revoluționare și cele contrarevoluționare. Televiziunea a consacrat în limbaj simbolic și imagistic noțiuni care vor intra în vocabularul tuturor celor care vor fi interesați de cercetarea și analiza evenimentelor. „Perspectiva asupra prestațiilor jurnalistice din zilele acelea trebuie să țină cont de condițiile tehnologice de atunci, când TvR nu dispunea de mijloace tehnice pentru desfășurarea rapidă a unor puncte de relatare în direct, cu excepția carului de reportaj rămas în Piața Platului din 21 decembrie. Singurele instrumente de comunicare audio erau cele câteva stații de emisie-recepție din dotarea carului de reportaj, dar ele nu au fost folosite niciodată pentru relatare în direct pe post”³⁰⁸.

Noțiunea de „forțe fidele lui Ceaușescu” a apărut în jurul orei 18:50 pe fondul confuziei și al dezordinii de

³⁰⁶ Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 676.

³⁰⁷ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 192.

³⁰⁸ Relatare Nicolae Melinescu.

ordin militar, deoarece în acea după amiază o cantitate mare de arme și muniții a fost distribuită populației civile, ceea ce părea să confere credibilitate zvonului. Din diferite clădiri, la umbra întunericului persoane care nici până astăzi nu au fost identificate au început să deschidă focul în Piața Palatului din București. S-a inoculat astfel în mentalul colectiv ideea unei forțe contrarevoluționare, fidele vechiului regim³⁰⁹. Panica astfel creată în rândul celor prezenți în Piață a fost transmisă în direct pe postul de televiziune pe fondul cererilor făcute de Ion Caramitru ca „trăgătorii să se predea”³¹⁰.

Tot din acest moment apare și senzația de revoluție *live* creată de însuși modul în care se transmit alternativ evenimentele din studiourile aflate în strada Pangrati cu imagini din Piața Palatului unde începuse sarabanda focurilor de armă. În momentul în care carul de reportaj transmitea în direct acțiunile „teroriștilor” în zona Pieței Palatului, Teodor Brateș întrerupe această transmisiune și anunță „vești bune”: „Stimați telespectatori, stimați ascultători. Urmărind aceste momente din Piața Palatului, le însoțim cu vești bune, vești bune din mai multe zone ale țării. Din Maramureș, începând cu Baia Mare, toate întreprinderile, toate instituțiile, sunt în mâna poporului, activitatea se desfășoară normal. O telegramă din Oradea:

³⁰⁹ Lt.col. (r) Cristian Florian Mirea, *Dacă a fost revoluție sau lovitură de stat nu știu*, în Constantin Hlihor, coord., *Evenimentele din Decembrie 1989 prin ochii tinerilor militari de atunci*, Editura IRRD, București, 2019, p. 194-208.

³¹⁰ MINISTERUL PUBLIC PARCHETUL DE PE LÂNGĂ ÎNALTA CURTE DE CASAȚIE ȘI JUSTIȚIE SECȚIA PARCHETELOR MILITARE, *ORDONANȚĂ* .10.2015, p. 383, online https://cmedia.romaniatv.net/other/201510/ordonanta_clasare_09_10_2015_09648300.pdf accesat pe 19 ianuarie 2021.

Situația este în mâinile luptătorilor uniți pentru libertate și democrație, în numele poporului, români, maghiari și de alte naționalități. Reînnoim apelul adresat...³¹¹. Intervenția lui Teodor Brateș este întreruptă brusc și transmisia în direct continuă cu discursul lui Ion Caramitru care se adresa forțelor fidele regimului „Nu mai trageți!”, dar și oamenilor adunați în fața balconului fostului CC să ia „armele celor care le mai au în posesie și aduceți-le aici! Luați armele celor care le mai au în posesie și aduceți-le aici!”³¹². Pare absurd și inexplicabil astăzi apelul lansat de Ion Caramitru oamenilor neînarmați, aflați în Piața Palatului și sub amenințarea celor care începuseră să tragă, să rămână pe loc: „Oameni buni! Suntem aici adunați și vă rugăm să rămâneți. Se formează un guvern pe care trebuie să-l protejați! Vom avea grijă ca în acest guvern să aibă loc toți reprezentanții tuturor claselor sociale: muncitori, țărani, intelectuali, militari, oameni de spirit, oameni care au suferit. Acești oameni trebuie să lucreze! Trebuie să lucreze cu protejare din partea dumneavoastră. Avem nevoie de ordine ca să se poată lucra! Toți ochii Europei și ai lumii sunt asupra noastră! Nu mai trebuie să se-audă gloanțele! Liniștiți-vă, liniștiți-vă! E nevoie de ordine, numai așa vom putea să răzvim. Am îndurat 25 de ani, mai aveți răbdare încă o zi, juma’ de zi, câteva ore! Vă rugăm!”³¹³.

Transmisiunea directă din Piața Palatului se întrerupe, deși evenimentele erau în plină desfășurare pentru ca pe micul ecran să apară din nou Teodor Brateș pentru a comunica alte „evenimente”: „Colegii noștri de la radio ne-au transmis știrea că Radiodifuziunea este în pericol.

³¹¹ Ibidem.

³¹² Ibidem.

³¹³ Ibidem.

Poate elementele criminale vor încerca și la Televiziune. Este absolut necesar să apărăm aceste instituții vitale. Și nu pot fi apărate decât de popor. Așa cum a demonstrat poporul în ziua de astăzi, numai prin voința lui, prin lupta lui, aceste instituții pot fi apărate. Facem apel la dumneavoastră, la toți cetățenii capitalei, să ieșiți în stradă, să apărați instituțiile vitale ale poporului. Să împiedicăm pe criminali să acționeze! Facem din nou apel la armată să acționeze cu toată fermitatea, așa cum generalii și-au luat angajamentul în fața poporului. Mai puține vorbe, fapte! Să fie apărată democrația!³¹⁴.

Interesante sunt amintirile unor jurnaliști care s-au aflat în mijlocul acțiunilor care se desfășurau în dublu plan ar relatărilor televizate din dupăamiaza zilei de 22 decembrie începând cu orele 18:00. Iată cum rememorează unul dintre martorii eveninetelor din Piața Palatului din acea după amiază Viorel Neagoe, seful Carului 3 color al TvR., amplasat chiar în Piața Palatului de unde se transmitea în direct: „(...) În jurul orei 17:30, după ce o rafală a spart un geam la etajul C.C.-ului, ca la un semnal, s-a deschis focul asupra Pieței de la toate geamurile clădirilor care mărginesc piața, mai puțin C.C.-ul. Timp de circa cinci minute s-a tras probabil în sus pentru că, deși mă așteptam ca Piața să se transforme într-o baie de sânge, oamenii au fost lăsați să se împrăștie sau să se ascundă pe sub camioane. După un timp, însă, gloanțele au început să coboare, lovind ici, colo câte un civil, dar tirul era concentrat asupra T.A.B.-urilor (cinci la număr), care erau amplasate în dreptul Direcției a V-a. În momentul

³¹⁴ MINISTERUL PUBLIC, PARCHETUL DE PE LÂNGĂ. ÎNALTA CURTE DE CASAȚIE ȘI JUSTIȚIE, SECȚIA PARCHETELOR MILITARE, p. 384.

când am văzut că focul nu se mai oprește, am rugat, prin stație, să ni se trimită ajutor militar de urgență. Focul a fost continuu timp de 80 minute până când, în sfârșit, în piață au apărut șase tancuri (din U.M. 01060 București- n.n.), care s-au răspândit în evantai în fața carului și au tras cu mitralierele asupra clădirilor din jur. Din acel moment focul din partea opusă a încetat, ca după 20 de minute să se reia cu aceeași intensitate. După mai multe astfel de re-prize, în «Sala ambasadorilor» din Consiliul de Stat a avut loc o explozie, în urma căreia flăcările au izbucnit violent. Am chemat pompierii, tot prin intermediul turnului [de Televiziune] și aceștia au venit în circa zece minute. (...) în următorul interval de timp, cei care trăgeau din Consiliu au început să se urce spre etajele superioare, în final ieșind pe acoperiș circa 10 – 12 inși îmbrăcați în pantaloni negri și cămăși cu mânecă scurtă. Deși au fost somați de mai multe ori – circa 15 minute – să se predea, că li se garantează viața, aceștia continuau să fluture drapele roșii. La un moment dat, unul din ei a luat o mitralieră de pe acoperiș și a început să tragă asupra celor din Piață, care ieșiseră din ascunzători, în momentul următor, însă, o rafală de pe mitraliera unui tanc din fața noastră i-a secerat pe toți (se pare deci că cei în cauză nu aveau voie să se predea vii). Pe doi dintre acești tipi, prinși de către revoluționari în jurul orei 19:00, i-am văzut de la doi metri distanță și arătau a mercenari arabi, după culoare și echipament (au fost duși în C.C., dar nu știu ce s-a întâmplat cu ei)”³¹⁵.

Și iată cum rememorează acele momente din interiorul televiziunii, Sorin Cucera de unde plecau știrile prin care

³¹⁵ *Revoluția Română în direct*, București, 1990, pp. 247-248; *Armata în Revoluția Română din decembrie 1989*.p 236

populația era fie avertizată cu privire la diferite amenințări venite din partea teroriștilor³¹⁶, fie era chemată în ajutorul revoluției în secvențe care alternau cu transmisiunea directă din Piață. Potrivit lui Sorin Cuceraș, știrile care erau transmise către populație prin intermediul Televiziunii erau aprobate/filtrate de un Comitet militar instituit în unul dintre birourile TvR de la etajul 11. „Cel puțin în prima noapte, un asemenea cenzor nu a existat. Redactorul care a făcut legătura între etajul 2, unde se aflau telexurile Agerpres și etajul 11 a primit ordin din partea lui Brateș ca toate știrile venite pe teleimprimatoare să fie văzute de Dan Marțian, instalat în biroul fostului director general. Pentru că acesta avea și alte preocupări, avizarea știrilor a fost abandonată ulterior și decizia de difuzare a fost luată de cei din studioul 4”³¹⁷.

Este greu de precizat dacă acest format de transmisie a TvR a fost gândit anterior sau a rezultat din dinamica evenimentelor, dar și la o sumară analiză se poate observa că relatarea în direct a evenimentelor din locurile fierbinți ale Bucureștiului din după amiaza și seara zilei de 22 decembrie a fost constant întreruptă pentru a se prezenta apelurile care veneau din spațiul social unde existau probleme, dar nu putea fi prezentă Televiziunea, iar informațiile erau încărcate cu semnificații care sporeau tensiunea și emoția. Andreea Măierean a identificat o asemenea schemă în două secvențe din algoritmul după care se desfășura transmisiunea în studioul 4 de îndată

³¹⁶ MINISTERUL PUBLIC PARCETUL DE PE LÂNGĂ. ÎNALTA CURTE DE CASAȚIE ȘI JUSTIȚIE SECȚIA PARCETELOR MILITARE, p. 385.

³¹⁷ Relatare Nicolae Melinescu.

ce era comutată legătura din Piața Palatului³¹⁸. Prima secvență era intervenția moderatorului Teodor Brateș, care le comunică telespectatorilor că jurnaliștii Televiziunii vor spune de acum încolo doar adevărul, iar apoi face anunțul că „avem aici doctori care declară că este nevoie de sânge și de donatori...” În următoarea secvență este introdusă persoana care prezenta nu numai informația pe care o posedea ca fiind sigură, ci o contextualiza cu altele pe care le auzise ca în succesiunea următoare de secvențe ce puteau fi urmărite în acele momente pe ecranele televizoarelor³¹⁹:

„Brateș: *Fraților, vă vorbesc din nou din partea personalului Televiziunii. Vă rog să-i apărați pe cei care, de azi înainte, vă vor spune doar adevărul și numai adevărul, cei care se pun în slujba poporului. Avem aici medici care anunță că este nevoie de sânge, de donatori...*

Petre Popescu: *Poftiți... Acesta este doctorul Popescu de la Spitalul de urgență.*

Medicul: *Fraților, în aceste clipe grele fac un apel către întregul personal medical, doctori, asistente să-i ajute pe cei care au fost împușcați, pe ei care au fost călcați de tancuri. În spitalul nostru există zeci de oameni, unii dintre ei transportați direct la morgă. Am aflat din surse care nu sunt de deplină încredere, că în afară de cei răniți au fost amestecați răniții cu cadavre, persoane rănite cu decedați și transportate la Jilava. Trebuie să le acordăm imediat ajutor acestor eroi naționali.*

Brateș: *Vă mulțumim. Fraților, vă rog să fiți atenți la acest mesaj. Fiecare persoană care poate să-i ajute pe cei în suferință (aplauze)... Vreau să mai spun un singur lucru...*

³¹⁸ Andreea Măierean, *op. cit.*, p. 28.

³¹⁹ Ibidem.

Samuilă: *Vă cerem din tot sufletul, ca să învingem și să păstrăm ceea ce am dobândit deja, lăsați-ne să ne facem datoria...*

Sunetul devine neclar și se pierde. Imaginea este comutată în curtea Televiziunii, dar fără sunet."

Ca rol asumat în evenimentele din decembrie 1989 de a mobiliza populația la acțiuni de stradă pentru succesul revoluției și înlăturarea dictaturii acest format de emisiune poate fi înțeles. Acoperirea mediatică a unei revoluții rareori se poate realiza respectându-se neutralitatea axiologică³²⁰, așa cum s-a putut vedea din modul cum aceasta s-a realizat în mișcările de protest/revoluțiile care au avut loc la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul celui următor. Dar din punct de vedere al credibilității pe viitor a Televiziunii daunele au fost ireparabile. Televiziunea în acele momente înfierbântate în care publicul își căpătase numai de curând accesul la o televiziune „liberă”, și era neobișnuit cu scepticismul consumatorilor uzuali de media, a fost garantul că lucrurile prezentate au avut loc întocmai. Impresia „autenticității” mijlocite de televiziune

³²⁰ A se vedea, Christian Göbel, H. Christoph Steinhardt, *Better coverage, less bias Using social media to measure protest in authoritarian regimes*, online https://www.researchgate.net/publication/332112415_Better_coverage_less_bias_Using_social_media_to_measure_protest_in_authoritarian_regimes; Jakob-Moritz Eberl, Hajo G. Boomgaarden, and Markus Wagner, *One Bias Fits All? Three Types of Media Bias and Their Effects on Party Preferences*, în **Communication Research**, Vol. 44(8), 2017, pp. 1125–1148; Jackie Smith, John McCarthy, Clark McPhail, and Boguslaw Augustin, *From Protest to Agenda-Building: Description Bias in Media Coverage of Protest Events in Washington, D.C.*, în **Social Forces** no.79, 2001, pp. 1397-1423, online <https://core.ac.uk/download/pdf/19523089.pdf> accesat pe 12 ianuarie 2021.

s-a impus „ca de la sine, pe la spatele spectatorilor”.³²¹ Și această încredere s-a consumat repede în spațiul televizual românesc. Și asta pentru că în primele ore de transmisie multe dintre informațiile neverificate (nu mai existau nici sursele și nici timpul pentru o triumfătoare profesională) răspundeau fie așteptărilor publicului, fie temerilor sale fundamentale care-i viza securitatea fizică. Treptat, după 23 decembrie, informațiile au început să fie selectate și în funcție de credibilitatea surselor, ceea ce a redus impactul emoțional. După Crăciun, în atmosfera de sărbătoare, dispoziția publicului s-a modificat, nerăbdarea, nervozitatea provocată de lipsa unor „știri fierbinți” au fost înlocuite de calmul festiv, de spreanța unui an nou mai bun și mai promițător. În interiorul corpului redacțional, a revenit preocuparea pentru informația corectă și utilă pentru public, dar au apărut și numeroase tentative de infectare a auditoriului prin apariția unor personaje din afara spectacolului mediatic care, prin ineditul prezenței lor au marcat primele manifestări ale tiraniei autorității.

Primele luni și poate chiar ani de anocrație în România au arătat ce preț a plătit TvR în ceea ce privește credibilitatea și relația sa cu publicul privitor. Poate și acest aspect l-a determinat pe Jean Baudrillard să afirme că „Rumâni [sic] ne-au păcălit și, voit sau nu, ne-au învățat o lecție bună. Ne-au învățat o lecție despre libertate nu prin dobândirea ei, ci prin ademenirea noastră într-un proces fals de eliberare politică indexată, de fapt, de cererile noastre ale

³²¹ Victor Morozov, *Într-un oraș mic: Revoluția Română, între Videograme dintr-o revoluție și A fost sau n-a fost?* Online http://digital-library.ulbsibiu.ro/xmlui/bitstream/handle/123456789/2338/18_Morozov-Intr-un%20oras%20mic.pdf?sequence=19&isAllowed=y accesat pe 20 ianuarie 2021.

celor din Occident ca ei să fie liberi. Prin pretenția lor de revoluție, ei au executat cu gentilețe ceea ce așteptam noi din partea lor, folosind trucul cu oglinda al conformității, care orbește victimele; noi, cel puțin, am fost orbiți”³²².

³²² Apud, Anthony Gardner, *Revolutionary Mise-en-Scènes: Democracy and the Television Screen*, p. 9, online <http://index-journal.org/media/pages/emaj/issue-5/revolutionary-mise-en-scenes-by-anthony-gardner/1749425324-1602118907/gardner-revolutionary-mis-en-scenes.pdf> accesat pe 20 ianuarie 2021.

CAPITOLUL III

TELEVIZIUNEA ROMÂNĂ ÎN TRANZIȚIA SPRE MODERNITATEA OCCIDENTALĂ. ÎNTRE PARTIZANAT POLITIC ȘI NEUTRALITATE AXIOLOGICĂ ÎN SFERA PUBLICĂ.

După ce euforia generată de victoria revoluției din decembrie 1989 a trecut, noua putere instituită în România a trebuit să așeze societatea pe un drum cunoscut în istoria recentă ca fiind perioada tranziției¹, dar pentru care n-au existat nici modele și nici o experiență anterioară la care cineva să se poată raporta. Termenul de tranziție a fost adoptat cu repeziciune atât de presupușii ei subiecți cât și de observatorii exteriori. O înțelegere mai cuprinzătoare a evenimentelor provocate de schimbarea de regim din România și din alte țări în ultimul deceniu al secolului al XX-lea o oferă anocrația. Conceptul, introdus de F.C. Hills în republicarea traducerii lui Martin Buber, „Drumuri

¹ A se vedea pe larg, Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție la români ...* Florin Abraham, *România de la comunism la capitalism, 1989-2004. Sistemul politic*, București, Editura Tritonic, 2006; Cristian Bocancea, *Meandrele democrației. Tranziția politică la români*, Editura Polirom, Iași, 2002; Dan Chiribucă, *Tranziția post-comunistă și reconstrucția modernității în România*, Editura Dacia/Eikon Cluj-Napoca, 2004.

prin Utopia” (1946), a fost preluat și răspândit pentru că definește sintetic tipul de regim care amestecă o parte din caracteristicile instituționale de limitare sau promovare a proceselor democrartice, regim care încorporează numeroase aranjamente instituționale². Manifestările practice ale anocrației s-au resimțit în viața internațională încă de la începutul procesului de decolonizare după 1960 și au continuat până în zilele noastre. Între timp ea a luat două forme fundamentale. Anocrația ascendentă sau deschisă a marcat o pauză în trecerea de la autocrație la democrație, cum a fost și cazul României. Opusul ei a apărut sub forma anocrației descendente sau închise, în timpul căreia promisiunile de democratizare au fost anulate de decăderea de pe calea democratică și cufundarea, uneori și mai dramatică în formule despotice contemporane, cum a fost situația în Zimbabwe la șapte ani după independență, sau mai recent cazul Turciei în timpul președinției Erdogan³. Pentru țara noastră, anocrația, ca stare politică în care există începuturile structurilor democratice, dar funcționarea lor eate incompletă sau anormală, descrie cuprinzător ceea ce s-a întâmplat în perioada imediat următoare după înlăturarea fostului președinte comunist și a regimului său. Depresurizarea mecanismului politic și social a produs efecte evidente, creșteri calitative pe care numai termenul de tranziție – înțeles și acceptat

² A se vedea, James D. Fearon, David D. Laitin, *Ethnicity, Insurgency, Civil War* în **American Political Science Review**, vol. 97, no. 1, 2003, pp. 75 – 90.

³ Abdolmajid Seifi, Naser Pourhassan, *Post-coup Turkey and the Transition to the Anocratic Government*, în **State Studies**, online https://tssq.atu.ac.ir/article_11639.html?lang=en accesat pe 10 septembrie 2021

doar ca o mutație orizontală – nu le cuprinde semantic și conceptual. La noi, semnele anocratice au apărut imediat după 22 decembrie. Puterea provizoire a fost preluată de o structură fragilă, ezitantă, mai curând anti-ceaușistă decât anti-comunistă, nevalidată prin vot popular. A dispărut parlamentul, așa de hârtie creponată cum fusese, a fost dizolvat guvernul fără să fie constituit alt executiv în loc. Pe de altă parte, și-au reluat activitatea partidele istorice, au apărut formațiuni noi. Toate se indentificau cu câte o personalitate – Corneliu Coposu, Ion Iliescu, Radu Câmpeanu, Petre Roman, Tudor Mohora, Ioan Mânzatu, Victor Surdu, Vadim Tudor sau Ștefan Cazimir – și erau recunoscute, acceptate sau respinse sub influența liderului și mai puțin sau deloc sub cea a filosofiei politice sau a platformei electorale. Cel mai dramatic absent în începuturile post-decembiste a fost scrutinul. Așa cum remarca Maurice Agulhon „alegerile libere nu garantează democrația. Un electorat lipsit de experiență, aflat sub o formă de dominație vreme îndelungată poate să aleagă candidați mai apropiați de disciplină decât de democrație. Esența unui regim nu se regăsește în structurile politice și sociale, ci în modul în care conducătorii le folosesc”⁴.

Anocrația nu trebuie să sperie pe nimeni. La începutul anului 2021, Centrul pentru Pace Sistemică, din Washington a decăzut sistemul guvernamental american la anocrație „SUA au ajuuns sub pragul democratic (+6, potrivit Polity Data Series, metodă care codifică trăsăturile autorității statale cu scopuri comparative pentru analize cantitative) în 2020 și sunt considerate în prezent

⁴ Maurcie Agulhon, *The Republican Experiment 1848 – 1952*, Cambridge University Press, 1983, pp. 73- 4.

o anocrație (+5). Ele și-au pierdut statutul de cea mai longevivă democrație cu caracter neîntrerupt. Deteriorarea poziției americane poate fi legată direct de acțiunile administrației Trump în ultimii patru ani”⁵.

Nu este o consolare, dar citatul ilustrează tocmai caracterul fluctuant chiar și al regimului politic din farul democrației universale. Cu atât mai firească devine acceptarea stării anocraticе în România, stare prelungită mai bine de un deceniu, perioadă în care au fost inițiate unele reforme fundamentale spre economia de piață, spre autoritatea parlamentară, spre trecerea armatei sub control civil, întârziate de mineriade sau de sabotajul minoritarilor maghiari.

În mass-media pe cale de diversificare și de multiplicare explozivă, la apogeul primilor cinci ani au apărut aproape două mii de publicații. În calea afrimării noilor titluri s-a ridicat o primă provocare: corpul editorial restrâns, chemat peste noapte să producă ziare, reviste și propagandă de partid susținute (inclusiv financiar) de cercurile de afaceri, de noi grupuri de interese și de nostalgicii izolați de citadela puterii. Așa au ajuns să publice, uneori cu pricepere nativă, oameni fără experiență jurnalistică, îndrumați, totuși, de gazetarii rămași prin vechi redacții de pe vremea comunismului. Lipsiți de abilitatea și cultura profesională necesare lucrului cu informația, mulți s-au repezit să o compromită sub formă de comentarii sau editoriale. Reacția publicului a fost necruțătoare și, treptat, cititorii nerăbdători să se scalde

⁵ Jason Kottke, *USA Downgraded from Democracy to Anocracy („Part Democracy and Part Dictatorship”)*, online <https://kottke.org/21/01/usa-downgraded-from-democracy-to-anocracy-part-democracy-and-part-dictatorship>, accesat pe 14 august 2021.

în știri din ziarele cumpărate cu brațul s-au reorientat spre numai câteva dintre acestea, care nu le satisfăceau setea de noutate decât parțial, dar coincideau cu propriile așteptări și convingeri. Peter Gross observa: „Până în 1996, cel puțin presa românească și-a asumat în mare măsură un rol persuaziv – uneori chiar unul de propagandă – în locul celui natural de a informa publicul. Există cinci probleme majore identificate în perioada 1990 – 1997 în jurnalismul românesc: lipsa unui simț clar al valorilor în procesul de colectare și de răspândire a informațiilor; lipsa de respect față de audiență; lipsa de respect față de informația verificabilă; convingerea jurnaliștilor că sunt descoperitorii adevărului; sentimentul că sunt ... lideri socio-politici și culturali”⁶.

În anocrația românească tonul virulent, vituperant și răzvrătit al confruntărilor politice a fost preluat și de media. Într-o atmosferă tulburată de instabilitate și de incertitudinea provocată de traiectoria nebuloasă a unui *establishment* în formare, societatea a înregistrat și puseuri descendente pe parcursul cărora elitele s-au divizat, au apărut inegalități violente care amenințau legitimitatea și așa fragilă a noii ordini sociale; mai lungi sau mai scurte, asemenea episoade au fost urmate sau înlocuite cu procese de susținere a autorității, de extindere a dinamicii politice și de promovare a unor reforme fundamentale. A fost un proces îndelungat, unde TvR a fost girueta care a indicat dincotro bătea vântul politic. Pentru că din primele zile ale noii sale existențe, conducerea de ansamblu și a departamentelor componente au căzut sub influența politicului prin numirea conducătorului instituției direct de către o

⁶ Citat de Valentin Nicolau, *op. cit.*, p. 76.

autoritatea auto-impusă. Din păcate, această interferență, oarecum justificabilă în perioada de început, s-a transformat într-o procedură perpetuă și după adoptarea legii organice de funcționare Societății Române de Televiziune în 1994. Idiferent de orientare, forța politică majoritară și-a păstrat privilegiul de a numi conducătorul TvR și al Departamentului/Direcției de știri. Este una dintre realitățile care considerăm că au contribuit dureros la pierderea credibilității producției editoriale a Televiziunii Române și la etichetarea ei drept megafon al propagandei puterii. Prin asemenea condamnare, TvR a rămas în sfera publică doar ca un rău necesar, nu s-a mai remarcat ca promotor al intereselor și al așteptărilor publicului și a fost exclusă din procesul de construire a republicii stabile. „O republică este stabilă numai atunci când cetățenii conducători obișnuiesc să se trateze între ei ca egali, să tolereze opoziția rivalilor interni, să negocieze înțelegeri mutuale și chiar să accepte înfrângerea electorală. Republicile devin stabile atunci când depășesc anocrația și realizează pacea republicană, inclusivă și interactivă pentru toți”⁷.

Optimismul și acordul pentru transformările al căror rezultat trebuia să fie reconstruirea societății românești altfel decât fusese ea până atunci erau generale,⁸ toată lumea dorea ca țara să reînnoade legăturile cu modelul de civilizație occidentală întrerupt de regimul comunist. Optimismul și dorința de a scăpa cât mai repede de instituțiile, regulile dar mai ales de racilele vechilui regim socialist nu au permis o analiză a modului în care societatea noastră a mai reacționat, în istoria sa modernă și

⁷ Spencer Weart, *op. cit.*, p. 92.

⁸ Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice ...*271

contemporană, la procesul de sincronizare cu civilizația occidentală, început cu aproape două secole în urmă.⁹

În esență, încă, din ianuarie 1990 a început procesul de reșezare a tuturor registrelor ordinii politice românești: comunitatea politică (polity) pentru a fi re-constituită într-un nou regim politic de producere și dispunere instituțională a autorității legitime; viața politică (politics) să fie reorganizată în jurul unor noi actori, partidele politice, a căror emergență, acțiune și interacțiune trebuiau modelate în noi reguli și practici; administrarea puterii politice metodele, instrumentele instituționale și obiectivele guvernării (policies) reajustată, reformată, (re)inventată în dialog și/sau confruntare cu o societate ale cărei logici de dependență instituțională și autonomie funcțională erau în schimbare¹⁰. Rezultatele prin grila de lectură oferită de teoria anocrației ne arată că aplicarea politicilor și strategiilor utilizate pentru gestionarea proceselor de trecere de la un regim politic la altul au condus la instituții și norme care nu funcționează în regim optim¹¹. Cauzele au fost multiple, dar una este mai mult decât evidentă. Societatea românească s-a dovedit a fi fost total nepregătită pentru provocările post-comunismului și nu a fost în măsură să

⁹ A se vedea Constantin Schifirneț, *Formele fără fond, un brand românesc*, Editura Comunicare.ro, București, 2007, pp. 14- 27

¹⁰ Alexandra Ionescu, *De la guvernare la guvernanță: O socio-istorie politică a statului în România postcomunistă*, <http://www.alexandrionescu.eu/home/cursuri/semestrul-i/democratie-si-guvernare/o-socio-istorie-politic-a-statului-n-romnia-postcomunist> accesat pe 6 martie 2021.

¹¹ A se vedea, Cătălin Zamfir, *op. cit*; Lazăr Vlăsceanu, *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*, Iași, Editura Polirom, 2007; Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Tact, 2015.

scape de povara zdrobitoare a moștenirii racilelor vechii societăți.¹²

Încă din primele zile de la căderea regimului comunist, jurnaliștii din Televiziunea Română și-au pus problema schimbării locului și rolului instituției în societatea care, în mod firesc odată cu victoria revoluției din decembrie 1989, intra pe un drum lung al tranziției, anevoios și cu sincope¹³. România a fost silită să treacă – practic peste nopate – de la o piață de media controlată de partidul-stat la una liberă. Sute de ziare au apărut în primele luni de după căderea regimului comunist. Această schimbare venea în România, ca dealtfel și în celelalte state fost socialiste, într-un moment în care serviciile publice de radioteleviziune din Occident treceau și ele printr-un proces radical de reșezări instituționale și ale discursului mediatic. Marian Petcu observa corect că „una dintre transformările modelului media liberal, opus celui dictatorial este și excesiva mercantilizare în condițiile acutizării concurenței. Or, logica mass-media de piață este bazată pe conflict, prin

¹² Ronald Grigor Suny, *Empire Falls: The Revolutions of 1989. The story of communism's rise and fall in Eastern Europe is a tale of two revolutions*, în **The Nation**, October 28, 2009, online <https://www.thenation.com/article/empire-falls-revolutions-1989/> accesat pe 6 iunie 2021.

¹³ A se vedea pe larg, Constantin Schifirneț, *Modernitatea tendențială, Reflecții despre evoluția modernă a societății*, București, Tritonic, 2016; Grigore Georgiu, *Tranziția spre modernitate. Epoca Luminilor și Școala Ardeleană. Programe de modernizare în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *Istoria culturii române moderne*, Editura Comunicare.ro, București, 2008; Dumitru Sandu, *Spațiul social al tranziției*, Polirom, Iași, 1999; Dorina Maria Ofrim, *La Roumanie postcommuniste au prisme des theories de la transition democratique*, These dirigee par M. Pilippe Claret, Universite Montesquieu, Bordeaux IV, 2012.

urmare, printre primele criterii de selecție și de ierarhizare a știrilor (dacă nu cumva, primul) se află conflictul. Presiunea acestei «logici» predis pune la excese de evaluare a evenimentelor¹⁴. În ierarhizarea știrilor în funcție de interesul lor pentru public, redactorii cordonatori au făcut de multe ori un advărat slalom printre sensibilități, dorințe, amenințări sau presiuni din partea celor care vremelnic dețineau sau credeau că dețin un anumit control public. Ca o ultimă urmă de cenzură de tip comunist, realizatorii Teledjurnalului aveau obligația, păstrată și după instaurarea CDR și a lui Stere Gulea, ca până la ora zece a fiecări zile de lucru să-i trimită directorului general sumarul subiectelor programate pentru difuzare în Teledjurnal seara. În funcție de titularul directoratului, discuțiile pe marginea sumarului erau mai relaxate (Titus Popa) sau mai abrazive (Paul Everac, Stere Gulea, Hagi Culea, și urmașii). Din fericire, mersul evenimentelor o lua înaintea „preferințelor” și Teledjurnalul avea altă structură decât cea planificată și de multe ori, la încheierea ediției puțin mai rămânea chiar și din ceea ce se pregătise efectiv spre difuzare – reportaje înregistrate sau interviuri –, pentru că apăreau informații de ultimă oră, corespondenții din teritoriu întârziiau din cauza desfășurării evenimentelor, autoritățile trimiteau comunicate kilometrice cu puțin înainte de intrarea în emisie cu speranța că redactorii, sub presiunea timpului, nu mai aveau când să le sintetizeze sub forma unor știri și deci aveau să le difuzeze ca atare. Manevra nu a reușit decât cu rare excepții spre dezamăgirea și chiar furia emitenților și a subordonaților lor, care alergau să se evedențieze că „șeful” a fost la Teledjurnal așa cum își dorese.

¹⁴ Marian Petcu, *op. cit.*, p 28.

În anii 1990, în Europa cu democrație consolidată jurnaliștii și specialiștii din media căutau „formulări mai precise ale sarcinilor și ale misiunii serviciilor publice de radioteleviziune în acest nou context extrem de competitiv”¹⁵. Atât Denis McQuail¹⁶ cât și Henrik Søndergaard, de exemplu, au subliniat faptul că în anii '90 în întreaga Europă, jurnaliștii din serviciile publice de radio și televiziune au lucrat pentru a defini și stabili noi relații cu „societatea în care operează și pe care sunt mandatați să o servească”¹⁷. Acest fapt includea obligația de a fi independenți, obiectivi, imparțiali și de a face echitabilă furnizarea de servicii tuturor, indiferent de poziția socială sau apartenența politică, oferirea de știri și informații de calitate, susținerea procesului democratic dar și asigurarea diversității și a respectului pentru pluralism au fost, de asemenea, cerințe caracteristice ale acelor timpuri și pentru Occident.

Jurnaliștii Radioteleviziunii Române s-au raliat, aproape fără excepție, discursului public postdecembrist în care „Elitele se prezintă ele însele ca europene, dar cea mai mare parte a populației exprimă cerințe locale. Este limpede protejarea de către elitele naționale din societățile cu modernitate structurată a intereselor naționale, spre deosebire de societățile cu modernitate tendențială în care

¹⁵ Jo Bardoel, Gregory Ferrell Lowe, *From Public Service Broadcasting to Public Service Media. The Core Challenge*, în Gregory Ferrell Lowe, Jo Bardoel (eds.), *From Public Service Broadcasting to Public Service Media*, Nordicom Göteborg University, Göteborg, 2007, p. 11.

¹⁶ A se vedea pe larg, Denis McQuail, *Media Performance: Mass Media and the Public Interest*, Sage Publications, Newbury Park, CA London, 1992, pp. 49-64.

¹⁷ Henrik Søndergaard, *Some Reflections on Public Service Broadcasting*, în **Nordicom Review**, No. 1, p. 22.

elitele naționale se vor identifica cu instituțiile europene, mai degrabă decât cu cele naționale”.¹⁸ Acest fapt avea să conducă la un proces al construcției modernității europene complex și dificil, cu sinuozități și contradicții atât în ceea ce privește elaborarea politicilor care să conducă la apariția unei societăți moderne, cât și prin modul în care au fost utilizate resursele și instituțiile societății pentru acest scop. România, ca și celălalte state foste socialiste, începea procesul de edificare a sferei publice, unul dintre elementele cele importante ale modernității oricărei societăți în care problema dezideologizării comuniste părea a fi preocuparea tuturor jurnaliștilor. Ceea ce a îndepărtat corpul redacțional al TvR de statutul nou de câine de pază al democrației a fost confuzia comisă de noile structuri de conducere între răspunderea administrativă (care le revenea șefilor de departamente numiți politic) și responsabilitatea editorială, pe care și-o asuma direct fiecare reporter, redactor, corespondent sau comentator în fața publicului. Strategia „răspunderii în cascadă” potrivit căreia șeful ierarhic era co-răspunzător administrativ pentru produsele comunicaționale/jurnalistice ale subalternilor (profesioniști) a permis intervenția, uneori abuzivă, a administrativului în producția editorială. „După prima mineriadă, corespondentul asociat al TvR pentru emisiunea World Report a CNN a fost admonestat sever de președintele Radioteleviziunii pentru că în reportajul despre evenimentele din 13 – 15 iunie a citat o sursă anonimă, dar bine informată, potrivit căreia una din cauze ar fi fost divorțul dintre Ion Iliescu – generalul Chițac, pe de-o parte, și Petre Roman – generalul Stănculescu, pe de alta.

¹⁸ Constantin Schifirneț, *op. cit.*, p. 119.

După câteva luni, președintele a revenit la sentimente mai bune și a acceptat corectitudinea informației, reproșându-i realizatorului doar că „nu ar fi fost momentul oportun pentru difuzarea unei asemenea informații fără citarea exactă a sursei”¹⁹. Nefiind jurnalist de profesie, deși un remarcabil om de cultură, șeful administrativ al instituției a acceptat cu greu legea nescrisă potrivit căreia un jurnalist nu-și dezvăluie sursele nici măcar în instanță, oricare ar fi consecințele, și se ocupă cu evenimentele fierbinți la zi și nu poate să facă istorie amânând informații de maxim interes într-un moment dat.

În societățile occidentale, procesul de dezideologizare a producției editoriale în serviciul public de radio și televiziune a început în anii '80, când s-a efectuat o adevărată „operă critică de deconstrucție în discursurile ideologiilor dominante”²⁰. În aceeași perioadă economistul politic Nicholas Garnham, a cerut o remodelare fundamentală a sistemului de serviciu public britanic de radioteleviziune. Iată ce scria acesta în 1978 despre ITV și BBC: „Ceea ce avem de fapt este un sistem în care două instituții puternice responsabile nu față de public, ci față de presiunile reale, deși ascunse, ale elitei puterii, guvernului, marilor afaceri și instituției culturale, manipulează publicul în interesul acelei puteri astfel încât să colaboreze în acest proces aproape inconștient”²¹. Cu toate dezbaterele și

¹⁹ Relatare Nicolae Melinescu.

²⁰ Stuart Hall, *Culture, the media and the “ideological effect”*, in J. Curran, M. Gurevitch, J. Woolacott (Eds.), *Mass communication and society*, Edward Arnold in association with the Open University Press, London, 1977, p. 346, online <https://analepsis.files.wordpress.com/2013/02/hallmediaideology.pdf> accesat pe 20 iunie 2021.

²¹ Nicholas Garnham, *Structures of television*, British Film Institute, London, 1978, p. 16.

criticile ce-au urmat, Nicholas Garnham constata, după aproape un deceniu, că serviciile publice de radiodifuziune și televiziune deținute de regimurile socialiste foloseau producția de radioteleviziune ca „perdea de fum” pentru „natura coercitivă sau hegemonică a puterii de stat”, iar cele din Occident erau „ocupate din interior de forțele comerciale”²². Pentru România, serviciul public de televiziune a fost arena unor transformări dramatice și a unor construcții profesionale și umane cu totul originale și neașteptate. „În toate manifestările de acest gen – hai să le spunem manifestări, unii le zic revoluții, alții le spun lovitură de stat – sunt unii care știu despre ce este vorba și alții care nu știu despre ce este vorba. Televiziunea, după părerea mea, a fost sub ocupație. Acei oameni [care se adresau publicului, *n.n.*] erau apărați de niște oameni în uniformă, erau lăsați să intre în studioul 4 de oameni în uniformă. Noi [redactorii prezentatori, *n.n.*] nu mai aveam controlul asupra studioului 4, ci numai asupra a ceea ce se emitea, oamenii noștri, tehnicienii de la pupitre și noi care transmitem”²³. În primele zile de confuzie și nervozitate, atât în corpul tehnic și, mai ales în cel redacțional, au apărut trei mari categorii de oameni. Prima i-a inclus pe ambițioșii care doreau să conducă, dorință motivată fie de frustrările anterioare, fie de conștiința reală că puteau contribui la o îmbunătățire a modului de operare și a statutului personal și colectiv. A doua grupare i-a adunat pe aspiranții refuzați din motive profesionale sau doctrinare („ce ai făcut în ultimii cinci ani?”), care au devenit criticii aprigi și ambasadorii oricărei nemulțumiri justificate sau

²² Ibidem, p. 40.

²³ Cornelius Roșianu, *op. cit.*, in *loc. cit.*

nu venite din exterior. Ultima categorie, poate cea mai numeroasă, și prin aceasta, poate cea mai dăunătoare, a fost cea a indiferenților, care, cel puțin în primele zile și săptămâni, au așteptat să se limpezască apele ca să-și croiască o nouă traiectorie, fie în interiorul TvR, fie prin translație către presa scrisă, noile posturi de radio și, ulterior, către televiziunile comerciale. Din toate cele trei categorii, studiourile „alternative” și-au selectat personalul tehnic și jurnalistic cu care au pornit la drum. Mulți nu au rezistat pe măsură ce noile facultăți de jurnalism au produs un nou bazin profesional, eliberat de tarele provenienței din vechiul regim. „În lipsa unui cadru legislativ adecvat, timp de peste patru ani, după evenimentele din decembrie 1989, societatea românească a asistat la diferite episoade dramatice ori tragicomice a ceea ce s-ar putea numi «bătălia pentru Televiziune». Importanța acestui medium de comunicare este atât de mare încât miza luptei este uriașă: controlul opiniei publice”²⁴.

Acesta era contextul social și politic în care, cel puțin comunitatea civică dorea construirea unei sfere publice așa cum s-a conturat ea ca parte a societății moderne în Occident, unde „este spațiul în care interacționează grupuri, dar și indivizi datorită dimensiunii lor sociale”²⁵. Cetățenii pot nu numai să-și împărtășească unii altora informații ci să îi și critice pe cei aflați în poziții de putere²⁶. În Europa, televiziunea a fost una dintre cele mai

²⁴ Raluca Stroe-Brumaru, *Televiziune, ți se pregătește ceva!* în *Revista* 22, 4.02. 1994, *apud* Nicolau, *op. cit.*, p. 104.

²⁵ Constantin Schifirneț, „Spațiul public național, spațiul public european”, în *Sociologie Românească*, vol.V, nr. 4, 2007, p. 33.

²⁶ Tony Schirato, et al., *Understanding Media Studies*, Oxford University Press, South Melbourne, 2010, p. 113; Matt Briggs,

importante instituții ale sferei publice europene, le-a oferit cetățenilor informații esențiale și un repertoriu cultural complex. În viziunea lui Nicholas Garnham, acesta era un „spațiu pentru politica rațională și universalistă”²⁷ care în societățile moderne nu putea fi întrușchizat decât de radiodifuzorii de serviciu public, îndepărtați așa cum erau din controlul direct al statului sau al pieței. În apărarea radiodifuziunii publice, Garnham a dorit să „construiască pe potențialul nucleului său rațional”²⁸ sugerând în același timp îmbunătățiri în ceea ce privește responsabilitatea mai mare, o mai bună pregătire a jurnaliștilor și o mai mare participare a publicului. Aceste lucruri erau esențiale pentru transformarea societății române ieșite din dictatură și evoluția ei spre democrație, dar la acea vreme erau prea puțini cei care le știau și meditau la ele, deoarece bătălia se dădea în stradă, iar vocea străzii acoperea cu totul lectura și meditația academică. În aceste condiții dificile, media românești, în general, și TvR, în special, trebuiau să-și redefinească statutul și rolul în tranziția românească în acord cu realitățile din țările cu democrație consolidată. Referindu-se la acest aspect, jurnalistul Peter Gross conchidea că „Mass-media unei asemenea societăți, în mod special, ar trebui să fie capabile să educe populația

Television, Audiences & Everyday Life, Open University Press, Berkshire, 2010, p. 4; Nancy Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*, in *The Cultural Studies Reader*, Routledge, London, 2007, p. 489.

²⁷ Nicholas Garnham, *The media and the public sphere*, în G. Murdock, P. Golding, P. Schlesinger, Eds.,

Communication Politics, Leicester University, p. 41.

²⁸ *Ibidem*, p. 53.

în spiritul principiilor, obiceiurilor, proceselor și al vieții unei societăți democratice”²⁹.

Televiziunea Română acumulasă în zilele revoluției un uriaș capital de încredere și a devenit astfel un mediu cu o putere și o semnificație considerabilă în și pentru viața de zi cu zi. Cornelius Roșianu, jurnalist aflat fără întrerupere în studioul de emisie zile în șir în decembrie 1989, a precizat după mulți ani, că o parte din informații erau dirijate și căpătau legitimitate tocmai pentru că erau transmise de TvR. Au existat, însă, eforturi uriașe pentru personalizarea știrilor prin informații corecte și verificate. „Atâta timp cât îți veneau din altă parte subiectele de abordat, informațiile sau așa-zisele informații, ele erau dirijate. Totdeauna informația a fost dirijată. Prin informație a fost tot angrenajul acesta dirijat. Televiziunea a crescut în prestigiu datorită impactului, atunci, pe moment și după aceea prin ce am făcut la știri. Pentru că au fost multe frământări, dar încet, încet, mai ales pe știrile interne s-a așternut o normalitate și nu mai trecea orice. Să dau un exemplu de ce. Lumea aștepta știrile de la noi, știa că sunt adevărate de la un anumit moment încolo, chiar din '90. Chiar dacă a fost atacată, Televiziunea a prezentat cât s-a putut de imparțial – pentru că și imaginea te poate ghidona și nu poți controla tot – cât s-a putut de imparțial, toate evenimentele, și slavă Domnului!, au fost evenimente. Oamenii au crezut în noi. În momentul când am fost aruncați peste bord [echipa de conducere Paul Șoloc, director, Cornelius Roșianu redactor șef știri interne și Nicolae Melinescu, redactor șef, știri externe, *n.n.*], în ianuarie 1997, Televiziunea în șapte săptămâni a pierdut tot. Erau atunci *Adevărul* și acesta

²⁹ Peter Gross, *op. cit.* p. 135.

al lui Cristoiu, *Evenimentul zilei*, erau niște ziare citite, încă mai citea lumea presa. Nu exista, de două, trei ori pe săptămână scria: «Știre preluată de la Actualități TvR». Încă ceva, aveau un om special pus acolo ca să urmărească *Telejurnalul*, ceea ce era ceva. Când a venit noua echipă, desantul CDR, parașutată, scriau reporterii noștri după ziare! Deci nu mai aveam prioritatea știrilor³⁰.

Nici o știre din presa scrisă nu are impact dacă nu este preluată, promovată de televiziune. Astfel, acțiunile politice sau sociale cresc sau descresc în ochii opiniei publice în funcție de importanța acordată evenimentului de către posturile de televiziune³¹. Televiziunea în aceste condiții a devenit un medium mai mult decât o simplă sursă de informare și de educație politică, iar acest fapt a condus la apariția unei adevărate bătălii între actorii politici pentru controlul TvR. Două direcții suplimentare de acțiune au menținut TvR în atenția publicului. Prima a fost cea a colaborării cu studiouri prestigioase din Europa: BBC, televiziunea spaniolă și cea germană și preluarea emisiunilor informative ale celor trei și difuzarea lor pe postul național. A fost o școală și pentru publicul care primea noi standarde profesionale de comparație, și o provocare pentru jurnaliștii din TvR, postați în fața unor competitori de excepție. Urmărind aceste producții, telespectatorul a fost antrenat într-un exercițiu democratic de percepere, de analizare și de comparare a surselor, și a făcut cunoștință cu o plajă mult mai largă de subiecte atât din actualitatea țărilor respective cât și din viața internațională, pentru că producătorii britanici, spanioli sau germani dispuneau

³⁰ Cornelius Roșianu, *op. cit. in loc. cit.*

³¹ Bianca Mitu, *Politică și reality show*, Tritonic, București, 2013, p. 78.

de rețele cuprinzătoare de corespondenți în numeroase zone de interes ale lumii. A fost o experiență profesională de mare ajutor, care a dat rezultate și i-a influențat foarte mult pe tinerii aduși în redacție ca începători.

A doua direcție de acțiune a început în februarie 1990 și a durat până la sfârșitul lui 2001. Redacția de știri a fost invitată ca să contribuie cu reportaje din și despre România la emisiunea World Report a CNN International, o emisiune zilnică, cu trei difuzări cotidiene pe întreg globul. Inițial un singur reporter asociat, ulterior un mic colectiv de patru reporteri au pus la dispoziția partenerului american peste șapte sute de reportaje realizate cu totală independență editorială pe teme începând cu politica internă, economie, colaborare militară și terminând cu evenimente culturale, sau manifestări tradiționale. Canalul american difuza emisiunea alcătuită numai din reportajele asociaților și în schimbul acestora, fiecare televiziune avea libertatea să difuzeze întreaga emisiune sau anumite reportaje liberă de drepturi. Prin acest aranjament, România a fost văzută în lume timp de unsprezece ani de către un public estimat de canalul american la peste un miliard de oameni în fiecare zi, pe toate meridianele globului. Această performanță de promovare a fost realizată de TvR fără niciun cost suplimentar (instituția i-a plătit pe realizatori și pe colaboratori – editori video și videocameramani – cu leafa corespunzătoare postului ocupat și a achitat costul deplasărilor echipelor de filmare în țară). De două ori, TvR a fost nominalizată dintre șase sute de contributori în primii trei candidați la premiul pentru cel mai bun reportaj politic (Mineriada din 1990) și cel mai bun reportaj social („Cărmidarii de la Cot”, realizat în colaborare cu studioul regional Craiova) și a primit în 1999 premiul de

merit pentru cele 93 de reportaje difuzate într-un singur an. Colaborarea cu partenerul american a adus beneficii profesionale importante pentru toți cei care au colaborat la realizarea reportajelor. Pentru calitatea producțiilor transmise de știrile TvR, CNN World Report i-a invitat câte o lună în studiourile din Atlanta, Georgia pe trei dintre reporterii români mai tineri, asociați emisiunii.

III.1. Televiziunea Română: tranziția către statutul de serviciu public

Transformarea mass-media în democrațiile post-socialiste este încă o preocupare pentru jurnaliști și istorici ai media atât în străinătate cât și în România³². Majoritatea autorilor care abordează evoluția media după prăbușirea regimurilor de dictatură folosesc drept cadru de

³² A se vedea printre altele, Valentin Nicolau, *TvR, mărire și decădere: televiziunea publică în România și modelele europene*, Nemira, București, 2009; Peter Gross, *Colosul cu picioare de lut: aspecte ale presei românești postcomuniste*, Polirom, Iași, 1999; Idem, *Mass media și democrația în țările Europei de Est*, Polirom, Iași, 2004; Marius Dragomir, *Fighting Legacy: Media Reform in Post-Communist Europe*, Senior Fellows Publication, The Atlantic Council of the United States, Washington, D.C., 2003, online http://www.acus.org/files/publication_pdfs/65/2003-08-; Cristian Ghinea, Alina Mungiu-Pippidi, *Media policies and regulatory practices in a selected set of European countries, the EU and the Council of Europe: The case of Romania. Background information report*, 2010, online <http://www.mediadem.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/Romania.pdf>; Alina Mungiu-Pippidi, „From State to Public Service: The Failed Reform of State Television

interpretare și de analiză perspectiva oferită de cele „patru teorii ale presei” ale lui Schramm și a colaboratorilor săi lansată în primii ani ai Războiului Rece.³³ Ei și-au dezvoltat cele patru teorii clasice analizând evoluțiile cheie din câmpul mediatic al epocii lor de-a lungul a patru categorii generate deductiv: „1) natura omului, 2) natura societății și a statului, 3) relația omului cu statul, și 4) natura cunoașterii și a adevărului”³⁴ și au ajuns la concluzia că peisajul mediatic se structurează în patru mari modele de manifestare: autoritariană, libertariană, responsabilitatea socială, și teoriile comuniste sovietice despre presă. Modelul comunist sovietic este văzut ca o aplicație extremă a ideilor autoritare – prin faptul că mass-media sunt total subordonate intereselor și funcțiilor statului. Modelul de responsabilitate socială se bazează pe ideea că mass-media au obligația morală față de societate să furnizeze informații adecvate cetățenilor pentru a lua decizii în cunoștință de cauză. În contrast, teoria libertariană susține că „cetățeanul... are dreptul să fie neinformați sau dezinformați, dar presupunerea tacită era că raționalitatea și dorința sa de adevăr l-ar împiedica să fie așa”³⁵. Utilizarea unui astfel de cadru de interpretare conduce la ideea că transformarea mass-media este „o mișcare treptată și potențial nesfârșită de la «totalitar» sau «autoritar» către modelele

in Central Eastern Europe”, *CPS INTERNATIONAL POLICY FELLOWSHIP PROGRAM*, 2002-2003, online http://pdc.ceu.hu/archive/00002249/01/media_2_pippidi.pdf accesat pe 20 mai 2021.

³³ Fred S. Siebert, Theodore Peterson. Wilbur Schramm, *Four theories of the press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*, University of Illinois Press; 1st Paperback Edition (October 1, 1963).

³⁴ Ibidem, p. 2.

³⁵ Ibidem, p. 101.

«libertarian» sau «social responsabil», adică de la controlul complet sau parțial al statului către autonomia deplină, sau controlul social deplin al mass-media³⁶. Nu numai că nu dispărea antinomia de tip ideologie bună/acceptabilă și rea/de neacceptat, dar aceste modele de funcționare a media inclusiv a televiziunii nu se regăsesc în starea lor pură nicăieri în istoria de aproape o sută de ani de video-jurnalism. Și în Occident și în lumea socialistă, în funcție de context politic intern și evoluții geopolitice regionale sau mondiale, s-au practicat modele de tip hibrid cu o tendință mai pronunțată de un fel sau altul. Din această cauză ele sunt „inaplicabile pentru analiza contemporană”³⁷. Noua ordine le-a anulat deja puterea explicativă. „Comportamentul individual și colectiv se schimbă adesea, pentru că oamenii sunt adaptabili. Studiile de științe istorice, psihologice și sociale au constatat că atunci când se modifică regulile jocului politic, mulți învață repede să joace după noile reguli. Categorical, anumiți lideri sunt tentați să continue calea vechilor metode coercitive. Învingătorii în alegeri descoperă șansa de a-și zdrobi rivalii pentru totdeauna, iar perdanții caută să răstoarne rezultatele prin forță... În cele din urmă, atunci când vechile manevre s-au vaporizat, mulți vor căuta refugiu într-o conformitate ritualistică cu noua constituire legală. În scurt timp practica devine o a

³⁶ Péter Bajomi-Lázár, *The Consolidation of Media Freedom in post-Communist Countries*, în Karol Jakubowicz, Miklós Sükösd eds., *Finding the Right Place on the Map Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*, The University of Chicago Press, intellect Bristol, UK/Chicago, USA, 2008, p. 76.

³⁷ Jennifer Ostini, Anthony Y. H. Fung, *Beyond the Four Theories of the Press: A New Model of National Media Systems*, în **Mass Communication & Society**, vol. 5, no.1, 2002, p. 41.

doua natură”³⁸. Avem nevoie de idei noi pentru a explica evoluția formelor noastre internaționale și diverse de mass-media. Astfel de modele teoretice trebuie să depășească politica de stat și focalizarea normativă a celor patru teorii ca o concepție a „ceea ce ar trebui să fie și să facă presa”³⁹. Modelele teoretice nu ar trebui să fie delimitate de perspective ideologice dominante și să se bazeze pe anumite blocuri istorice – și anume cele ale comunismului și ale Războiului Rece – și ulterior să devină nule odată cu dispariția acestor concepte⁴⁰. Postularea unui model de sisteme media care va supraviețui testului istoriei și al empirismului, precum și explicarea suficientă a noii ordini este o preocupare importantă atât pentru mediul academic cât și pentru jurnaliști.

În ciuda numărului tot mai mare de studii dedicate transformării mass-media în Europa Centrală și de Est, totuși, nu a fost elaborată încă nicio teorie larg acceptată pentru a încadra analiza sistematică a procesului de tranziție a mijloacelor de informare în masă⁴¹. Gradul și succesul transformării mass-media în toate țările din estul Europei Centrale și de Est, inclusiv în România, au fost evaluate pe baza datelor fragmentare și, mai ales, a descrierilor calitative ale peisajelor mediatice din aceste societăți și nu de puține ori cu o încărcătură partinică, mai ales din perspectivă ideologică. Referindu-se la acest aspect, Alina Mungiu-Pippidi aprecia că „independența

³⁸ Giuseppe Di Palma, *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions*, The University of California Press, Berkley, 1990, pp. 199 – 200.

³⁹ Jennifer Ostini, *op. cit.*, p. 42

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 34.

televiziunii publice este principalul obiectiv al transformării⁴². Remarca ei corectă a fost fundamental contrazisă în perioada 1997 – 1998 de modul în care s-a comportat (ne) profesional în calitate de directoare a Departamentului Știri al Televiziunii Române, poziție din care a impus o atitudine profund ostilă cu caracteristicile unei vendete personale față de profesioniștii echilibrați care în opinia ei nu susținuseră Convenția Democrată. Modul în care a transformat departamentul într-un fief personal, în care a dictat absolut orice mișcare editorială numai pentru a susține noua guvernare și pentru a da lustru administrației lui Emil Constantinescu i-a șocat chiar și pe susținătorii inițiali, care au chemat-o în parlament și, în cele din urmă, au demis-o din funcție. Dealtfel, însăși Alina Mungiu-Pippidi recunoștea peste ani rațiunea pentru care a fost demis dintr-o funcție de conducere Paul Șoloc: „El era de ani de zile directorul Departamentului Emisiunilor Informative, iar crainicii [corect: redactori-prezentatori, n.n.] de pe vremea lui Ceaușescu continuau să redacteze jurnale și să prezinte știri, aveau poziții editoriale, infierau în continuare cu mânie proletară pe aceiași vechi dușmani și aveau aceiași vechi prieteni. Drept care era clar că departamentul trebuia decaușizat, nu doar reformat. Această situație Paul Șoloc nu o îndreptase, dimpotrivă. El nu a fost dat afară din redacție, a rămas simplu realizator la știri externe⁴³.

⁴² Ibidem.

⁴³ Evenimentul Zilei, *Conducerea Televiziunii trebuie să înceapă curățenia*, în **HotNews.ro**, 15 iunie 2004, online <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266098-conducerea-televiziunii-trebuie-inceapa-curatenia.htm> accesat pe 10 august 2021.

Obiectivul citat este observabil și poate fi măsurat prin instrumente sociologice care să pună în evidență „libertatea atât a managerilor, cât și a jurnaliștilor de a conduce televiziunea ca serviciu public și programele sale după cum consideră potrivit și fără interferențe guvernamentale”⁴⁴. Așa cum am arătat, aceste interferențe, au fost permanente, ele au exprimat tendința de dominație absolută a vremelnicilor administratori ai puterii. Ele au fost provocate încă de la început de incapacitatea celor angajați în lupta pentru controlul absolut al Televiziunii de a obține o victorie totală și copleșitoare împotriva altor pretendenți și aici a intervenit atât rezistența unora dintre jurnaliștii valoroși cu influență în spațiul public, cât și contactele dintre TvR și instituții internaționale și parteneri externi, sensibili la abuzurile comise împotriva independenței instituției.

Problema independenței și a rolului deținut de televiziunea națională au preocupat atât jurnaliștii din media în general și din televiziune în special, dar și opinia publică din societatea românească postdecembristă încă din primele momente ale răsturnării regimului comunist⁴⁵. În zilele Revoluției, au avut loc ședințe ale stafului de conducere a televiziunii unde s-a discutat despre statutul de instituție aflată sub controlul direct al organelor de partid și de stat ale fostului regim, modul cum să fie gestionate relațiile cu noua puterea politică instituită în țară, ce politică editorială trebuie aplicată în noile condiții, însă, fără a se găsi

⁴⁴ Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 34.

⁴⁵ Dana Mustăță, *Television in the Age of (Post-)Communism: The Case of Romania*, în Anikó Imre, Timothy Havens and Kati Lustyik, eds., *Popular television in Eastern Europe during and since socialism*, Routledge, New York, London, 2012, pp. 46-64.

și „o soluție la aceste probleme”⁴⁶. Dacă ne raportăm la ceea ce afirma Catherine Lalumière, fost secretar general al Consiliului Europei la trei ani după prăbușirea regimurilor comuniste că „Independența difuzării publice este vitală pentru o democrație”, atrăgând atenția asupra faptului că „Unii spun că independența față de puterea politică este doar un vis”⁴⁷ atunci constatăm că nici în spațiul mediatic occidental soluțiile nu se găseau atât de ușor.

Primul semnal al începutului de schimbare a TvR s-a produs în însăși imaginea sa ca instituție și a constat în modificarea siglei/logo care a devenit *TvR-L*. Modificarea în politica editorială a venit aproape de la sine prin faptul că evoluțiile din țară au impus transmiterea în direct a evenimentelor care se petreceau în „stradă” și nimeni nu și-a pus problema *cine transmite, ci ceea ce transmite*. Ulterior apare problema care a generat cele mai multe discuții, mai ales în lunile și anii care au urmat, aceea a personalului de conducere a instituției și chiar a jurnaliștilor. Era semnalul unei lupte pentru putere și beneficii care își făcea loc și în radioteleviziune. Era dusă în numele unor principii de etică și de morală, dar în spatele lor erau cu totul alte interese. Paradoxal, uneori erau cei mai vocali cei care ajunseseră în prim planul transmisiunilor de laudă a vechiului regim⁴⁸. După mai bine de un deceniu și jumătate încă mai predomina în societate percepția potrivit căreia „Televiziunea a început să emită sub titulatura de Televiziunea Română Liberă, dar cu aceiași crainici care aduceau laude cu o zi în urmă lui Nicolae Ceausescu și condamnau actele

⁴⁶ Ibidem, p. 57.

⁴⁷ Citat de Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁸ A se vedea și Radu Paraschivescu, *România în 7 gesturi*, Editura Humanitas, București, 2015, pp. 13-35.

«huliganilor» protestând în stradă împotriva dictaturii⁴⁹. Această percepție a unui important segment al societății nu a fost o etichetă „lipită” pe imaginea Radioteleviziunii române, ci una aplicată tuturor instituțiilor publice din societatea românească, intrată pe drumul tranziției. Cauza generală era văzută de unii în faptul că „Dezmembrarea vechilor structuri birocratice a fost șovăielnică și neconcludentă”⁵⁰, iar de alții de perpetuarea la conducerea acestor instituții a vechii nomenclaturi⁵¹. Ambele grupări însă doreau eliminarea „foștilor” din aparatul administrativ și al instituțiilor publice prin aplicarea unui proces de lustrare. „Criza de credibilitate a Televiziunii era legată de o criză de identitate cu care jurnalismul și jurnaliștii s-au luptat în primul an postrevoluționar. Se poate adăuga că a avut legătură și cu o criză de identitate a publicului. Mai mult, vechile mentalități presupunând frica, nepotismul și carierismul au dus la o criză de inițiativă din partea jurnaliștilor și a jurnalismului”⁵². Ceea ce ignoră sau nu percepe autorul citat este contextul în care s-a produs o aparentă „criză de identitate a publicului”, bulversat de restituirea părților sociale colectate de regimul comunist în ultimii

⁴⁹ Marius Oprea, *Tranziția comuniștilor de la Ceausescu la NATO*, în **HotNews.ro**, 17 septembrie 2005, online <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1209635-tranzitia-comunistilor-ceausescu-nato.htm> accesat pe 14 aprilie 2021.

⁵⁰ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, Polirom, Iași, 2005, p. 280.

⁵¹ Steliu Lambriu, *Mituri ale Revoluției române*, în **Radio România Internațional/ Pro Memoria**, 16 decembrie 2019, online https://www.rri.ro/ro_ro/mituri_ale_revolutiei_romane-2608930 accesat pe 14 aprilie 2021.

⁵² Peter Gross, *op. cit.*, apud Nicolau, p. 75.

ani de dominație, de fascinația unor inginerii financiare gen Caritas, și perspectiva îmbogățirii rapide, de creșterea inflației, de vânzarea apartamentelor de stat către locatari, în fine, de liberalizarea comerțului, de apariția băncilor și a creditelor îmbietoare în spatele cărora se ascundeau averile unor plăți cu orice preț timp de ani de zile.

În toate societățile foste socialiste a apărut această problemă a lustrației, care s-a pus mai ales în spectrul politic, dar a avut un puternic ecou și pentru instituțiile media. Pentru Televiziune, eliminarea unor nedoriți ai noului regim nu era o noutate absolută. În 1973 a avut loc o epurare a jurnaliștilor evrei din funcții de conducere și trecerea lor în planul secund, cum a fost cazul lui Eugen Preda, transferat la radio pe post de comentator din funcția de redactor șef al Actualităților tv. După 1980, a început prigoana celor care aveau rude „fugite” în străinătate. Când programul zilnic s-a redus la numai două ore, „cabinetul doi” a inițiat disponibilizarea unuia dintre soți dacă amândoi lucrau în Televiziune, fie și în sectoare diferite. În societatea românească încă din primii ani de tranziție „așa cum s-a întâmplat peste tot în Europa centrală și de est s-a vorbit despre dificultatea implementării lustrației: ce instituție va avea responsabilitatea verdictului, cine va hotărî cine este lustrabil și cine nu? În plus, este un proces care necesită costuri ridicate. Un alt element discutabil l-a constituit cel al criteriilor după care să se efectueze procesul de lustrație, deoarece este o mare dificultate în a distinge clar între cei care au colaborat voluntar, din proprie inițiativă, și cei care au colaborat constrânși fiind de regim.”⁵³ A devenit o

⁵³ Andreea Maiercan, *Marea capcana este ca arhivele ar putea fi un cadou otrăvit lasat de fostul regim. Datele pot fi manipulate. De obicei dosarele marilor politicieni lipsesc*, în **HotNews.ro**, 21 mai 2010, <https://>

cerință legitimă a noilor elite,⁵⁴ însă pentru România procesul lustrației a fost lung și dificil din cauză că reevaluarea trecutului comunist nu s-a făcut întotdeauna onest, pentru aflarea identității foștilor tortionari și îndepărtarea acestora din viața politică post-comunistă,⁵⁵ și s-a transformat de multe ori în arme de înlăturare din viața publică a unor personalități din peisajul mediatic sau de vendetă politică, pentru neutralizarea liderilor deveniți incozi.

Problema eliminării din spațiul public a celor percepuți a fi fost colaboratori ai fostului regim a apărut la sfârșitul lunii februarie 1990, când, în cadrul unui miting al societății civile desfășurat la Timișoara, George Șerban a chemat la reafirmarea idealurilor de democrație și libertate ale revoltei timișorene din 16–21 decembrie 1989. Va reveni asupra acestor idei într-un articol publicat în ziarul *Timișoara*, intitulat simplu: „Propunere”⁵⁶. La 19 martie 1990 o delegație a societății „Timișoara” formată din George Șerban, Vasile Popovici, Daniel Vighi și Dorel Mihiț se întâlnește la București cu Ion Iliescu pentru a discuta pe tema *Proclamației*. Tot atunci delegația obține de

www.hotnews.ro/stiri-esential-7300057-cercetatoarea-andreea-maie-rean-despre-legea-lustratiei-marea-capcana-este-arhivele-putea-cadou-otravit-lasat-fostul-regim-datele-pot-manipulate-obicei-dosarele-marilor-politicieni-lipsesc.htm accesat pe 14 aprilie 2021.

⁵⁴ Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Editura Nemira, București, 1995p. 30.

⁵⁵ Lavinia Stan, „Lungul drum al lustrației în Europa de Est”, în *Sfera Politicii* nr. 1 (173) / 2013, p. 44.

⁵⁶ Victor Neumann, *Between Words and Reality: Studies on the Politics of Recognition and the Changes of Regime in Contemporary România*, The Council of Research in Values and Philosophy, Washington D.C. 2000, p. 79-80; Lucian-Vasile Szabo, *Revoluția de la Timișoara în context național și internațional*, Editura Memorialul Revoluției, Timișoara 2016, p. 125.

la președintele TvR, Răzvan Theodorescu, dreptul de a citi proclamația integral la Televiziunea Română, la oră de maximă audiență, dar cu condiția ca în timpul lecturării să nu facă niciun comentariu pe marginea textului. Înregistrarea textului citit de George Șerban a fost difuzată a doua zi la emisiunea Actualități. Opoziția în curs de infiripare a perceput evenimentul ca un prim și firav succes și nașterea credinței că lupta trebuie să continue.

Dar acest fapt nu a însemnat pentru spectrul radical al societății că instituția TvR pornea și pe anevoiosul drum de la statutul de propagandist aflat în slujba unui partid politic la cel de serviciu public. Însăși noțiunea și conceptul ca atare erau pentru majoritatea societății români puțin înțelese și din această cauză mai greu pus în practică. „Conceptul de serviciu public de televiziune are un aspect normativ tangențial deopotrivă cu instituțiile media propriu-zise, dar și cu niște idealuri generale, referitoare la media, cultură, nevoile societății. De asemenea, conceptul de serviciu public are un aspect normativ prin faptul că este folosit cu scopul de a modela realitatea într-un anumit fel. Acesta este, neîndoienic unul dintre motivele pentru care conceptul are un statut oarecum ambiguu fiindcă el inspiră și formularea unor credințe destul de vagi... Supuse capriciilor politicienilor aflați la putere și constrânse să facă acrobații între diverse solicitări contradictorii, organizațiile numite servicii publice de radioteleviziune sunt puse veșnic în situația de a-și dovedi valoarea”⁵⁷.

Deși au existat în epocă foarte multe voci din elita culturală a României care acuzau Televiziunea Română de încetinirea procesului de reforme sau chiar de lipsa

⁵⁷ Valentin Nicolau, *op. cit.* p. 67

acestora, specialiștii în media din Occident care s-au ocupat de fenomenul televizual în tranziție au ajuns la concluzia că acest aspect nu a fost specific doar României. La începutul anilor 1990, multe țări foste socialiste au fost devastate de „războaiele media” dintre elitele politice și comunitățile jurnalistice pe marginea întrebării cine controlează mass-media. În Ungaria, de exemplu, de la schimbarea politică din 1989-1990, peisajul media al țării a fost frontul unui astfel de conflict între elitele politice și jurnaliști cu privire la funcția adecvată a mass-media într-o societate pluralistă și deschisă⁵⁸. Într-o cercetare făcută în cadrul Sussex European Institute în anii 2000, Maja Vadić ajungea la concluzia că în aceste țări „deși au existat unele schimbări semnificative în practica de difuzare a televiziunii după destrămarea comunismului, acest lucru nu a însemnat o ruptură radicală cu trecutul”⁵⁹. Aceste evoluții în spațiul media s-au petrecut, în opinia lui Maja Vadić, în „ciuda faptului că peisajul televizual din țările foste socialiste care au avut o legătură mai strânsă cu Occidentul s-a modificat înainte de a se probuși regimurile de dictatură”⁶⁰.

După dispariția autocrațiilor din fostele țări socialiste a existat un consens între noile elite politice pentru ca televiziunea să fie eliberată de influența politică a celor care

⁵⁸ OPEN SOCIETY INSTITUTE EU MONITORING AND ADVOCACY PROGRAM, *Television across Europe: regulation, policy and independence*, Monitoring Reports, 2005 p. 35, online https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/256efad6-9066-4082-8f83-fcbfae-dbf278/summary_20051011.pdf accesat pe 14 aprilie 2021.

⁵⁹ Maja Vadić, *Television broadcasting in Eastern Europe: How much has changed after the 1989 revolutions?* în **Medij. istraž.** (god. 10, br. 1) 2004, p.24, online <https://core.ac.uk/download/pdf/14395907.pdf> accesat la 14 aprilie 2021.

⁶⁰ Ibidem, p. 25.

conduc guvernul și statul la un moment dat, dar, în același timp, că ea nu ar trebui să devină dependentă de logica extinsă a pieței. Cu alte cuvinte, a fost susținut modelul de serviciu public⁶¹ însă cu puternice particularități în funcție de evoluțiile politice dintr-o țară sau alta și nu în ultimul rând de evoluțiile geopolitice dintre Est și Vest.

În literatura de specialitate și în documente directivă, cum ar fi cele ale UNESCO, un serviciu public de televiziune ar trebui să reprezinte vocea oamenilor, toate sectoarele societății și să ofere conținut ca să informeze, să educe și să distreze publicul, pe măsură ce se îndepărtează de interesele comerciale și înclinațiile politice. Potrivit documentelor UNESCO „Difuzarea făcută, finanțată și controlată de public, pentru public nu este nici comercială, nici de stat, fără interferențe politice și presiuni din partea forțelor comerciale și se poate încadra în modul în care trebuie să funcționeze o televiziune ca serviciu public”⁶².

Pentru a vedea în ce măsură TvR s-a comportat în primele momente de după răsturnarea regimului comunist în logica unui serviciu public putem face apel la cadrul oferit de documentele UNESCO, care scot în evidență că acesta trebuie să întrunească patru trăsături esențiale: serviciul oferit ar trebui să fie *universal* și accesul pentru toți cetățenii; să conțină *programe diversificate*, cu subiecte, genuri în care să se regăsească o gamă cât mai variată de publicuri; să fie *independent* ca instituție pentru a putea difuza conținut și mesaje fără să treacă prin controlul

⁶¹ Ibidem, p. 27.

⁶² United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, *Public service broadcasting*, online <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/mediadevelopment/public-service-broadcasting/> accesat la 14 aprilie 2021.

statului, și să nu fie influențat de organizații comerciale; și să fie o prezență distinctă în peisajul audiovizual, printr-o grilă de programe inovatoare și creative⁶³. TvR intra la începutul lui 1990 într-un peisaj mediatic în schimbare dominat de concurență și de mercantilism, dar și de exigențe profesionale deosebite pentru jurnalismul de informație. Modificările foarte rapide de ordin deontologic și procedural erau emanația unei practici continentale care au diferențiat presa tipărită și audiovizuală europeană de senzaționalismul „presei galbene” americane, deși influența acesteia s-a manifestat în domeniul audio-vizualului tot mai puternic odată cu lansarea canalelor de știri 24 de ore din 24. „Media europene au acordat în mod tradițional mai multă atenție politicii. În cazul televiziunilor publice o valoare centrală a devenit stilul dezbaterii și de aceea știrile și emisiunile informative au cucerit un loc prioritar. Televiziunile publice au programat totdeauna știrile la oră de maximă audiență”⁶⁴. Fenomenul a început să-și reducă din forță odată cu avalanșa informațională difuzată prin toate platformele digitale. A fost contextul cu care s-a confruntat TvR după apariția și dezvoltarea televiziunilor private, al căror succes nu a fost condiționat de rigurozitate profesională, ci de spectaculozitatea cu care tratau știrile și de transformarea lor în instrumente comerciale.

Dintre cele patru trăsături identificate de UNESCO, independența postului național de televiziune a fost cel mai mult contestată în societatea primelor luni și ani după

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Danile Hallin and Paolo Manici, „The Forces and Limits o Homogenization”, în Daya Kishan Thussu, *International Communication, A Reader*, „Routledge, London and New York, 2010, p. 172.

22 decembrie 1989, mai ales de elita culturală și de o serie de jurnaliști, care s-au aliniat ideologiei anticomunismului foarte la modă în acele timpuri. Stelian Tănase, redactor la săptămânalul editat de Grupul pentru Dialog Social (GDS) într-un dialog cu jurnalistul Peter Gross despre independența televiziunii din prima perioadă a tranziției, mărturisea „Când mass-media noastre independente vor avea voie să funcționeze și să se dezvolte, vom reuși să scăpăm de toate vestigiile comunismului și să construim o democrație”⁶⁵. În aceeași notă se adresa mulțimii Stelian Tănase cu ocazia unui miting organizat de GDS și alte organizații ale societății civile în ziua de 25 martie 1990: „Știți cine conduce TvRL? Cine numește conducerea? Guvernul și președintele: decretul 197 de pe timpul dictaturii este și în funcțiune. Actualul președinte al TvR depinde de președintele Iliescu. La presiunea Comitetului sindical au dat Proclamația, dar au flancat-o de reportaje și comentarii cu legionari și extremiști. Cui folosește diversiunea cu elementele șovine? Fostei nomenclaturi! Fostei Securității! Revoluția trebuie să continue. Duminică, la 11, venim la miting, din nou aici! Nu vom ceda!”⁶⁶. În mod

⁶⁵ Apud, Peter Gross, *op. cit.*, p. 40, nota 2.

⁶⁶ Ioan Rosca, *Cronologie 1990 – grupaj Dumitru Iuga*, în **Ziaristi Online**, 26 aprilie 2014, online

paradoxal, distinsul protestatar avea să fie mandatat politic de Partidul Liberal și pus Președinte-Director general al TvR între 20 decembrie 2013 și 23 septembrie 2015, perioadă în care nu s-a remarcat cu nimic ca novator de medium sau ca reformator și manager al sincronizării instituției cu idealurile mărețe promovate la începutul carierei de reprezentant al noii elite în România.

Percepțiile și opiniile opoziției care se încadrau în peisajul specific românesc al luptei pentru putere au fost preluate de opinia publică internațională prin intermediul mijloacelor de informare în masă, inclusiv al TvR. Este unul dintre factorii care au condus la o continuă diferențiere și separare a evoluțiilor românești postdecembriste de cele care aveau loc în alte foste state socialiste din zonă. Iată cum era percepută situația privind existența nomenclurii în diferite instituții politice din România într-un raport al *Freedom House* din anul 1991: „Dacă unii est-europeni dau dovadă de oarecare epuizare față de politica de partid, faptul rămâne că Ungaria, Cehoslovacia și Polonia au înregistrat un progres substanțial în punerea bazelor unui sistem democratic. Cu excepția României, ea însăși sub dominația membrilor nomenclurii comuniste, noile guverne au dovedit un grad surprinzător de toleranță față de foștii lor opresori, evitând procesele spectacol și

epurările masive care deveniseră o trăsătură definitorie a conducerilor din «democrațiile populare»⁶⁷

Independența editorială a Radioteleviziunii a fost contestată și de mișcarea sindicală în curs de transformare atât din afara cât și din interiorul instituției. Pe măsură ce noile asociații socio-profesionale deveneau tot mai puternice datorită numărului mare de membri, și s-au consacrat ca partener social, liderii lor au devenit tot mai agresivi, pretinzând spații tot mai mari din emisiunile de știri. „Campionii acestei tendințe prelungite pe parcursul anilor a fost cuplul Mitrea-Ciorbea. CNSRL-Frăția emitea zilnic comunicate de presă de zeci de pagini și făcea presiuni asupra conducerii Televiziunii și a redactorilor coordonatori ai Telejurnalului, ca acestea să fie citite integral la ore e maximă audiență, ceea ce era fizic imposibil. Niciodată nu au cedat solicitărilor de moderație, și asediul sindicatliștilor a continuat ani buni. Aceeși atitudine belicoasă a manifestat cartelul pe durata protestului sindicalistului Dumitru Iuga, liderul primului sindicat din TvR. Când acesta a intrat în greva foamei, cartelul a făcut presiuni majore pentru ca toate comunicatele sale să fie prezentate la oră de maximă audiență. Cu sănătatea șubrezită de anii de pușcărie în închisorile comuniste, Dumitru Iuga, a hotărât să ducă lupta pentru independența Televiziunii «cu alte mijloace» și «pe alte planuri»⁶⁸.

În acele momente ale istoriei recente a sindicatelor, nu apăruse și nu se manifesta, în niciun fel, ceea ce sociologii au denumit a fi *dilema politicizării* în mișcarea sindicală

⁶⁷ Andreea Nicolaescu, Radu Ștefan Mălureanu, *Dinamica și percepția mișcării sindicale în România postdecembristă*, în **Revista Română de Sociologie**, serie nouă, anul XII, nr. 5–6, 2001, pp. 495-496.

⁶⁸ Relatare Nicolae Melinescu.

„care se referă la indecizia sindicatelor de a se implica sau nu în anumite colaborări mai strânse cu unele partide”⁶⁹. Mare parte din organizațiile sindicale puternice s-au poziționat în tabăra noii puteri, dar au existat lideri sindicali și o parte a mișcării sindicale, care s-au aliniat intereselor opoziției așa cum s-a întâmplat și cu unii lideri ai mișcării sindicale apărute în Radioteleviziunea Română. Gheorghe Iosif, unul dintre membrii fondatori ai Sindicatului Independent „Mișcarea 15 Noiembrie” din Brașov, își amintea peste ani că „prima acțiune de stradă a fost marșul de protest pentru democratizarea TvR, prin care se cerea schimbarea unei părți din personal, accesul partidelor istorice la spațiul de emisie al Televiziunii, precum și scoaterea Televiziunii de sub controlul FSN, transformat între timp în partid politic, sub conducerea lui Ion Iliescu”⁷⁰.

Foarte vocal în privința independenței editoriale a TvR a fost *Sindicatul Liber din RTVR* fondat la jumătatea lunii ianuarie 1990 de cunoscutul disident Dumitru Iuga. Primele conflicte dintre sindicat și conducerea instituției din Calea Dorobanților au apărut în legătură cu independenței față de partidele politice. Ca urmare a protestelor publice ale acestui sindicat s-a produs prima schimbare postdecembristă la conducerea TvR, când Aurel Dragoș Munteanu, numit la conducere de noua putere politică

⁶⁹ A se vedea pe larg, Bruno Ștefan, Corneliu Ștefan Liță, Andreea Mihalcea, *Organizațiile sindicale și dilemele tranziției. Studii de psihosociologie organizațională*, Editura BCS, București, 2001 pp. 25-26; 54-69.

⁷⁰ Andrei Paul, *O poveste cu speranțe și deziluzii. Brașovenii au înființat primul sindicat independent după revoluție*, în **Monitorul Expres**, 15.02.2010, online https://www.old.monitorulexpres.ro/?mod=monitorulexpres&p=actualitate&s_id=86059 accesat pe 14 aprilie 2021.

din România, a fost înlocuit cu Răzvan Theodorescu. Aurel Dragoș Munteanu a luat decizia de a se înscrie în FSN, care cu puțin timp înainte fusese înregistrat ca partid politic. De menționat că acesta în noiembrie 1989 își depusese carnetul de membru de partid PCR, ceea a însemnat asumarea unui risc considerabil pentru astfel de gest în acele momente. „Fost ziarist la Scânteia, a intrat într-o stare de disidență pentru că încercase să emigreze în Israel, fără a fi evreu și a renăscut în spuma Revoluției ca un apropiat al noului cerc de putere. A stat în vârful Televiziunii doar vreo trei luni (de fapt cam patruzeci de zile) unde a făcut figurație pregătindu-și cățărarea pe culmile diplomației taman în timpul primei crize din Irak”⁷¹ (când România ca membru nepermanent al Consiliului de Securitate ONU a preluat și președinția prin rotație a Consiliului, *n.n.*). „Mandatul său, din 28 decembrie 1989 până pe 9 februarie 1990, a fost de rău augur pentru lucrători și pentru prestigiul în curs de demolare al TvR. Cu un ton dictatorial, cu o atitudine permanent jigntioare, veșnic nemulțumit și dezamăgit de strădania jurnaliștilor și a tehnicienilor, considerați epave ale comunismului, el a plantat confuzie în rândul membrilor corpului redacțional, care așteptaseră zile și nopți de mare tensiune un conducător liber de orgolii. Hotărât să folosească mandatul de la Televiziune ca o trambulină spre posturi mai înalte, (pe 23 februarie 1990 a fost numit ambasador, șef al misiunii României la Orgnaizația Națiunilor Unite, New York, pentru ca trei ani mai târziu să ajungă ambasadorul României la Washington) el nu l-a împiedicat pe Brateș

⁷¹ Octavian Andronic, *Scurtă istorie, Ziarul personal*, 6 martie 2003, online https://www.zp.ro/index.php?module=pgcalendar&tid=5&tip=Punctul_pe_Y&month=3&year=2003.

să-și construiască în continuare monumentul de martir în viață al revoluției în direct, ceea ce a amânat păgubos o revitalizare atât de necesară a conducerii departamentului de Actualități, cum a fost denumirea Știrilor păstrată o vreme după 1989⁷². Ceva l-a impresionat totuși pe Aurel Dragoș Munteanu, pentru că el a încercat o modernizare în stil propriu. Cristian Țopescu își amintea: „Mă cheamă într-o zi, asta era în perioada în care conducerile redacțiilor erau hotărâte prin vot popular. După aia a venit perioada conducerilor numite. Mă cheamă la el să-mi spună că s-a gândit să schimbe fața Televiziunii Române. Am rămas un pic uimit, gândindu-mă cam ce înțelege el prin asta. «Schimbăm crainicele!» Crainice erau atunci Sanda Țăranu, Delia Budeanu, Cristiana Bota și Lia Tanciu. L-am întrebat cum rezolvăm asta. «Telespectatorii își vor da seama că s-a produs o schimbare în Televiziunea Română. Apar alte crainice!». «Și de unde le luăm?» «Dumneavoastră vă rog să vă duceți la câteva facultăți din București, să găsiți niște fete frumoase, inteligente, care să lucreze la Televiziunea Română». Pentru că nu puteam să-l refuz l-am luat pe (directorul de imagine) Ovidiu Drugă, i-am spus că promisem o anumită misiune și îl rugam să mă însoțească prin câteva facultăți, ca să încercăm să găsim niște fete, el cu ochiul videocameramanului. Am reușit să convingem vreo trei fete, după ce am stat de vorbă cu mai mult de treizeci. M-am întors la domnul Aurel Dragoș Munteanu și l-am anunțat cine erau cele selectate. Evident că, pe urmă, s-a organizat un concurs⁷³.

⁷² Relatare Nicolae Melinescu.

⁷³ Cristian Țopescu, *op. cit. in loc cit.* p. 160.

Numit la conducerea instituției în momente dificile, academicianul Răzvan Theodorescu a fost nevoit să facă apel la toate mijloacele și căile posibile pentru a menține echilibrul între „tabere” afiliate la principalele partide politice pe de o parte, și dintre conducerea RTvR și Sindicatul Liber condus de Dumitru Iuga, pe de alta, chiar cu prețul de „a fi foarte bizantin în unele situații”.⁷⁴ Acest tip de comportament nu-l caracterizează pe distinsul academician și istoric, dar timpurile erau extrem de fluide și cu evoluții imprevizibile, iar lupta pentru putere nu s-a stins odată cu numirea unei noi conduceri nici în interiorul TvR și nici în societatea română. Săptămânalul independent de opinie și cultură *Baricada* a lansat o serie de atacuri extrem de acide la adresa TvR. În numărul său din 25 septembrie 1990, apărea articolul „Cine conduce RTvL?”, în care se preciza printre altele că înlocuirea directorilor generali ai Televiziunii române și ai Radiodifuziunii cu „Razvan Theodorescu și Eugen Preda, nu a schimbat nimic”. (...) Chiar și cei 200 de politrucii iremediabil compromiși sunt în continuare înăuntru. Doar 30 din ei s-au pensionat la cererea lor expresă. Ceilalți au fost roțiți sau avansați în poziții mai puțin vizibile”⁷⁵. În data de 16 octombrie 1990,

⁷⁴ Nicolae Melinescu, *Interviu cu Răzvan Theodorescu*, 2 iunie 2019.

⁷⁵ Ioan Roșca, *Cronologie 1990 – grupaj Dumitru Iuga*, online http://www.ziaristionline.ro/2014/04/26/in-memori-am-dumitru-iuga-procesul-comunismului-cronologia-luptei-militantului-anticomunist-cu-succesorii-lui-ceaurescu-un-epitaf-al-anului-1990/?__cf_chl_jschl_tk__=e62f595bdab644aef4c98a30bb27a0fea0f696ae-1616568116-0-AfIQCAHalqAmUGWx9owMBxhJW8wRog4Xa6S-VzrmNke-pMrQ4TlHQgxhrB9wJxR04paHI5ro6OhjKf6NEYT-GwSOLh2rrJiQyu2QuMoqw3zOAHouAMuJdS3bI6BT1dpAcyi_CFFFhbRDDtFIInRzBO_ZHZ5yKkmXij8XIus4lB3tTi0EwphDmsqEcCXy0p05M-7_7CO9XPdcpGawB11F0s2Sh9w_gm9veQy-

Baricada continua serialul despre „Cine conduce RTvL?” și publica un ordin intern emis de Răzvan Theodorescu „prin care se interzice salariaților din TvR să-și critice instituția și să comunice spre exterior informații legate de activitatea internă”⁷⁶. Spre deosebire de predecesorul său, distinsul profesor universitar s-a apropiat de cei care făceau mecansimele Televiziunii să funcționeze, fie și pentru a furniza material criticilor ei. „Vreau să spun un lucru. Indiferent de poziția lor politică, indiferent de caracterul unora, care nu era întotdeauna vertical, aveam de-a face cu niște redactori care, intelectualmente, erau de foarte bună calitate. Televiziunea Română comunistă a avut niște foarte buni jurnaliști în zona internă, în zona știrilor externe. Dincolo de propaganda de înțeles, chiar în reportajele care se făceau de natură socială, culturală calitatea redactorilor, intelectualmente era foarte bună. Acest lucru a rămas multă vreme valabil”⁷⁷. Jurnalistul Ion Cristoiu nota despre evoluțiile din această instituție în anii de început ai tranziției: „Sunt unul dintre oamenii care n-au încetat o clipă, de șapte ani încoace, să critice Televiziunea Română. De fiecare dată, însă, am considerat că unele prestații tendențioase, în favoarea Puterii ale acestei instituții nu-și au cauza în oameni, ci în presiunile extraordinare la care au fost supuși profesioniștii din

6kPU1DoXaQwVyQcJJUbTwPxX3crMuyNUx9DQ8-3sKjE-lWkrhwF0qZuK-lVQ3r4F-YSE46WoDWHerj8tq7EJcj6neDR-m6xB6CBOP3XH2GphH7I88hzh_jAWSIoFhadsWkeBVyCx6qLQi-oGDMjxmhQHc5BFocJmT7GSaR3j6tBLTPpY4TPhiMXlozEAsN-vhX3T0gtg7PTDbZEC3VJXg_QQzgAzAoYqdvMZQFPi1BQgOw8zwvAJFdG5-IyTar4zffajL5o6SkpbJ9H8eAwXTszfoi78nQXILrQ7gvys-BUTsEkAwj_dR5p7sKg accesat la 12 iunie 2021.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Nicolae Melinescu, *Interviu cu Răzvan Theodorescu*, 2 iunie 2019.

Televizine din partea celor care au condus țara timp de șapte ani”⁷⁸.

Despre relațiile tensionate dintre conducerea RTvR și sindicatul condus de Dumitru Iuga un moment povestit de Răzvan Theodorescu este edificator: „Pretind că am ținut sub control totul până acolo încât în decembrie [1990], când am plecat în China în delegație și a început o grevă. Iuga, liderul sindicalist era pe năsălie, mi s-a spus că trăgea să moară, venise un preot să îl împărtășească. Știam că lucrurile nu erau chiar așa de grave, dar am intrat în jocul lui. Fiind în China, Valeriu i-a excitat cu niște lucruri, s-a declarat grevă, era toată țara în așteptare și sindicatul a transmis că îl așteaptă pe președintele Răzvan Theodorescu să vină din China pentru a trata cu Iuga. Drept care, Iliescu și Roman mi-au trimis o telegramă. Am lăsat restul delegației la Beijing, am venit la București, am mers la Televiziune și a fost singura dată când mi-am permis să convoc oamenii Comitetului Director din Radio și din Televiziune la 12 noaptea. L-am vizitat pe Iuga înaintea discuțiilor și l-am întrebat care sunt, pe moment, cererile sale, pentru că țara era, totuși, în convulsii. El mi-a spus că vrea desființarea conducerii colective comuniste a Televiziunii. «Dumneavoastră să fiți singurul factor de conducere, care, în dialog cu noi» – era jumătatea lui decembrie 1990 –, «să conduceți instituția». L-am întrebat dacă iese din greva foamei în momentul în care sunt îndeplinite cererile sale. A acceptat. Am urcat la etajul 12, unde erau adunați toți. Le-am spus că, ținând seama de

⁷⁸ Ion Cristoiu, *Dinspre TvR vine miros de friptură. Nările pitifelnicilor freamătă deja*, în Mediafax.ro, 3 ianuarie 2021, online <https://www.mediafax.ro/editorialistii/ion-cristoiu-dinspre-tvr-vine-miros-de-friptura-narile-pitifelnicilor-freamata-deja-19848834>.

tot ce făcuseră în tot anul acela atât de greu, începând cu revoluția și până în decembrie '90, îmi iau libertatea (între timp le spuseseam lui Iliescu și lui Roman că voi lua niște măsuri și cer să fie acceptate aceste măsuri fără condiții) să dau concediu, timp de două săptămâni tuturor membrilor Comitetului Director din Radio și din Televiziune. Cred că au înțeles toți jocul meu. Singurul, Valeriu a protestat, dar l-am pus la locul lui. Timp de două săptămâni, dacă nu trei, n-a mai existat Comitetul Director, am rezistat numai eu înconjurat de câțiva. Îl țin minte pe Manase Radnev, dintre cei tineri pe Mihai Tatulici, un mic grup, în jurul meu, pentru treburile curente⁷⁹.

Independența televiziunii față de partidele politice a fost pe bună dreptate o valoare extrem de importantă și din acest considerent și extrem de clamată în societate de diverși actori sociali și de liderii politici când se aflau în opoziție. În primii doi ani după căderea regimului dictatorial „Televiziunea reprezenta principala sursă a românilor privind informațiile politice”⁸⁰, iar acest lucru a făcut ca tentația celor care se aflau în lupta pentru putere de a-i atrage de partea lor pe jurnaliștii care aveau aceleași convingeri sau simpatii politice era foarte mare. Alina Mungiu-Pippidi, una dintre vocile care au militat pentru independența mijloacelor de informare reducea această dimensiune la eliminarea interferențelor „guvernamentale, așa cum este cazul în mass-media private. Aceasta

⁷⁹ Idem

⁸⁰ Marius Mureșan, *Destinația Cotroceni: Alegerile prezidențiale în România 1990-2014*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2019, p. 431.

este ceea ce eu numesc tranziție de la «stat la public»⁸¹. Independența Televiziunii trebuia să fie judecată și apreciată în funcție de nonpartizanatul ei politic în raport cu întreg spectrul politic activ la acea dată în societate și nu doar de independența sa în raport cu guvernul.

În ciuda faptului că mai persistă încă percepția aproape unanimă că, în primele luni de tranziție a TvR, toți jurnaliștii erau afiliați FSN și lui Ion Iliescu, trebuie spus că toate partidele importante își aveau simpatizanții lor printre angajații instituției. Acest lucru îl recunoaște dechis chiar unul dintre directorii generali ai epocii respective Răzvan Theodorescu: „După momentul alegerilor, al Pieței Universității, Televiziunea era extrem de politizată, se știa care sunt pozițiile și mie îmi era destul de ușor, nu uitați că eram istoric și eram un bun cunoscător al Bizanțului. Am fost foarte bizantin în unele situații, recunosc, dar indiferent de simpatiile mele, pe care nu le lăsam să se vadă, cred că am dus destul de bine barca în ceea ce privește taberele diferite din Televiziune”⁸². Acest aspect a fost subliniat printre altele și de analistul politic Alina Mungiu-Pippidi: „Moștenirea din vremurile comuniste care se regăsea atât în legislație cât și în cultura juridică, tranziția cu amestecul ei de inflație și politici fiscale de austeritate și lupta disperată pentru putere dintre vechile

⁸¹ Alina Mungiu-Pippidi, *From State to Public Service The Failed Reform of State Television in Central Eastern Europe*, CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY CENTER FOR POLICY STUDIES, CPS INTERNATIONAL POLICY FELLOWSHIP PROGRAM, 2002-2003, p.34, online http://pdc.ceu.hu/archive/00002249/01/media_2_pippidi.pdf accesat pe 15 martie 2021.

⁸² Nicolae Melinescu, *Interviu cu academician Răzvan Theodorescu*.

elite și cele în curs de apariție au modelat și ele soarta televiziunii publice, cândva cel mai puternic actor mediatic⁸³.

Bătălia pentru controlul TvR a afectat în unele perioade serios drumul parcurs de instituție spre atingerea statutului de comunicator public în prima parte a anilor '90. Acești ani sunt văzuți ca fiind „...anii de inerție, în care TvR reînvață să funcționeze ca serviciu public, aflat încă într-o covârșitoare dependență de Puterea politică (doar că aceasta nu mai este dictatura lui Ceaușescu)”⁸⁴. Odată cu trecerea la programe cu durată foarte mare și cu creșterea numărului emisiunilor zilnice și săptămânale ale Direcției Știri, au fost angajați prin concurs și printr-o selecție riguroasă, fără influențe externe, reporteri stagiați, mai întâi la știrile interne și ulterior la cele externe. Specializarea lor s-a făcut din mers cu îndrumarea „seniorilor” și prin exercițiul zilnic de filmare pe teren și redactare a propriilor producții. Pregătirea lor profesională a fost completată de mai multe cursuri organizate cu participarea unor specialiști în jurnalismul de televiziune din Marea Britanie, Olanda sau Statele Unite. Un grup de șase-șapte aspiranți au făcut un stagiu de pregătire la școala de jurnalism de la California State University (SUA) și, așa cum am menționat, trei externiști au efectuat câte un internat de o lună la cartierul general CNN de la Atlanta. Toate aceste demersuri au contat foarte mult pentru echilibrarea corpului editorial, sporirea capacității de comunicare mediatică a Direcției Știri și credibilizarea mesajelor și prin această infuzie de „chipuri noi”.

⁸³ Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, in *loc cit.*

⁸⁴ Alexandru Matei, TvR 55. „Lumini și umbre”, in *loc. cit.*

Politizarea extremă a mass-media în general și a TvR în special, implicarea ei în propaganda unui partid sau a altuia au avut efecte nedorite pentru majoritatea jurnaliștilor care și-au făcut datoria cu bună credință și profesionalism. Aceste fenomene au condus în opinia unor specialiști la „pierderea credibilității, fragmentarea audienței și la confuzia publicului”⁸⁵. La nivel social, aceasta a avut ca rezultat pe termen lung fenomene care au afectat comportamentul oamenilor în procesul tranziției în bine și de multe ori în rău prin efectul pe care l-a produs în mentalul colectiv și individual. Fără a fi în totalitate răspunzătoare pentru pierderea de viteză a televiziunii publice, presa scrisă a fost și ea parte a echipei de demolatori. Zilnic, ziarele trăiau din cancanuri despre oamenii din televiziune, din critici acide, mai ales despre emisiunile informative. Lipseau cronicile tv realiste, atât de utile publicului, dar și producătorilor de emisiuni, prin care să cunoască pulsul telespectatorilor. Abundau, în schimb, editoriale abrazive, pline de acuze politice, de interpretări generaliste acuzatoare ce porneau de la detalii ne semnificative sau de la simple stângăcii. Fiecare detaliu era întors pe toate fețele și distorsionat în funcție de comandamentele editoriale ale unui ziar sau altul. „Într-o seară, prezentatorul Telejurnalului purta o cravată albastru închis. A doua zi *România Liberă* constata că personajul și-a pus o cravată roșie, mărturisire subliminală a tendințelor sale neo-cripto-comuniste. Aceași cravată, în *Azi*, căpăta o nuanță verzuie pentru că individul, de fapt, simpatiza cu neo-naziștii. Un episod care poate să pară un detaliu l-a provocat o știre despre

⁸⁵ Ioan Dragan, Jean-Paul Lafrance, *op. cit.*, p. 98.

greva minerilor din Donbas. Imediat după difuzarea Telejurnalului de seară în care a fost prezentat reportajul despre grevă, furnizat prin schimbul zilnic de știri filmate de Eurovision News a sunat în redacție un lider sindical care l-a acuzat pe realizator că vrea să nimicească mișcarea sindicală dând exemplul activismului din Donbas, pe când minerii români nu-și cereau drepturile. Immediat a telefonat chiar premierul de atunci, care l-a acuzat pe același realizator că prin exemplul ucrainenilor vrea să-i scoată pe mineri în stradă, într-o perioadă economică dificilă⁸⁶. Sigur că, așa cum constata William Small: „producția de televiziune, mai ales știrile de la televizor, sunt o țintă facilă și generoasă. Telespectatorul abia așteaptă senzaționalul, încurajat de un snobism al comodității din fotoliu și de o oarecare ușoară urmă de invidie față de cei care apar pe ecran. Această invidie pornește și din răpirea rolurilor palpitate și puternice pe care le-a avut cândva presa scrisă. Televiziunea, în relitatea lumii noastre, este mult prea importantă ca să fie lăsată doar la dispoziția profesioniștilor ei sau chiar a criticilor ei. Dar, este, în egală măsură, la fel de complicat ca tot ceea ce se scrie despre televiziune să fie redus la simple generalizări, critice sau nu”⁸⁷.

Influența TvR în societate, în acei ani, este indiscutabilă, dar a spune că „mass-media – și prin urmare și TvR –, sunt responsabile pentru fenomenele de dezintegrare în anocrația socială și, de asemenea, pentru unele eșecuri înregistrate de procesele tranziției”⁸⁸ sau că „Iliescu și FSN

⁸⁶ Relatare Nicolae Melinescu.

⁸⁷ William Small, *To Kill a Messenger. Television News and the real World*, Hastings House, FL. 1970, p. 7.

⁸⁸ Ioan Dragan, Jean-Paul Lafrance *op. cit.*, p. 98.

îi datorează totul TvR”, este nu numai o exagerare, dar și crearea unei contrafactualități.

Eforturile făcute în TvR pentru a funcționa conform unei politici editoriale acceptată de întreaga societate nu au avut rezultatele scontate de conducerea instituției, dacă ne referim la faptul că în rândul elitei culturale și umaniste a țării nu s-a constatat o îmbunătățire a imaginii sale ci a „câștigat” neîncredere și suspiciune. O cercetare sociologică efectuată în anii 2012 – 2013 surprindea faptul că această suspiciune care i-a afectat imaginea a devenit în timp „un fel de păcat original pe care nu reușesc să-l ștergă nici gesturile de curaj ale unora dintre angajați, nici acele produse editoriale de calitate pe care reușește să le ofere uneori publicului sau momentele când televiziunea publică este destul de contondentă la adresa puterii politice”⁸⁹.

Suspiciunile au fost amplificate de nemulțumirea partidelor din opoziție și a contestatarilor din „Stradă” de modul cum erau transmise activitățile și acțiunile politice de către Radioteleviziunea română, acuzând-o de partizanat și obediență față de FSN și de liderii lui. Un exemplu dintre multe altele este cel al poetului Mircea Dinescu care, în CPUN, a acuzat Televiziunea Română de imparțialitate privind protestele din Piața Universității: „Ori dacă acestea vor fi prezentate totdeauna noaptea va plana un dubiu asupra lucrurilor. De acum încolo și Televiziunea Română să fie prezentă acolo să întrebe pe acești domni care stau pe trotuar cu ce se ocupă, de ce nu se mută mai pe partea necarosabilă a drumului...”

⁸⁹ Răzvan Martin, Alexandru Brăduț Ulmanu, *De ce și cum se clatină TvR. Mărturii din interiorul televiziunii publice*, ActiveWatch, București, 2016, p. 13.

Televiziunea să filmeze tot timpul. Dacă nu dă pe post, să îi aibă înregistratăi.”⁹⁰

La acea dată, Mircea Dinescu nu avea cum să intuiască ceea ce peste decenii unii oameni din presă și prezenți în miezul fenomenului Piața Universității au putut să constate și anume că, de fapt, transmiterea pe micul ecran a protestelor organizate de opoziția politică și societatea civilă în curs de coagulare însemna „în ochii electoratului, drept un fel de tulburare a lui Ion Iliescu de la lucrul său pentru țară, drept o gălăgie făcută de Opoziție într-o societate care avea nevoie de liniște”⁹¹. În interiorul Televiziunii, simpatizanții opoziției, ai partidelor istorice, în primul rând ai țărăniștilor, erau extrem de vigilenți și interveneau acolo unde se pregăteau relatările despre Piața Universității. Unui reporter care a filmat mulțimea din balconul Facultății de Geografie de la etajul I ca să cuprindă imaginea de ansamblu a mișcării, un „cobatant” i-a atras atenția că nu este corect să-i privească pe manifestanți „de sus” și ar fi trebuit să coboare să simtă „vibrația străzii”⁹².

Același tip de mesaj va fi transmis indirect pe micile ecrane și cu prilejul evenimentelor violente din după-amiaza și seara zilei de 18 februarie 1990, când clădirea Guvernului provizoriu a fost invadată de o serie de manifestanți violenți care au devastat edificiul și au molestat

⁹⁰ *Fragment din ședința CPUN premergătoare Mineriadei din 13-15 iunie 1990*, online https://www.youtube.com/watch?v=0xI_am7iA8M accesat la 14 martie 2021.

⁹¹ Ion Cristoiu, *Un referendum pentru confirmarea victoriei lui Ion Iliescu asupra lui Ceaușescu*, în **Sfera Politicii**, nr. 1(195), 2018, p. 24

⁹² Relatare Nicolae Melinescu.

militarii și polițiștii aflați în serviciul de pază⁹³. Percepția unor jurnaliști asupra acestei perioade este extrem de negativă. Unii angajați ai TvR intervievați de ActiveWatch, pentru un studiu publicat în 1996, consideră că acei ani au marcat o perioadă neagră în istoria audiovizualului românesc. TvR era singură pe piață, „capacitatea sa de a face bine sau rău era mult mai mare decât în prezent, iar răul pe care l-a făcut a fost foarte mare”, spune un fost redactor-șef din televiziunea publică⁹⁴. „Niciodată nu a funcționat bine, așa cum ar trebui să funcționeze un post public”⁹⁵, este de părere o fostă jurnalistă din TvR. Cel mai rău, adaugă ea, a funcționat în anii 1990-1996, pentru că era puternic dominată politic. „TvR era atunci o mașinărie de propagandă politică a principalului partid aflat la guvernare, nicidecum un post public de televiziune”⁹⁶. Cel puțin în domeniul informațiilor, asemenea păreri pot fi echilibrate de unele experiențe personale, pentru că atât realizatorii cât și reporterii și redactorii, chiar dacă aveau simpatii și antipatii politice, le-au ținut, majoritatea, numai pentru propria persoană. „Exista zicala aia: «Hoțul strigă, hoții!»! [Presa scrisă și opoziția] S-au aruncat, efectiv, asupra noastră sperând că pot lua ceva din suflul nostru, din ce câștigasem și ce construisem cu foarte mare greutate și în niște condiții extraordinar de grele. Și am construit, mai ales la Actualități, noi am construit o redacție pe care n-a mai avut-o și nu cred că o va mai avea vreodată un medium în România. Cei de la Televiziune erau văzuți,

⁹³ Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, Ediția a IIa, Editura Tracus Arte București, 2016, pp. 294-295.

⁹⁴ Răzvan Martin, Alexandru Brăduț Ulmanu, *op. cit.*, p. 45.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem.

cunoscuți, respectați, pe când marii creatori de opinie din presa scrisă rămâneau anonimi ca persoane. Poate a fost și un grad de invidie. Dar, criticii noștri au dat mâna cu dușmanul! Au fost aliniați într-o parte sau în alta a spectrului, hai să-i spunem politic, pentru că nu era numai politic, era și economic”⁹⁷.

În epocă acuzele de partizanat politic veneau și din partea liderilor de opinie aflați „în solda” puterii, în general, și a președintelui Ion Iliescu, în special. În cotidianul Frontului Salvării Naționale *Azi* din 30 mai 1990 au apărut două articole prin care doi dintre jurnaliștii TvR – Vartan Arachelian și Delia Budeanu – erau criticați pentru că făceau jocurile opoziției politice. La rubrica „Măhniri”, sub titlul „Surprize tele-diplomatice”, era criticată Delia Budeanu pentru că ar fi permis difuzarea neanunțată a unui interviu cu ambasadorul român la Paris, Alexandru Paleologu „un om de aleasă cultură, un intelectual rafinat, dar care are o idee foarte curioasă și foarte originală despre ceea ce înseamnă diplomația, despre ceea ce înseamnă a fi reprezentantul țării în străinătate.”⁹⁸ Potrivit jurnalistului supărarea nu era „Că dânsul critică în fața noastră guvernul și pe președintele țării, nu este grav. O fac și alții, iar televiziunea este generoasă cu ei, le dă tot concursul”, ci pentru că acesta a afirmat că nu reprezintă autoritățile de la București. „Poate că reacția critică a cotidianului provenea și din faptul că Delia Budenau era nelipsită la manifestațiile din fața Televiziunii la care participau Ticu Dumitrescu și activiștii pentru o televiziune democratică, eliberată de factorul politic, în timpul cărora ea încerca să impună persoana soțului ei, jurnlistul Radu

⁹⁷ Cornelius Roșiiianu, *op. cit. in loc cit.*

⁹⁸ Papillon, *Surprize tele-diplomatice*, în *Azi*, 30 mai, An I, nr. 39, p. 1.

Budeanu (senior) ca opțiune ideală pentru conducerea TvR sau cel puțin a știrilor, unde acesta lucrase pe post de comentator, în anii '80⁹⁹.

În aceași zi era luat sub lupă Vartan Arachelian și, indirect, conducerea TvR pentru „săgețile aruncate doar într-o singură direcție”¹⁰⁰. Potrivit opiniilor autorului articolului menționat „Dl. Arachelian și mulți alți lucrători ai Televiziunii (din păcate avem de-a face cu o categorie care tinde să monopliceze toate pârghiile de comandă și de execuție ale acestei instituții) își permit să promoveze (cu un zel demn de o cauză mai bună) orientări politice care se identifică până la ultimile consecințe cu obiectivele anumitor partide...”¹⁰¹. La rândul său, cotidianul *Dreptatea*, organ al Partidului Național Țărănesc-Creștin și Democrat, cu doar două zile de la atacurile asupra Televiziunii ale celor de la *Dimineața* publica un articol ne-asumat cu titlul „Cazul calomniatorului Emanuel Valeriu”. Directorul general al TvR era acuzat de grave calomnii la adresa PNT-CD, iar instituția „se face vinovată la modul cel mai evident de manipularea opiniei publice în ajunul lui 20 mai. Televiziunea participă astfel în mod activ la fraudă electorală organizată de FSN.”¹⁰² A fost, totuși, meritul TvR și al președintelui său de a fi inițiat și găzduit prima dezbateră televizată a candidaților la președinție. „O experiență la care țin acum, după treizeci de ani să o menționez, pentru că a fost ideea mea, cu o încăpățănare

⁹⁹ Relatare Nicolae Melinescu.

¹⁰⁰ *Televiziunea națională se privatizează?*, în *Azi*, 30 mai, An I, nr. 39, p. 2.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² *Cazul calomniatorului Emanuel Valeriu*, în *Dreptatea*, Anul XXII, nr. 84, 18 mai 1990, p. 4.

diabolică am realizat-o. A fost întâlnirea din 17 mai a celor trei candidați la președinție. Nu aveam câtuși de puțin o experiență în acest sens. Am discutat cu ei. Ion Rațiu a fost cel mai deschis. A reacționat imediat. Eu l-am numit «lordul balcanic». Ion Iliescu, Radu Câmpeanu au avut rezerve. Le-am explicat că nu o să existe nimic care să-i dezavantajeze. Au fost două săptămâni în care cincisprezece secretare adunau mesaje prin telefon. Mii și mii de întrebări au fost triate. Eu, între timp, am mers la Institutul Francez și la Biblioteca Americană să văd niște casete. În toate programele pe care le-am vizionat erau dezbateri în doi și nicăieri nu erau dezbateri în trei. Până la urmă am realizat acea întâlnire care rămâne până astăzi cea mai civilizată din istoria scrutinurilor noastre. Discuția a fost la un nivel foarte înalt, ziariștii din Televiziune erau polarizați, unii voiau să fie cu Câmpeanu, alții cu Rațiu, alții cu Iliescu. Sigur, unii chiar exagerau în pozițiile lor”¹⁰³.

Acuzele de încălcări ale deontologiei profesionale de către unii jurnaliști ai TvR nu erau ceva ieșit din comun în acele zile de început al transformărilor românești, în general, și ale TvR, în special. Nu s-au produs în epocă acțiuni prin care o instanță de judecată să confirme sau să infirme asemenea calomnii/adevăruri. Ele fac parte din cotidianul unei societăți care își căuta busola normalității. Era imposibil ca instituția TvR să fi putut să activeze altfel decât se comporta societatea în ansamblul ei. Unii dintre jurnaliști nu și-au ascuns niciodată simpatiile pentru un partid sau altul. Un exemplu în acest sens este cel al jurnalistului și scriitorului Vartan Arachelian care din primele momente de după plecarea de la putere a familiei

¹⁰³ Nicolae Melinescu, *Interviu cu academician Răzvan Theodorescu*.

dictatoriale și reapariția partidelor istorice și-a manifestat public simpatia față de acestea și față de instituția monarhică. De altfel, acest fapt jurnalistul îl va face public într-un volum de dialoguri cu liderul PNT-CD Corneliu Coposu. În preambulul uneia dintre întrebări adresate liderului țărănist, Vartan Arachelian afirma „Iertați-mă, dar sunt surprins că ați putut crede că domnul Iliescu și nucleul de comandă al FSN nu vor participa în viața politică. Iată eu, care sunt doar gazetar, la sfârșitul anului 1989 am adresat o scrisoare deschisă, care a fost publicată în primul număr al *Liberalului*, în care [sic!] ceream domnului Iliescu să rămână în afara luptei politice, să arbitreze trecerea spre democrație, desființarea PCR și împărțirea averii PCR la noile partide care apăruseră.”¹⁰⁴ Simpatia față de partidele istorice s-a transformat în activism pe bani publici, în 1997, odată cu numirea lui Arachelian de către noua conducere CDR ca șef al canalului România Internațional, fondat și administrat de Felicia Meleşcanu din 1995. „De cum s-a văzut în poziția de director, deci autoritate administrativă, a intervenit în producția editorială și și-a organizat patru emisiuni de câte 90 de minute fiecare, difuzate în direct săptămânal, la care erau invitați numai fruntașii formațiilor respective, într-un partizanat manifest și cu sfidarea oricărei norme deontologice care ar fi decurs din statutul său de fost ziarist, transformat în activist de partid”¹⁰⁵.

Privită retrospectiv la distanța a trei decenii putem spune că televiziunea publică, cu toate derapajele care s-au produs inevitabil, s-a circumscris cutumei de funcționare a instituțiilor publice din România, adică

¹⁰⁴ Corneliu Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Editura Anastasia, 1991, pp. 120-121.

¹⁰⁵ Relatare Nicolae Melinescu.

s-a aflat sub control politic și administrativ. Cercetările desfășurate de analiști și istorici media arată că pragul controlului politic prin instituția cea mai reprezentativă a unei societăți democratice – Parlamentul – a fost depășit iar politizarea a fost sursa principală a decredibilizării televiziunii ca instituție în serviciul tuturor. Din păcate, nici după adoptarea legii 41 din 1994, care reglementa competențele și responsabilitățile editoriale și administrative din interiorul televiziunii publice și nici recomandările comisiilor de cultură ale Parlamentului și ale Consiliului Național al Audio-vizualului nu au reușit să dezrădăcineze patronajul politic asupra instituției. Peste ani, această vasalitate a fost cimentată prin trecerea bugetului TvR în finanțarea de la guvern.

Modul de numire a conducerii din primele zile post-decembriste și până în prezent a reprezentat pârghia principală prin care s-a exercitat acest control¹⁰⁶. Schimbarea puterii a dus invariabil la schimbarea conducerii și „rotirea” cadrelor, ceea ce a creat mediul propice de comportament servil față de factorul politic și de încălcare cu bună știință a deontologiei profesionale. Atunci când se află în opoziție, politicianul român reclamă depolitizarea instituției și devine avocatul unor servicii publice independente. Când îi vine rândul la putere, apelează la aceleași practici pe care le condamna anterior, într-un nesfârșit ciclu de abuzare a mediilor publice.¹⁰⁷ Mai grav este că însuși Consiliul de Administrație, prin structura lui este expresia maximă a politizării televiziunii publice. „Provizoratul [C.A.] s-a perpetuat până în 1994, când a fost votată legea 41, conform

¹⁰⁶ Răzvan Martin, Alexandru Brăduț Ulmanu, *op. cit.*, p. 14.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

căreia serviciile publice audio-vizuale se află sub autoritatea Parlamentului. Acesta numește Consiliul de Administrație, alcătuit din treisprezece membri (partidele politice reprezentate în Parlament fac propuneri pentru opt membri, Președintele și guvernul propun câte un membru fiecare, angajații propun doi membri, iar minoritățile etnice, un membru). Drept urmare, Consiliul de Administrație rezultat este un fel de Parlament în miniatură, membrii săi fiind aleși pentru un mandat de patru ani... Factorul politic nu determină doar existența Consiliului, ci ar putea să îl demită, după bunul plac (legea nu stipulează niște criterii explicite de evaluare) prin simpla respingere în plen a raportului [anual] de activitate.¹⁰⁸

TvR, ca și alte instituții similare din Europa de Est, a suferit schimbări extraordinare după căderea dictaturii comuniste. În aceste state au fost înlăturate vechile metode instituționale de control și ele au trebuit să se adapteze la dinamica procesului de schimbare care nu a fost nici lin și nici după un program sau plan dinainte elaborat. Un prim aspect a vizat limitarea pârghiilor prin care guvernul și alte instituții ale puterii statale să poată interveni direct în deciziile privind politica editorială a televiziunii¹⁰⁹ A fost adoptată tactica pașilor mărunți, iar așteptările unei părți a societății, mai ales elita culturală și artistică, o doreau cu pași mari și repezi. Studiile efectuate în anii 1990 și în

¹⁰⁸ Valentin Nicolau, *op. cit.*, p. 114.

¹⁰⁹ Peter Bajomi-Lazar, *From Political Propaganda to Political Marketing. Changing Patterns of Political Communications in Central and Eastern Europe*, în Peter Gross, Karol Jakubowicz, eds., *Media Transformations in the Post-communist World: Eastern Europe's Tortured Path to Change*, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK, 2013, p. 51.

primul deceniu din 2000 în țările foste socialiste din estul european arată că acest proces a fost mai lent, iar în altele cu o dinamică mai accelerată.¹¹⁰

În România acest fapt a alimentat nemulțumirea celor care voiau ca transformările instituției să fie radicale și peste noapte. În aceste condiții disponibilitatea de a purta un dialog politic în legătură cu ce trebuia să i se prezinte pe micul ecran publicului a lipsit și fiecare încerca să își impună voința. A fost o vreme în care toleranța față de opiniile divergente ale diferitor grupări din societate a atins cote extrem de joase. Acest fapt nu avea cum să nu ajungă și pe micul ecran. Mass-media în general și Radioteleviziunea trebuiau să ajute la construirea acestui dialog în societate și să devină un instrument important de educare politică. Acest rol a fost asumat în societatea românească postcomunistă de elita intelectuală „a lumii cultural-artistice românești. Dintre toate elitele, cea umanistă avea cel mai mare acces la mass media și opinia publică internațională, mulți dintre membrii ei fiind cunoscuți nu numai în țară, dar și peste hotare. Atât numele, cât și figurile unora erau cunoscute populației, iar din rândurile lor se desprinseseră unii dintre cei mai mediatizați disidenți sau opozanți față de Ceaușescu”.¹¹¹ Acest fapt a făcut ca influența acestei elite asupra modului de funcționare a TvR să își pună o puternică amprentă și orice opinie care era lansată în societate să își găsească rapid ecou în cutia de rezonanță a acestei instituții.

¹¹⁰ Ivanka Pjesivac, *Trust in News Media in post-Communist Eastern Europe: The Case of Serbia*, PhD diss., University of Tennessee, 2014, online https://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/2846 accesat pe 20 noiembrie 2020.

¹¹¹ Vladimir Pasti, *op. cit.*, p. 239.

Acest lucru nu a însemnat că reglementarea de către autorități în domeniul audio-vizualului a ținut mereu cont de vocea acestei elite, ci de interesele celor care aveau legitimitatea de a reglementa. Prin Decretul-lege numărul 136 din 11 mai 1990 a fost abrogat Decretul 473/1977 privind organizarea și funcționarea Radioteleviziunii Române și au fost reglementate rolul și cadrul normativ de funcționare a instituției în conformitate cu noile raporturi de putere din societatea română¹¹².

Presiunea pentru desființarea monopolului de stat s-a exercitat, pe de o parte, de către posturile de radio și televiziune ca exponenți ai mișcării de afirmare a dreptului la libertatea de exprimare, și pe de altă parte, din partea societății civile și a publicului, și s-a conjugat cu cea exercitată de emergenta clasă de oameni de afaceri, care au intuit atât potențialul economic cât și cel de putere în configurarea orientărilor politice ale sectorului audiovizual – televiziune și radiodifuziune. Deși s-a constituit încă din primele luni de libertate o comisie legislativă pentru a se elabora o lege în domeniul audiovizualului, ea se va elabora abia în 1994, când Parlamentul a adoptat Legea nr. 41 a audiovizualului, care cuprindea în conținutul său principiile fundamentale europene privind acest sector al noii societăți române. Important este că în Constituția României adoptată de Constituanta din 1991, articolul 31 prevedea, între altele, Dreptul la informație, iar în aliniatul (5), se facea precizarea clară că „Serviciile publice de radio și televiziune sunt autonome”¹¹³, iar articolul 30, referitor

¹¹² DECRET-LEGE nr. 136 din 11 mai 1990, în *MONITORUL OFICIAL* nr. 65 din 12 mai 1990

¹¹³ Constituția României, în *Monitorul Oficial*, Partea I nr. 233 din 21 noiembrie 1991.

la Libertatea de exprimare, prevedea la aliniatul (2) că „Cenzura de orice fel este interzisă”. Această lege organică a deschis epoca sistemului dual, sistem de natură să permită pluralismul surselor și al opiniilor, diversitatea și satisfacerea intereselor și a așteptărilor diferitelor categorii socio-profesionale și de vârstă ale publicului.

Transformarea Radioteleviziunii de stat într-un serviciu public de audiovizual, deși impusă la nivel de principiu constituțional încă din 1991, prin alineatul 5 al articolului 31 al Constituției României, nu s-a realizat, la nivel de cadru normativ, decât abia în 1994, odată cu adoptarea Legii numărul 41 privind organizarea și funcționarea Societății Române de Radiodifuziune și a Societății Române de Televiziune. Au apărut acuzații de obediență față de Putere (oricare ar fi fost partidul aflat la guvernare). Consiliile de administrație (CA) nu numai că erau politizate excesiv prin numirea membrilor de către factorii politici dominanți, în ansamblu, dar puteau fi recompuse tot pe criterii politice, în cazul schimbării formațiunilor instalate la guvernare. Acest mecanism a fost utilizat cu regularitate pentru demiterea consiliilor de fiecare dată când s-a modificat majoritatea parlamentară. Așa se face că, de la adoptarea, în 1994, a legii de funcționare a instituțiilor publice de radio și televiziune, un singur consiliu de administrație al televiziunii publice și-a dus la bun sfârșit mandatul de patru ani¹¹⁴.

Înclinația pentru susținerea partidului de guvernământ, indiferent de numele său, constituie unul dintre

¹¹⁴ Ioana Avădani, *Propunere de politici pentru o presă liberă și independentă în România*, Școala de Administrație Hertie, septembrie 2012, p. 6, online <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/11/Romania.pdf> accesat pe 15 martie 2021.

cele mai contestate elemente definitorii ale televiziunii publice. Valentin Nicolau aprecia că „Intervenția brutală a politicianului în activitatea TvR a constituit un pas înapoi în evoluția instituției către modelul european de televiziune publică. Alte consecințe grave au fost stoparea reformelor interne, diminuarea efectelor celor deja aplicate și începutul unui declin accentuat al tuturor criteriilor de evaluare: încrederea telespectatorilor în televiziunea publică, performanțele de audiență”¹¹⁵. Dincolo de aceste opinii, Valentin Nicolau s-a dovedit a fi unul dintre bunii administratori și conducători ai TvR. În timpul mandatului său (iulie 2002 – iunie 2005), a fost construit noul corp de studiouri „Pangrati”, a fost înnoit tot parcul auto, au fost modernizate și reechipate studiourile teritoriale, au fost majorate lefurile tuturor angajaților cu 50 la sută, iar la sfârșitul mandatului său a rămas în conturile TvR un excendent de peste 17 milioane de euro. Pentru comparație la sfârșitul mandatului succesorului său, Tudor Giurgiu, TvR a înregistrat un deficit de 18 milioane de euro.

Privind retrospectiv ce se transmitea pe micul ecran și mai ales cât se putea practic verifica din volumul producției televizuale, mai ales în domeniul știrilor, este greu de cuantificat gradul de obiectivitate și numărul, din cele transmise, afectate de prejudecățile, stereotipurile și psihofixațiile de ordin istoric care se manifestau puternic în societatea românească a primelor luni de libertate din anul 1990. Aprecierile istoricului media Dana Mustață privind evoluția televiziunii din fostele state socialiste potrivit cărora „sunt necesare abordări care produc istorii

¹¹⁵ Nicolau, *op. cit.*, p. 119

ale televiziunilor și mai puțin istorii politice ale televiziunilor”¹¹⁶ sunt valabile și pentru TvR. Asta înseamnă că cercetările despre Televiziune în perioada de tranziție trebuie focalizate în primul rând pe evoluțiile sale ca instituție înainte de a studia modul în care aceasta se leagă de contextul politic în care evoluează. Contextul politic în care s-au dezvoltat instituțiile statului român după căderea regimului comunist a fost total diferit de cel al altor state din centrul și sud-estul continentului european. Din acest punct de vedere, România a fost *o societate a baricadelor* care s-au construit cu și mai multă pasiune și uneori cu violență politică după dispariția regimului de dictatură.

III.2. Televiziunea Română a funcționat, în primele luni de după prăbușirea regimului de dictatură, într-o societate a baricadelor construite în lupta pentru putere.

Dispariția regimurilor comuniste a adus în toate societățile est-europene, deci și în România, o scurtă perioadă de euforie, dar modelul de societate ce se prefigura era cu multe semne de întrebare pentru majoritatea oamenilor. Unii credeau că se va întări acea formă de socialism democratic, iar alții considerau că democrația liberală

¹¹⁶ Dana Mustață, *op. cit.*, în Timothy Havens, Anikó Imre, Katalin Lustyik, eds., *op. cit.*, p. 62.

și-a dovedit vocația universală și nu există alternativă. În Ceholovacia, ca și în alte țări central-europene, calea de urmat pentru societatea ieșită din regimul socialist s-a tranșat prin dialogul dintre „reformiștii socialismului” și adepții (neo)liberalismului. În cadrul unei conferințe de presă, în noiembrie 1989, liderul comunist reformator Alexander Dubcek, eroul „Primăverii de la Praga” din 1968, a susținut construirea „socialismului cu față umană” și a propus reformarea socialismului. A intervenit disidentul Václav Havel care, prin răspunsul dat liderului comunist, a schimbat sensul istoriei: „Socialismul este un cuvânt care și-a pierdut înțelesul în țara noastră”¹¹⁷. Viziunea lui Dubcek a eșuat – după cum avea să se întâmple și cu cea promovată de Mihail Gorbaciov¹¹⁸. În momentul în care Havel și Dubcek își disputau viziunile despre viitorul societății ceholovace în acea conferință de presă, opinia publică afla că toată conducerea comunistă a Cehoslovaciei a demisionat¹¹⁹, iar toate formele socialismului, de la statismul comunist la democrația socială a lui Dubcek, s-au pulverizat, pur și simplu.

În România, după răsturnarea regimului Nicolae Ceaușescu, evenimentele nu au putut avea o asemenea desfășurare. Prima expresie a libertății dobândite de români după căderea dictaturii a fost libertatea de a nu fi de acord. Această situație a condus nu numai la fragmentare

¹¹⁷ Apud, Ronald Grigor Suny, *Empire Falls: The Revolutions of 1989. The story of communism's rise and fall in Eastern Europe is a tale of two revolutions*, în **The Nation**, October 28, 2009, online <https://www.thenation.com/article/empire-falls-revolutions-1989/> accesat pe 10 iunie 2021.

¹¹⁸ A se vedea și Constantin Hlihor, *România. Căderea comunismului...*, p. 31-35.

¹¹⁹ Ronald Grigor Suny, *op. cit.*, in *loc. cit.*

politică, un proces specific tuturor țărilor est-europene care ieșeau din regimurile totalitare¹²⁰, ci și la apariția fenomenul de baricadă. După prăbușirea fostului regim, umanismul invocat de regimul comunist din România a dispărut ca urmare a luptei dintre diferite grupări concurente care solicitau recunoaștere și putere politică în noua societate, fapt observat de toată societatea, inclusiv de Radioteleviziunea română. Scriitorul și jurnalistul Darie Novăceanu, martor ocular al evenimentelor, scria cu doar câteva zile înaintea primelor alegeri libere: „Până pe 22 decembrie aveam cu toții o singură țară, dar acum toată lumea are propria țară, ceea ce înseamnă că nu mai suntem cetățeni, ci doar indivizi... o lume incomodă, solitară, intolerantă, intransigentă și individualități imposibile”¹²¹.

Ruptura și apariția fenomenului baricadă s-au produs în bătălia „la vârf” pentru putere. Liderii care au fost propulsați de revoluție la conducerea țării au adoptat o tactică a pașilor mărunți care, așa cum sublinia și sociologul Vladimir Pasti, „nu a fost niciodată explicită”¹²². Pe de altă parte, răsturnarea violentă a structurilor economice și politice ale statului comunist a creat o atmosferă de dezorientare generală și de teamă de schimbările ce urmau să fie făcute.¹²³ O mare parte a societății post-decembriste nu înțelegea de ce trebuie să se revină la proprietățile private

¹²⁰ Karol Jakubowicz, *Post-Communist Media Development*, în **Perspective, in Internationale Politikanalyse Europäische Politik | Politikinformation Osteuropa**, März 2005, pp. 3-5, online <https://library.fes.de/pdf-files/id/02841.pdf> accesat pe 10 iunie 2021.

¹²¹ Darie Novăceanu, *Mai sunt câțiva pași. Să-i facem împreună*, în **Adevărul**, 12 mai 1990.

¹²² Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 4.

¹²³ Florea Țuiu, *op. cit.*, p.19.

naționalizate sau cooperativizate forțat de către regimul de dictatură populară.

Toate acestea au făcut ca disputa pentru „calea de urmat” să se desfășoare în spațiul public și pe micul ecran. Anarhia din stradă și din instituții a fost singura formă de manifestare a opțiunii pentru modelul de societate dezirabil. În stradă se exprimau dorințe și năzuințe sub forma unor revendicări și lozinci cu mare putere de seducție, dar nu exista o scenă propice pentru dezbatere și validare a unor posibile modele ale evoluției viitoare pentru societatea românească din toate punctele de vedere. Strada a dezvoltat o retorică a reformei și nu un model, iar aceasta și-a dezvăluit inconsistența de îndată ce promotorii ei au ajuns la putere, așa cum aveau să o confirme, din păcate, rezultatele guvernării din anii 1996 – 2000.¹²⁴ Politica editorială a TvR din acele momente a fost orientată spre menținerea unui echilibru pe micul ecran, iar modalitatea a fost aceea de a transmite aproape totul „în direct”. De altfel, promovarea acestui tip de relatări în producția televizuală se dezvoltă în toată Europa și în America, odată cu modernizarea mijloacelor tehnice (care de reportaj compacte, rapide cu personal redus, conectarea prin satelit, difuzarea prin cablu sau prin antenă aeriană specializată) pentru că ele dădeau un maxim de credibilitate prin valorificarea lui „acum, aici” și translatarea virtuală a telespectatorului la locul evenimentelor de interes general.

Evoluțiile ulterioare au arătat că această politică nu a avut darul de a limpezi apele în problema căii de urmat pentru societatea românească. În mod contrar, ea a adâncit faliile dintre marea masă a societății lipsită de o cultură

¹²⁴ Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 61.

politică de tip occidental și elita intelectuală din domeniul socio-umanistic și cultural-artistică. O cercetare doctorală efectuată la jumătatea deceniului trecut la Temple University din Philadelphia, statul Pennsylvania de către Constanța Alina Hoge, a scos în evidență faptul că media prin tușa apăsată mai ales pe latura emoțională în numele libertății de exprimare în probleme și chestiuni de interes public „au dus, de asemenea, la conflicte de stradă. Una dintre temele principale ale nemulțumirii a fost problema reprezentării (și, în plus, a conducerii): cine reprezenta pe cine și, prin urmare, cine avea dreptul să vorbească în numele națiunii/poporului. De exemplu, cel mai obișnuit argument folosit împotriva susținătorilor (indiferent de culoarea lor politică) a fost numărul mic (comparativ cu întreaga populație), care, astfel, i-ar fi delegitimizat pe aceștia pentru a enunța orice cereri. Prin urmare, unanimitatea era încă invocată ca singurul motiv al schimbării (politice)”.¹²⁵ Pierderea alegerilor de către partidele care au dominat scena vieții politice în anii 1992-1996 a făcut ca în logica baricadei, acum ei să fie cei care acuzau instituția televiziunii de practici de manipulare și dezinformare. Ilie Neacșu, deputat din partea PRM, afirma în ședința Camerei Deputaților din 11 februarie 1997: „Este sfidător cum Departamentul de informații al Televiziunii Române denaturează și minimalizează tensiunile din Valea Jiului și

¹²⁵ Constanța Alina Hoge, *Collective Memory and National Identity in Post-Communist Romania: Representations of the Communist Past in Romanian News Media and Romanian Politics*(1990 – 2009), A Dissertation Submitted to the Temple University Graduate Board, In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree DOCTOR OF PHILOSOPHY, May 2014, p. 72, online <https://scholarshare.temple.edu/handle/20.500.12613/3014> accesat pe 22 iunie 2021.

din alte zone. Ca deputat de Hunedoara, vă informez, stimați colegi, că lucrurile stau cu totul altfel decât le prezintă Stere Gulea, Alina Mungiu și Anca Toader. În orice clipă poate izbucni cea mai păgubitoare explozie socială de până acum! Pușcăria este un domiciliu cu confort sporit față de iadul în care trăiesc zeci de mii, sute de mii de mineri!”¹²⁶

Intrarea într-o societate de tip *baricadă* a fost pentru români aproape un fenomen natural și s-a manifestat în toate domeniile și aspectele vieții politice, economice, cultural-artistice și, desigur, în producția televizuală. Astfel, pe scena politică pentru unii lideri și o mare parte a societății „piața și concurența – piatra de temelie a lexiconului neoliberal – au devenit fundația naturală a societății române post-totalitare”¹²⁷, iar aceia care nu împărtășeau această convingere erau demonizați și acuzați că nu doresc o liberalizare reală, ci o substituie a comunismului cu un „socialism democratic”, reformat conservând în esență nomenclatura și legătura cu Moscova¹²⁸.

Fenomenul „baricadă” a apărut și în dezbaterile organizate de Televiziunea Română în acele luni, mai ales în perioada electorală a primelor alegeri dominate clar de disputa de tip ideologic pro sau anticomunism¹²⁹ și nu de

¹²⁶ Camera Deputaților, *DEZBATERI PARLAMENTARE*, Ședința Camerei Deputaților din 11 februarie 1997, online <http://www.cdcp.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=825&idm=1,05&idl=1> accesat pe 22 iunie 2021.

¹²⁷ Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 61.

¹²⁸ A se vedea pe larg, Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, în Constantin Hlihor, coord., *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv: obiectivitate și subiectivitate: neutralitate și părtinire. Studii*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, p. 38-39.

¹²⁹ Florin Abraham, *Istoriografie și memorie socială...* p. 158.

soluții rapide de care societatea avea nevoie în toate domeniile, inclusiv în cel al funcționării media. Acest aspect este excelent surprins de Alina Mungiu-Pippidi printr-un fragment dintr-o polemică purtată, în ianuarie 1990, în paginile *României Libere*, de Siviu Brucan și Octavian Paler: „Uitați-vă cum a început campania electorală! (...) niciun fel de discuții programatice, niciun schimb serios de idei (...) Întreg accentul este pus pe persoane, pe trecutul sau prezentul lor, se caută febril în dosare, în arhive, pentru a se găsi ceva compromițător la adresa unuia sau altuia”¹³⁰. Fenomenul baricadei existent în stradă a făcut imposibil ca telespectatorul să fie pregătit să asculte și opinia politică a celui care nu reprezenta partidul pe care îl simpatiza. Fiecare actor din ecuația baricadelor din societatea acelor zile și luni își avea partea sa de „privitori”. Influența dezbaterilor de pe micul ecran în societate era mare sau nu în funcție de câți privitori avea fiecare partid politic. Jurnalistul Ion Cristoiu afirmă că, de fapt, în ceea ce privește influența dezbaterilor televizate din prima campanie electorală postdecembristă, aceasta a fost minimă deși dezbaterile au fost organizate profesional după modelul celor mai avansate și recunoscute televiziuni occidentale, iar audiența emisiunii în care s-au confruntat Ion Iliescu (FSN), Ion Rațiu (PNTȚ-CD) și Radu Câmpeanu (PNL) a fost cea mai mare din istoria postdecembristă a Televiziunii Române.¹³¹ Existența fenomenului baricadă

¹³⁰ Alina Mungiu, *României după '89. Istoria unei neînțelegeri*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 26.

¹³¹ Ion Cristoiu, *A fost cea mai mare pomană electorală din istoria României pe banii lui Ceaușescu*, în MEDIAFAX.ro, 20 mai 2020, online <https://www.mediafax.ro/gandurile-lui-cristoiu/ion-cristoiu-despre-alegerile-din-20-mai-1990-a-fost-cea-mai-mare-pomana-elec>

în rândul spectatorilor a făcut ca opiniile exprimate de cel de pe baricada adversă să nu conteze. Ilustrativ este fragmentul din discursul electoral al lui Ion Rațiu din dezbaterile televizate din 17 mai 1990, privind definiția democrației care a devenit de o faimă extrem de ridicată, dar care, pentru susținătorii lui Ion Iliescu și ai FSN, nu a contat¹³². În mintea privitorului din fața micului ecran rămăsese întipărită expresia pronunțată de liderul cu cea mai mare popularitate în acele zile de la tribuna CPUN și preluată de TvR cu privire la manifestația maraton din Piața Universității: „Sunt unii care le plâng de milă câtorva golani care provoacă dezordine în centrul orașului”¹³³, iar Ion Rațiu era perceput ca lider al acestei baricade de toți votanții FSN. Atât de puternic a fost imprimat fenomenul baricadei în mentalul colectiv din acele momente ale istoriei recente a românilor încât la distanță de aproape trei decenii fostul președinte Ion Iliescu și fostul lider al mișcării de protest din Piața Universității, Marian Munteanu, prezenți la o dezbateră a TvR, menționau că spiritul de confruntare din acele zile încă nu a dispărut deoarece a fost întreținut de unele mijloace de informare în masă¹³⁴.

Fenomenul baricadă, care și-a pus amprenta și pe modul de funcționare a postului public de televiziune,

torala-din-istoria-romaniei-pe-banii-lui-ceausescu-19157742 accesat pe 20 iunie 2021.

¹³² TvR, *Definiția democrației dată de Ion Rațiu (mai, 1990)*, online <https://www.youtube.com/watch?v=fIfDPmu5DC4> accesat pe 20 iunie 2021.

¹³³ Ion Rațiu, *Clip expo*, online https://www.youtube.com/watch?v=_vaIumgt3nM secunda 8-11.

¹³⁴ Marian Voicu, *Atunci și acum: Mineriada din 13-15 iunie 1990 – invitați: Marian Munteanu și Ion Iliescu*, online <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs> min 1.23” - min 4.27”.

era prezent și după trecerea unui an de la evenimentele din decembrie 1989. Potrivit lui Peter Gross „Nu există date ale unor surse independente care să indice dacă imaginea TvR a suferit vreo schimbare la sfârșitul anului 1990, când această instituție a declarat că s-a desprins de sub tutela statului și a Guvernului. Cei care critică Guvernul spun că totul este o șaradă menită să facă impresie bună în fața Occidentului și să sporească șansele României de a primi statutul de observator în cadrul Consiliului Europei. Poate că așa este, însă ultimul text privind independența Televiziunii Române va putea fi verificat la următoarele alegeri, prin atitudinea pe care o va avea TvR față de partidele politice și celelalte grupări”¹³⁵. Existența fenomenului de tip baricadă și în interiorul Televiziunii Române a fost confirmată de schimbările produse în instituție după alegerile din 1996, care au fost făcute pe criterii de apartenență indirectă la tabăra adversarilor. Alina Mungiu-Pippidi, președintele *Socității Academice Române*, fost director al Departamentului Emisiunilor Informativ din TvR, explica epurarea eufemistic denumit „decaușizarea” Televiziunii la câțiva ani distanță de această acțiune: „În momentul în care Stere Gulea a fost numit director general al TvR a existat un fel de listă neagră a lui Dumitru Iuga, pe care erau trecuți toți cei din cadrul redacției Actualități, acuza fiind ca acești oameni prezentaseră foarte[sic!] unilateral toate evenimentele începând din 1990”¹³⁶. Ceea ce a uitat distinsa analistă este tocmai intervenția ei barbară

¹³⁵ Peter Gross, *op. cit.*, p. 48.

¹³⁶ Alina Mungiu-Pippidi, *Conducerea Televiziunii trebuie să înceapă curățenia*, în HotNews.ro, 15 iunie 2004, online <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266098-conducerea-televiziunii-trebuie-inceapa-curatenia.htm> accesat pe 26 iunie 2021.

în procesul editorial, respingerea a tot ceea ce ar fi întinat imaginea imaculată a noului cavaler al dreptății aflat în poziția de președinte novator al țării. „În consonanță cu ordinele politice primite de Sterea Glea, schimbarea conducerii știrilor pe 7 ianuarie 1997 s-a transformat într-un spectacol al unui proces public, o execuție profesională cu prezența presei, în care Paul Șoloc, Cornelius Roșianu și Nicolae Melinescu au fost acuzați fără argumente și fără probe că au distrus credibilitatea TvR. Din ordinul ei, luni de zile lucrătorii compartimentului economic au fost puși să revizuiască toate documentele și cheltuielile semnate de cei trei cu scopul declarat de a-i băga la pușcărie. Schimbarea conducerii pe motive politice era previzibilă în contextul de atunci. Transformarea acestui procedeu într-o răzbunare virulentă i-a dezamăgit chiar și pe unii susținători moderați și lucizi ai CDR. Lozinca celor cincisprezece mii de profesioniști nu a dus la o schimbare calitativă a producției de știri în TvR, ci doar la acomodarea fidelilor cu posturi importante, influente și, evident, bine plătite. Când un reporter i-a porpus celei ce era directoarea știrilor un subiect despre creșterea numărului de magazine cu produse de mâna doua, semn al sărăcirii populației, Mungiu a respins categoric ideea susținând că «și Bush se îmbracă de la second hand!»¹³⁷

Cunoscutul om de film Stere Gulea, numit director al TvR de noua putere politică reprezentată în Parlament de CDR recunoștea peste ani într-un interviu acordat jurnalistei Andreea Esca faptul că politizarea nu dispăruse din instituție, ci doar era înlocuită cu alte interese: „M-am dus cu ideea că Televiziunea trebuie reformată, restructurată,

¹³⁷ Relatare Nicolae Melinescu.

am sperat deci nu că eu aș fi știut cum, da' întâmplător am avut o susținere de la englezi, dela BBC și nu știu ce care au trimis niște oameni care făcuseră la rândul lor (școală, Andreea Esca) nu numai școală...reformaseră, restructuraseră și care la un moment dat au produs un plan (și ce nu a funcționat? Andreea Esca). Politicul"¹³⁸. Deci la mai bine de o jumătate de deceniu de la apariția fenomenului baricadă, în Televiziune acesta persista și se manifesta cu putere.

Cauzele apariției fenomenului de *baricadă* în societatea românească, în general, și în instituția televiziunii, în special, sunt multiple. Printre acestea pot fi evidențiate și cele care au fost generate de însuși procesul de înlăturare a dictaturii comuniste. Răsturnarea prin violență și continuarea violenței politice împotriva foștilor nomenklaturiști au fost percepute de mulți români ca făcând parte din lupta pentru democrație. Ion Cristoiu considera într-un interviu, publicat în *Sfera Politicii*, că „Putem dibui și o enormă defulare după decenii în care violența, existentă în practica instituțiilor de forță, a fost eliminată din viața publică”¹³⁹. Din aceste considerente imparțialitatea și neutralitatea axiologică au rămas deziderate declarative și rareori trăsături ale procesului televizual.

Punctul de plecare în construcția baricadelor a fost însăși definirea dată de fiecare actor situat pe o baricadă sau alta procesului care a condus la dispariția fostului regim politic: *revoluție* sau *lovitură de stat*. Ana Blandiana

¹³⁸ *De ce a renunțat Stere Gulea la TvR*, interviu luat de Andreea Esca la postul de radio Europa FM, 12 nov. 2018, online <https://www.youtube.com/watch?v=s8vKUCwbv4M> accesat pe 26 iunie 2021.

¹³⁹ Ion Cristoiu, *Un referendum pentru confirmarea victoriei... Sfera Politicii*, vol XXVI, nr.1(195), 2018, p. 24.

consideră că „la Revoluție au existat două categorii de oameni: unii strigau «Jos Ceaușescu!» și alții strigau «Jos comunismul!» Acestea sunt cele două categorii care au despărțit România, într-un fel, până astăzi. Cei care au strigat «Jos Ceaușescu!» au ajuns la putere sau au sprijinit puterea, cei care au strigat «Jos comunismul!» au făcut Proclamația de la Timișoara, au făcut Piața Universității în sprijinul Punctului 8 de la Timișoara”¹⁴⁰, Această problemă nu ținea atunci de o necesară clarificare conceptuală sau de o dezbateră academică, ci în primul rând, de (ne)legitimitatea celor care au preluat conducerea după 22 decembrie 1989. Deși în cele trei decenii scurse de la evenimente s-a produs o enormă literatură, problema nu este clarificată nici astăzi nu din considerente științifice, ci tot din cele care țin de legitimitatea/nelegitimitatea actanților din anumite perioade ale răsturnării dictaturii, din cauza influențelor exercitate de clișeele de ordin ideologic, care devin, astfel, cadre de interpretare a evenimentelor pentru istoricul media, dar și pentru jurnalist, deopotrivă. „Asupra evenimentelor care s-au petrecut în România în decembrie 1989 domnește încă o enormă neînțelegere. Putem vorbi cu adevărat despre «revoluție» ca în Ungaria, Polonia sau Republica Cehă? Versiunile diferă. Lovitură de stat dată de noua putere? Revoluție populară adevărată? Un complot al KBG-ului pentru a-l elimina pe Ceaușescu? Sunt atât

¹⁴⁰ Digi 24, 1990. *Piața Universității, cel mai lung protest după căderea comunismului*, 27 aprilie 2015, online https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/1990-anul-0/1990-piata-universitatii-cel-mai-lung-protest-dupa-caderea-comunismului-384973?__grsc=cookies&__grts=54239788&__grua=33f06118fb85aa17661a24d634bea9e3&__grn=1 accesat pe 21 iunie 2021.

de multe posibilități care pot bloca memoria românilor privind acest eveniment. Jurnalistul franco-român Victor Lupan a alcătuit o sinteză a diferitelor narațiuni: „Teza dublei explozii pe care o vede ca o revoltă populară provocată, dar autentică în sinceritatea sa tragică și naivă, pe de o parte, și o lovitură de stat, pe de altă parte, pare a fi cea corectă. Lovitura de stat ar fi integrat masele populare în strategia sa”¹⁴¹.

Impactul clișeeilor ideologice asupra percepției evenimentelor din decembrie 1989 a fost sesizat și de Aleksander Smolar, care remarca faptul că la împlinirea a 10 ani de la căderea comunismului în România, președintele Emil Constantinescu „provenit din tabăra anticomunistă – nu a planificat nici o sărbătoare, de teama să nu apară vreo scânteie care să provoace revolte. A fost depusă o coroană simplă de flori și doar o sută de oameni au participat la ceremonie.”¹⁴² Putea omul politic Emil Constantinescu, opozant direct al liderului politic Ion Iliescu, să inițieze un program de comemorări și de aniversare a căderii regimului comunist și prin care să se certifice meritele adversarului său în evenimentele din Decembrie 1989? Categoriec nu! Deoarece în România, mai mult ca în oricare altă țară care

¹⁴¹ Marianne Rigaux, *Les politiques de la mémoire en Roumanie depuis 1989. La gestion délicate des passés fasciste et communiste*, Séminaire d'histoire politique des XIXe et XXe siècles sous la direction de Gilles Vergnon. Soutenu le 2 septembre 2008, online http://doc.sciences-polyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/MFE2008/rigaux_m/pdf/rigaux_m.pdf accesat pe 20 martie 2019

¹⁴² Aleksander Smolar, *Révolutions de l'an 1989: fin d'un monde et naissance d'un siècle*, în *Politique étrangère*, no. 3-4, 2000, 65e année, p. 911, online <https://www.ifri.org/fr/publications/politique-etrangere/articles-de-politique-etrangere/revolutions-de-lan-1989-fin-dun> accesat pe 20 martie 2019.

a trecut prin experiența prăbușirii regimului comunist, se utilizează asumarea trecutului istoric recent ca o formă de legitimitate politică, iar media, în general, și TvR, în special, au urmat această linie în strategia lor editorială, în mare măsură. Adversarii politici ai președintelui Ion Iliescu și ai grupării politice (FSN) pe care a condus-o au definit evenimentele din decembrie 1989 ca pe o lovitură de stat pentru deligitimizare și decredibilizare. Au stat deoparte analiștii politici și jurnaliștii de această luptă politică pentru (de) legitimize? Chiar și o sumară trecere în revistă a bogatei istoriografii consacrate problemei relevă clar că nu. Sursele și informațiile care există în spațiul public sunt aceleași, dar avem, în esență, o prezentare a evenimentelor de pe o baricadă care le percepe ca fiind specifice *loviturii de stat* și de pe o alta a *revoluției anticomuniste*.

Pe ambele baricade se află și jurnaliști martori oculari sau actanți ai evenimentelor care au scris/vorbit despre evenimente în spațiul public prin intermediul emisiunilor de televiziune. Interesant că printre istorici, sociologi și politologi nu a existat dezbateri teoretică consistentă privind definirea conceptelor de revoluție și de lovitură de stat¹⁴³ și nici jurnaliștii, fie că au activat în presa scrisă sau în cea audiovizuală, nu au dezbătut acest subiect, ci au trecut rapid printr-un proces de aliniere la un curent sau altul. Imprecizia sau necunoașterea semnificațiilor conceptuale au avut consecințe asupra modului în care societatea percepe evenimentele din decembrie 1989 astăzi. Pe de o parte oferirea unor interpretări diferite ale acelorași evenimente,

¹⁴³ A se vedea și Alina Mungiu-Pippidi, *Cât de revoluționară a fost Revoluția română?*, în *Revista* 22, 26.01.2007, online <https://revista22.ro/istorie/cat-de-revolutionara-a-fost-revolutia-romana> accseast pe 20 martie 2019.

conduce la incapacitatea ca societatea, în ansamblul ei, să poată obține o cunoaștere și o înțelegere completă și adecvată a trecutului.¹⁴⁴ Pe de altă parte, prin renunțarea la neutralitatea axiologică¹⁴⁵ și la ne-asumarea explicită a partizanatului¹⁴⁶, se ajunge la constatarea făcută de distinsul istoric militar și analist al relațiilor internaționale Michael Howard că trecutul, pe care acesta îl definea ca pe „un depozit inepuizabil de evenimente” ar putea fi folosit pentru a „dovedi orice sau contrariul său”¹⁴⁷. Fenomenul este foarte ușor de sesizat și în producția de televiziune granița dintre analiza neutră la cea de tip angajat fără ca „privitorul” să poată sesiza ușor acest fapt.

Foarte interesant este că într-o societate caracterizată, la acel moment, de logica baricadelor nu a fost posibil să apară una sau mai multe televiziuni alternative la

¹⁴⁴ Adjei Adjepong, *Selectiveness + Conflicting Interpretations + Distortion of Historical Facts = Inadequate Understanding of the Past: Some Key Limitations of History*, în **International Journal of History and Cultural Studies (IJHCS)**, Volume 1, Issue 3, Oct – Dec 2015, p. 1-2

¹⁴⁵ A se vedea, W.H. Dray, *Narrative and Historical Realism*, in Geoffrey Roberts, coord., *The History and Narrative Reader*, Routledge, London, New York, 2001, p. 165-182; Ilkka Niiniluoto, *Facts and Values – A Useful Distinction* (Paper presented at the First Nordic Pragmatism Conference, Helsinki, Finland, June 2008), on-line <http://www.nordprag.org/papers/Niiniluoto%20-%20Facts%20and%20Values.pdf> accseast pe 20 martie 2019

¹⁴⁶ A se vedea, M. Oakeshott, *Activity of being a historian// What is history?: and other essays*, Andrews UK Limited, 2011; Cristian Tileagă, *Analiza discursului si reconcilierea cu trecutul recent. Studii de psihologie socială*, Editura Primus, Oradea, 2012, p. 138-141.

¹⁴⁷ Michael Howard, *The Lessons of History: An Inaugural Lecture given in the University of Oxford, March 1981*, in *The Lessons of History*, Yale University Press, New Haven, Conn.1991, p. 11.

televiziunea națională, care să joace rolul de tribună a opoziției politice și a acelor elemente specifice societății civile care s-au constituit încă din primele luni ale tranziției. Proiectul SOTI („Societatea pentru Organizarea unei Televiziuni Independente”) a trezit mari speranțe într-o parte a elitei umaniste și a jurnaliștilor care sprijineau opoziția politică. Inițiativa a aparținut unui mare număr de asociații profesionale și civice cum erau Asociația Ziariștilor Români (AZR), Grupul de Dialog Social (GDS), Sindicatul Liber din Radioteleviziune, Grupul de Independență a Televiziunii și multe altele¹⁴⁸. Acestea au organizat diferite acțiuni care vizau înființarea unor posturi naționale independente de televiziune cum ar fi dezbateri și materiale de presă dar și mai multe mitinguri de protest la nivel național, care au durat din vara lui 1990 până în primăvara lui 1991¹⁴⁹. În perioada 21 – 23 septembrie A.Z.R. a organizat colochiul „Pentru o televiziune independentă”¹⁵⁰. Reprezentanții asociațiilor, grupărilor, ligilor prezente la colochiu au hotărât înființarea unei televiziuni naționale sub controlul societății civile. În vederea constituirii televiziunii alternative, independente, au fost invitate și alte organizații democratice și persoane individuale care susțineau ideea de a se alătura nucleului constituit de SOTI. „La 1 decembrie 1991, SOTI a început să emită. Din nefericire, condițiile tehnice erau primitive, calitatea prezentatorilor deplorabilă, iar în locul unei

¹⁴⁸ Vartan Arachelian, *Aniversare – Cum a spart SOTI monopolul TvR*, în *Jurnalul.ro*, 22 Sep 2007, online <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/aniversare-cum-a-spart-soti-monopolul-tvr-103427.html> accesat pe 20 iunie 2021.

¹⁴⁹ Peter Gross, *op. cit.*, p. 49.

¹⁵⁰ Domnița Ștefănescu, *op. cit.*, p. 99.

atitudini publicistice sobre, de substanță, regretatul meu coleg Radu Budeanu, alesese stilul pamfletar, inadecvat unei televiziuni care voia să convingă și nu să respingă... La nici o lună de la debutul postului (să-i zicem astfel, deși totul se rezuma la o oră de difuzare la zece seara pe canalul 2 al TvR) programul a intrat în criză și în preajma Anului Nou a fost declarată starea (lui) de comă. Câțiva acționari, însoțiți de domnul Emil Constantinescu m-au vizitat acasă, propunându-mi să preiau conducerea. Ea s-a făcut în condiții disperate.”¹⁵¹

De remarcat faptul că ideea unei televiziuni independente a fost sprijinită și de instituții și personalități din străinătate în disputa cu autoritățile din România. Astfel în august 1990 au fost invitați Dumitru Iuga, președintele Sindicatului Liber din RTVR, și jurnalistul Vartan Arachelian la prima ediție postdecembristă ROMFEST, care a avut loc într-o locație din preajma Capitalei americane. Aceștia au reușit să fie primiți la Departamentul de Stat de către un consilier pe probleme de media și comunicare care a promis sprijinul Administrației prin intermediul fundației *International Media-Fund* condusă de Marvin Stone, care acorda asistență presei democratice din Europa de Est¹⁵², sau în exprimarea unuia dintre fondatorii proiectului SOTI din partea Ligii Studenților, Virgil Popescu, „un fel de Plan Marshall pentru Europa de Est în a susține proiectele de media”¹⁵³. Potrivit unor

¹⁵¹ Vartan Arachelian, *SOTI sau prima alternativă românească la televiziunea publică*, în Ilie Rad, coord., *op. cit.*, p. 184.

¹⁵² Vartan Arachelian, „Aniversare... *in loc.cit.*”

¹⁵³ Petrișor Obae, *Interviu cu Virgil Popescu*, în emisiunea *Povestea primei televiziuni independente din România – SOTI. Primele imagini TV cu Andreea Esca*, prezentată de Studioul LTV, din 30 APR

cercetări relativ recente Marvin Stone a părăsit Agenția de Informații a Statelor Unite în 1989 pentru a forma *International Media-Fund* cu ajutorul secretarului de stat al Statelor Unite, James Baker, împreună cu un excelent specialist în comunicare și fost director al Agenției de Informații din Statele Unite, Leonard H. Marks¹⁵⁴. *International Media-Fund* a fost conceput ca să ajute crearea presei libere în Europa de Est după căderea Zidului Berlinului. În calitate de președinte al fundației, Marvin Stone a petrecut mult timp în țările din fostul bloc comunist și a câștigat un „profund respect pentru oamenii din Europa de Est”¹⁵⁵ Dealtfel, trebuie menționat faptul că interes pentru sprijinirea unei televiziuni independente a venit și din partea altor actori din domeniu, cum a fost cel exprimat de Sony și Rupert Murdoch. „Ambele organizații și-au exprimat îngrijorarea cu privire la interferențele guvernamentale și obstacolele legale și practice în calea funcționării eficiente a mass-media independente”¹⁵⁶. Promisiunile de sprijin s-au manifestat și pe linie politică

2012, online <https://www.paginademedia.ro/2011/11/emisiune-document-xyz-povestea-primei-televiziuni-independente-din-romania-soti-primele-imagini-tv-cu-andreea-esca/> de la minutul 3.20” la minutul 4.

¹⁵⁴ Hanna Marie Francis, *Seeking media reform in Eastern Europe: Marvin Stone and the International Media Fund in Croatia*, Theses, Dissertations and Capstones. Paper 918, 2015, p. 8, online <https://mds.marshall.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1923&context=etd> accseast pe 20 iunie 2021.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ursula Ruston, *Romania: Lost planet in the Gutenberg galaxy*, in INDEX ON CENSORSHIP 1/1991, p. 6, online <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1080/03064229108534998>. accseast pe 20 iunie 2021.

în relațiile oficiale româno-americane. „În aprilie 1991 eram în fruntea unei delegații a Televiziunii Române în Statele Unite și am fost primiți cu toții de către unul dintre adjuncții secretarului de stat din guvernul american și o listă întreagă ne-a fost citită cu punctele de vedere pe care le avea Departamentul de Stat, formulate după informațiile de la ambasada americană la București, dar nu numai de la ea. Erau vreo douăzeci de chestiuni la care am răspuns. Cu două săptămâni înainte să plec la Washington fusesem invitat să le explic celor cincisprezece state din Uniunea Europeană niște măsuri pe care le luasem în legătură cu niște emisiuni în limba maghiară, care trecuseră la studioul regional de la Cluj, ceea ce nu am făcut cu emisiunile în limba germană, pornind de la ideea că limba germană este o limbă de mare cultură și ea este bună nu numai pentru minoritatea germană, ci pentru toți românii. Cu prilejul acelei întâlniri la ambasada Olandei, țară extrem de activă, era pe atunci liderul ambasadelor occidentale la București în materie de preocupări pentru televiziune, am spus că sunt foarte mulțumit să vin să mă întâlnesc cu ambasadorii. Am amintit că, cu multe decenii în urmă demnitarii români erau invitați de către un singur ambasador și îi explicau unui singur ambasador ce fac ei. Acum sunt cu cincisprezece ambasadori, deci, salut procesul de cincisprezece ori al țării mele. Acest lucru mi-a fost la Washington voalat reproșat că am făcut o comparație între ambasadorul sovietic din trecut și ambasadorii occidentali de azi. Am trecut peste și, în sfârșit, am ajuns la ultima întrebare citită de demnitarul american: „And now, Mister President, what about SOTI”? I-am explicat că SOTI este o întreprindere interesantă, că românii care sunt, încă, francofoni combină cuvântul românesc

SOTI (Societatea pentru o televiziune independentă), cu cuvântul francezesc de *sottise*, care înseamnă prostie sau neghiobie. Am declarat că eu personal sunt partizanul direct al creării unui asemenea post alternativ, pentru că sunt convins că Televiziunea Română este mai bună decât oricare altă înjghebare în media. Ca dovadă că o parte din noile televiziuni comerciale și-au luat primul contingent de profesioniști tot din televiziunea publică. M-am întors la București și le-am explicat responsabililor politici că SOTI trebuie să apară. S-au codit foarte mult. Între ei erau Bârlădeanu, Dan Marțian, Iliescu, Roman și au decis, așa, după o judecată puțin solomonică, potrivit căreia cel mai bine era ca Răzvan Theodorescu să dea aprobarea și SOTI a început cu aprobarea mea¹⁵⁷.

În țară, în octombrie 1990, AZR a protestat împotriva deciziei de a pune capăt subvențiilor acordate Radioteleviziunii Române fără consultarea Parlamentului. Un comunicat al guvernului a anunțat că vor fi luate măsuri pentru a sprijini presa independentă, dar modul cum a fost făcut „A hrănit temerile exprimate în septembrie că o nouă lege a presei și a televiziunii care va cenzura «interpretările greșite» ale evenimentelor, care fusese respins în pachetul de legi din domeniul mass-media, va reveni în noua legislatură¹⁵⁸. „Codul deontologic al ziaristului” a fost dat publicității pe 5 aprilie 1991 și a trezit reacții extrem de dure din partea asociațiilor și a jurnaliștilor atât în presă cât și în manifestații de stradă. Participanții nu au văzut protejarea cetățeanului de știrile false și de manipulare, ci un instrument mascat de cenzură. O săptămână

¹⁵⁷ Nicolae Melinescu, *Interviu academician Răzvan Theodorescu*,

¹⁵⁸ Ursula Ruston, *op. cit.*, p. 6.

mai târziu, Alianța Civică a organizat un protest în care mulțimea a mărșăluit din Piața Universității spre sediul guvernului și al TvR cu scopul să atragă atenția asupra stării Televiziunii „care trebuie învinovățită pentru incalculabile daune aduse moralei și conștiinței publice”.¹⁵⁹ Parte dintre protestatari, inclusiv reprezentantul Sindicatului Liber din TvR, Dumitru Iuga, au format pichete și au rămas câteva zile pentru a le fi soluționate cererile. Proiectul a fost retras de pe ordinea de zi a Parlamentului.

Cam în aceeași perioadă, liderul Ligii Studenților, Marian Munteanu a participat la o masă rotundă organizată în Statele Unite de National Endowment for Democracy pe tema anocrației din Centrul și Estul Europei. În cuvântul său, Munteanu a abordat o chestiune stringentă pentru firava democrație românească din acel moment: „Principala problemă este Televiziunea. În timpul Revoluției, fosta nomenclatură a pus mâna pe Televiziune și pe cele mai importante ziare. [...] Dacă forțele de opoziție vor reuși, desigur cu asistență, să realizeze un post de televiziune independent, dacă ziarele independente vor fi susținute și vor avea un tiraj mai mare și vor ajunge la mai mulți oameni, atunci cred că problemele politice se vor termina într-un timp foarte scurt”¹⁶⁰.

O lună mai târziu o delegație a *Fundației International Media-Fund* a sosit la București, iar în ziua de 14 mai dimineața aceasta a fost primită la Cotroceni de președintele Ion Iliescu. Președintele era deja la curent cu cererile americanilor ca urmare a informării făcute de Răzvan Theodorescu la sosirea în țară după vizita în SUA¹⁶¹.

¹⁵⁹ Domnița Ștefănescu, *op. cit.*, pp. 138-139.

¹⁶⁰ Ursula Ruston, *op. cit.*

¹⁶¹ *Ibidem*

Unii membri ai opoziției au catalogat această întâlnire ca fiind un „dialog al... surzilor (...) Membrii ei erau foarte dezamăgiți de rezultatele întrevederii. Ridicaseră două probleme: prima privea anularea de către autorități a boicotului presei prin falsa criză a hârtiei și a doua era aprobarea unei televiziuni alternative”¹⁶². Nemulțumirile, atât cele exprimate în țară cât și cele ale americanilor, au dat rezultate așa cum sublinia și Peter Gross. „Ministerul Comunicațiilor și Televiziunea Română au permis SOTI, în februarie 1991, să experimenteze transmiterea unui program de trei ore pe zi în București, pe canalul 2 al postului de stat. Aproape două luni mai târziu, pe 11 aprilie, Senatul României i-a dat Televiziunii Române aprobarea de a permite SOTI să-și înceapă transmisia”¹⁶³.

Postul de televiziune SOTI a început să emită pe 9 decembrie 1991 pe canalul 2 al TvR, după ce acesta își închidea propria emisiune la ora 22:00, cu multe dificultăți create de reprezentanții TvR¹⁶⁴, dar și din lipsa de experiență a multora dintre jurnaliștii, care atunci se aflau la început de drum. I-a ajutat profesionalismul și entuziasmul unor oameni cu experiență cum erau cei din consiliul de conducere „din care făceau parte domnul Mitrofan – profesor la Politehnică, regretatul Mircea Stoian, și domnul Dragomir... iar, pe parte editorială, șefii noștri erau

¹⁶² Vartan Arachelian, *op. cit.*, in *loc.cit.*

¹⁶³ Peter Gross, *op. cit.*, pp. 47-48.

¹⁶⁴ Petrișor Obae, *Interviu cu Virgil Popescu*, în emisiunea *Povestea primei televiziuni independente din România – SOTI. Primele imagini TV cu Andreea Esca*, prezentată de Studioul LTV, din 30 APR 2012, online <https://www.paginademedia.ro/2011/11/emisiune-document-xyz-povestea-primei-televiziuni-independente-din-romania-soti-primele-imagini-tv-cu-andreea-esca/> de la minutul 5.27” la minutul 6.47”, accesat pe 19august 2021.

Marilena Rotaru, Ștefania Bratu și Vartan Arachelian”¹⁶⁵. Potrivit mărturisirilor lui Virgil Popescu, SOTI a început să emită, înainte să apară oficial în peisajul media din România, pe frecvența CNN. Persoane de la GDS montau o casetă imagini și informații pe care o trimiteau Sandrei Pralong, care la rândul ei o livra postului de televiziune american.¹⁶⁶ Nu a avut o existență foarte îndelungată și nici nu se cunoaște cu exactitate impactul obținut ca audiență la nivel național, însă în TvR a produs o oarecare emulație în sensul căutării de soluții care să șteargă imaginea de post în serviciul puterii politice. „După dispariția postului, Sandra Pralong a continuat campania pentru un canal tv independent în România și a devenit dușmanul declarat al televiziunii publice. La Conferința anuală de la Atlanta a reporterilor asociați ai emisiunii CNN World Report, la care participau videojurnaliști din două sute de state și teritorii, și la care fusese invitat și reprezentantul TvR, ea a demonizat public instituția, acuzând-o de monopol sălbatic, de lipsă de profesionalism, de ignorarea conștientă a valorilor concurenței profesionale și a făcut un adevărat spectacol ornat cu acuze și încredințări politice lipsite de orice veridicitate și de ... decență”¹⁶⁷.

În ziua de 20 decembrie 1991, când T.V.R. a transmis direct emisiunea „Baricada” la care au participat principalii participanți la baricada ridicată de protestatari în

¹⁶⁵ Mihnea-Petru Pârvu, *Șuetă de colecție cu Răzvan Dumitrescu. Nașterea, viața și moartea TV SOTI, prima televiziune independentă din România*, în **EVZ.ro**, 7 iulie 2019, online <https://evz.ro/sueta-de-colectie-cu-razvan-dumitrescu-nasterea-viata-si-moartea-tv-soti-prima-televiziune-independenta-din-romania.html> accesat pe 19august 2021.

¹⁶⁶ Petrișor Obae, *Interviu... de la minutul 8.51” la 9.27”*.

¹⁶⁷ Relatare Nicolae Melinescu.

noapte din 21 decembrie '89, aceștia au povestit o serie de întâmplări și au făcut declarații care au fost văzute ca fiind „un atac extrem de dur la adresa puterii și în special a lui Ion Iliescu. Cei vizați reacționează făcând să sune neîncetat telefoanele conducerii Televiziunii – așa cum s-a aflat de la cei care au uitat ce înseamnă să păstreze cu sfințenie secretele unei instituții. S-a zis că s-au primit telefoane de nemulțumire de la Cotroceni, MAp.N., Guvern, M.I., S.R.I., dar că însuși Răzvan Theodorescu, mirat de ceea ce vedea și auzea, n-a putut să facă altceva decât să scurteze emisiunea cu 10 minute. „Domnule – ar fi spus Răzvan Theodorescu la telefon – ăștia sunt ăia pe care Ceaușescu nu i-a potolit cu tancurile. Cum să le închid eu gura?”¹⁶⁸

Bătălia care se purta între cele două baricade era pentru o apariție cât mai frecventă și la ore de maximă audiență pe micul ecran pentru a obține influență și credibilitate în opinia publică din România. Opoziția anti FSN considera că „opinia publică era modelată exclusiv de către putere, conform intereselor sale, iar populația era pusă în situația lipsei de alternativă, pentru că *de facto* opoziția era lipsită de mijloacele practice de a influența opinia publică”¹⁶⁹. Aceste aspecte erau frecvent aduse în atenția opiniei publice de presa scrisă asociată opoziției. În *Revista 22*, problema monopolizării televiziunii publice de către președinte, guvern și partidul majoritar era analizată și denunțată în toate formele sale, „de la discreditarea și calomnierea publică a unor personalități incomode pentru putere până la orchestrarea violențelor de stradă prin

¹⁶⁸ Domnița Ștefănescu, *op. cit.*, p. 194.

¹⁶⁹ Constantin Ilaș, *Monopolizarea opiniei publice*, în **Sfera Politicii**, nr. 1 (155) / 2011, p. 49.

intermediul TvR”.¹⁷⁰ Puterea, pe de altă parte, considera că „TvRL – criticată pe nedrept! – prezintă seară de seară ce se întâmplă în Piața Universității”¹⁷¹.

Fenomenul de baricadă existent în societate s-a manifestat și în relațiile interetnice din unele localități din Transilvania cu epicentrul în Târgu-Mureș în zilele de 16 – 21 martie 1990¹⁷² pe coordonatele unui război mediatic pregătit de cercuri interesate din afara granițelor țării¹⁷³, așa cum afirma și primul director al Serviciului Român de Informații: „În legătură cu violențele de la Târgu Mureș (...) să-l cităm și pe Caragiale: s-au făcut pregătiri intense la periferie (s.n.) pentru entuziasmul spontan din centru. (...) și spun mai mult: au existat provocatori care au încins lucrurile. (...), a fost una dintre tentativele fățișe, că altele au fost discrete, de a forța o incendiere la propriu și la

¹⁷⁰ Ibidem, p. 50.

¹⁷¹ Arhiva de documente. Colecția Toader Ștețca, *Acapararea pământului și jefuirea CAP-urilor: lupta FSN cu sindromul Săpînța- sinteza de presa (din colectia Livia Dandara), comentată de Ioan Roșca-*, online <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/stetca/> accesat pe 25 iunie 2021.

¹⁷² A se vedea pe larg, Ioan Judea, *Tîrgu-Mureș, Cumpăna lui martie, Val și ură*, Editura Tipomur, Tîrgu-Mureș, 1991; av. Kincses Elod, *Martie negru la Târgu-Mureș*, Kriterion 2015; Márton László, Zoltán Csaba Novák, *Provocarea libertății. Târgu-Mureș, 16-21 martie 1990*, trad., Marius Tabacu, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Naționale, Cluj-Napoca, 2016; Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu, *De la regimul comunist la regimul Iliescu*, Editura RAO, București, 2008; Zeno Millea, *Secesiunea Ardealului*, Editura Carpatica, 2002;

¹⁷³ Mihai Mincan, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990”, în *Adevărul.ro. News*, 14 martie 2010, online https://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictului-romano-maghiar-20-martie-1990-1_50ad49937c-42d5a663924d61/index.html accesat pe 25 iunie 2021.

figurat a atmosferei din Ardeal pentru ceea ce urma să se întâmple: desprinderea Transilvaniei de România”.¹⁷⁴ Pe 15 martie un reporter regional TvR s-a aflat în zona Ciuc – Gheorghieni, a filmat manifestările maghiarilor care transformaseră întreaga zonă prin decorațiuni, dansuri și lozinci, totul într-o sărbătoare ungurească. „Filmările au fost transmise la București cu trenul pentru dezvoltarea peliculei, dar ele nu au mai apărut niciodată în evidențele laboratorului de prelucrare film”¹⁷⁵.

TvR a fost în acele momente doar „ochiul de sticlă”, care înregistrează evenimentele și nu era pregătită pentru a juca un rol de actor, așa cum se va dovedi ulterior că au fost pregătite televiziunile care au difuzat imaginile manipulatorii în media occidentale. Regizorul britanic Peter Swain, care a realizat documentarul ce a reprezentat pentru presa internațională etalonul evenimentelor din Târgu-Mureș a fost finanțat de la Budapesta. Echipa de filmare a ajuns în România după confruntările de stradă din 19 – 20 martie 1990. În timpul sejurului din România, echipa de filmare a dialogat numai cu maghiari din zona Ardealului. Filmul „fusese planificat de câteva săptămâni”, iar legătura cu Ardealul a fost făcută prin niște „foarte bune contacte politice locale maghiare”¹⁷⁶. Toată filmarea a fost regizată în așa fel încât să producă o manipulare masivă în legătură cu ceea ce s-a petrecut în relațiile interetnice, inclusiv falsa identitate etnică a lui Mihai Cofariu i-a fost furnizată lui Peter Swain, de cei care i-au dat imaginile, iar acesta a recunoscut că informația nu a fost niciodată verificată¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 166.

¹⁷⁵ Relatare Nicolae Melinescu.

¹⁷⁶ Mihai Mincan, *op. cit.*, in *loc.cit.*

¹⁷⁷ Ibidem.

Correspondentul TvR la Târgu-Mureș Dorin Suciu a filmat, ajutat de prietenul său Dorin Borda, ziarist la „*Cuvîntul Liber*” din Iași, de la balconul camerei 504 a Hotelului Grand, cameră în care locuia ziaristul Gabriel Huideş de la ziarul *Opinia* din Iași¹⁷⁸. Aceștia au înregistrat „scene halucinante, scena atroce cu linșarea omului cu pullover verde (Mihai Cofariu, n.n.), filmate, atât de reporterul irlandez, cât și de mine. Atunci am plâns pentru a doua oară după revoluție. Am plâns de furie neputincioasă, poate cel mai îngrozitor sentiment pe care îl poate încerca un om”¹⁷⁹. Au rezultat trei casete care au fost trimise la sediul central al TvR la București care au fost vizionate „în masa de montaj de către Teodor Brateș, acesta a decis să nu se difuzeze, iar cineva a scris pe cutia cu peliculă IMAGINI BLÂNDE DE LA TÎRGU-MUREȘ – Filmul există și astăzi, păstrat în loc sigur, și va asigura că imaginile nu sunt deloc blânde. «Blândețea», ca să nu-i spun altcumva, eventual lașitate sau prostie, este atributul exclusiv al celor care, în acele zile, dar și acum, se fac că nu înțeleg sau preferă să nu înțeleagă ceea ce s-a întâmplat și continua să se întâmple în Ardeal. Filmul n-a intrat niciodată pe post”¹⁸⁰. Explicațiile acestei decizii, în ceea ce privește politica editorială, sunt multe de la cele ce pot fi încadrate drept „bâlbâieli redacționale” la cele ce țin de diferite speculații. Cert este însă un lucru: „nu s-a amintit că Televiziunea Română a fost

¹⁷⁸ *Jurnalul unui martor ocular. Corespondentul TvR Dorin Suciu a filmat totul (IV)*, în Victor Roncea Blog, 20 martie 2010, online <http://roncea.ro/2010/03/20/exclusivitate-roncea-ro-20-martie-1990-jurnalul-unui-martor-ocular-corespondentul-tvr-dorin-suciu-a-filmat-totul/> accesat la 20 iulie 2021.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem.

prezentă la fața locului”¹⁸¹. Acest fapt le-a permis celor care au livrat în străinătate imagini în care adevărul se amesteca grosolan cu dezinformarea să aibă credibilitate și astfel și cele mai serioase și prestigioase instituții de televiziune să cadă pradă unui proces de intoxicare. Referindu-se la acest aspect, istoricul Larry L. Watts afirma că „Jurnaliștilor britanici care relatau ciocnirile li s-au oferit desfășurătoare ale evenimentului gata interpretate, pe care ei n-au avut posibilitatea de a le supune unei verificări, de vreme ce nu i-au putut intervieva pe cei implicați”¹⁸². La aceeași concluzie ajunge și jurnalistul de televiziune Dorin Suci: „Folosirea cu succes a acelor imagini șocante din filmul reporterului irlandez – îndeosebi cele în care românul Mihailă Cofariu din Ibănești este maltratată – pentru dezinformarea cu succes a opiniei publice internaționale: nefericitul cu pulover verde, căzut la pământ, lovit fără milă, a fost prezentat ca student maghiar care manifesta pentru înființarea unei facultăți în limba maghiară la IMF. Care de fapt exista de două decenii... Urmărind imaginile, ca o tragică ironie, se vede clar că Mihailă Cofariu este izbit în cap cu o placardă pe care scrie Bolyai Egyetem – Universitatea Bolyai!”¹⁸³

Din cele prezentate am putea spune, pe de o parte, că TvR a pierdut prima bătălie în plan extern, ceea ce a

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² *Larry Watts despre atrocitățile maghiare de la Târgu Mureș din 20 martie 1990. Mutilarea sălbatică a lui Mihailă Cofariu, prezentat de serviciile ungare din țară și străinătate drept ungar. VIDEO & DOSAR DE PRESA – CAZUL TARGU MURES 1990*, în Roncea Blog, 20 martie 2014, online <http://roncea.ro/2014/03/20/larry-watts-despre-atrocitatile-maghiare-de-la-targu-mures-din-20-martie-1990-mutilarea-salbatica-a-lui-mihaila-cofar-prezentat-de-serviciile-maghiare-din-tara-si-strainatate-drept-ungur-video-dos/> accesat pe 20 iulie 2021.

¹⁸³ Ibidem.

costat enorm în viața politică internațională capitalul de imagine, și a fost o pierdere controlată direct, ca și în numeroase alte situații cu miză mare, de „revoluționarul” Brateș, care încă își asuma ilegal rolul de cenzor, hotărât să-și apere poziția privilegiată de șef, în condițiile în care dicteul politic decidea categoric traseul profesional al celor din TvR. Acest fapt l-a mirat și pe regizorul britanic Peter Swain, care părea sincer surprins de lipsa de reacție a TvR: „Nu știi ce s-a întâmplat la voi cu presa în acele momente, de ce având așa subiecte nu ați făcut mai mult”¹⁸⁴. În plan intern, a fost un „Minunat prilej pentru o anumită parte a presei de a blama și înjura Televiziunea – acest fetiș național”¹⁸⁵ care a contribuit și mai mult la decredibilizarea postului național în opinia publică. Foarte interesant este că un bun cunoscător și actor al multor evenimente din anii '90, Gabriel Andreescu nota într-o lucrare despre rolul TvR în prezentarea evenimentelor de la Târgu-Mureș: „Televiziunea națională a pus în valoare cum a pus acest eveniment”¹⁸⁶. Bătălia pentru putere din societate ar fi trebuit, în acele momente de criză majoră să înceteze și să conducă dacă nu la dispariția baricadelor care existau și în media românești, măcar la un armistițiu. Nu a fost așa și fenomenul de baricadă s-a manifestat mulți ani după producerea incidentelor. Edificator ni se pare faptul că unul dintre membrii marcanți ai GDS așează printre alte cauze influența presei românești. În opinia lui Gabriel Andreescu „Campania unei anume părți a presei nu făcea decât să confirme, alături de alte probe, că violențele de la

¹⁸⁴ Mihai Mincan, *op. cit. în loc cit.*

¹⁸⁵ Dorin Suciu, *op. cit., in loc., cit.*

¹⁸⁶ Gabriel Andreescu, *Ruleta: români și maghiari: 1990-2000: jurnal tematic*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 37

Târgu-Mureș au fost pregătite de oamenii președintelui Iliescu, pentru a motiva intrarea în scenă a SRI, la trei luni de la desființarea Securității lui Ceaușescu”.¹⁸⁷ Această afirmație are ca sursă o așa zisă „dezvăluire” făcută de M. Cofariu, pe patul de spital, care ar fi spus „preotul trăsese clopotele în satul lor, cu câteva zile înainte de evenimente, anunțându-i să se pregătească pentru a descinde la Târgu-Mureș ca să pună capăt iredentismului maghiar”¹⁸⁸. Nu se indică cui i-a fost făcută această dezvăluire și nici unde a fost publicată! Judecarea evenimentelor în logica fenomenului baricadă!

Televiziunea Română a fost „ochiul de sticlă” care a receptat fenomenul baricadă în realitatea celui mai lung protest din istoria recentă a României (22 aprilie – 13 iunie 1990), dar, din păcate, și actor fără voia sa la finalul evenimentelor¹⁸⁹. Fenomenul avea să fie subliniat și de Ana Blandiana: „Atunci eram conștienți că suntem o minoritate față de populația țării, dar tocmai pentru că atunci era foarte aproape de Revoluție și era o subliniere extraordinară a faptului că țara se împărțise în două și

¹⁸⁷ Ibidem, p. 38.

¹⁸⁸ Ibidem, nota 39.

¹⁸⁹ A se vedea pe larg, Florin Abraham, *România de la comunism la capitalism*, Editura Tritonic, București, 2006; Constantin Hlihor, *România. Prăbușirea comunismului și nașterea democrației*, Editura Universității din București, 2006; Ion Bucur, *Anul 1990. Partide, ideologii și mobilizare politică*, Editura IRRD, București 2014; Alexandru Paleologu, *Minunatele amintiri ale unui ambasador al golaniilor*, Editura Humanitas, București, 1991; Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994; Ruxandra Cesereanu, „Fenomenul Piața Univesității”, în *Revista „22”*, nr. 687, 2003; *Raport asupra evenimentelor din 13 – 15 iunie 1990*, București, elaborat de Grupul pentru Dialog Social, Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki, f. an.

că Revoluția nu asigura pur și simplu realizarea statului de drept. Românii erau împărțiți – și asta a durat enorm de mult timp și există urmări chiar și acum – între cei care strigaseră «Jos Ceausescu!» și cei care strigaseră «Jos comunismul!». Cei care strigaseră «Jos comunismul!» au ajuns în Piața Universității și, înfrânți, poate tocmai pentru ca au fost înfrânți – nici nu pot să visez cum ar fi fost ca Piața Universității să fi câștigat – a rămas ca un moment extrem de important istoric și prin influența lui de ordin moral, dar și politic asupra evenimentelor care au urmat”.¹⁹⁰ Peste ani, în cadrul unei dezbateri televizate despre rolul și impactul avut de mișcarea protestatară din Piața Universității, Ana Blandiana conchidea: „Cel mai mare șoc pe care l-a produs Piața a fost acesta: el a obligat pe toată lumea să opteze pentru sau împotriva ei”.¹⁹¹

Mișcarea de protest a avut ca punct de plecare mitingul organizat pe 22 aprilie 1990 de P.N.Ț.-C.D. în Piața Aviatorilor la care a participat și un grup de timișoreni care susțineau „Proclamația de la Timișoara”, cu precădere punctul 8. Participanții la mitingul P.N.Ț.-C.D. s-au alăturat manifestanților care veneau, în marș, dinspre Piața Victoriei și, cu toții, au mers la Televiziunea Română ca să ceară schimbarea conducerii acesteia și abrogarea Decretului 473/1977, conform căruia televiziunea era subordonată direct președintelui țării. Participanții la

¹⁹⁰ Ana Blandiana, *Fenomenul Piata Universitatii a fost mult mai important decat am crezut noi atunci*, în **Ziare.com**, 13 Iunie 2020, online <https://ziare.com/stiri/comunism/ana-blandiana-fenomenul-piata-universitatii-a-fost-mult-mai-important-decat-am-crezut-noi-atunci-1614723> accesat pe 21 iulie 2021.

¹⁹¹ TvR, *Piata Universitatii Romania 1990*, sec. 30-46, online <https://www.youtube.com/watch?v=Ej142FWWO1g> accesat pe 21 iulie 2021.

acest marș au redactat un comunicat pentru a fi înmânat, spre difuzare, la singurul post de televiziune existent în țară, la acea vreme. Răzvan Theodorescu a refuzat dialogul cu demonstranții¹⁹², iar aceștia au părăsit zona îndreptându-se spre Piața Universității unde au blocat circulația și au rămas până târziu în noaptea. Protestele au fost reluate ajungându-se ca în Piața Universității să se formeze pe 24 aprilie „o *baricadă universitară*, o mișcare de rezistență formată din inițiativa grupărilor studentești ale Universității București. Aceștia au declarat Piața Universității *zonă liberă de neocomunism*. Primele revendicări ale protestatarilor erau centrate pe aplicarea Punctului 8 adoptat în Proclamația de la Timișoara pe 17 decembrie 1989, conform căruia niciun membru al Partidului Comunist Român nu are dreptul de ocupa o funcție înaltă în stat. A luat naștere o mișcare socială și politică de protest anti-FSN, care a marcat întreaga campanie electorală a primelor alegeri ale perioadei de tranziție a societății românești, iar cu ajutorul micului ecran s-a manifestat ca un fenomen național, iar mulți protestatari au intrat în greva foamei”¹⁹³.

Producția televizuală rezultată din reflectarea fenomenului de baricadă s-a materializat în ceea ce Răzvan Theodorescu a identificat a fi „*iconografia contestării și a violenței stradale*”, unde grupuri amorfe și considerabile,

¹⁹² PARCHETUL DE PE LÂNGĂ ÎNALTA CURTE DE CASAȚIE ȘI JUSTIȚIE SECȚIA PARCHETELOR MILITARE, Dosar nr.47/P/2014, RECHIZITORIU, Anul 2017 luna 06 ziua 12, p. 40.

¹⁹³ Andrei Popa, *Manifestația din 1990 din Piața Universității în două dintre ziarele vremii(I)*, în *Societate și cultură*, 24 aprilie 2015, online <http://societatesicultura.ro/2015/04/manifestatia-din-1990-din-piata-universitatii/> accesat pe 21 iulie 2021.

mereu în mișcare browniană, adesea în ciocnire sângeroasă, inculcau în populație, prin intermediul ecranului televiziunii, o stare de disconfort, de panică ce s-a răsfrânt, indirect, și în votul masiv pentru anumite forțe politice și anumiți lideri la 20 mai 1990.¹⁹⁴ Miezul problemei generat de bătălia baricadelor cu epicentrul în Piața Universității pătrundea de două ori pe zi prin imaginea și discursul văzut și auzit prin intermediul micului ecran de către aproape toți românii. Acesta era exprimat în opțiunea politică pe care Piața o considera ca fiind singura corectă și dorea ca întreaga societate să o urmeze.

Cercetând impactul pe care îl are asupra societății comportamentul generat de ceea ce în epocă însemna opțiunea corectă și care atunci nu avea cum să fie construită pe cunoașterea realității și astfel să fie generată de analiză și cercetare, Vintilă Mihăilescu constata: „În cazul a ceea ce un amic numește «elitele tranziției», lucrurile stau însă, de regulă, invers: opțiunea nu sacrifică cunoașterea, ci ține loc de cunoaștere! Singurul lucru pe care trebuie să-l cunoască «elitele tranziției» este opțiunea corectă. Și cum aceasta este – nu-i așa? – doar una, nu rămâne decât să o urmeze. Opțiunea politică înlocuiește analiza politologică, drept care oricine se consideră reprezentantul opțiunii corecte devine și posesorul cunoașterii adevărate”¹⁹⁵.

Politica adoptată de conducerea TvR de a transmite în direct aspecte ale evenimentelor ce se derulau în Piața Universității fără să fie urmate de temeinice dezbateri la care să fie invitați specialiști din toate domeniile neangajați politic

¹⁹⁴ Răzvan Theodorescu, *Picătura de istorie*, Editura Fundației culturale Române, București, 2002, pp. 300-301.

¹⁹⁵ Vintilă Mihăilescu, *SOCIO HAI-HUI. O altă sociologie a tranziției* Editura Paideia, București, 2000, p. 116.

și cu real prestigiu în societate a făcut ca prăpastia dintre opiniile politice (corecte) ale celor două baricade – „neocomuniștii lui Iliescu” și „pro democrații” proaspetei societăți civile să adâncească iremediabil prăpastia dintre ele cu fiecare transmisiune efectuată. Câteva opinii ale actanților par să confirme această ipoteză de lucru. Miron Cosma, liderul minerilor în epocă, afirma că „ceea ce au dat presa și mai ales Televiziunea nu putea să-și formeze zic eu acești mineri nu puteau să-și formeze o imagine reală asupra evenimentelor din această Piață”¹⁹⁶. Ruxandra Cesereanu, preluând câteva idei dintr-un articol publicat în epocă de *Romnânia Liberă*,¹⁹⁷ considera că Televiziunea a devenit din instituție de presă în serviciul opiniei publice în actant de partea puterii. Televiziunea a evitat să dea pe post, în zilele de 14 – 15 iunie 1990, scene cu minerii maltratând populația civilă (în schimb, în ziua de 13 iunie, proiectase instigator, timp îndelungat, scene cu așazisa «rebeliune legionară» din capitală)¹⁹⁸. Acuze la adresa TvR că nu transmite și informații sau evenimente care nu convin FSN au fost aduse și înainte de tragicele zile de 13-15 iunie 1990. O asemenea acuză a fost difuzată la Radio Europa Liberă în seara zilei de 15 mai 1990, în cadrul unui interviu luat de Emil Hurezeanu lui Cătălin Stoichiță, protestatar al Pieței, dar și producătorul unui colaj video documentar independent de 26 de minute care trecea în revistă mai multe evenimente începând din decembrie 1989 până în aprilie 1990. Cătălin Stoichiță afirma că de mai multe zile „ne agităm să facem

¹⁹⁶ TvR, Piata Universitatii Romania 1990, sec. 30-46, min 2.51”- 3.05” online <https://www.youtube.com/watch?v=Ej142FWWO1g> accesat pe 21 iulie 2021

¹⁹⁷ Constantin Vrânceanu, „Alte întrebări care își așteaptă răspunsul”, în *România Liberă* din 27 iunie 1990.

¹⁹⁸ Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 395.

cunoscute câteva secvențe” pe care poporul „trebuie să le cunoască înainte de alegeri”. După ce filmul a fost vizionat de Directorul general al TvR Răzvan Theodorescu și de Emanuel Valeriu s-a luat decizia să nu fie dat pe post deoarece afirma Stoichiță „ar crea un impact mare în rândul populației”¹⁹⁹. La întrebarea finală adresată de Emil Hurezeanu lui Cătălin Stoichiță dacă el crede că se va difuza colajul video acesta răspunde că nu deoarece „televiziunea este cu Frontul”²⁰⁰. La 19 ani după eveniment, Marian Munteanu indirect aducea aceleași acuzații TvR. Acesta considera că fenomenul Piața Universității a fost o mișcare pașnică în care au existat și unele grupuri marginale care s-au manifestat violent, dar acestea nu aveau legătură cu Piața: „A fost o întregă operațiune mediatică de prezentare deformată a acelui fenomen prin care populația țării să afle că acolo se petrec niște lucruri îngrozitoare de la zona de periferie a societății neintrându-se în fondul problemei”²⁰¹.

Într-o societate grav antagonizată, cum era cea din România primelor șase luni de la căderea regimului comunist, este greu de acceptat că spirala violenței începută în ziua de 13 și continuată apoi cu aceeași intensitate în 14 și 15 iunie a avut doar un singur factor, cel al implicării

¹⁹⁹ Europa Libera, *România, 15 mai 1990: un fragment din reportajul transmis de Emil Hurezeanu în ziua 23 a demonstrației anti-comuniste din Piața Universității*, min. 17,51” la min.21,20”, online <https://romania.europalibera.org/a/emil-hurezeanu-relateaza-din-piata-universitatii-bucuresti-15-mai-1990-arhiva-podcast-radio-europa-libera/30614091.html#player-set-time=685.211428> accesat pe 10 septembrie 2021.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ TvR, *Atunci și acum: Mineriada din 13-15 iunie 1990 – invitați: Marian Munteanu și Ion Iliescu*, 17 ian. 2017, min. 15.25” la 15.47” online <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs> accesat pe 21 iulie 2021.

minerilor, deși analiza evenimentelor și majoritatea lucrărilor, studiilor și articolelor de presă s-au canalizat pe acest factor²⁰², și mai puțin pe violențele din ziua de 13 iunie 1990. Publicistul Ion Cristoiu afirmă că „13 iunie a rămas în continuare, tocmai pentru că nu a fost studiat, pentru că toți cercetătorii și Parchetul s-au ocupat de 14 iunie. Dar 13 iunie este și cel mai controversat pentru că, pe de o parte, Ion Iliescu și cei din gruparea lui au susținut de atunci întruna că a fost o rebeliune și au vrut să-l dea jos, și alte puncte de vedere potrivit cărora, de fapt, a fost corect pentru că el trebuia răsturnat și furia populară... în legătură cu 14 iunie și Ion Iliescu recunoaște că nu trebuia să vină minerii. Dar 13 iunie... probabil că se vor mai scrie cărți și tot nu vor reuși să rezolve enigmele”²⁰³. Înteressant că din perspectiva celor treizeci de ani trecuți de la evenimente, unul din actorii principali ai Pieței Universității, întrebat în cadrul unei dezbateri organizate de Televiziunea Română recunoaște faptul că „Nu, nu, minerii sunt doar un element dintr-o chestiune, cred eu, mult mai complicată în care au fost implicate grupuri politice, oameni cu interese diferite...”²⁰⁴.

²⁰² A se vedea pe larg, Mihnea Berindei, Ariadna Combes, Anne Planche, *Mineriada 13-15 iunie 1990. Realitatea unei puteri neocomuniste*, Humanitas, București, 2010; Ruxandra Cesereanu, *Mineriadele, o poveste amară*, Humanitas, București, 2003; Dorin Mihai, *România de la comunism la mineriade*, ICR, București, 2006; Alin Rus, *Mineriadele. Între manipulare politică și solidaritate muncitorească*, Curtea Veche, București, 2007.

²⁰³ *Gândurile lui Cristoiu & documentarul „72 de ore. Privește-te, române!”*, 14 iunie 2021, online <https://alephnews.ro/inregistrare/gandurile-lui-cristoiu-14-iunie-2021/> accesat pe 22 iulie 2021.

²⁰⁴ TvR, *Atunci și acum: Mineriada din 13-15 iunie 1990 – invitați: Marian Munteanu și Ion Iliescu*, 17 ian. 2017, min. 8.05” la 8.45” online <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>.

Directorul general de atunci al TvR, Răzvan Theodorescu rememora peste ani: „Eram undeva în oraș, la o întâlnire, în dimineața de 13, când au început toate violențele în zona Arhitecturii. M-am dus spre Televiziune și m-am oprit la Palatul Victoria și i-am spus domnului Iliescu că eu cred că ar trebui să facă niște declarații. Domnul Iliescu a vrut să facă, dar cei trei consilieri ai lui i-au spus că nu este cazul. Domnul Iliescu atunci a cedat. Asta era la ora 13:00. La ora 17:00, când se adunase deja popor, când s-a întâmplat ce s-a întâmplat și la Ministerul de Interne și în fața Televiziunii, m-a contactat pe telefonul scurt și mi-a spus: «Uite, aș veni acum să fac o declarație». Eu am fost foarte impertinent și i-am spus: «Veniți cu balonul, dacă vreți»”.²⁰⁵

Violențele provocate de confruntările care au început în dimineața zilei de 13 iunie au escaladat în după amiaza și seara aceleși zile. TvR a transmis în direct imagini din toate punctele fierbinți și în societate s-a produs o stare de incertitudine și haos social. În acest context intră în scena actorul care va fi „emblema” acelor zile: minerii. Controversele legate de venirea lor nu vor putea fi lămurite fără părtinire pentru că istoricii nu au încă acces la documentele din arhivele SRI, Poliției și ale Ministerului Apărării. Răspunsurile date de oamenii politici, de jurnaliști și/sau analiști media și politici nu pot fi credibile decât pentru o parte a societății, deoarece sunt încă date în logica baricadelor, care nu a dispărut din societatea românească nici după trei decenii. Fostul președinte

²⁰⁵ Ramona Ursu, Flavia Drăgan, *Interviu cu Răzvan Theodorescu*, în **Newsweek** România, 23 decembrie 2018, online <https://newsweek.ro/interviuri/razvan-theodorescu-am-fost-de-patru-cinci-ori-la-jilava-sa-l-vad-pe-stanculescu> accesat pe 24 iulie 2021.

Ion Iliescu, răspunzând la întrebarea dacă era necesară chemarea minerilor în ziua de 14 iunie 1990 consideră că s-a întâmplat să vină: „Știți ce-a provocat venirea minerilor? Vandalismele din 13, starea de anarhie din Capitală, atacarea cu brutalitate și devastarea clădirii Poliției, a SRI-ului, ținerea sub stare de asediu a Ministerului de Interne, Televiziunea națională a fost devastată...”²⁰⁶

Jurnalistul Cristian Tudor Popescu avea aceeași opinie chiar în acele zile și, extrem de important, nu a negat cele scrise atunci nici ulterior²⁰⁷. „E lesne de înțeles că imaginile din seara aceea, transmise de TvR, și mai ales lipsa oricăror imagini, vreme de 40 de minute, pe micul ecran, au creat, inevitabil, o stare de tensiune, de panică, în întreaga țară. Ceea ce s-a întâmplat a doua zi în București, începând cu primele ore ale dimineții, a fost o reacție tot atât de inevitabilă; spirala violenței, odată inițiată, urcă întruna. Această reacție s-ar fi produs și în lipsa apelului prezidențial, care a avut ca principal efect diminuarea creditului de care se bucură Președintele și Guvernul. În aceste condiții, comportamentul grupurilor minerești și muncitorești nu a fost, nici nu avea cum să

²⁰⁶ TvR, *Atunci și acum: Mineriada din 13-15 iunie 1990 – invitați: Marian Munteanu și Ion Iliescu*, 17 ian. 2017, min. 26.04” la 26.35” online <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>, accesat pe 24 iulie 2021.

²⁰⁷ A se vedea printre altele, Dan Andronic, *Articolul pe care Cristian Tudor Popescu l-ar vrea dispărut din arhivele presei! Ce scria în iunie 1990: Spirala Violenței*, în **Evz.ro**, 15 iunie 2020, online <https://evz.ro/articolul-pe-care-cristian-tudor-popescu-l-ar-vrea-disparut-din-arhivele-presei-ce-scria-in-iunie-1990-spirala-violentei.html>; Mihai Palsu, „Crucișătorul” Cristian Tudor Popescu, în deontologia goală”, în *Secunda TV.ro*, 23 noiembrie 2015, online <https://www.secundatv.ro/bursa-zvonurilor/crucisatorul-cristian-tudor-popescu-in-deontologia-goala-2270.html/> accesat pe 23 iulie 2021.

fie, pașnic. Faptul că presa străină nu vrea să vadă decât violențele acestei, să-i spunem, «poliții civile», trecând cu nonșalanță peste cele întâmplate în 13, este un lucru cât se poate de iritant, dar asta nu înseamnă că aceste violențe pot fi trecute sub tăcere²⁰⁸. Aceeași opinie o exprimă și Ion Cristoiu cu deosebirea că, în opinia sa, violențele din 13 iunie au fost puse în scenă de fosta putere și președintele Iliescu²⁰⁹, fapt negat cu vehemență de fostul președinte²¹⁰.

Evenimentele de la Târgu-Mureș cât și cele din Piața Universității cu epicentrul în zilele de 13 – 15 iunie 1990 au scos în evidență faptul că procesul de reinterpretare și redefinire a unor fapte și evenimente din cotidian este generat și de o serie de factori exteriori muncii istoricilor și a jurnaliștilor de profesie și țin de interesele oamenilor politici, dar și ale proprietarilor media sau ale celor care au putere financiară și comandă retușarea unor evenimente în acord cu propriile interese. Astrid Erll, cercetând legătura dintre media și interesele ce țin de formarea unei anume imagini a unui fapt istoric, cum ar fi și cel din martie 1990 de la Târgu-Mureș sau cele din Piața Universității din 13 – 15 iunie 1990, a observat că „mass-media nu sunt pur și simplu purtătoare de informații neutre despre trecut. Ceea ce par să codifice – versiuni ale evenimentelor și

²⁰⁸ Cristian Tudor Popescu, „Spirala violenței”, în *Adevărul*, 19 iunie 1990

²⁰⁹ *Gândurile lui Cristoiu & documentarul „72 de ore. Privește-te, române!”*, 14 iunie 2021, online <https://alephnews.ro/inregistrare/gandurile-lui-cristoiu-14-iunie-2021/> accesat pe 22 iulie 2021.

²¹⁰ TvR, *Atunci și acum: Mineriada din 13-15 iunie 1990 – invitați: Marian Munteanu și Ion Iliescu*, 17 ian. 2017, online <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>.

persoanelor din trecut, valori și norme culturale, concepte de identitate colectivă – pe care le creează de fapt²¹¹”.

Atenția asupra cercetării violențelor din Piața Universității sau din ceea ce a intrat în conștiința opiniei publice a fost focalizată aproape exclusiv asupra celor provocate de mineri, trecând sub tăcere sau marginal analizate cele din ziua de 13 iunie 1990, când, printre alte instituții, a fost atacat și devastat sediul TvR și au fost agreșați unii dintre angajații instituției. Sergiu Stejar, director de imagine în acele momente, rememora în cadrul unui documentar realizat de Televiziunea Română: „Au aruncat în mine cu o sticlă incendiară. Aveam doi parașutiști care mă protejau. Au sărit ei și au călcat acea sticlă în picioare”²¹². Asemenea informații rareori sunt aduse în spațiul public atunci când se analizează violențele din 13 – 15 iunie 1990.

Astrid Erl a remarcat, de asemenea, că media din această epocă a dominației informației devin extensii ale amintirilor noastre natural formate. În aceste condiții mediul informațional ne influențează memoria, „prin faptul că ne formează actele de amintire în moduri pe care de multe ori nici măcar nu le cunoaștem”²¹³. Este ceea ce s-a întâmplat și cu imaginea violențelor din zilele de 13 – 15 iunie, când a fost mutat centrul de cercetare și analiză doar pe zilele de 14 și 15 iunie, zilele în care minerii au

²¹¹ Astrid Erl, *Memory in Culture*, Translated by Sara B. Young, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire, UK and New York, 2011, p. 114.

²¹² TvR60, *Mineriada din 13-15 iunie 1990. Jurnaliștii TvR au fost martori, dar și parte a evenimentelor*, 28 nov. 2016, online <https://www.youtube.com/watch?v=zQm92odis-U> accesat pe 21 iulie 2021.

²¹³ Astrid Erl, *op. cit.*, p. 116.

a acționat cu brutalitate pentru „a restabili” ordinea socială și a fost omisă ziua de 13, când amploarea și intensitatea violențelor au atins cote extrem de ridicate. Același lucru s-a petrecut și în cazul evenimentelor din martie 1990 de la Târgu-Mureș. În această urmă situație unii proprietari de media finanțați de diferite organizații ale exilului maghiar din diferite state occidentale au avut interesul să fie promovată o anumită imagine despre evenimentele de la Târgu-Mureș. Așa se face că pentru unele trusturi de presă au fost difuzate imagini care să conducă la concluzia că o ură viscerală a românilor față de etnicii maghiari din Târgu-Mureș a condus la acele violențe, ocultându-se și provocările unor etnici maghiari din oraș. La aceste aspecte mai trebuie adăugată și componenta comercială și cea a audiențelor, care a generat „foamea” după senzational, astfel încât deformarea și/sau răstălmăcirea acestor evenimente a fost ușor de realizat.

Toate aceste evenimente prezentate opiniei publice prin intermediul micului ecran ne conduc la ideea că media, în general, și televiziunea, în special, sunt vectori excelenți prin care se poate crea o imagine hegemonică a unui eveniment în sfera publică²¹⁴. Considerăm că dorința de a asigura legitimitatea unei anumite reconstrucții a trecutului, trebuie să implice nu numai reprezentări ale istoriei împărțășite într-o oarecare măsură de către toți membrii unei societăți, ci și o configurație de „reprezentări polemice” unde rivalitatea, sau nepotrivirea, între poziții/

²¹⁴ Apud, A Mucchi-Faina, *Représentations hégémoniques et représentations polemique: Les cas des stereotypes des femmes*, online http://geirso.uqam.ca/publications/pdf/Section3/Genre/mucchi_faina.pdf accesat la 20 octombrie 2018.

reprezentări este o caracteristică esențială.²¹⁵ În acest proces istoria și memoria colectivă promovate prin media în general și a micului ecran în special dețin un rol decisiv în societatea modernă și contemporană.

III.3. TvR și edificarea spațiului public în societatea românească postdecembristă

După căderea regimului de dictatură apăsătoare și în România, ca de altfel în toate statele fost socialiste, nevoia instaurării democrației și de *re-compunere* a spațiului public. Destructurarea aparatului administrativ și a celui specific instituțiilor publice al fostei societăți a presupus nu numai înlocuirea lor, ci și reconstrucția întregului ansamblu de relații și reprezentări. Modelul era cel specific societății liberale dorit de întreaga societate prin formula care a dominat mentalul colectiv al perioadei de început a anocrației: „intrarea în Europa” și revenirea la valorile occidentale. În acel moment, însă, nici în societatea occidentală nu se mai regăsea o „sferă publică” așa cum fusese ea creionată de Jürgen Habermas în cartea apărută la începutul deceniului al șaptelea²¹⁶, iar aceasta trebuia regândită

²¹⁵ Cristian Tileagă, *Discourse analysis and researching coming to terms with the past: studies in discursive psychology [Analiza discursului și reconcilierea cu trecutul recent: studii de psihologie socială discursivă]*, Editura Primus [Primus Publishing], Oradea, 2012, p. 49.

²¹⁶ Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press, Cambridge, 1989.

într-o nouă formă. Deși ideile lui Jürgen Habermas au fost relativ rapid cunoscute și împărtășite de elita societății române, oamenii de cultură au constatat că nu găsesc idei care să fie aplicate în societățile proaspăt intrate în democrație pentru că el nu a cercetat sfera publică a societăților non-liberale.²¹⁷ În Occident, mass-media au constituit principala forță motrice pentru crearea unei sfere publice funcționale, definită metaforic de Nancy Fraser ca fiind „[Un] teatru al societății moderne în care participarea politică este manifestă prin intermediul discuției... un spațiu în care cetățenii își deliberează afacerile comune și, prin urmare, o arenă instituționalizată a interacțiunii discursive”²¹⁸. Aceeași opinie o împărtășește și profesorul Jostein Gripsrud de la University of Bergen care consideră că „Sfera publică, este formată dintr-o parte culturală și una politică”.²¹⁹

Peter Dahlgren are o viziune mai largă în definirea sferei publice și pornește de la ideea că aceasta încorporează în esența ei mai multe dimensiuni. Prima dintre acestea se referă la structurile sociale cu edificiul lor instituțional prezent în societate, de la cel educațional, de sănătate,

²¹⁷ Ovidiu Țichindeleanu, *Câteva reflecții despre sfera publică și spațiul public în Europa marginală*, în Ștefan Rusu, ed., *Chișinău – Artă, Cercetare în Sfera Publică / Chișinău – Art, Research in the Public Sphere*, Centrul pentru Artă Contemporană – [KSA:K], Chișinău, 2011, pp. 455-467.

²¹⁸ Nancy Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*, în Craig Calhoun, ed., *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press, Cambridge, 1991, p. 113.

²¹⁹ Jostein Gripsrud, *Television and the European Public Sphere*, în *European Journal of Communication*, no. 22, 2007, p. 481.

cultural, până la cel specific societății civile²²⁰. Dintre acestea, Dahlgren consideră că instituțiile media, sub toate aspectele de organizare, finanțare și forma juridică, – de la cele care guvernează proprietatea și controlul până la cele referitoare la constrângeri și libertăți de comunicare – dețin un rol foarte important. O altă dimensiune a sferei publice identificată de Dahlgren încorporează totalitatea interacțiunilor și reprezentărilor care se produc în structurile sociale cu edificiul lor instituțional. Ca manifestare, acestea sunt extrem de diversificate și chiar opozabile unele altora. În acest context, Dahlgren ridică o problemă care reflectă condițiile complexe ale societăților actuale și pe care el o numește „tensiunea dintre întreg și părți”²²¹, ceea ce conduce la o multitudine de reprezentări ale sferei publice. Unii percep existența în societățile moderne a unei *singure* sfere publice, dacă societatea în care ființează este pluralistă, iar alții văd existența multor sfere, care, împreună constituie una singură. În România, în primele luni de anocrație, sfera publică în plin proces de construire, era alcătuită din două părți ce mult timp au coexistat pe o poziție ireconciliabilă din cauza tipului de interacțiuni și mai ales a viziunii asupra căii de urmat în societate. Dintre toate interacțiunile analizate, Peter Dahlgren insistă asupra celei socio-culturale care „se referă la întâlniri non-mediatizate față în față între cetățeni, la aspecte relevante ale subiectivității și proceselor de identitate și la interfața mass-media cu cetățenii”²²², care, ca manifestare, este foarte aproape de ceea ce a fost *Piața Universității*. Dacă

²²⁰ Peter Dahlgren, *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*, SAGE Publications, 1995, p.12.

²²¹ Ibidem, p.18.

²²² Ibidem, p. 12.

luăm în calcul doar aceste două dimensiuni observăm lesne că „sfera publică nu este doar o «piață a ideilor» sau un «depozit de schimb de informații», ci și un mecanism societal major pentru producerea și circulația culturii, care încadrează și oferă sens identităților noastre”²²³. Piața a furnizat o identitate pentru un loc simbolic – zona liberă de comunism – și cel puțin una pentru participanți, care se autodefineau golani, făcând din insulta adresată de Ion Iliescu celor care manifestau acolo un titlu de reputație în lupta pentru democrație.

Televiziunea a preluat aceste caracteristici ale acestei părți a sferei publice și le-a transmis prin intermediul reportajelor și a știrilor în fiecare cămin. Este totuși impropriu ca mesajele jurnalistice să fie analizate ca un bloc cu o structură și o filosofie comunicațională unitară, pentru că în interiorul emisiunilor informative cotidiene și mai ales în cele săptămânale invitații sau colaboratorii, dar și realizatorii transmiteau voit sau nu și o parte cât de mică din propriile convingeri, frustrări, mentalități. „Mai mult, fenomenul a provocat chiar confruntări deschise atât în fața videocamerelor cât și departe de acestea și a dezlănțuit pe culoarele Televiziunii un nou gen de prigoană susținută de acuzații de neo-cripto-comunism la adresa celor care doar observau de la distanță sau ignorau demonstrațiile și condamnavu blocarea centrului capitalei”²²⁴. Sfera publică din Piața Universității s-a extins și în unele cazuri s-a suprapus cu cea care era alcătuită din interacțiunile generate de simpatizanții puterii.

²²³ Ibidem, p. 23.

²²⁴ Relatare Nicolae Melinescu.

Din cele câteva aspecte prezentate observăm că sfera publică există și se manifestă prin rețelele interconectate „de comunicare a diferitor tipuri de public”²²⁵, iar Televiziunea a fost una dintre cele mai importante instituții ale sferei publice cu un auditoriu tot mai avid de informații și de alte producții televizuale²²⁶. În societatea contemporană, televiziunea este vectorul care poartă mesajele *de și la* diferite publicuri și este, de asemenea, „purtătoarea de mesaje a societății civile către gestionarii treburilor publice”²²⁷.

În primele luni ale anocrației românești, TvR s-a încadrat aproape perfect în observația făcută de Jostein Gripsrud care aprecia că instituțiile de televiziune și radiodifuziune sunt o componentă structurală cheie în construirea sferei publice din țările occidentale încă din anii '50: „Se presupune, în mod obișnuit, că mijloacele de informare în masă și, în special, radiodifuziunea au contribuit în mare măsură la producerea identității naționale, ceea ce favorizează o puternică înclinație de a participa la procesele politice din statele naționale ale Europei”²²⁸. Nu se regăsesc în modul de funcționare a TvR din acea epocă o parte a trăsăturilor identificate de Peter Dahlgren care a constatat că „Televiziunea operează în acest cadru modern târziu ca o industrie, ca un producător neîncetat de discursuri audio-vizuale care au o poziție centrală în mediul

²²⁵ Ion Stavre, *Televiziunea Publică Națională și sistemul media european* în Constantin Schifirneț, coord., *Europenizarea societății românești și mass-media*, Editura Comunicare.ro, București, 2011, p. 104.

²²⁶ Ibidem, p. 102.

²²⁷ Miruna Runcan, *A patra putere - legislație și etică pentru jurnaliști*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 2002, p. 72.

²²⁸ Jostein Gripsrud, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 480.

semiotic. Ca industrie, televiziunea trebuie să urmeze preceptele maximizării audienței și a profiturilor; în plus, este vehiculul suprem al culturii consumatorilor. În timp ce televiziunea este mijlocul dominant al sferei publice, «sfera publică» nu este în mod clar scopul dominant al televiziunii, iar logica sa instituțională îi condiționează foarte mult rolul în cadrul sferei publice. Ca experiență socioculturală, televiziunea oferă «materii prime» simbolice care sunt experimentate și reflectate în diferite grade»²²⁹.

În România, în zilele de început ale schimbării într-un context foarte fluid, tensionat și confuz, mass-media, în general, și Televiziunea, în special, au devenit mijloace de bază în formarea sferei publice prin informarea societății, dar și vizualizarea „scenei” pe care s-au produs ciocniri între o parte a elitei și forțele politice care își disputau controlul tranziției post-totalitare.²³⁰ În momentul în care s-a conturat opoziția anti-FSN la sfârșitul lunii ianuarie 1990, teoretic jurnaliștii din presa scrisă și cea audiovizuală trebuiau să fie spectatori la acele evenimente. „În egală măsură, prin natura profesiei lor, în noile condiții liberalizate de colectare, prelucrare și difuzare a informațiilor, cel puțin «știriștii» și-au asumat tot mai consistent rolul de a fi prelungiri ale interesului publicului, prezentat în fața noii autorități și, așa cum am arătat, aceasta era sensibilă la asemenea mesaje, fie chiar și prin reacția negativă și prin tentativele de sugurmare a lor. Pentru că în interiorul grupului redacțional au existat convulsii între vechii cenzori care au rezistat în primele luni de anocrație, gen Brateș sau Victor Teodoru, succesorul lui vremelnice, și jurnaliștii

²²⁹ Peter Dahlgren, *op. cit.*, p.148.

²³⁰ Ioan Dragan, Jean-Paul Lafrance, *op. cit.*, p. 82.

mai tineri, care traversaseră etapa de impact a schimbării de regim și sperau să-și dovedească calitățile jurnalistice, suprimate în timpul comunismului. La mijloc s-au plasat jurunaliști din tradiția pre-decembristă, încă destul de dinamici și experimentați, care s-au asociat cu noile puncte de forță, gen guvern sau președinție (în varianta originală a începutului) și care au devenit cenzori și mai agresivi ca să-și dovedească fidelitatea față de noii controlori. Au existat situații în care premierul sau președintele nu au reacționat la informații negative difuzate în *Telejurnal* pentru ca reporterii acreditați la cele două instituții să le provoace reacții – eventual coercitive. Într-unul din primele interviuri acordate TvR și CNN World Report, premierul desemnat Nicolae Văcăroiu a răspuns coerent și convingător câtorva întrebări directe, lipsite de protocol, dar de interes pentru public. Reporterul l-a întrebat în ce condiții ar fi fost dispus să demisioneze, întrebare la care premierul a răspuns, firesc că o va face atunci când proiectele sale și ale guvernului ar eșua. Corespondenta acreditată la Guvern, Anca Iordănescu și colege de generație au iscat un scandal uriaș și au cerut demiterea reporterului pentru că, susțineau ele, «așa ceva nu se face! Cum să-l întrebi pe premier la început de mandat, când își dă demisia?» După zile de agitație inutilă, premierul, aflat în biroul directorului Știrilor, Paul Șoloc a mărturisit în fața acestuia și a reporterului încriminat că interviul a fost corect, nu l-au deranjat întrebările și nici prin gând nu i-a trecut să ceară demisia cuiva²³¹.

Jurnaliștii trebuiau să păstreze o distanță, pentru a putea fi în afara și nu în dinamica evenimentului mediatic

²³¹ Relatare Nicolae Melinescu.

pe care îl prezentau publicului. Dacă jurnalistul este parte din evenimentul pe care dorește să îl prezinte publicului el nu mai poate fi obiectiv „deoarece este integrat în judecarea sa”²³². Din acest punct de vedere, considerăm că în spațiul public românesc al primelor luni de la căderea regimului comunist s-a instalat o gravă confuzie între *dezbaterea politică* prin intermediul micului ecran, extrem de necesară în formarea culturii politice ca parte a sferei publice, și *partizanatul politic*, care transforma automat dezbaterea televizată în instrument de propagandă pentru o anumită ideologie politică. Cele mai dese acuze aduse TvR erau cele legate de lipsa promovării ideilor cuprinse în ideologia anticomunismului. În cadrul unui dialog cu Adam Michnik, ce a avut loc în noiembrie 2016, Andrei Pleșu rememora faptul că „După '89 a apărut un efort de compensație. Dintr-o dată, s-a umplut România de anticomuniști, de oameni care se angajează, care «fac» societate civilă, cu o dorință subterană de a compensa, printr-un curaj-secund, ceea ce a lipsit în forma unui curaj-prim atunci când el ar fi fost necesar”²³³.

Este extrem de important acest aspect, deoarece imaginea și cuvintele care însoțesc relatarea unui eveniment sunt percepute de telespectator ca reprezentări ale unor realități la care el nu are acces și nici nu are cum să le verifice în momentul în care privește și/sau ascultă. În societatea modernă oamenii doresc să fie informați pentru că nu pot fi observatori la toate evenimentele care se derulează și sunt interesați de cunoașterea lor. Publicul consumator de media, pe de-o parte, a devenit subiectul culturii vizuale.

²³² Ignacio Ramonet, *op. cit.*, 88.

²³³ Apud, Stela Giurgeanu, în *Dilema veche*, nr. 564, 4-10 decembrie 2014

Orice noutate capătă profil, tracțiune, dacă se și vede. De la apariția vignetelor în presa scrisă până la actualele platforme digitale imaginea a fost cultivată cu insistență de comunicatori pentru ca să sporească credibilitatea și forța de persuaziune a mesajlor lor. Pe de altă parte, publicurile actuale au experiența consumului de produse media, pe care nu o aveau acum jumătate de secol. Ele percep și înțeleg multe dintre manevrele atractive ale producătorilor. Spectatorii filmelor nu se mai refugiază sub sacune când imaginea prezintă un tanc care parcă sparge ecranul și trece dincolo de el și nici nu mai sună disperați la poliție că vin marșienii ca în 1938, când ficțiunea radiofonică a lui Orson Welles a băgat groaza în americani.

În receptarea părții de realitate care interesează, „trebuie să ne bazăm pe alții pentru a face acest lucru, mai exact ceea ce poate fi numit «dispozitiv de încredere»²³⁴. Publicul delegă sarcina de a fi informat, de a i se garanta fiabilitatea informațiilor și de a i se garanta credibilitatea instituțiilor media sau a celor care exercită puterea și, prin urmare, de a-l proteja de manipulare, minciună și înșelăciune”.²³⁵ În aceste împrejurări, pot să apară condițiile care să facă posibilă existența și manifestarea unei sfere publice. Transmisiunile „live” pe micul ecran ale primelor manifestații anti FSN și mai ales cele care au urmat au fost cele care au dominat mentalul colectiv românesc și nu toată lumea gira și/sau avea încredere în ceea ce se transmitea. O bună parte a societății considera că Televiziunea Română era controlată de guvern și susținea puterea provizorie instaurată la 22 decembrie 1989. În consecință, acea categorie

²³⁴ Louis Quéré, *Les « dispositifs de confiance » dans l'espace public*, în **Réseaux**, 2005/4, no. 132, p. 188.

²³⁵ Ibidem.

de public considera că populația este manipulată, și ilustra acest aspect cu evenimentele din zilele de 13 – 15 iunie 1990²³⁶. Din această perspectivă, existau cel puțin două sfere publice în societatea românească, deși instituțiile media și TvR, în special, transmiteau despre aceleași evenimente care se petreceau în societate, dar reprezentările acestora în percepția opiniei publice luau forma unor imagini care se mulau pe cele două sfere publice, una construită în jurul puterii și o alta în jurul opoziției anti FSN. Interesant este faptul că fiecare dintre cele două sfere era dominată de câte o mare temere/spaimă care s-a dovedit ulterior fără teme: *reîntoarcerea burgheziei și a moșierimii interbelice, a regelui etc.*, versus *instaurarea comunismului cu față umană*.

Explicațiile existenței unei sfere publice duale pot fi identificate atât în modul prin care publicul receptează informațiile prezentate în programele de știri și în debaterile televizate. Atitudinea de a accepta/respinge o informație venită prin canalele de știri este dependentă de educația lui anterioară²³⁷. Or, la aceasta au contribuit hotărâtor tocmai informațiile transmise în trecut de TvR, emisiunile de impact, opiniile și ideile principalilor formatori de opinie, debaterile care au devenit modele de tematizare a chestiunilor importante și de recunoaștere a acelor teme care au semnificație publică.

Cele două Români din sfera publică postdecembristă au luat naștere și ca urmare a faptului că oamenii doreau schimbarea, însă modelul și calea de urmat au fost prilej de dispută aprigă în spațiul mediatic. Prăbușirea bruscă și

²³⁶ Ioan Dragan, Jean-Paul Lafrance, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 101.

²³⁷ George Bondor, *Mass-media și sfera publică*, în **Sfera Politicii**, nr. 155, ian, 2011, online <http://revistasferapoliticii.ro/sfera/155/art13-Bondor.php> accesat pe 10 martie 2021.

violentă a regimului nu a găsit o societate în care oamenii care să aibă un set alternativ la ideologia partidului comunist cu alte convingeri ideologice și politice puternic structurate, care să le permită să devină actorii activi ai tranziției. Anocrația trebuia să fie însoțită și de „*impunerea unui nou sistem de valori, a unei noi motivații și a unor noi criterii pentru acțiunile cetățenilor izvorâte tocmai din preeminența intereselor acestora în raport cu orice alt centru de putere, fie el stat, la modul generic, fie organ al acestuia, în speță administrația publică centrală sau locală*”.²³⁸ Este recunoscut faptul că în acest plan schimbările sunt foarte lente și întâmpină cea mai mare rezistență din partea unor stereotipuri, prejudecăți și mentalități apărute în societate pe parcursul a jumătate de veac de regim comunist. Editorialul primului număr al *Revistei „22”* surprindea cu acuitate acest aspect, subliniind faptul că „*Revoluția nu s-a încheiat odată cu fuga și executarea perechii ex-prezidențiale. Rămân în urma ei un întreg aparat, o economie falimentară, dar mai ales o mentalitate bolnăvicioasă: aceea de a te supune, de a slugări, de a cere mereu acordul cuiva, de a cerși un loc sub soare (subl.n.)*”²³⁹.

Deși în societatea românească, după apariția opoziției politice și conturarea unui nucleu al societății civile în debaterile media și la televiziune, problemele care trebuiau atacate pentru crearea unui curent de meditație națională în sfera publică ar fi trebuit să fie cele legate de răsturnarea rolurilor sociale impuse de revoluție. Cel mai spectaculos subiect era cel al raporturilor dintre muncitori și intelectualitate. Evenimentele din ianuarie, februarie și,

²³⁸ Dan-Mircea Popescu, *Dimensiunea socială a tranziției din România. Privire critică, în Agora Social-Democrată...*, p. 154.

²³⁹ *Revista „22”*, din 20 ianuarie 1990.

mai ales, cele din iunie 1990 au arătat că muncitorii de pe marile platforme industriale au continuat să se comporte conform propagandei PCR, care îi plasa în rol de factor de conducere în societate. Potrivit unor studii, acest comportament a fost potențat și de TvR, care a devenit vector de promovare a noilor opinii centrate pe ideea că „cetățenii au dreptul să ceară socoteală conducătorilor lor pentru tot ceea ce aceștia pretind că fac în interesul națiunii”²⁴⁰.

Astfel s-au născut în sfera publică unele comportamente paradoxale ale diferitelor publicuri între ceea ce credeau ele că reprezintă în societate și ceea ce era noua realitate socială în plin proces de re-construcție. Pe de o parte, majoritatea muncitorilor de pe platformele industriale ale Capitalei și minerii din marile bazine carbonifere ale țării considerau că sunt clasa conducătoare a societății, așa cum au fost educați în epoca Ceaușescu, și erau convinși că trebuie să intervină ca să „salveze” liderii revoluției și guvernul, începând cu 12 ianuarie 1990 și culminând cu evenimentele din 13 – 15 iunie 1990. Însă, așa cum au remarcat și unii analiști străini, aceștia nu au înțeles că în noua societate ei „au devenit spectatori ai transformării”²⁴¹. Pe de altă parte, apariția frecventă a elitei socio-umaniste și cultural-artistice pe micul ecran a condus la un paradox care și-a pus amprenta asupra societății românești și anume acela că acest segment al elitei și-a asumat un rol de agent al schimbării, fără să aibă, însă, și soluțiile potrivite. Se aștepta de la elita umanistă soluția

²⁴⁰ Aristide Cioabă, Lorena Păvălan, Rozmari Rogoceanu, *Societatea civilă și drepturile omului*, Editura Institutului de Teorie Socială, București, 1997, p. 177.

²⁴¹ Gil Eyal, Ivan Szelenyi, Eleanor Townsley, *The Utopia of Postsocialist Theory and the Ironic View of History in Neoclassical Sociology*, în *AJS*, Volume 106, No. 4 (January 2001), p. 1122.

salvatoare, așteptare în sine exagerată, căci „în așa-numitele științe umane și, în genere, în artă, în literatură, în filosofie, certitudinea nu are ce căuta. [...] Setea de certitudine constituie principiul și rațiunea științelor exacte, dar în planul umanului e un semn de nerăbdare intelectuală, sau slăbiciune de înger”²⁴². Această elită nu a sesizat că revoluția a condus la apariția a „două Români cu conștiințe de sine și a restului lumii diferite”²⁴³. Una majoritară – estimată la ceva mai mult de 50 la sută rurală, dacă nu în habitat, cel puțin în mentalități – și una minoritară cu o educație superioară și un orizont mai larg, îndreptată către valorile Occidentului, deci un segment activ și avizat care are și tendința și capacitatea de a activa în organizații non-guvernamentale. România majoritară a moștenit și a cultivat sau i s-a cultivat o mentalitate tip „societate paternalistă”²⁴⁴. În urma unor cercetări sociologice desfășurate în primii ani de după revoluție, profesorul Ioan Mihăilescu ajungea la concluzia că 83 la sută dintre români consideră că statul trebuie să acopere întregul cost al asistenței sanitare, să asigure echilibrul veniturilor, protecția economică și socială a tuturor cetățenilor (70 la sută). Guvernul, la rândul lui, să asigure locuri de muncă (90 la sută) (...) și un trai decent șomerilor (82 la sută).²⁴⁵

Aceste evoluții din sfera publică în plin proces de formare au condus la pasivitate și abandon din partea

²⁴² Alexandru Paleologu, *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Editura Polirom, Iași, 1998, p.13.

²⁴³ Alina Mungiu, *op. cit.*, p. 107, vezi și Adrian Marina, *Cele două Români în Sfera Politicii*, nr. 31, septembrie 1995, p. 2-5.

²⁴⁴ Alina Mungiu, *op. cit.*, p. 142.

²⁴⁵ Ioan Mihăilescu, *Stereotipuri mentale și atitudinale în România posttotalitară*, în *Sfera Politicii*, nr. 7, 1993, p. 15.

cetățenilor în favoarea statului. De altfel, și statisticile au confirmat că participarea la rezolvarea directă a problemelor comunității este extrem de redusă, iar contactele cu oamenii politici, participarea la întruniri sau activități politice sunt la fel de neînsemnate.²⁴⁶ În această sferă publică, mentalitățile specifice societății democratice sunt prea abstracte, se așteaptă totul „de la puținii oameni de la vârful pe care îi cunosc prin intermediul televiziunii”.²⁴⁷

În sfera publică potențată de producția televizuală a dominat și lipsa de comunicare dintre cele două Români situate, așa cum am arătat, în logica baricadelor. Dogmatismul și lipsa de înțelegere, mentalitatea de binom „noi” împotriva „lor” a perpetuat starea de conflictualitate și criză din sfera publică. Jurnaliștii din presa audiovizuală și implicit ai principalelor publicații au întărit această stare de lucruri. Dar și aici sunt necesare nuanțări, pentru ca să nu confundăm mass-media cu un monolit organizat și consistent. În interiorul industriei mediatice s-au manifestat tendințe centrifuge motivate politic, comercial, confesional sau etnic, care au creat o adevărată diversitate necesară, dar au și produs fracturi dramatice de ordin social și chiar politic. Dincolo de platformele editoriale ale fiecărui medium, și în interiorul acestuia au avut loc frământări și conflicte, mai ales la începuturile existenței postcomuniste, ceea ce a provocat o mobilitate în interiorul grupului de profesioniști. Televiziunea Română a fost cel dintâi rezervor de jurnaliști experimentați, unii foști comuniști, care au dezvoltat noile televiziuni comerciale, dar a și asimilat jurnaliști cu experiență (e adevărat, mult mai puțini) care

²⁴⁶ Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, in *loc.cit.*, p. 15

²⁴⁷ Alina Mungiu, *op. cit.*, p. 146.

au trecut de la presa scrisă sau radio la presa audio-video, unii atrași și de mirajul promovării propriei imagini.

Alina Mungiu consideră că această conflictualitate și criză au avut un impact deosebit asupra sferei publice²⁴⁸ deoarece difuziunea ca sistem de comunicare a fost înlocuită de propagare ideologică. Atât cititorii *Adevărului* cât și ai *României Libere*, de exemplu, primeau prin intermediul cotidianului preferat, și unele știri care contraveneau sistemului de credințe și valori la care aderaseră, însă acestea erau astfel prelucrate încât să nu distoneze cu sistemul de credințe preexistent; erau rescrise în sistemul referențial propriu al aceluia public. Evenimentele din 13 – 15 iunie 1990, care au bulversat societatea românească, erau „citite” în coduri total diferite de către jurnaliștii de la *Adevărul* și *România Liberă* sau de cei din radio și televiziune. Pentru unii minerii veniți „să facă ordine” la București erau priviți ca niște eroi în luptă cu „forțele fasciste și legionare”, iar pentru alții acțiunea lor a fost total nelegitimă, aceștia fiind identificați drept niște „oameni ai cavernelor”.

Prin îmbrățișarea unor opțiuni diverse de către jurnaliști și mai ales prin creșterea puterii lor de persuasiune s-a ajuns ca acest vector de informare în societate să conducă la apariția unor noi stereotipuri sociale, etnice sau politice pozitive și negative ale românilor²⁴⁹. Presa care a susținut puterea a favorizat apariția în mentalul societal a „omului de bine”, care se înfrunta cu „opozantul”²⁵⁰, creat de presa aflată la celălalt pol. Portretul „omului de bine” este schițat de Alina Mungiu în termeni care se potrivesc

²⁴⁸ Ibidem, p. 247-248.

²⁴⁹ Vezi pe larg, Septimiu Chelcea, *Personalitate și societate în tranziție*, Societatea Știință și Tehnică S.A., București, f.a. 247-256.

²⁵⁰ Alina Mungiu, *op. cit.*, p. 256-258.

unor stereotipuri care caracterizează de multe decenii societatea românească. El se identifică ușor cu „strămoșii” din perioade mai îndepărtate sau apropiate ale istoriei naționale care au „pus umărul” la edificarea statului român. Este un om care își vede de treaba lui și a răspuns prezent ori de câte ori „patria” l-a chemat. „Viziunea sa este una domestică și parohială, limitându-se la universul său cel mai familiar. El își face un titlu de glorie din a nu avea niciodată o altă părere decât ceilalți și gândește în faimoasa «limbă de lemn» în care i s-au adresat superiorii săi atâția zeci de ani și în care a auzit radioul și televizorul pentru că «omul de bine» nu prea citește cărți. Prototipul semiperfect este «chiriașul» din casele naționalizate, dat adesea de exemplu de către propaganda postrevoluționară de stânga ca un fel de «talpă» a societății românești.”²⁵¹

Al doilea prototip de om existent în sfera publică și creat de presa de opoziție, complet diferit de cel dintâi, este un cititor fidel al ziarului *România liberă* și al altor jurnale care criticau puterea. Opozantul obișnuit s-a identificat foarte repede cu fostul deținut politic, cu revoluționarul din decembrie și cu cei defăimați sau persecutați de regimul comunist. El s-a aliat și cu proprietarul casei naționalizate, deși procentul de foști proprietari în rândul opoziției era infim. Interesant este că destul de repede unii foști membri ai nomenclaturii comuniste i s-au asimilat opozantului printr-un proces de solidarizare, manifestat mai ales în „spațiul” Pieței Universității. Edificator în acest sens este că un fost membru al CC al PCR, Director general-adjunct al TvR și redactor-șef al *României Libere* în timpul regimului comunist, Octavian Paler, a fost

²⁵¹ *Ibidem.*

susținător acerb al Proclamației de la Timișoara, iar un fost informator al Securității (Florin Gabriel Mărculescu²⁵²) a candidat pe lista Grupului pentru Dialog Social. Acestea și multe alte fenomene și procese care nu fac, însă, obiectul analizei noastre au condus la eșecul proiectului Alianța Civică, metaforic definită de Ovidiu Ivancu „ca o republică a intelectualilor”²⁵³.

Privind retrospectiv la ce se transmitea pe micul ecran și mai ales cât se putea practic verifica din volumul producției televizuale, mai ales în domeniul știrilor, este greu de spus cât a fost de mare gradul de obiectivitate și câte din cele transmise erau afectate de prejudecățile, stereotipurile și psihofixațiile de ordin istoric care se manifestau puternic în societatea românească a primelor luni de libertate din anul 1990. Clivajul politic apărut în societate, generat de tabăra anticomunismului cu partidele istorice, PNL, PNȚ și a PDSR, în prim plan și de cea a neocomunismului cu FSN și sateliții săi, era prezent și pe micul ecran. Din acest punct de vedere, a fost foarte dificil pentru TvR să găsească mereu o viziune mai cuprinzătoare, din care să poate valida sau invalida, în mod independent un punct de vedere sau o opinie politică sau alta. Afirmția se confirma în special în emisiunile săptămânale de dezbateri, pentru că la masa știrilor a dominat permanent preocuparea pentru echilibru, cel puțin până la venirea la conducere a lui Stere Gulea și a desantului său. Să nu uităm că în provincie începseră să se impună baronii locali de emanație comunistă, care acumulau putere, averi și reveneau la atitudinea discreționară

²⁵² Alina Mungiu, *op. cit.*, p. 259.

²⁵³ Ovidiu Ivancu, *Intelectualul român în tranziție. Poziționări după 1989*, în *STUDIA ROMANICA POSNANIENSIA*, UAM, Vol. 41/2 Poznań 2014, p. 11.

de vechili pe averea statului, pe care o administrau numai și numai spre propriul beneficiu. Corespondenții locali din județe aveau o viață foarte grea și riscau foarte mult dacă investigau și relatau despre abuzuri sau ilegalități. Ca să-i protejeze, conducerea știrilor trimitea la un eveniment de mare interes dintr-un județ, dar amenințător pentru noii cascadori administrativi, corepondenți din alte județe, sau echipe din studioul central, dacă era cazul, pentru ca evenimentele să-i fie cunoscute publicului și pentru ca jurnaliștii din teritoriu să fie feriți de furia noilor „arendași” politici. Aceștia au devenit maeștri ai disimulării, au îmbrăcat straie de novatori, dar au contribuit la distrugerea economiilor locale și a țesăturii sociale din județe. Rezultatul acestei diversiuni ideologice s-a văzut la primele alegeri unde scorurile se asemănau cu cele din timpul votărilor caricaturale ale regimului dictatorial. Târziu, alte partide decât cel aflat la putere și-au putut dezvolta structurile în teritoriu, dar și ele au fost nevoite să-i antreneze o vreme în siajul lor doctrinar pe cei care controlau tot ce mișca dincolo de perimetrul Capitalei.

În acele zile, libertatea de exprimare, pe de o parte, și manifestarea pluralismului politic, pe de alta, erau atât de dense și exprimate într-un volum atât de mare de opinii încât a fost practic imposibil să se găsească mijloacele tehnice și resursa umană necesare pentru ca toate evenimentele să apară pe micul ecran, așa cum dorea majoritatea populației. A fost practic imposibilă detectarea și urmarea unei linii mediane în virtutea căreia micul ecran să exprime întreg registrul politic de la anticomunismul intransigent la postcomunismul manifest. Primul moment critic post-Ceaușescu a fost ziua de 28 ianuarie 1990, când în Piața Victoriei se întâlnesc față în față două manifestații.

Una la care au participat membri ai partidelor istorice cu PNȚCD vârf de lance, dar și studenți sau alte categorii sociale, iar o alta a FSN susținut în stradă de muncitorii de la I.M.G.B., I.C.T.B., I.M.M.R., I.I.R.U.C., și de mineri sosiți din Valea Jiului²⁵⁴. Chiar dacă a existat intenția de a nu se recurge la violență, a fost atacat sediul Guvernului și s-a cerut cu insistență demisia acestuia. Liderii opoziției au fost deschiși la discuții și negocieri cu puterea, reprezentată de Ion Iliescu, Petre Roman și ceilalți lideri ai FSN. Aceștia din urmă i-au indus opiniei publice senzația că se pregătește o lovitură de stat, că forțe oculte pun în pericol stabilitatea socială și politică a țării, că dezordinea în România e iminentă. Acest tip de comunicare a fost amplificat de modul în care televiziunea publică, auto-declarată liberă în timpul Revoluției, a reflectat evenimentele. De exemplu, în 28 și 29 ianuarie 1990, TvR a refuzat să transmită imagini de la manifestația anti-FSN din Piața Victoriei, pretextând că este ceață. Acest fapt avea să întărească percepțiile celor care contestau legitimitatea puterii provizorii instaurate după 22 decembrie 1989, dar și a unor observatori străini²⁵⁵, potrivit cărora TvR intrase sub controlul politic al CFSN și era folosit, din nou, nu pentru a informa opinia publică, ci pentru a manipula opinia publică. În fapt, prin omisiune și transmitere doar a unor secvențe selectate din evenimentele acelei zile, decidenții editoriali din TvR

²⁵⁴ Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României o cronologie a evenimentelor decembrie 1989 -decembrie 1994*, Editura Mașina de scris București, 1995, p. 49.

²⁵⁵ Director of Central Intelligence, *CIA Historical Review Program Release in Full 1999. Outlook for Eastern Europe in 1990*, February 1990, p. 28, online https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000265642.pdf accesat pe 12 februarie 2021.

au încercat să creeze un curent de opinie favorabil FSN printr-un proces de persuasiune. Persuasiunea prin intermediul micului ecran este o acțiune care transmite un mesaj ca să-i convingă pe telespectatori de justetea unei idei/cauze. Ea nu conține intenționalitate negativă, pentru că nu ascunde fapte, dar le evidențiază pe cele favorabile²⁵⁶. În acest caz, TvR a transmis, pe 28 ianuarie imagini cu „asaltul” unor grupuri de demonstranți asupra guvernului și dezbateră care a avut loc după, cu participarea liderilor celor două tabere conduse de Ion Iliescu și de Corneliu Coposu. Tonul liderilor FSN a fost însă unul tăios și cu trimiteri directe și indirecte la ideea unei tentative de lovitură de stat. Eficiența persuasiunii în cazul transmiterii știrilor legate de protestele din 28 ianuarie și contramanifestația din 29 ianuarie a crescut exponențial deoarece au fost coroborate imaginea și sunetul cu elementele de redactare a textului, deci înglobează retorica și stilistica cu atuurile artei actoricești²⁵⁷. Efectul întipăririi în mentalul colectiv a ideii că liderii partidelor istorice au dorit să dea o lovitură de stat s-a materializat în asaltul susținătorilor FSN asupra sediilor P.N.Ț.C.D și PNL din București și din alte orașe cu scene de violență și dezlănțuiri de ură²⁵⁸.

E drept, TvR a transmis, pe 28 ianuarie și dezbateră la care, printre alții, au participat Ion Iliescu și Corneliu Coposu. Tonul liderilor FSN și ideile vehiculate cu ocazia

²⁵⁶ Ileana Cotelea, *Valori informaționale versus manipulare în jurnalism*, în **STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI, EPHEMERIDES**, LII, 1, 2007, p. 107; a se vedea mai multe la Corina Crișan, Lucian Danciu, *Manipularea opiniei publice prin televiziune*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.

²⁵⁷ Ileana Cotelea, *op. cit.*, p. 107.

²⁵⁸ Domnița Ștefănescu, *op. cit.*, p.50.

prezentării acelor fragmente pe micul ecran s-au încadrat într-o linie generală care să contureze în mintea publicului ideea unei tentative de lovitură de stat. Peste ani, liderul PNȚCD Corneliu Coposu mărturisise într-un interviu acordat TvR că „pentru a se contracara manifestația noastră s-a inventat la repezeală că noi am venit să răsturnăm guvernul și să-i anihilăm pe exponenții puterii executive provizorii. Lucru care nu era adevărat, s-a dat la televizor o masă rotundă în care mi s-a tăiat legătura cu microfonul...”²⁵⁹. De la sediul PNȚCD au fost preluați o serie de lideri și transportați la sediul TvR unde se presupune că a fost o dezbatere pe marginea evenimentelor din ziua de 29 ianuarie, care nu a fost niciodată transmisă pe postul public²⁶⁰.

În urma evenimentelor din 28 – 29 ianuarie 1990, s-a format Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN), prin restructurarea C.F.S.N., care să asigure reprezentarea în structurile de vârf ale puterii a unor participanți activi la Revoluția din decembrie 1989, a unor personalități marcante din rândul partidelor istorice, a muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, tinerilor, studenților, minorităților naționale, a județelor și a partidelor politice nou înființate²⁶¹.

Ședința de constituire a CPUN a fost transmisă în ziua de 9 februarie 1990 în integralitatea ei²⁶², așa cum va proceda cu toate ședințele care au urmat. De altfel, referindu-se

²⁵⁹ TvR, *Prima mineriadă*, online <https://www.youtube.com/watch?v=605dSF4-YJ0> accesat pe 14 martie 2021.

²⁶⁰ *Înregistrări cu Seniorul Coposu – „dispărute” în ianuarie '90, reapărute brusc, după 28 de ani*, online <https://taranista.wordpress.com/2018/05/23/29-ianuarie-1990-restituiri-si-nerestituiri/> accesat pe 14 martie 2021.

²⁶¹ A se vedea Ion Bucur, *Anul 1990. Partide, ideologii și mobilizare politică*, – *Considerații preliminare*, Editura IRRD, pp. 60-67.

²⁶² Domnița Ștefănescu, *op. cit.*, p.50.

la acest aspect, Ion Iliescu afirma „Toata lumea urmarea cu sufletul la gura dezbaterile CPUN de la televizor; era cel mai interesant spectacol al vremii”²⁶³. Cazimir Ionescu, fost vicepreședinte al CPUN în 1990, își amintea peste ani că ședințele acestui miniparlament „Erau mai urmărite decât emisiunile de divertisment. Există și o glumă: Iar nu am putut să dorm din cauza ăstora. Luările de cuvânt erau libere, nimeni nu le limita în niciun fel. Păi, dacă lua Mircea Dinescu cuvântul, credeți că o jumătate de oră putea să îl mai oprească cineva? Și dacă prin ceea ce spunea trebuia să primească un răspuns de la Sergiu Cunescu îl putea opri cineva? Era un dialog atât de deschis, atât de liber, atât de spontan, cum nu vă puteți imagina!”²⁶⁴. Din această perspectivă, nu este greu de înțeles de ce postul public de televiziune pentru timpul rezervat ședințelor CPUN avea o uriașă cotă de audiență, „depășind orice viziune de film artistic sau altă emisiune. Veniți de la muncă, oamenii deschideau televizorul unde urmăreau ședințele CPUN și a doua zi, chiauni, după o noapte trunchiată de nesomn, plecau iarăși la lucru. Un ciclu aproape zilnic, din februarie și până în iunie 1990”²⁶⁵. Transmițând în direct și fără a

²⁶³ Ion Iliescu interviu Corina Dragotescu 2003, online <https://ioniliescu.wordpress.com/media/interviu-corina-dragotescu/> accesat pe 14 martie 2021.

²⁶⁴ 1990 – Anul 0. CPUN, *compromis între FSN și partidele istorice*, Digi 24HD, 25.02.2015, online <https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/1990-anul-0/1990-anul-0-cpun-compromis-intre-fsn-si-partidele-istorice-363777> accesat pe 14 martie 2021.

²⁶⁵ Romulus Cristea, *Șuetă cu enigmaticul GELU VOICAN-VOICULESCU, eminența cenușie a întâiului guvern post-comunist. Misterele CPUN, primul for legislativ al României de după Ceaușescu, (I)*, în **EVZ.RO**, 26 martie 2019, online <https://evz.ro/sueta-cu-enigmaticul-gelu-voican-voiculescu-eminenta-cenusie-a-i.html> accesat pe 14 martie 2021.

face comentarii pe marginea discursurilor și a opiniilor exprimate în CPUN sau în alte locuri din sfera publică, jurnaliștii TvR au considerat că se află în afara luptei politice și pot evita acuzele de partizanat. Această politică editorială adoptată de jurnaliștii TvR nu a fost acceptată de către unele „voci” nici după două decenii de la consumarea evenimentelor. Lucian-Vasile Szabo, fără să aducă argumente și exemple ilustrative, consideră că „Televiziunea s-a manifestat în mod exclusivist, fie prin ignorarea unor voci în disonanță cu cele ale puterii, fie criticând și promovând anihilarea mediatică a unor personalități aflate pe alte poziții ideologice decât oamenii puterii. Televiziunea publică avea să se remarce prin toate apucăturile amintite mai sus la presa scrisă [sic!] fostă de partid”.²⁶⁶

O altă problemă care a ocupat mult timp un loc important în sfera publică a fost cea a monarhiei ca instituție și a regelui Mihai I ca factor de coagulare a energiilor și de înlăturare a tensiunilor și dezacordurilor care măcinau societatea. Jurnalistul TvR Vartan Arachelian a introdus în sfera publică ca temă de dezbatere forma de guvernământ pentru statul român proaspăt ieșit din revoluție, difuzând pe micul ecran un interviu cu fostul rege, cu întrebări cu caracter vădit politic și nu de dezbatere istorică. Dacă întrebarea „Mai are monarhia un viitor în România?”²⁶⁷ ar fi fost adresată unor istorici și analiști, care exprimau cele două curente privind

²⁶⁶ Lucian-Vasile Szabo, *Jurnaliști, eroi, teroriști...Revoluția de la Timișoara în presa locală*, Asociația Memorialul Revoluției 16 – 22 decembrie 1989, Editura ÎNVIEREA, Timișoara, 2009, p. 14.

²⁶⁷ Vartan Arachelian, *Interviu cu Regele Mihai*, aprilie 1990, online <https://www.youtube.com/watch?v=SSw-KQBqpeQ> accesat pe 14 martie 2021.

forma de organizare a statului (republică sau monarhie) atunci dezbaterea putea să fie nepartizantă pentru orice telespectator. Fostul rege Mihai I a dat un răspuns echilibrat și în acord cu principiile unui stat de drept, în care forma de organizare și funcționare a statului o decide poporul prin vot: „Din experiența din trecut a progresului țării cred, totuși, că instituția monarhică constituțională este o garanție de stabilitate, o garanție a Constituției, fiind deasupra acestor certuri politice ca să le numesc așa. Cred că este un factor foarte important. Țara românească și poporul ei să decidă. Pentru moment este prematur să se puna asemenea problemă. După 45 de ani sunt probleme mai importante decât aceasta”. De menționat că Regele Mihai I nu a căzut în capcana jurnalistului de a-l situa în fruntea manifestațiilor din Piața Universității. La observația lui Vartan Arachelian potrivit căreia „Este o vorbă care circulă în Piața Universității: Unii au luptat și alții au câștigat” regele a răspuns „Și asta se poate. Violențele de orice fel mie nu-mi plac. Violența este ultima resursă a incompetenței”²⁶⁸. Interviuul a fost realizat în aprilie 1990 la reședința fostului monarh din Elveția și a fost difuzat doar o singură dată de TvR, pe 10 Mai 1990, la miezul nopții, chiar dacă, inițial, fusese programat la ora 20:00.

Impactul acestei emisiuni în sfera publică a fost evaluat în logica jocului de sumă nulă. Pentru forțele de opoziție și publicul lor „era prima oară când ei n-au controlat Televiziunea direct și au trebuit să vină cu un drept la replică”²⁶⁹ în timp ce pentru reprezentanții puterii „...de fapt,

²⁶⁸ Ibidem.

²⁶⁹ Alina Mungiu-Pippidi în dialog cu Vartan Arachelian, *Tranziția. Primii 25 de ani*, Polirom, Iași 2014.

prea rău nu ne-a părut, întrucât emisiunea era o reluare, care, după difuzarea pe post, stârnise mari nemulțumiri în rândul telespectatorilor!”²⁷⁰. Vizita fostului rege Mihai imediat după Revoluție a fost percepută de liderii FSN ca un un vector prin care unii reprezentanți ai opoziției ar putea schimba forma de guvernământ a statului român prin reinstaurarea monarhiei. Prima sosire a fostului Rege Mihai, însoțit de regina Ana și principesa Margareta s-a produs în după-amiaza zilei de 25 decembrie 1990, când au aterizat pe Aeroportul Otopeni. TvR nu a avut reporteri pe aeroportul Otopeni, dar după cum își amintește Răzvan Theodorescu au fost obținute 59 de secunde de filmare cu regele la Otopeni de la jurnaliștii străini care îl însoțeau pe care a acceptat să le difuzeze pe micul ecran²⁷¹. Președintele Radioteleviziunii a fost sunat de președintele Ion Iliescu care l-a rugat să nu fie difuzate imaginile: „Te-aș ruga, totuși, e Crăciunul, să nu îi tulburăm pe români”²⁷².

A doua venire în țară s-a produs la aproape doi ani de zile la invitația unui înalt ierarh al BOR. Fostul rege Mihai I și soția sa Ana au sosit sâmbătă, 25 aprilie 1992, pe aeroportul din Salcea, în apropiere de Suceava, unde au fost așteptați de Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților, Pimen. Pe aeroport se aflau, de asemenea, cea de-a doua fiică a fostului suveran, principesa Elena, și fiul acesteia, prințul Nicolae, sosiți în România cu două zile înainte. „În buna tradiție a ospitalității bucovinene, majestățile lor

²⁷⁰ Azi, 30 mai 1990, p. 2.

²⁷¹ 1990 – Anul 0. Prima întoarcere a regelui Mihai, de Crăciun, Digi 24, 25.12.2015, online <https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/1990-anul-0/1990-anul-0-prima-intoarcere-a-regelui-mihai-de-craciun-470635> accesat pe 22 iulie 2021.

²⁷² Ibidem.

au fost întâmpinate cu pâine și sare, iar un grup de copii îmbrăcați în costume populare tradiționale le-au oferit flori.”²⁷³

Euforia generată de eliberarea societății de regimul comunist a determinat apariția unor paradoxuri în sfera publică în ceea ce privește expunerea oamenilor politici pe micul ecran. FSN și liderii săi au capitalizat o imagine pozitivă greu de atacat de către adversarii lor. O frecvență mai mare a liderilor opoziției, așa cum reclamau, pe bună dreptate, în studiourile TvR nu a însemnat în mod automat și un câștig de simpatie în opinia publică. „Spre exemplu, pe post de Nicolae Ceaușescu, Ion Iliescu era contrazis în direct la TvR de niște persoane considerate de marea majoritate a electoratului chiar *obraznice* prin îndrăzneala de a se lua în gură cu domnul Iliescu”²⁷⁴. Acest aspect ne arată că a existat o anomalie în acele zile excepționale și anume, liderii FSN erau percepuți în mentalul colectiv al majorității românilor ca salvatori ai nației. „Ion Iliescu a avut charisma și inteligența politică de a folosi imensul avantaj de a apărea la televizor în postura celui care l-a dat jos pe Ceaușescu”²⁷⁵. Apariția liderilor opoziției pe micul ecran a avut efecte contrare celor așteptate de aceștia. Relevantă este mărturia liderului țărănist Corneliu Coposu privind apariția sa la TvR în timpul evenimentelor din 28 – 29

²⁷³ DOCUMENTAR: 25 de ani de la vizita regelui Mihai I în România, cu ocazia sărbătorilor Sfințelor Paști, Agerpres, 24 aprilie 2017, online <https://www.agerpres.ro/flux-documentare/2017/04/25/documentar-25-de-ani-de-la-vizita-regelui-mihai-i-in-romania-cu-ocazia-sarbatorilor-sfintelor-pasti-04-08-02>

²⁷⁴ Ion Cristoiu, *Un referendum...* p. 24.

²⁷⁵ Ion M. Ioniță, *Victoria FSN este victoria lui Ion Iliescu, obținută cu sprijinul aparatului fostului PCR*, în **Sfera Politicii**, nr. 1(195), 2018, p. 28.

ianuarie: „...la insistența domnului Roman, am acceptat să merg la Televiziune, pentru ca apariția noastră să liniștească lumea, pentru a feri țara de confruntări și de incidente grave. Din nou am fost păcălit, fiindcă toată înscenarea era pentru a se filma cum sunt salvat eu de un TAB, din fața mulțimii furioase, care era pornită împotriva acțiunii noastre.”²⁷⁶

Trebuie menționat faptul că aceste aspecte erau rezultatul jocului de putere din acel moment și nu o politică anume adoptată de instituție. TvR a transmis și doleanțele opoziției, ceea ce se poate afla de la unul dintre cei mai respectați și credibili lideri ai opoziției, Corneliu Coposu care afirma că: „Trebuie să menționez că în ziua de duminică, 28 ianuarie, când am ajuns în Piața Victoriei, am intrat foarte senin în palat, ca să le expun din nou ceea ce spuseseam de dimineață la Televiziune, că nu mai au îndreptățirea de a păstra monopolul puterilor în stat și că somațiunea noastră este de a abandona acest monopol, reconstituindu-se exponența puterii politice în România. Cu ocazia aceasta s-a recurs din nou la o înscenare”²⁷⁷.

În ceea ce privește valorile care au umplut până la refuz sfera publică, acestea s-au centrat pe și în jurul ideologiei neo-comunismului. Aceasta s-a născut ca doctrină legitimatoră a pretențiilor de acces prioritar la putere în noul stat român postcomunist chiar din zilele revoluției și a fost promovată uneori cu înțelesuri diferite ale unor grupuri sociale care susținuseră revolta populației împotriva regimului politic ceaușist și considerau că trebuie recompensați pentru asta tocmai cu administrarea puterii

²⁷⁶ Corneliu Coposu, *op. cit.*, p. 125.

²⁷⁷ *Ibidem*, p. 126.

politice în societate. Cele mai importante astfel de grupuri au fost: (a) grupul revoluționarilor, al celor care au înfruntat represiunea politică și militară – principalul răspuns al regimului comunist la revolta împotriva sa; (b) grupul victimelor comunismului, al celor care au avut de suferit de pe urma unei revoluții comuniste orientată ideologic drept luptă între clasele sociale; (c) grupul disidenților ceaușismului, al celor care mai direct sau mai voalat s-au opus regimului comunist și au avut de suportat consecințe mai mult sau mai puțin grave din partea regimului. Cel de-al treilea grup era cel mai complex dintre toate și încă de la început s-a dovedit că era structurat în disidenți autohtoni aflați atât în România cât și în străinătate ale căror subgrupuri au avut relații tensionate. Dar în fața adversarului comun, toate aceste grupuri și subgrupuri s-au aliat sub umbrela aceleiași legitimări – accesul la putere, drept compensație sau răsplată pentru meritele trecute. În fața adversarului comun elitele societății socialiste au devenit peste noaptea revoluției elitele postcomunismului românesc, și au dominat politica, administrația, viața intelectuală etc. pe întreaga durată a postcomunismului²⁷⁸.

Televiziunea, ca serviciu public, este un factor de integrare și are funcția de integrare socială și normativă prin sprijinirea privilegiilor de ordine stabilite și, în logică, consolidarea ordinii stabilite ca temelie de funcționare a societății²⁷⁹. Profesorii Ioan Dragan, Jean-Paul Lafrance consideră că în societățile în tranziție „Întâlnirea dintre televiziune, nevoile sociale de stabilitate și ordinea în schimbare și dorința de calm și certitudine, prezente în

²⁷⁸ Vladimir Pasti, *Tranziția românească a fost ultimul proiect...*

²⁷⁹ Ioan Dragan, Jean-Paul Lafrance, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 102.

inconștientul social, explică două efecte sociale diferite, dar totuși complementare: marea capacitate de manipulare a televiziunii și totuși o mai bună reprezentare publică a televiziunii”²⁸⁰. Micul ecran a reflectat dezbaterile și confruntările dintre diferite grupuri de interese privind trecerea societății române de la totalitarism la democrație și economie de piață. Dezbaterile televizate se centrau mai ales pe răspunsurile date la întrebarea „care dintre cele două căi promovate în epocă în țările fost socialiste – terapia de șoc și terapia graduală”²⁸¹ – este mai potrivită pentru țara noastră. Noua putere de la București s-a înscris în modelul „terapii graduale”, fiind astfel percepută că a optat pentru strategia „derapajului controlat” pusă în circulație de experții perestroica din anturajul liderului sovietic Mihail Gorbaciov²⁸². Opoziția a criticat de fiecare dată această tactică a pașilor mărunți și niciodată explicită²⁸³.

Aceste dezbateri, dar și măsurile aplicate în procesul tranziției ajungeau în Occident prin intermemediul mass-media și al TvR. A fost creată astfel imaginea unui spațiu politic în care „cetățenii, experții și liderii învață din greșeli, văd ce corecturi trebuie făcute, modifică strategia, și așa mai departe. Dacă e necesar, procedeul este repetat. Deși fiecare pas poate părea dezamăgitor de mic, s-ar putea spune că pașii gradualii pot produce în timp schimbări profunde, chiar revoluționare. Totuși, aceste schimbări

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ Adrian Severin, *Tranziția democrației către populism*, online, http://www.fisd.ro/PDF/mater_noi/Tranzitia%20catre%20populism.pdf, accesat pe 17 ianuarie 2016

²⁸² Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 358.

²⁸³ Vladimir Pasti, *op. cit.*, p. 85.

graduale se petrec în mod pașnic și câștigă o susținere publică atât de largă, încât au tendința de a rezista în timp²⁸⁴". Remarcabil este faptul că aceste dezbateri, care pătrundeau în fiecare cămin din România prin intermediul Televiziunii au avut o puternică încărcătură ideologică și nu una care să fie o confruntare de modele din perspectivă economică, financiară și a resurselor de care dispunea țara la acel moment. Așa se explică de ce soluțiile propuse de partidele de stânga au fost respinse *in corpore*. A fost epoca în care ideologiile de stânga, indiferent de ceea ce ofereau prin program și doctrină, au fost percepute de cvasitotalitatea societății românești „moștenitoarea directă a totalitarismului de tip bolșevic, ea a fost culpabilizată cu mai mare intensitate. Efectul a fost că intelectualii, de pildă, n-au mai vrut să fie de stânga, iar cei care au acceptat au fost repede marginalizați, satanizați, culpabilizați²⁸⁵". Nici dreapta românească nu a avut o percepție mult mai bună. În primii ani, aceasta s-a blocat în ideosincraziile și psihofixațiile de ordin istoric, a venit cu un program vechi, nu a ținut seama că în 1990 societatea avea altă componență socială și alte mentalități. Această realitate „a întârziat dezbateră despre problemele societății reale, despre tendințele ei principale”²⁸⁶. Pe de o parte s-a dezvoltat o retorică a reformei, care și-a dezvăluit inconsistența

²⁸⁴ Robert Dahl, *Despre democrație*, Editura Institutul European, Iași, 2003 citat de Daniel Șandru, „Democrația românească pe lungul drum al consolidării” în *Sfera Politicii*, nr. 115, 2005, online, <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/115/art6-sandru.html>, accesat pe 17 ianuarie 2016

²⁸⁵ Eugen Simion, intervenție la dezbateră „*Ce inseamna stanga si dreapta in Romania astazi*”, on line, <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2006-07-31/ce-inseamna-stanga-si-dreapta-in-romania-politica-de-azi.html#ixzz3xK8Czkmw>, accesat pe 16 ianuarie 2016

²⁸⁶ Ibidem.

de îndată ce promotorii acesteia au ajuns la putere. Cazul guvernării 1996 – 2000 a fost ilustrativ în această privință. Pe de altă parte, nu s-a putut construi o sferă publică în care să domine nu ura și invectivele la adresa adversarilor ideologici, ci un permanent dialog care să dețină rolul unor curele de transmisie ale doleanțelor cetățenești către instituțiile care gestionau puterea. Au apărut în schimb în această sferă organizații ale societății civile interesate în primul rând de propria bunăstare, de câștigarea unor poziții cât mai avantajoase pentru acces la banul public²⁸⁷. De aici și tensiunile între putere și organizațiile neguvernamentale, lipsa de dialog și cooperare între sectorul guvernamental și cel neguvernamental²⁸⁸. Steven Sampson, consultant PHARE pentru societatea civilă în România și Albania ajungea la aceeași concluzie: „Dintr-o diversitate de motive, relațiile dintre societatea civilă (ONG-uri) și administrație sunt marcate mai mult de suspiciune sau ignorare reciprocă decât de colaborare”²⁸⁹. Un raport privind societatea civilă din România elaborat la cererea Democracy and Governance Analytical Services în anul 2007, constata că în anii '90 „Numeroși oficiali de stat i-au considerat pe funcționarii serviciilor sociale (Community service officers) drept membri ai unor grupuri de opoziție care se mobilizau împotriva lor. Așa se face că asistența externă direcționată spre societatea civilă a fost privită cu

²⁸⁷ A se vedea mai multe în Daniel Barbu, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, București, Nemira, 2004.

²⁸⁸ A se vedea pe larg, Mihaela Lambru, Ancuța Vameșu, coord., *România 2010. Sectorul neguvernamental – profil, tendințe, provocări*, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, p. 95-123.

²⁸⁹ Steven Sampson, „Reforma administrației și societatea civilă în România”, în *Sfera Politicii*, nr. 38, mai 1996, p. 28.

suspiciune de către stat. Necesitățile care apăseau asupra societății românești la acea vreme depășeau suspiciunile conducerii politice. Cu toate acestea, asistența umanitară a continuat să vină abundent în țară, în majoritatea cazurilor fără ca guvernul român să intervină²⁹⁰. În numele acestor ajutoare, au existat tentative ale unor organizații non-guvernamentale naționale, dar și internaționale de influențare a modului în care televiziunea publică a prezentat teme de dezbatere și ample controverse, cum a fost intervenția Green Peace în legătură cu reportajele despre Roșia Montană sau ale Reporterilor fără frontiere în privința structurii și a reglementărilor referitoare la funcționarea Societății Române de Televiziune. „Adevărul este că încă de la sosirea primelor ajutoare umanitare, pe 25 decembrie, Televiziunea Română a acordat spații ample de relatare despre asemenea acțiuni. Chiar de Crăciun, redacția Actualități a primit informații despre sosirea primului transport aerian de ajutoare din Germania. Pentru că instabilitatea încă mai domnea, unul dintre reporteri i-a cerut colonelului Ilie Oană, cordonatorul militar al siguranței centrului de televiziune, să permită deplasarea unei echipe de filmare la Otopeni cu un TAB ca să realizeze un reportaj. În mod cu totul surprinzător, Virgil Măgureanu, dintr-o poziție ierarhică incertă, a trecut peste aprobarea colonelului și a interzis deplasarea²⁹¹. Și corespondenții

²⁹⁰ Sue Nelson, Paul Sum, Ph.D. Lincoln Mitchell, Ph.D. Alexandra-Luminita Petrescu, Oana Lupu, Suzana Dobre, *CIVIL SOCIETY PROGRAMS FINANCED BY THE U.S. GOVERNMENT IN ROMANIA. A STUDY OF BEST PRACTICES AND LESSONS LEARNED*, November 2007, online [https://democracyinternational.com/sites/default/files/DI%20Final%20Report-Romania%20CS%20Study%20\(approved\).pdf](https://democracyinternational.com/sites/default/files/DI%20Final%20Report-Romania%20CS%20Study%20(approved).pdf), accesat pe 20 aprilie 2021.

²⁹¹ Relatare Nicolae Melinescu.

teritorială au acordat atenție acțiunilor umanitare, nu numai în zilele imediat următoare schimbării de regim, ci și după aceea și datorită impactului emoțional pe care l-au avut imaginile transmise în întreaga lume de la evenimentele din decembrie 1989 de hulita Televiziunii Române. „Unul dintre efectele acestei puternice impresii a fost și proiectul regizorului și producătorului britanic de film David Darlow care a realizat scenariul unui documentar artistic «Cinci zile în studioul patru». Pentru pregătirea filmărilor el a venit în Televiziunea Română, unde timp de o săptămână a înregistrat interviuri de documentare și de organizare logistică. Imediat a obținut și finanțare din surse proprii și acordul Ministerului român al apărării pentru recuzita necesară reconstituirii atmosferei din TvR în zilele fierbinți care au urmat după 21decembrie. Când proiectul a fost în ultima fază de pregătire a avut loc prim mineriadă și finațorii și-au retras sprijinul”²⁹².

Condamnată sau lăudată pentru prestațiile jurnalistice în perioada supusă acestei analize, Televiziunea Română a înfruntat nu numai provocările obiective generate de schimbarea de regim în România, ci, mai ales, adversitățile provocate de cei care au vrut totul sau nimic, care s-au luptat nu doar pentru putere în direcționarea instituției către o anumită filosofie politică, ci, mai ales, pentru controlul absolut al producției editoriale, în primul rând al producției de știri. Această luptă și nu prestația jurnalistică a dus treptat la degradarea statutului TvR de televiziune publică, degradare amplificată de apariția canalelor comerciale. Acestea au sabotat prin intermendiari inițiative revoluționare menite să păstreze calitatea și postura televiziunii

²⁹² Relatare Nicolae Melinescu.

publice naționale, cum a fost proiectul înființării unei școli superioare de jurnalism de televiziune sau deschiderea unei agenții proprii de publicitate. Televiziunea Română încă mai dispune de capacități care nu pot fi nici suprimate și nici uzurpate. Prima este arhiva uriașă a producțiilor editoriale și artistice, ne-exploatate corespunzător nici în prezent. I se adaugă rețeaua corespondenților locali și forța editorială a studiourilor teritoriale din Cluj-Napoca, Craiova, Timișoara, Iași și Târgu Mureș. În fine, cea mai mare bogăție este cea constituită din oameni competenți de toate vârstele și de toate profesiunile care alimentează în întregime mecanismele funcționării sale. Este o zestre care poate să încurajeze revenirea TvR între preferințele de informare, educare și relaxare ale publicului românesc.

Bibliografie selectivă

A

- Abdulla**, Rasha, *Egypt's Media in the Midst of Revolution*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, July 2014.
- Abraham**, Florin, „Influența anticomunismului asupra istoriografiei române recente” în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2008, București, INST.
- Abraham**, Florin, „The Romanian Revolution of 1989: Historical Context, Unfolding, Aftermath”, în Florin Abraham, ed., 1989, *Annus Mirabilis. Three decades after: desires, achievements, future*, Editura Comunicare.ro, București, 2020.
- Abraham**, Florin, „Semantica lozincilor revoluției române din 1989”, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studentești Arheologie Istorie*, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, nr. 4.
- Adams**, Paul C., „Television as Gathering Place”, în *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 82, no.1, 1992.
- Adjepong**, Adjei, „Selectiveness + Conflicting Interpretations + Distortion of Historical Facts = Inadequate Understanding of the Past: Some Key Limitations of History”, în *International Journal of History and Cultural Studies (IJHCS)*, Volume 1, Issue 3, Oct – Dec 2015
- Agulhon**, Maurcie, *The Republican Experiment 1848 – 1952*, Cambridge University Press, 1983.

Andreescu, Gabriel, *Ruleta:români și maghiari: 1990-2000: jurnal tematic*, Editura Polirom, Iași, 2001.

Andrew, Christopher, *CIA și Casa Albă*, Editura ALL, București, 1998.

Andronic, Octavian, „Scurtă istorie”, *Ziarul personal*, 6 martie 2003.

Arachelian, Vartan, *În fața dumneavoastră: revoluția și personajele sale*, Cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Editura Nemira, București, 1998.

Arachelian, Vartan, „SOTI sau prima alternativă românească la televiziunea publică” în Ilie Rad, coordonator, *Schimbăți în Europa, schimbăți în mass-media*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004

Arboit, Gérald, *Rôles et fonctions des images de cadavres dans les médias, L'actualité permanente du « massacre des saints innocents»* p.828, online <https://www.afri-ct.org/wp-content/uploads/2006/03/arboit2003.pdf>

Arden, Winch, *Blood Money*, BBC Books, 1981.

Avădani, Ioana, *Propunere de politici pentru o presă liberă și independentă în România*, Școala de Administrație Hertie, septembrie 2012, p. 6, online <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/11/Romania.pdf>

B

Bajomi-Lázár Péter, „The Consolidation of Media Freedom in post-Communist Countries”, în Karol Jakubowicz, Miklós Sükösd eds., *Finding the Right Place on the Map Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*, The University of Chicago Press, intellect Bristol, UK/Chicago, USA, 2008.

Bajomi-Lazar Peter, „From Political Propaganda to Political Marketing. Changing Patterns of Political Communications in Central and Eastern Europe”, în Peter Gross, Karol Jakubowicz, eds., *Media*

Transformations in the Post-communist World: Eastern Europe's Tortured Path to Change, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK, 2013.

- Bardoel**, Jo and Gregory Ferrell Lowe, „From Public Service Broadcasting to Public Service Media. The Core Challenge”, în Gregory Ferrell Lowe, Jo Bardoel (eds.), *From Public Service Broadcasting to Public Service Media*, Nordicom Göteborg University, Göteborg, 2007.
- Barwise**, T.P. and A.S.C. Ehlenberg, „Glued to the Box”, *Journal of Communication* 32 (4) 1982.
- Baudrillard**, Jean, *The Timisoara Syndrome: The Télécratie and the Revolution*, Columbia Documents of Architecture and Theory, New York, 1993.
- Bechmann**, Sune Pedersen, Marie Cronqvist, „Foreign Correspondents in the Cold War”, în *Media History*, 2019.
- Behr**, Timo, *Talking about the Revolution: Narratives on the Origin and Future of the Arab Spring*, PapersIEMed, European Institute of the Mediterranean, 2012, p. 29, online <https://www.files.ethz.ch/isn/165576/papersiemed9euromesco.pdf>
- Berindei**, Mihnea, „Distrugerea satelor românești în arhivele Comitetului Central”, în „Revista 22” din 30 iunie 2009, <http://www.revista22.ro/distrugerea-satelor-romanesti-in-arhivele-comitetului-central-6312.html>
- Berindei**, Mihnea, „Un elan de solidaritate europeană fără precedent”, în *Revista „22”*, 28 iunie 2005, <http://www.revista22.ro/operation-villages-roumains-1989-2005-1854.html>
- Bernhard**, Nancy E., *U.S. Television News and Cold War Propaganda, 1947-1960*, Cambridge University Press, New York, 1999.

- Betea**, Lavinea, „Procesul Ceaușescu: moartea ultimului «revoluționar de profesie» din Europa”, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 5(2), 2005, p. 407 online <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56286-7>
- Blandiana**, Ana, „Fenomenul Piata Universitatii a fost mult mai important decat am crezut noi atunci”, în *Ziare.com*, 13 Iunie 2020, online <https://ziare.com/stiri/comunism/ana-blandiana-fenomenul-piata-universitatii-a-fost-mult-mai-important-decat-am-crezut-noi-atunci-1614723>
- Bönker**, Kirsten, *Television and Political Communication in the Late Soviet Union*, Lexington Books, 2020.
- Bönker**, Kirsten, „Dear Television Workers...” *TV Consumption and Political Communication in the Late Soviet Union*, în *Cahiers du Monde Russe*, 56/2-3 | 2015.
- Bon**, Gustave Le, *The Psychology of Revolution*, translation by Bernard Miall, Batoche Books, Kitchener, 2001.
- Boniface**, Pascal, „Guerre et opinion publique: communiquer, informer, désinformer”. Entretien, în *HERMÈS* no. 70, 2014, p. 72.
- Both**, Stefan, „Unde a dus pierderea rațiunii în decembrie 1989. Au dezgropat morții din Cimitirul Săracilor și i-au prezentat ca victime ale regimului comunist”, în *Adevărul.ro*, Timișoara, 26 decembrie 2017 online https://adevarul.ro/locale/timisoara/unde-dus-pierdere-ratiunii-decembrie-1989-dezgropat-mortii-cimitirul-saracilor-i-au-prezentat-victime-regimului-comunist-1_5a421afad7af743f8dbc45a5/index.html
- Brateș**, Teodor, *Trilogia revoluției române în direct. Câteva zile din viață*, vol. I. 22 decembrie în studioul 4 al TvR, București, Editura. Ager – Economistul, 2004.
- Breton**, Jean-Marie, *La fin de Ceaușescu. Histoire d'une révolution*, Harmattan, Paris, 1996.

- Brown**, A., „The Gorbachev revolution and the end of the Cold War”, în M. Leffler, O. Westad, eds., *The Cambridge History of the Cold War*, Vol. 3, Cambridge University Press, New York, 2010.
- Brzezinski**, Zbigniew, *Strategic Vision. America and the Crisis of Global Power*, Basic Books, New York, 2012.
- Burke**, Peter, *Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2001
- Butler** Fionnuala, Cynthia Pickett. „Imaginary Friends”, *Scientific American*, 28 July 2009.

C

- Cambié**, Silvia, Yang-Mai Ooi, *International Communication Strategy*, Kogan Page, London and Philadelphia, 2009.
- Castells**, Manuel, „Communication, Power and Counter-power in the Network Society”, în *International Journal of Communication* 1 (2007).
- Câmpeanu**, Pavel, *Radio, televiziune, public*, Editura Științifică, București, 1972.
- Cervenka**, Zdenek, *A History of the Nigerian War 1967-1970*, Onibonoje Press, Ibadan, 1972; Oyeweso Siyan, ed., *Perspectives on the Nigerian civil war*, Campus Press Limited, Lagos, 1992.
- Cesereanu**, Ruxandra, „Decembrie '89 și teoria conspirației (I)”, în *Observatorul cultural*, nr. 245, din 2 noiembrie 2004, online <https://www.observatorcultural.ro/articol/decembrie-89-si-teoria-conspiratiei-i-2/>
- Cesereanu**, Ruxandra, „Timișoara (15–20 December 1989) and Bucharest (21–22 December 1989)”, în *Online International Journal of Philosophy*, November 2010 year V, no. 10, p. 9, online http://www.metabasis.it/articoli/10/10_Cesereanu.pdf

- Cesereanu**, Ruxandra, „*Mi-am descoperit senzualitatea la 30 de ani*”. Interviu de Ovidiu Șimonca, în *Observatorul cultural* nr. 352-353, din 21.12.2006, online <https://www.observatorcultural.ro/articol/mi-am-descoperit-senzualitatea-la-30-de-ani-interviu-cu-ruxandra-cesereanu-2/>
- Cesereanu**, Ruxandra, *Imaginarul violent al românilor*, Ediția a IIa, Editura Tracus Arte București, 2016.
- Cheney**, Dick with Liz Cheney, *In My Time. A Personal and Political Memoir*, Threshold editions, New York, 2011.
- Chin** Warren, „Technology, war and the state: past, present and future”, în *International Affairs*, Volume 95, Issue 4, July 2019
- Chisem**, John, 2012, „U.S Propaganda and the Cultural Cold War: <https://www.e-ir.info/2012/08/16/u-s-propaganda-and-the-cultural-cold-war>.”
- Cioabă**, Aristide, Lorena Păvălan, Rozmari Rogoceanu, *Societatea civilă și drepturile omului*, Editura Institutului de Teorie Socială, București, 1997.
- Cioroianu**, Adrian, „Infuzia și confuzia modelelor în comunismul românesc. Woodstock – Cenaclul „Flacăra” – „Omul altfel” al lui Adrian Păunescu”, în *Dilema veche*, nr. 804, 17-23 iulie 2019.
- Ciurescu**, Ilie, „Toate materialele filmate de echipe ale Televiziunii Române din care am făcut parte, în Africa, Asia, America Latină, în Statele Unite și în Europa au fost distruse total”, *Revista Română de Istoria Presei*, Anul VIII, nr. 1 (15), 2014.
- Cohen** Evelyne, „La télévision dans les démocraties. Années 30-années 1980”, în *Amnis*, no. 4, 2004.
- Collier**, Paul, *Wars, Guns and Votes. Democracy in Dangerous Places*, The Bodley Head, London, 2009
- Coman**, Mihai, *Introducere în sistemul mass media*, Polirom, Iași, 2007.

- *** *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, 23 – 28 decembrie 1955, Editura de stat pentru literatură politică, București.
- Coposu**, Corneliu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Editura Anastasia, 1991.
- Cornea**, Doina, *Roumanie: qui a menti? Les journalistes s'interrogent*, Éditions Reporters Sans Frontières, Montpellier, 1990, p. 122, citat de Caterina Preda, „La revolution roumaine de 1989 vue de Bruxelles”, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 5(2), 2005, p. 431, online <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56291-4>
- Cotelea**, Ileana, „Valori informaționale versus manipulare în jurnalism”, în *STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI, EPHEMERIDES*, LII, 1, 2007.
- Criekemans**, David, Manuel Duran, „Mental maps, geopolitics and foreign policy analysis: basic analytical framework and application to sub-state diplomacy in the Mediterranean”, *WISC – Third Global International Studies Conference World Crisis. Revolution or Evolution in the International Community?* August 17, 2011,
- Cristoiu**, Ion, „Un referendum pentru confirmarea victoriei lui Ion Iliescu asupra lui Ceaușescu,” în *Sfera Politicii*, nr. 1(195), 2018.
- Cristoiu**, Ion, *A fost cea mai mare pomană electorală din istoria României pe banii lui Ceaușescu*, în *MEDIAFAX.ro*, 20 mai 2020, online <https://www.mediafax.ro/gandurile-lui-cristoiu/ion-cristoiu-despre-alegerile-din-20-mai-1990-a-fost-cea-mai-mare-pomana-electorala-din-istoria-romaniei-pe-banii-lui-ceausescu-19157742>
- Cull**, Nicholas J. et al., *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda: How the West Fought Against it An Analytic History, with Lessons for the Present*, The

London School of Economics and Political Science, Summary Report, October 2017.

Curtifan, Tudor, „Nebunii de la Cenaclul lui Păunescu” în rapoartele Securității”. Interviu cu Andrei Păunescu, *DC News*, 11 Martie 2017.

D

Dahl, Robert, *Despre democrație*, Editura Institutul European, Iași, 2003 citat de Daniel Șandru, „Democrația românească pe lungul drum al consolidării” în *Sfera Politicii*, nr. 115, 2005.

Debove, Alain, „ROUMANIE: avant le quatorzième congrès du PCR Un Front de salut national demande aux délégués de limoger M. Ceausescu,, în *Le Monde*, le 26 octobre 1989, online https://www.lemonde.fr/archives/article/1989/10/26/roumanie-avant-le-quatorzieme-congres-du-pcr-un-front-de-salut-national-demande-aux-delegues-de-limoger-m-ceausescu_4128212_1819218.html

Deletant, Dennis, *Ceaușescu și securitatea. Constrângere și dizidență în România anilor 1965-1989*, București, Editura Humanitas, 1998.

Deletant, Dennis, *Romania under Communist Rule*, Portland (OR), Center for Romanian Studies, 1999.

Detoni, Márcia, „Public service broadcasting and the construction of a public sphere”, în *Comunicação e Sociedade*, vol. 30, 2015,

Devillers, Sonia, *Timisoara, l'histoire d'un dérapage médiatique*, interviu cu Marc Semo, Mercredi 18 décembre 2019, online <https://www.franceinter.fr/emissions/l-instant-m/l-instant-m-18-decembre-2019>

Dijk, Teun A. Van, „Structures of Discourse and Structures of Power”, în *Annals of the International Communication Association*, vol.12, issue

Idisposition=inline%3B+filename%3Dhttp_www_wiscnetwork_org_porto2011_paper.pdf

- Dijk**, Teun A. van, „Power and the News Media”, în *Political Communication in Action*, Hampton Press, Cresskill, NJ, 1996
- Dhombres** Dominique, „Télévision: La CIA et le KGB ont-ils mis en scène la révolution roumaine?” în *Le Monde*, 26 février 2004 https://www.lemonde.fr/une-abonnes/article/2004/02/26/television-la-cia-et-le-kgb-ont-ils-mis-en-scene-la-revolution-roumaine_354534_3207.html
- Doherty**, Thomas, *Cold War, Cool Medium: Television, McCarthyism, and American Culture*, Columbia University Press, New York, 2003.
- Domenico**, Viorel, *Comandoul de partid și de stat Timișoara*, Editura IRRD, București, 2014.
- Drăgan**, Daniela Veronica Gușă de, *Condamnat la adevăr. General Ștefan Gusă*, Editura RAO, București, 2004.
- Drăgan**, Ion, *Teorii ale comunicării de masă*, Polirom, Iași, 1999.
- Drăganu**, Tudor, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. 1. București: Editura Lumina Lex, 2009.
- Dubov**, D. et alt, „Active measures” of the USSR against USA: *preface to hybrid war: analytical report*, The National Institute for Strategic Studies, 2017
- Durandin**, Catherine, 1989, in Catherine Durandin coord., „Roumanie, vingt ans apres: La „revolution” revisite”, *Une publication Diploweb.com* p.7., online https://www.diploweb.com/IMG/pdf/Roumanie_revolution_revisitee.pdf_.pdf
- Durandin**, Catherine cu participarea lui Guy Hoedts, *Moartea Ceaușeștilor, Adevărul despre o lovitură de stat comunistă*, Traducere din limba franceză de Marina

Mureșanu Ionescu, Editura Humanitas, București, 2011.

Duțu, Dr. Alesandru, *Revoluția din 1989. Cronologie*. Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006.

E

Entman, R.M., „Framing: Toward clarification of a fractured paradigm”, *Journal of Communication* (43 (4), 1993.

Emsellem, Karine, „L'opération villages roumains, une coopération locale transeuropéenne”, în *Revue Géographique de l'Est*, 1995, vol. 35, nr. 2.

Erll, Astrid, *Memory in Culture*, Translated by Sara B. Young, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire, UK and New York, 2011.

Evans, Christine, „The «Soviet Way of Life» as a Way of Feeling”, în *Cahiers du monde russe*

Eyal, Gil, Ivan Szelenyi, Eleanor Townsley, „The Utopia of Postsocialist Theory and the Ironic View of History in Neoclassical Sociology”, în *AJS* Volume 106 No. 4 (January 2001).

F

Falk, Peter, *Just one more thing*, Carroll & Graf Publishers, New York, 2006.

Fearon, J., D. Laitin, „Ethnicity, Insurgency, Civil War” în *American Political Science Review*, 97 (Feb. 2010).

Fedorov, Alexander, „The Western World in the Soviet cinema during the Cold War”, în *Propaganda in the World and Local Conflicts*, Vol. 2, Issue 2, 2014.

Fickers, Andreas, „Looking East Watching West? On the Assymetrical Interdependencies of Cold War European Communication Spaces”, în Kirsten Bönker, Julia

Obertreis, Sven Grampp, *Television Beyond and Across the Iron Curtain*.

Fleury, Pascal, „L'agence américaine a longtemps exploité des artistes à leur insu pour promouvoir le «monde libre»”, *La Liberte*, 02.02.2018

Foot, Rosemary, *The Cold War and human rights*, în Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, eds., *Cambridge History of The Cold War*, vol. III, Cambridge University Press 2010

Francis, Hanna Marie, *Seeking media reform in Eastern Europe: Marvin Stone and the International Media Fund in Croatia*, Theses, Dissertations and Capstones. Paper 918, 2015, p. 8, online <https://mds.marshall.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1923&context=etd>

Françoise, Daucé, „Les journalistes soviétiques durant la glasnost à travers l'exemple des animateurs de l'émission *Vzgliad*”, în *Revue Russe n°38*, 2012.

Fraser, Nancy, „Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy”, în Craig Calhoun, ed., *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press, Cambridge, 1991.

G

Gabibovna, Aliyeva Aynura, «*Televideniye v period perestroiki: legendy i uroki*»/Aliyeva Ainura Gabibovna, „Televiziunea în perioada perestroika legende și lecții.

Garnham, Nicholas, *Structures of television*, British Film Institute, London, 1978.

Garnham, Nicholas, „The media and the public sphere”, în G. Murdock, P. Golding, P. Schlesinger, Eds., *Communication Politics*, Leicester University

Garon, Lise, „Entre propagande et voix dissidentes: l'information internationale et ses sources; le cas de la crise

- algérienne”, în *Études internationales*, Volume 29, numéro 3, 1998.
- Garvin**, Glenn, „Spies in the Media. Journalists have long been used by governments, wittingly or not, to collect intel and spread disinformation”, în *Reason. Free Minds and Free Markets*, March 2019.
- Gerbner**, George, Larry Gross, Michael Morgan, Nanoy Signorielli, *Living With Television: The Dynamics of The Cultivation Process*, online <https://web.asc.upenn.edu/Gerbner/Asset.aspx?assetID=1644>
- Gheorghe**, Laurentiu, „21 – 22 decembrie: Cronologia evenimentelor celor două zile în care s-a prăbușit regimul comunist”, în *Revista 22*, 22.decembrie.2019, online <https://revista22.ro/actualitate-interna/21-22-decembrie-cronologia-evenimentelor-celor-doua-zile-in-care-s-a-prabusit-regimul-comunist>
- Gingras**, Anne Marie, „Les Theories en communication politique”, în Anne Marie Gingras, coord., *La communication politique. État des savoirs, enjeux et perspectives*, Press de l’Universite du Quebec, 2003.
- Glad**, Betty, *An Outsider in the White House. Jimmy Carter, His Advisors and the Making of American Policy*, Cornell University Press, New York, 2009.
- Godeanu**-Kenworthy, Oana, „How socialism became un-American through the Ad Council’s propaganda campaigns”, în *The Conversation*, February 27, 2020
- Gorbaciov**, Mihail Sergheevici, *Scrieri alese. 1985-1986*, București, Editura Politică, 1987.
- Gray**, Chris Hables, *Postmodern war: the new politics of conflict*, Routledge, London, 1997.
- Grigoriu**, Alexandru, *O revoluție încarcerată*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2014.

Gripsrud, Jostein, „Television and the European Public Sphere”, în *European Journal of Communication*, no. 22, 2007.

H

Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press, Cambridge, 1989.

Hables Chris Gray, *Postmodern war: the new politics of conflict*, Routledge, London, 1997

Hall, Stuart, *Culture, the media and the „ideological effect*, in J. Curran, M. Gurevitch, J. Woolcott (Eds.), *Mass communication and society*, Edward Arnold in association with the Open University Press, London, 1977.

Happer, Catherine, Greg Philo, „The Role of the Media in the Construction of Public Belief and Social Change”, în *Journal of Social and Political Psychology*, Vol. 1(1), 2013.

Havel, Vaclav, *Open Letters: Selected Writings 1965 – 1990*, Vintage, New York, 1992.

Haynes, John Earl, Harvey Klehr, Alexander Vassiliev, *Spies: the rise and fall of the KGB in America*, Yale University Press New Haven & London, 2009.

Hentea, Călin, *Ghiveciul propagandistic comunist, iluzia libertății și „șopârlele” studențești*, on line <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/ghiveciul-propagandistic-comunist-iluzia-libertatii-si-soparlele-studentesti>

Hesse, Kurt R., *Télévision et révolution. L'influence des médias occidentaux sur le changement politique en RDA* Traduit de l'allemand par Sabine Koch, in HERMÈS 13-14, 1994

Hippler, Jochen, *Foreign Policy, the Media, and Western Perception of the Middle East*, in Kai Hafez, ed., *Islam and the West in the Mass Media. Fragmented Images*

in a *Globalizing World*, Hampton Press, Cresskill NJ, 2000.

- Hlihor** Constantin, Andi Băncilă, „«Vechiul»” sau un nou tip de război în confruntările viitoare din politica internațională? O perspectivă istorică și geopolitică”, în *Gândirea Militară Românească*, Serie nouă, Anul XXXI, no.2/2020
- Hlihor**, Constantin, *România și șocurile geopolitice ale războiului rece, 1980-1991*, Editura IRRd, 2016,
- Hlihor**, Constantin, Ecaterina Hlihor, *Comunicare în conflictele internaționale. Secolul XX și începutul secolului XXI*, Editura Comunicare.ro, București, 2010.
- Hlihor**, Constantin, *România. Căderea comunismului și nașterea democrației. 1989-2000*, Editura Universității din București, 2006.
- Hlihor**, Constantin, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, in Constantin Hlihor coord., *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectivobiectivitate și subiectivitate: neutralitate și părtinire. Studii*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște 2014.
- Hlihor**, Constantin, *Revoluție și tranziție într-un secol scurt, 1918-2000*, Editura Tritonic, București, 2017.
- Hlihor**, Ecaterina, Constantin Hlihor, „Diplomatia publica in confruntarea Est-Vest din timpul Razboiului Rece”, în Bogdan Antoniu, Constantin Hlihor, Alin Matei (ed), *Scripta Historica. In Memoriam Professoris Emeriti Constantin Buse*, Editura Universității din București, București, 2020.
- Hlihor**, Ecaterina, *Diplomația publică în politica internațională*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I” București, 2017.
- Hockenos**, Paul, „Long Shadow: How Romania’s Securitate Turned the Revolution into Riches”, în *Balkan*

Insight February 3, 2021 online <https://balkaninsight.com/2021/02/03/long-shadow-how-romania-s-security-tate-turned-the-revolution-into-riches/>

Houghton, Kate, *USA: Subverting Journalism: Reporters and the CIA, Controlling Interest: Vietnam's press faces the limits of reform*, February 1997

Howard, Michael, *The Lessons of History: An Inaugural Lecture given in the University of Oxford, March 1981*, in *The Lessons of History*, Yale University Press, New Haven, Conn.1991.

Hurs, Mark, *British Human Rights Organizations and Soviet Dissent, 1965-1985*, Bloomsbury Academic, London, New York, Oxford, New Delhi, Sydney, 1987, e-book, 2016.

I

Iancu, Mariana, „Corneliu Coposu: «Blestemul României ar fi ca după 20-25 de ani F.S.N. să se afle și la stânga, și la dreapta eșichierului politic»”, în *Adevărul.ro*, Constanța online https://adevarul.ro/locale/constant/corneliu-coposu-blestemul-romaniei-20-25-ani-fsn-afle-stanga-dreapta-esichierului-politic-1_5ce26e3b445219c57ed628ac/index.htmlaccesat

Ibrošcheva: Elza, „Spy like us: Media, politics and the communist past in Bulgaria”, în *Central European Journal of Communication*, no.1, 2012.

Iliescu, Ion, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

Imre, Anikó, „Introduction. Why Do We Need to Talk, about Socialism and TV?”, în Anikó Imre, *TV Socialism*, Duke University Press, Durham; London, 2016.

Inkeles, A. (Harvard University), „Recent Developments In Soviet Mass Communications”, în *International Communication Gazette*, Volume 4 Issue 4, November

1958, p. 286, online <https://journals.sagepub.com/toc/gaza/4/4>

Ioniță Ion M., „Victoria FSN este victoria lui Ion Iliescu, obținută cu sprijinul aparatului fostului PCR”, în *Sfera Politicii*, nr. 1(195), 2018.

Iordache, Claudiu, *Singur între români*, Editura IRINI, București, 1997.

Iordache, Claudiu, „Detonatorul Timișoara. Calea spre libertate”, în *Agora social-democrată*.

Iordache, Claudiu, „Șapte zile care au schimbat România! Timișoara '89”, în *Caietele Revoluției*, nr.6(19), 2008.

J

Jackson, Susan T., „Forum: Militarization 2.0: Communication and the Normalization of Political Violence in the Digital Age”, în *International Studies Review*, p. 3, online <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Jakubowicz, Karol, „Post-Communist Media Development” în *Perspective*, in *Internationale Politikanalyse Europäische Politik | Politikinformation Osteuropa*, März 2005, pp. 3-5, online <https://library.fes.de/pdf-files/id/02841.pdf>

Jin, Dal Yong, „Transformation of the world television system under neoliberal globalization, 1983 to 2003”, în *Television & New Media*, vol. 8, no. 3, 2007.

Johnson, Ross A., Eugene R. Parta, eds., *Cold War Broadcasting: Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*, Central European University Press, 2010

Jones, John M., Robert C. Rowland, „Reagan at Moscow State University: Consubstantiality Underlying Conflict” în *Rhetoric & Public Affairs* Vol. 10, No. 1, 2007.

Jones, Michele Kathleen, *Bias and Objectivity in the Cold War Reporting of Marguerite Higgins*, University of Florida,

Jowett Garth S., Victoria O'Donnell, „What Is Propaganda, and How Does It Differ From Persuasion?“, in *Propaganda and Persuasion*, Fourth edition, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2006, p. 15. Online [http://www.ffri.hr/~ibrdar/komunikacija/seminari/Propaganda%20&%20persuasion%20-%20difference%20\(Chapter1\).pdf](http://www.ffri.hr/~ibrdar/komunikacija/seminari/Propaganda%20&%20persuasion%20-%20difference%20(Chapter1).pdf)

Juddery, Mark, *TV shows that changed the world*, CNN, Decembr 17, 2007.

Jung, Barbara, „L'image télévisuelle comme arme de guerre. Exemple de la guerre du Biafra“, in *Bulletin*, n° 26, automne 2007.

K

Kaempff, Sebastian, „A relationship of mutual exploitation? the evolving ties between the Pentagon, Hollywood, and the commercial gaming sector“, in *Social Identities*, vol. 25, no 4, pp. 542-558; **Lepri**, Charlotte, „De l'usage des médias à des fins de propagande pendant la guerre froide“, in *Revue internationale et stratégique*, 2010/2 n° 78, p. 114, <https://www.cairn.info/revue-internationale-et-strategique-2010-2-page-111.htm>

Karusheva, Yu.M., „Aktual'nyye fil'my kholodnoy voyny: Komparativnyy analiz“, in *Sotsial'no-kompetentnaya real'nost'*, vol. 3, no. 4, 2018.

Kernbauer, Eva, „Establishing Belief: Harun Farocki and Andrei Ujica, Videograms of a Revolution“, in *Grey Room* no. 41, Fall 2010, p. 74, online https://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/GREY_a_00014

Kissinger, Henry, *Diplomacy*, Simon and Schuster New York.

Kolesnikova, A.G., « *Obraz vraga* » v sovetskoy propagande perioda «kholodnoy voyny»: ot sobytiya k obrazu, online <https://cyberleninka.ru/article/n/>

obraz-vraga-v-sovetskoy-propagande-perioda-holodnoy-voyny-ot-sobytiya-k-obrazu

Kotkin, S., *Armageddon Averted: The Soviet Collapse, 1970-2000*, Oxford University Press, New York, 2003.

Kozovoï, Andreï, „La dernière bataille de la Guerre froide sur les ondes: les Soviétiques et l’information radiophonique sur les États-Unis”, în *Bulletin* n° 26, automne 2007,

Kozovoi, Andreï Kozovoi, „De Goebbels à Reagan. La filiation nazie dans l’antiaméricanisme sovtéique pendant la „nouvelle guerre froide”(1977-1985)”, în Christian Delporte et alii dir., *La guerre après la guerre: images et construction des imaginaires de guerre dans l’Europe du XXe siècle*, Nouveau Monde éditions, Paris, 2010
Andreï, „De Goebbels à Reagan. La filiation nazie dans l’antiaméricanisme sovtéique pendant la „nouvelle guerre froide”(1977-1985)”, în Christian Delporte et alii dir., *La guerre après la guerre: images et construction des imaginaires de guerre dans l’Europe du XXe siècle*, Nouveau Monde éditions, Paris, 2010

Krakovský, Roman, „Une représentation de la guerre froide: le camp de la paix et le camp de la guerre en Tchécoslovaquie (1948-1960)”, în *Relations internationales*, no 129/2007.

Kressley, Konrad, „East-West Communication in Europe. The Television Nex”, în *Communication Research*, Vol. 5, No. 1, January 1978.

Kuznetsov, D. V., *Chetvero s «Intrepida»*, Blagoveshchensk Izdatel’stvo BGPU, 2019.

L

Lambru, Steliu, *Mituri ale Revoluției române*, în Radio România Internațional/ Pro Memoria, 16

decembrie 2019, online https://www.rri.ro/ro_ro/mituri_ale_revolutiei_romane-2608930

Larssen, Urban, „Call for Protection. Situating Journalists in Post-Cold War Romania in a Global Media Development Discourse”, în *Acta Universitatis Stockholmiensis*, Stockholm, 2010.

Livingston, Steven, *Clarifying the CNN Effect: An examination of Media Effects According to Type of Military Intervention*, Research Paper R-18, June 1997R, the Joan Sorenstein Center, Harvard University Press John F. Kennedy School of Government.

Lambelet, Doriane, „The Contradiction between Soviet and American Human Rights Doctrine: Reconciliation Through Perestroika and Pragmatism”, în *Boston University International Law Journal*, vol. 7.

Lévesque, Jacques, *The Enigma of 1989; The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley, 1997.

Lobont, Cyril, „Are Revolutions Made or Do They Come? The Case of Romanian Revolution of 1989”, în *Sfera Publică*, nr. 1/2020.

Lounasmeri, Lotta, Jukka Kortti, „Campaigning between East and West: Finland and the Cold War in the presidential campaign films of Urho Kekkonen”, în *Cold War History*, vol. 20, no.3

Lundgren, Lars, Christine E Evans, „Producing global media memories: Media events and the power dynamics of transnational television history”, în *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 20(3), 2017.

M

Maiorean, Andreea, „Marea capcana este ca arhivele ar putea fi un cadou otrăvit lasat de fostul regim. Datele pot fi manipulate. De obicei dosarele marilor politicieni

lipsească” în HotNews.ro, 21 mai 2010, <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-7300057-cercetatoarea-andreea-maierean-despre-legea-lustratiei-marea-capcana-este-arhivele-putea-cadou-otravit-lasat-fostul-regim-datele-pot-manipulate-obicei-dosarele-marilor-politicieni-lipseasc.htm>

Mareș, Clara, *I. D. Sîrbu și zidul de sticlă. Decameroanele unui atlet al lucidității*, Memorial Sighet.

Marinković, A. Sorescu, „Elena Ceaușescu’s Personality Cult and Romanian Television”, în *BALCANICA XLVIII*, Annual of the Institute for Balkan Studies, p. 351, online <http://www.balcanica.rs/balcanica/uploaded/balcanica/balcanica%2048/15%20Annemarie%20Sorescu%20Marinkovi%C4%87.pdf>

Marinos, Martin, „New Media, New Habits: Socialist Television and the Struggle for ‘Harmonious Consumption’ in 1960s Bulgaria”, în *Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media*, No. 15 (2016):

Marschall, Rick, *The History of Television*, Hamlyn, London 1986.

Martin, Răzvan, Alexandru Brăduț Ulmanu, *De ce și cum se clatină TvR. Mărturii din interiorul televiziunii publice*, ActiveWatch, București, 2016.

Matei, Alexandru, Annemarie Sorescu-Marinković, „The exceptionalism of Romanian socialist television and its implications”, în *Panoptikum*, nr. 20 (27) 2018.

Matei, Alexandru, „TvR 55. Lumini și umbre”, în *Observatorul cultural*, Nr. 609, 27-01-2012

Mattelart, Armand, Michèle Mattelart, „Des nouveaux usages des médias en temps de crise”, în *Communication. Information Médias Théories*, vol. 14, no.1, printemps 1993.

- Măierean**, Andreea Raluca, *The Media Coverage of the Romanian Revolution*, Editura Lumen, 2006.
- McMahon**, Robert, *The Cold War. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2003.
- McNair**, Brian, *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*, Routledge, London and New York, 1991.
- McNair**, Brian, *Introducere în comunicarea politică*, traducere de Claudiu Veres, Editura Polirom, Iași, 2007.
- McQuail**, Denis, *Media Performance: Mass Media and the Public Interest*, Sage Publications, Newbury Park, CA, London, 1992.
- Mickiewicz**, Ellen, *Split Signals. Television and Politics in the Soviet Union*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1988.
- Mickiewicz**, Ellen, *Soviet television: Russian memories*, Cambridge University Press, 2008.
- Mickiewicz**, Ellen Propper, *Media and the Russian Public*, Praeger, New York, 1981.
- Mickiewicz** Ellen, „TELEVISION: How Soviet TV Focuses Its Cameras on Eastern Europe”, în *The New York Times*, Dec. 31, 1989.
- Mihăilescu**, Vintilă, *SOCIO Hal-HUI. O altă sociologie a tranziției* Editura Paideia, București, 2000.
- Mihelj**, Sabina, „Understanding Socialist Television Concepts, Objects, Methods”, în *VIEUU, Journal of European Television History & Culture*”, vol.3, no, 5, 2014.
- Milin**, Miodrag, coord., *Timisoara in arhivele „Europei Libere”*, Editura Fundatia Academia Civica, 1999,
- Mincan**, Mihai, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990”, în *Adevărul.ro. News*, 14 martie 2010, on line [https://adevarul.ro/news/](https://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictu-)

lui-romano-maghiar-20-martie-1990-1_50ad49937c-42d5a663924d61/index.html

- Mioc**, Marius, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național*, Editura Marineasa, Timișoara, 2005.
- Mioc**, Marius, *Mitingul lui Ceaușescu din 21 decembrie 1989 (video)*, în Blogul lui Marius Mioc, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2017/12/21/mitingul-lui-ceausescu-din-21-decembrie-1989-video/>
- Mitu**, Bianca Marina, *Mișcări sociale și televiziune în Europa postcomunistă. Cazul României și Bulgariei*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2015.
- Mitu**, Bianca, *Politică și reality show*, Tritonic, București, 2013.
- Morse**, Margaret, „News as performance: The Image as Event”, în Robert Clyde Allen, Annette Hill, eds., *The Television Studies Reader*, Routledge, London and New York, 2004.
- Morton**, Elise, „Intervision, the Communist Counterpart to Eurovision That Didn't Quite Work”, în *The Culture Trip*, 5 May 2019, online <https://theculturetrip.com/europe/articles/intervision-the-communist-counterpart-to-eurovision-that-didnt-quite-work/>
- Moșneagu**, Comandor (r) dr. Marian, „De ce a devenit tot mai plauzibilă varianta unei lovituri de stat în decembrie 1989 în detrimentul Revoluției” în Constantin Hlihor, *Decembrie prin ochii tinerilor ofițeri din acele momente. Perspectivă de istorie orală*, Editura IRRD București, 2019.
- Mueller**, Benjamin, *At Cold War's End: Complexity, Causes, and Counterfactuals*, A thesis submitted to the Department of International Relations of the London School of Economics and Political Science for the degree of Doctor of Philosophy. London, 1 October 2015.
- Mungiu** Alina, *Români după '89. Istoria unei neînțelegeri*, Editura Humanitas, București, 1995.

- Mungiu-Pippidi Alina**, *From State to Public Service The Failed Reform of State Television in Central Eastern Europe*, CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY CENTER FOR POLICY STUDIES, CPS INTERNATIONAL POLICY FELLOWSHIP PROGRAM, 2002-2003, p.34, online http://pdc.ceu.hu/archive/00002249/01/media_2_pippidi.pdf
- Mungiu-Pippidi Alina**, *Conducerea Televiziunii trebuie sa inceapa curatenia*, in HotNews.ro, 15 iunie 2004, online <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266098-conducerea-televiziunii-trebuie-inceapa-curatenia.htm>
- Mureșan, Marius**, *Destinația Cotroceni: Alegerile prezidențiale în România 1990-2014*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2019.
- Murphy, Cornelius**, „Ideological Interpretations of Human Rights”, în *DePaul Law Review*, vo.21, issue 2, Winter 1972.
- Mustață, Daniela**, „ Why an Issue on «Television Histories in (Post)Socialist Europe?»” în *VIEW, Journal of European Television History and Culture*, 3(5), 1-6, p. 2, online <https://doi.org/10.18146/2213-0969.2014.JETHC050>
- Mustață, Dana**, „(Post)Socialist Television Against the Grain of Politics: the Case of Romania”, în *Caietele CNSAS*, Revistă semestrială editată de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Anul VIII, nr. 1 (15)/2015.
- Mustață, Dana**, „Re-staging the popular: Televising Nicolae Ceaușescu”, în Peter Goddard, ed., *Popular television in authoritarian Europe*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2013.
- Mustață, Daniela**, *Tracing the Unseen in Post-Communist Romanian Television*, în *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, Vol. 9, Issue 1, p.127, online <https://publications.beeldengeluid.nl/pub/1345>

Mustață, Dana, „Television in the Age of (Post-)Communism: The Case of Romania”, în Anikó Imre, Timothy Havens and Kati Lustyik, eds., *Popular television in Eastern Europe during and since socialism*, Routledge, New York, London, 2012.

N

Nădășan, Romeo, „Mutații semnificative în poziția agențiilor de presă pe piața media”, în Ilie Rad, coordonator, *Schimbări în Europa. Schimbări în mass-media*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004

Ndabi, Reginah Wanja, „How Television Viewing Affects Public Opinion of Devolution in Embakasi South-Nairobi”, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, October 2014, Vol. 4.

Nelson, Sue, Paul Sum, Ph.D.Lincoln Mitchell, Ph.D. Alexandra-Luminita Petrescu, Oana Lupu, Suzana Dobre, *CIVIL SOCIETY PROGRAMS FINANCED BY THE U.S. GOVERNMENT IN ROMANIA. A STUDY OF BEST PRACTICES AND LESSONS LEARNED*, November 2007, online [https://democracyinternational.com/sites/default/files/DI%20Final%20Report-Romania%20CS%20Study%20\(approved\).pdf](https://democracyinternational.com/sites/default/files/DI%20Final%20Report-Romania%20CS%20Study%20(approved).pdf)

Neumann, Victor, *Between Words and Reality: Studies on the Politics of Recognition and the Changes of Regime in Contemporary România*, The Council of Research in Values and Philosophy, Washington D.C. 2000.

Nicolaescu, Andreea, Radu Ștefan Mălureanu, „Dinamica și percepția mișcării sindicale în România postdecembristă”, în *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, anul XII, nr. 5–6, 2001.

Nicolaescu, Sergiu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, Editura All, București, 2005.

- Nicolau**, Valentin, *TvR. Mărire și decădere*, Nemira, București, 2009.
- Nicolau**, Valentin, „Fiecare guvernare care a încercat să încalceze TvR a pierdut”, *Adevărul* 18 – 19 ianuarie 2005.
- Nietzel**, Benno, „Propaganda, psychological warfare and communication research in the USA and the Soviet Union during the Cold War”, în *History of the Human Sciences* 2016, Vol. 29, no.4-5
- Nikolayeva**, N.I., *Novyy obraz SSHA. Izmeneniya v sovetskoy politike i propagande v 1947-48 gg.* online <https://psyfactor.org/lib/propaganda16.htm>
- Nye**, Joseph S., Jr., *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011, p. 225.
- Nivat**. Anne, *Quand les médias russes ont pris la parole: de la glasnost à la liberté d'expression, 1985-1995*, Paris, L'Harmattan, 1997.
- Nordenstreng**, Kaarle, Tapio Varis, *Television traffic – a one-way street? A survey and analysis of the international flow of television programme material*. Composed in the Workshops of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Place de Fontenoy, 7S700 – Paris, France, Unesco 1974.
- Novăceanu**, Darie, „Mai sunt câțiva pași. Să-i facem împreună”, în *Adevărul*, 12 mai 1990.

O

- Oficiul** de publicații al Televiziunii Române, *Televiziunea-schiță istorică*, București, 1973.
- Opriș**, Petre, Laura-Antoaneta Sava, „Nicolae Ceaușescu nu a recunoscut existența «Războiului Rece» în octombrie 1989”, în „*Arhivele Olteniei*”, serie nouă, nr. 28, Editura Academiei Române, București, 2014.
- Ostini**, Jennifer, Anthony Y. H. Fung, „Beyond the Four Theories of the Press: A New Model of National Media

Systems”, în *Mass Communication & Society*, vol. 5, no.1, 2002.

P

Pailliart, Isabelle, *Spațiul public și comunicarea*, Polirom, Iași, 2009.

Paleologu, Alexandru, *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Editura Polirom, Iași, 1998

Palma, Giuseppe Di, *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions*, The University of California Press, Berkley, 1990.

Paraschivescu, Radu, *România în 7gesturi*, Humanitas, București, 2015.

Pasti, Vladimir, *România în tranziție. Căderea în viitor*, Editura Nemira, București, 1995.

Pasti, Vladimir, *Noul capitalism românesc*, Editura Polirom, Iași, 2006.

Paterson, Chris, „«Going Live» on 24-Hour News Channels”, în Stephen Cushion & Justin Lewis, *The Rise of 24-Hour News Television. Global Perspective*, Peter Lang, New York, Washington, 2010.

Perkins, Alexander M., *Soviet Active Measures Reborn for the 21st Century: What is to be Done?* Naval Postgraduate School Monterey, California, 2018

Petcu, Marian, „Manipularea”, în Ilie Rad, coordonator, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2008.

Petcu, Marian, „Metamorfozele indezirabilului” în Marian Petcu (coordonator), *Cenzura în spațiul cultural românesc*, comunicare.ro, București, 2005.

Pinker Steven, „A Brief History of Violence”, Monterey California, March 2007.

Pitulescu, Ion, Ion Constantin, Marin Lazăr, *Șase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în decembrie*

1989, vol.1, *Pledoarie pentru istorie*, S.C. „Lucefărul SA”, București.

- Pârvu**, Mihnea-Petru, „Șuetă de colecție cu Răzvan Dumitrescu. Nașterea, viața și moartea TV SOTI, prima televiziune independentă din România”, în *EVZ.ro*, 7 iulie 2019, online <https://evz.ro/sueta-de-colectie-cu-razvan-dumitrescu-nasterea-viata-si-moartea-tv-soti-prima-televiziune-independenta-din-romania.html>
- Pjesivac**, Ivanka, *Trust in News Media in post-Communist Eastern Europe: The Case of Serbia*, PhD diss., University of Tennessee, 2014.
- Ponichtera**, Robert, *One More Reason For Communism's Collapse: Television In Poland, 1951-1989*, online <https://www.wilsoncenter.org/publication/146-one-more-reason-for-communisms-collapse-television-poland-1951-1989>
- Popa**, Andrei, „Manifestația din 1990 din Piața Universității în două dintre ziarele vremii(I)”, în *Societate și cultură*, 24 aprilie 2015, online <http://societatesicultura.ro/2015/04/manifestatia-din-1990-din-piata-universitatii/>
- Popescu**, Dumitru, *Un fost comunist se destăinuie-Am fost și cioplitor de himere*, Expres, București, 1993.
- Pozner**, Vladimir: „Byli, konechno, i takiye, kotoryye soznatel'no iskazhali pravdu...”/Vladimir Pozner: „Au existat, desigur, cei care au denaturat deliberat adevărul. Posner OnlineMemorii”.
- Preston**, William Jr., Ellen Ray, „Disinformation and Mass Deception: Democracy as a Cover Story”, în *Covert Actions.Information Bulletin* no.19, Spring-Summer, 1983.
- Price**, Lada Trifonova, „Secrets, Lies, and Journalist-Spies: the contemporary moral dilemma for Bulgarian media professionals”, în *The International Journal of Press/Politics*, vol.20, no. 2, 2015.

Q

Quéré, Louis, „Les « dispositifs de confiance » dans l'espace public”, în *Réseaux*, 2005/4, n° 132.

R

Racovitză, Ștefan *Scene din viața unui dușman de clasă*, Curtea Veche Publishing 2010.

Ramonet, Ignacio, „Contribution à une histoire de la crédibilité”, în *Les cahiers de médiologie*, 1999/2 no. 8.

Rațiu, Daniela, „Revoluția din 1989. 17 decembrie, Timișoara. Armata și Securitatea trag în manifestații. Cum s-a desfășurat infama operațiune «Trandafirul», de incinerare a cadavrelor”, *Ziare.com*, Joi, 17 Decembrie 2020 on line <https://ziare.com/social/revolutia-din-1989/timisoara-la-17-decembrie-1989-mi-si-mapn-trag-in-multime-primele-victime-ceausescu-ordona-sa-se-traga-fara-mila-1651038>

Reagan, Ronald, *Address to British Parliament*, in The History Place.Great Speechs Collection, online

Remnick David, „Vremya' Gets a New Look on Soviet TV”, în *Los Angeles Times*, Jan, 10, 1989.

Retegan Mihai, Dumitru Preda, 1989. *Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*, ediția a –a II-a revăzută, Editura RAO, 2019.

Rice, Condoleezza, *No Higher Honor. My Years In Washington*, Crown Publishers, New York, 2011.

Rice, Dillon, „The Myth of the Soviet Soldier: Envisioning the “Other” în *Late-Cold War American Military Training Materials*, online https://spectrum.library.concordia.ca/982441/1/Rice_MA_S2017.pdf

Rigaux, Marianne, „Les politiques de la mémoire en Roumanie depuis 1989. La gestion délicate des passés fasciste et communiste”, *Séminaire d'histoire politique des XIXe et*

XXe siècles sous la direction de Gilles Vergnon. Soutenu le 2 septembre 2008, http://doc.sciencespolyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/MFE2008/rigaux_m/pdf/rigaux_m.pdf

Right, Dolf, „Corporate Social Responsibility”, *The Economist*, 19 January 2008†

Rosenblum, Mort, *Free Romania Television Fueled Nation's Revolution: Revolt: The state station, once a propaganda tool, has become the heart and soul of Romania's anti-Communist struggle*, Dec. 27, 1989, online <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-27-ca-959-story.html>

Roșca, Mădălina Maria, *Seeing with Feeling Filmed Revolutions of Others, from an Empathic towards an Involved Spectatorship of Documentaries*, Editura Propeller, Varoshka Edition, Printed in Romania, 2016.

RothEy, Kristin et Larissa Zakharova, „Communications and media in the USSR and Eastern Europe”, *Cahier du monde russe*, 56/2 – 3, 2015.

Roxborough, Scott, „Berlin Hidden Gems: How TV's 'Dallas' Toppled Romanian Communism”, *The Hollywood Reporter* 2/15/2016.

Ruchel-Stockmans Katarzyna, „The Revolution Will Be Performed. Cameras and Mass Protests”, în *ACTA UNIV. SAPIENTIAE, FILM AND MEDIA STUDIES*, 10 (2015).

Runcan, Miruna, *A patra putere- legislație și etică pentru jurnaliști*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 2.

Ruston, Ursula, *Romania: Lost planet in the Gutenberg galaxy*, in INDEX ON CENSORSHIP 1/1991, p. 6, online <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1080/03064229108534998>

S

- Salikov, A., A. Zhavoronkov**, „The public realm and revolution: Hannah Arendt between theory and praxis”, în *Estudos Ibero-Americanos*, Porto Alegre, v. 43, no. 3, 2017.
- Sampson, Steven**, „Reforma administrației și societatea civilă în România”, în *Sfera Politicii*, nr. 38, mai 1996.
- Saunders Frances Stonor**, *Qui mène la danse? La CIA et la Guerre froide culturelle*, Paris, Éditions Denoël, 2003.
- Schifirneț, Constantin**, „Spațiul public național, spațiul public european”, în *Sociologie Românească*, vol.V, nr. 4, 2007.
- Schwartz, Gheorghe**, „Psihologia manipulării mediatice”, în Ilie Rad, *Forme ale manipulării opiniei publice*
- Schwoch James**, *Global TV: New Media and the Cold War, 1946-69*, 2009
- Scurtu, Ioan**, *Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional*, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2009.
- Scurtu, Ioan**, *Istoria Romanilor de la Carol I la Nicolae Ceausescu. Culegere de studii*, Editura Mica Valahie, București, 2011.
- Scurtu, Ioan**, „22 decembrie 1989 – căderea regimului ceaușist”, în *Document, Buletinul Arhivelor militare Române*, anul XII, numărul 4(46) /2009.
- Sebestyen, Victor**, *1989. Prăbușirea imperiului sovietic*, Litera Internațional, București, 2009.
- Semo, Marc** *Le faux charnier de Timisoara: L histoire d un derapage mediatique*, in *Roumanie vingt ans apres: La Revolution revisitee*, textes edites sur la direction de Catherine Durandin par Guy Hoedits, Une publication Diploweb.com, 2009, p. 34, online https://www.diploweb.com/IMG/pdf/Roumanie_revolution_revisitee.pdf_.pdf

- Severin**, Adrian, *Tranziția democrației către populism*, online, http://www.fisd.ro/PDF/mater_noi/Tranzitia%20catre%20populism.pdf
- Shaw**, Tony, Denise J. Youngblood, *Cinematic Cold War: The American and Soviet Struggle for Hearts and Minds*, University Press of Kansas, Lawrence, 2010
- Shipler**, David K., „Western Influence Growing in East Europe”, în *The New York Times*, May 14, 1979, online <https://www.nytimes.com/1979/05/14/archives/western-influence-growing-in-east-europe-the-soviet-bloc-western-in.html>
- Siebert** Fred S., Theodore Peterson. Wilbur Schramm, *Four theories of the press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*, University of Illinois Press; 1st Paperback Edition (October 1, 1963).
- Silverstone**, Roger, *Televiziunea în viața cotidiană*, trad. Claudia Morar, Polirom, Iași, 1999
- Silivestru**, Octavian, *Pentru Televiziune s-a adoptat un sistem mixt PAL – SECAM*, în *Radio România*, Agenția de presă Rador, 08/02/2018, online <http://www.rador.ro/2018/02/08/pentru-televiziune-s-a-adoptat-un-sistem-mixt-pal-secam/>
- Smolar** Aleksander, „Révolutions de l’an 1989: fin d’un monde et naissance d’un siècle”, în *Politique étrangère*, no. 3-4, 2000, 65e année.
- Simonson**, Peter, Gabriel Weimann, *Critical Research at Columbia: Lazarsfeld’s and Merton’s „Mass Communication, Popular Taste, and Organized Social Action”*.
- Siserman**, Mihaela Munteanu, *Nume de emisiuni tv din spațiul media românesc*, în Oliviu Felecan, ed., *Proceedings of the Third International Conference on Onomastics „Name and Naming”. Conventional / Unconventional*

in *Onomastics*, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015

- Sitbon**, Guy, « La télé m'a menti », in *Le Nouvel Observateur*, 11 au 17 janvier 1990, citat de Armand Mattelart, Michèle Mattelart, „Des nouveaux usages des médias en temps de crise„, în *Communication. Information Médias Théories*, vol. 14, no.1, printemps 1993.
- Skillen** Daphne, *Freedom of Speech in Russia: Politics and Media from Gorbachev to Putin*.
- Small** William, *To Kill a Messenger. Television News and the real World*, Hastings House, FL. 1970.
- Snyder**, Jack, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca N.Y., 1991.
- Søndergaard**, Henrik, „Some Reflections on Public Service Broadcasting”, în *Nordicom Review*, No. 1.
- Sontag**, Susan, *Regarding the Pain of Others*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2003.
- Spiridon**, Cassian Maria, *Iași, 14 Decembrie 1989. Începutul Revoluției Române*, Editura Timpul, Iași, 1994.
- Stafford**, Alexander, *The Role of the Media During the Cold War*, online <https://www.e-ir.info/2013/10/26/the-role-of-the-media-during-the-cold-war/>
- Stan**, Lavinia, „Lungul drum al lustrăției în Europa de Est”, în *Sfera Politicii* nr. 1 (173) / 2013.
- Stanciu**, Nicolae, „Televiziunea Română – 40 de ani” (TvR, *Viziune Tele*, ediție specială, Redacția de Documentare și Tipărituri, București, 31 decembrie 1996.
- Stavre**, Ion, „Televiziunea Publică Națională și sistemul media european” în Constantin Schifirneț, coord., *Europenizarea societății românești și mass-media*, Editura Comunicare.ro, București, 2011.

- Stoenescu, Alex**, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4, partea I, „Revoluția din decembrie 1989 – o tragedie românească”, RAO International Publishing Company.
- Stoenescu, Alex Mihai**, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO. București, 2004.
- Sukosd, Miklos**, „From Propaganda to «Oeffentlihkheit» in Eastern Europe” în *PRAXIS International*, no. 10, 1990.
- Suny, Ronald Grigor**, „Empire Falls: The Revolutions of 1989. The story of communism’s rise and fall in Eastern Europe is a tale of two revolutions”, în *The Nation*, October 28, 2009.
- Suri, Jeremi**, „The Promise and Failure of ‘Developed Socialism’: The Soviet ‘Thaw’ and the Crucible of the Prague Spring, 1964-1972”, în *Contemporary European History*, no. 15, 2006
- Szabo, Lucian-Vasile**, „Presa în Revoluție: de la «Drapelul roșu» la «Luptătorul bănățean», în *MEMORIAL 1989*. Buletin științific și de informare, 2 (20) / 2017 Timișoara.
- Szabo, Lucian-Vasile**, „Mass-media și misterul celor «4 632» de morți de la Timișoara din decembrie 1989”, în *Sfera Politicii*, vol. XXII, nr. 6(182), Noiembrie-Decembrie 2014.
- Szabo, Lucian-Vasile**, *Sindromul Timișoara 1989: adevăr și imaginar: strategii de comunicare mediatică într-o realitate explozivă*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2013.
- Szabo, Lucian-Vasile**, *Cum circulau știrile false și manipularea în timpul Revoluției*, interviu de Vlad Marko Tollea, în *VICE.ro*, 23 decembrie 2017, online <https://www.vice.com/ro/article/vbyvn4/cum-circulau-stirile-fal-se-si-manipularea-in-timpul-revolutiei>
- Szabo, Lucian-Vasile**, *Jurnaliști, eroi, teroriști...Revoluția de la Timișoara în presa locală*, Asociația Memorialul

Revoluției 16 – 22 decembrie 1989, Editura ÎNVIEREA, Timișoara, 2009.

Ș

Șperlea, Florin, „Decembrie 1989, în Sibiu. «Vom muri și vom fi liberi!»”, în *Observatorul militar*, online <http://presamil.ro/decembrie-1989-sibiu-vom-muri-si-vom-fi-liberi/>

Ștefănescu, Călin Bogdan, *10 ani de umor negru românesc: Jurnal de bancuri politice*, Editura MetrolPaideia, București, 1991.

Ștefănescu, Domnița, *Cinci ani din istoria României o cronologie a evenimentelor decembrie 1989 -decembrie 1994*, Editura Mașina de scris București, 1995,

T

Talbott, Strobe, „Reagan and Gorbachev: Shutting the Cold War Down”, în *Brookings*, August 1, 2004, online <https://www.brookings.edu/articles/reagan-and-gorbachev-shutting-the-cold-war-down/>

Tatulici, Mihai, coord., *Revoluția Română în direct*, Editura Televiziunea Română, 1990.

Teodorescu, Filip, *Un risc asumat*, editura Viitorul Românesc, București 1992.

Tereshchuk, Vitaliy, „Political and Institutional Characteristics of The Entry of the CEE Region into Regional Media Systems During the Bipolar and Post-Bipolar Periods”, în *Politeja*, no. 57, 2018.

Theodorescu Răzvan, *Picătura de istorie*, Editura Fundației culturale Române, București, 2002.

Tileagă Cristian, *Discourse analysis and researching coming to terms with the past: studies in discursive psychology [Analiza discursului si reconcilierea cu trecutul recent: studii de psihologie sociala discursiva]*, Editura Primus [Primus Publishing], Oradea, 2012.

- Tismaneanu**, Vladimir, „Trubadurul «Epocii de Aur»: Un an fara Adrian Paunescu”, în *Contributors.ro*, 10 noiembrie 2011.
- Tismăneanu**, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, Polirom, Iași, 2005.
- Todoran**, Ileana, *Televiziunea și spațiul public*, Pro Universitaria, București 2012.
- Tomoni**, Dumitru, „Decembrie 1989 în Timișoara. De la revoluția populară la revoluție”, în *MEMORIAL 1989*, Buletin științific și de informare, 4/2009, Timișoara.
- Totok**, William, *Cea de-a 40-a aniversare a R.D.G. sau începutul sfârșitului*, Radio Europa Liberă Moldova, 07 octombrie, 2009, <https://moldova.europalibera.org/a/1845162.html>.
- Traynor**, Ian, „Ryszard Kapuściński, Famed Polish writer outed as 'spy' in anti-communist purge”, în *The Guardian*, 21 May 2007
- Trimble**, Jeff, *Spreading The Word: The Kgb's Image-Building Under Gorbachev*, Harvard University John F. Kennedy School of Government. The Joan Shorenstein Center, Discussion Paper D-24 February 1997.

U

- Underwood**, Aubrey, *The Apocalypse will be Televised: Representations of the Cold War on Network Television, 1976-1987*, Dissertation, Georgia State University, 2011.

V

- Vachnadze**, G. N., *Antenny napravleny na Vostok. Formy i meto dy imperialisticheskoy radiopropagandy na strany sotsializma*, Izd. 2 ye, pererabot. i dop. M., Politizdat,

1977,p. 5 online <https://polpred.com/free/anteny/book.pdf>

Vadić, Maja, „Television broadcasting in Eastern Europe: How much has changed after the 1989 revolutions?” in *Medij. istraž.* (god. 10, br. 1) 2004, p.24, online <https://core.ac.uk/download/pdf/14395907.pdf>

Vatchnadze, Guéorgui, *Les médias sous Gorbatchev*, Éditions de l’Espace Européen, La GarenneColombes, 1991.

W

Ward, Megan, Shannon Pierson, Jessica Beyer, *Formative Battles: Cold War Disinformation Campaigns and Mitigation Strategies*, Wilson Centre, August 2019.

Weart, Spencer R., *Never at War. Why Democracies Will Not Fight One Another*, Yale University Press, New Haven and London, 1998.

Y

Yorke, Ivor, *The Technique of Television News*, second edition, Focal Press, London and Boston, 1990.

Z

Zhuk, Sergei, *Soviet Baby Boomers – Media and the Cultural Politics of Détente*, Russian History Blog,

December 14, 2012, online <http://russianhistoryblog.org/2012/12/sergei-zhuk-media-in-the-life-of-the-soviet-baby-boomers-during-the-1970s/>

Zhuk, Sergei, „Hollywood’s insidious charms: the impact of American cinema and television on the Soviet Union during the Cold War”, in *Cold War History*, vol.14, no.4, 2014

Zubok, Vladislav M., „New Evidence on the «Soviet Factor» in the Peaceful Revolutions of 1989”, in *Cold War International History Project Bulletin*, 12/13 (2001)

Surse electronice

- www.ted.com/talks/view/id/163
- <https://doi.org/10.1093/ia/iiz106>
- www.jstor.org/stable/26757167
- <https://www.lcairn.info/revue-internationale-et-strategique-2010-2-page-111.html>
- <https://core.ac.uk/download/pdf/199281372.pdf>
- https://dlwqtxts1xzle7.cloudfront.net/16309334/wisc_2011-644.pdf?1338956861=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3Dhttp_www_wiscnetwork_org_porto2011_paper.pdf
- <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
- <https://polpred.com/free/anteny/book.pdf>
- <https://www.pantheonsorbonne.fr/autres-structures-de-recherche/ipr/les-revues/bulletin/tous-les-bulletins/bulletin-n-26-les-medias-dans-les-relations-internationales-au-xxe-siecle/andrei-kozovoi-la-derniere-bataille-de-la-guerre-froide-sur-les-ondes-les-sovietiques-et-18217information-radiophonique-sur-les-etats-unis/>
- <https://www.e-ir.info/2013/10/26/the-role-of-the-media-during-the-cold-war/>
- <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-vraga-v-sovetskoy-propagande-perioda-holodnoy-voyny-ot-sobytiya-k-obrazu>
- <https://psyfactor.org/lib/propaganda16.htm>
- <http://russianhistoryblog.org/2012/12/sergei-zhuk-media-in-the-life-of-the-soviet-baby-boomers-during-the-1970s/>

- <https://www.nytimes.com/1979/05/14/archives/western-influence-growing-in-east-europe-the-soviet-bloc-western-in.html>
- https://www.pbs.org/redfiles/prop/deep/interv/p_int_vladimir_pozner.htm
- <http://journals.openedition.org/monderusse/8201>
- https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000499580.pdf
- https://www.researchgate.net/publication/236764266_Reagan_at_Moscow_State_University_Consubstantiality_Underlying_Conflict
- <https://www.historyplace.com/speeches/reagan-parliament.htm>
- <https://ro.scribd.com/document/257013621/Jurnalismul-de-Televiziune-Curs-Nicolae-Melinescu-doc>
- <https://www.scientificamerican.com/article/imaginary-friends/>
- https://www.blackwellpublishing.com/content/bpl_images/content_store/sample_chapter/0745629334/Katz.pdf
- <https://web.asc.upenn.edu/Gerbner/Asset.aspx?assetID=1644accesatla30septmrbrie2020>
- <http://journals.openedition.org/amnis/767>
- https://www.researchgate.net/publication/312252968_The_public_service_broadcasting_and_the_construction_of_a_public_sphere
- <http://www.rador.ro/2018/02/08/pentru-televiziune-s-a-adoptat-un-sistem-mixt-pal-secam/>
- <https://theculturetrip.com/europe/articles/intervision-the-communist-counterpart-to-eurovision-that-didnt-quite-work/>
- <https://doi.org/10.18146/2213-0969.2014.JETHC050>

- https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cold_war_disinformation_campaign.pdf
- http://sociacom.istu.irk.ru/_sys/mod/attach.php?journals/2018/04/articles/11/article_11_0.pdf
- https://www.pbs.org/redfiles/prop/deep/interv/p_int_vladimir_pozner.htm
- <https://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/arena/2018/Soviet-Subversion-and-Propaganda-how-the-west-thought-against-it.pdf>
- <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121546.pdf?v=668a06038e6f7a7203a6ab05564348e9>
- <https://www.cairn.info/revue-relations-internationales-2007-1-page-21.htm>
- https://www.academia.edu/6451069/Ronald_Reagan_the_new_Nazi_in_Soviet_cartoons
- <https://theconversation.com/how-socialism-became-un-american-through-the-ad-councils-propaganda-campaigns-132335>
- <http://discourses.org/OldArticles/Power%20and%20the%20news%20media.pdf>
- <https://doi.org/10.1080/13688804.2019.1644158>
- https://scholarworks.gsu.edu/history_diss/27
- http://etd.fcla.edu/UF/UFE0001157/jones_m.pdf
- <https://pozneronline.ru/2016/05/15556/>
- <https://www.laliberte.ch/dossiers/histoire-vivante/articles/la-guerre-froide-culturelle-de-la-cia-426061>
- <https://www.refworld.org/docid/47c567c020.html>
- <https://reason.com/2019/02/24/spies-in-the-media/>
- <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00845R000100180003-5.pdf>
- <https://shura.shu.ac.uk/24169/8/Price-SecretsLiesJournalist%28AM%29.pdf>

- <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266246-tudor-vornicu-securitatea.htm>
- <https://www.theguardian.com/world/2007/may/21/pressandpublishing.booksnews>
- <https://www.e-ir.info/2012/08/16/u-s-propaganda-and-the-cultural-cold-war>
- <https://nauchkor.ru/pubs/televidenie-v-period-perestroyki-legendy-i-uroki-587d36525f1be77c40d58c98>
- <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-01-10-ca-311-story.html>
- <https://www.nytimes.com/1989/12/31/arts/television-how-soviet-tv-focuses-its-cameras-on-eastern-europe.html>
- https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000499580.pdf
- https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000499580.pdf
- https://www.pbs.org/redfiles/prop/deep/interv/p_int_vladimir_pozner.htm
- https://www.persee.fr/doc/russe_1161-0557_2012_num_38_1_2488
- <https://www.observatorcultural.ro/articol/tvr-55-lumini-si-umbre-i/>
- http://www.digitalicons.org/wp-content/uploads/2016/10/DI15_3_Marinos.pdf
- http://stiri.tvr.ro/televiziunea--dragostea-mea--dan-nanoveanu--de-o-via--a-in-tvr_829880.html
- <https://www.criticatac.ro/televiziunea-romaniei-socialiste-rezumat/>
- <https://www.wendemuseum.org/programs/watching-socialism-television-revolution-eastern-europe>
- <https://www.memorialsighet.ro/i-d-sirbu-28-iunie-1919-17-septembrie-1989/>

- <https://www.youtube.com/watch?v=TdPMCrYKtCo>
- <https://www.youtube.com/watch?v=rlj-1BMpWB0>
- <https://www.criticatac.ro/televiziunea-romaniei-socialiste-rezumat/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=rlj-1BMpWB0>
- <https://www.criticatac.ro/televiziunea-romaniei-socialiste-rezumat/>
- <http://www.monitoruljuridic.ro/monitorul-oficial/10/1974-01-21/>
- https://www.rri.ro/ro_ro/televiziune_si_societate_in_anii_1960_1970-2593805
- https://inpolitics.ro/a-fost-columbo-la-un-pas-sa-declanseze-o-revolutie-in-romania_18439381.html
- <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1989-04-02-8903310956-story.html>
- <https://journals.openedition.org/monderusse/8188?lang=en>
- <https://dumitrugraur.wordpress.com/neagagraur/>
- http://www.tvr.ro/cortina-tvr-s-a-ridicat-pentru-profesionistii-teatrului-de-televiziune_18664.html#viewaccesat
- <https://www.hollywoodreporter.com/news/hotel-dallas-shows-how-tv-865438>
- <https://www.gherlainfo.ro/aniversare-dallas-serialul-tv-care-lasa-pustii-strazile-din-romania-ii-mai-stii-pe-jr-sue-ellen-bobby-si-pamela-ce-nu-stiau-atunci-romanii-video/>
- <http://edition.cnn.com/2007/LIVING/wayoflife/12/17/mf.tvshow.change.world/>
- <https://www.contributors.ro/tobosarul-epocii-de-aur-un-an-fara-adrian-paunescu/>
- <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/ghiveciul-propagandistic-comunist-iluzia-libertatii-si-soparlele-studentesti>

- <https://www.csub.edu/~mault/how%20synthetic%20experience%20sh.pdf>
- <https://www.mediafax.ro/politic/revolutia-din-89-la-tvr-cu-theodor-brates-lucia-hossu-longin-sanda-taranu-delia-budeanu-5192745>
- <https://femeide10.ro/tvr-de-ieri-si-de-azi-episodul-9-cred-ca-numai-un-dialog-constructiv-permanent-intre-conducere-si-cei-care-fac-emisiunile-e-de-natura-sa-duca-la-realizarea-unor-emisiuni/>
- <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/un-miracol-numit-toma-caragiu-531228.html>
- https://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/video-poveste-revelioanele-altadata-1_50b9f97f7c42d5a663ad686f/index.html
- <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/communist-jokes>
- http://www.cnsas.ro/documente/istoria_comunism/studii_articole/activitati_plan_intern/Viata%20muncitoarelor%20din%20Cluj%20Napoca.pdf
- <https://www.capital.ro/cum-trageam-cu-ochiul-la-emisiunea-vecinului-128677.html>
- <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-6745426-valentin-ceausescu-nu-fost-revolutie-sau-puci-descrie-mizerie-privitetelevizor-executia.htm>
- <https://www.pantheonsorbonne.fr/autres-structures-de-recherche/ipr/les-revues/bulletin/tous-les-bulletins/bulletin-n-26-les-medias-dans-les-relations-internationales-au-xxe-siecle/barbara-jung-l8217image-televisuelle-comme-arme-de-guerre-exemple-de-la-guerre-du-biafra/>
- <https://www.wilsoncenter.org/publication/146-one-more-reason-for-communisms-collapse-television-poland-1951-1989>

- <http://www.cirac.u-cergy.fr/wp-content/uploads/2015/12/Comment-la-TV-ouest-allemande-a-contribu%C3%A9-%C3%A0-la-chute-du-Mur.pdf>
- <https://moldova.europalibera.org/a/1845162.html>
- <https://www.brookings.edu/articles/reagan-and-gorbachev-shutting-the-cold-war-down/>
- <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111535>
- https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/university-consortium/files/suslov_harriman_lecture_on_post-cold_war_era.pdf
- https://spectrum.library.concordia.ca/982441/1/Rice_MA_S2017.pdf
- <http://www.revista22.ro/distrugerea-satelor-romanesti-in-arhivele-comitetului-central-6312.html>
- <http://www.revista22.ro/operation-villages-roumains-1989-2005-1854.html>
- <https://www.tampabay.com/archive/1992/10/04/when-the-unimaginable-happened-in-bulgaria/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=rr82kUgifhk>
- <https://www.youtube.com/watch?v=8LBA5yhnhf0>
- https://www.lemonde.fr/archives/article/1989/10/26/roumanie-avant-le-quatorzieme-congres-du-pcr-un-front-de-salut-national-demande-aux-delegues-delimoger-m-ceausescu_4128212_1819218.html
- <http://www.balcanica.rs/balcanica/uploaded/balcanica/balcanica%2048/15%20Annemarie%20Sorescu%20Marinkovi%C4%87.pdf>
- <https://evz.ro/elena-ceausescu-dicta-tot-ce-misca-la-tvr-inclusiv-meciurile.html/6>
- [http://www.ffri.hr/~ibrdar/komunikacija/seminari/Propaganda%20&%20persuasion%20-%20difference%20\(Chapter1\).pdf](http://www.ffri.hr/~ibrdar/komunikacija/seminari/Propaganda%20&%20persuasion%20-%20difference%20(Chapter1).pdf)

- <https://arheo5tv.wordpress.com/2015/12/27/1989-47-19-25-noiembrie-1989/#jp-carousel-3551>
- https://www.diploweb.com / IMG / pdf / Roumanie _ revolution _ revisitee.pdf _pdf
- <https://www.cia.gov / readingroom / docs / NID%20%20ROMANIA%20%20THE%20BLOCS%20L%5B15743490%5D.pdf>
- <https://cercetare - memorialulrevolutiei1989.ro / wp - content/uploads/2020/10/REVOLUTIA-ROMANA -VAZUTA-IN-MASS-MEDIA-.pdf>
- <http://www.ziaristionline.ro / 2015 / 01 / 17 / larry - watts - revolutia - romana - din - decembrie - 1989 - i - istoria - turismului - sovietic/>
- <https://ziare.com/social/revolutia-din-1989/timisoara-la-17-decembrie-1989-mi-si-mapn-trag-in-multime-primele-victime-ceausescu-ordona-sa-se-traga-fara-mila-1651038>
- <https://fair.org/extra/how-television-sold-the-panama-invasion/>
- <https://documente.net / document / raportul - comisiei - decembrie - 1989.html>
- <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56291-4>
- <https://www.acrimed.org/Les-vautours-de-Timisoara>
- <https://www.afri - ct.org / wp - content / uploads / 2006 / 03 / arboit2003.pdf>
- https://adevarul.ro/locale/timisoara/unde-dus-pierderearatiunii-decembrie-1989-dezgropat-mortii-cimitirul-saracilor-i-au-prezentat-victime-regimului-comunist-1_5a421afad7af743f8dbc45a5/index.html
- <https://mariusmioc.wordpress.com/2010/10/28/tatulicimatomir-povestea-timisorii-7-groapa-comuna-din-cimitirul-eroilor/>

- <https://www.observatorcultural.ro/articol/decembrie-89-si-teoria-conspiratiei-i-2/>
- <https://www.vice.com/ro/article/vbyvn4/cum-circulaustirile-false-si-manipularea-in-timpul-revolutiei>
- <https://www.franceinter.fr/emissions/1-instant-m/1-instant-m-18-decembre-2019>
- https://www.diploweb.com/IMG/pdf/Roumanie_revolution_revisitee.pdf.pdf
- <https://mariusmioc.wordpress.com/2017/12/21/mitingul-lui-ceausescu-din-21-decembrie-1989-video/>
- http://www.metabasis.it/articoli/10/10_Cesereanu.pdf
- <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-27-ca-959-story.html>
- https://adevarul.ro/locale/constanta/corneliu-coposu-blestemul-romaniei-20-25-ani-fsn-afla-stanga-dreapta-esichierului-politic-1_5ce26e3b445219c57ed628ac/index.html
- <https://balkaninsight.com/2021/02/03/long-shadow-how-romanas-securitate-turned-the-revolution-into-riches/>
- <https://publications.beeldengeluid.nl/pub/1345>
- <https://www.contributors.ro/patriarhul-bisericii-ortodoxe-romane-teoctist-il-felicita-pe-nicolae-ceausescu-19-decembrie-1989/>
- https://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/GREY_a_00014
- <https://www.files.ethz.ch/isn/165576/papersiemed9euromesco.pdf>
- <https://edition.cnn.com/2011/10/06/world/meast/egypt-sadat-assassination/index.html>
- <https://vimeo.com/367060670>
- <http://journals.openedition.org/semen/5091>
- <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56286-7>

- <https://mediastandard.ro/ati-mintit-poporul-cu-televizorul-cum-a-influentat-manipularea-revolutia-din-decembrie-1989/>
- https://www.lemonde.fr/une-abonnes/article/2004/02/26/television-la-cia-et-le-kgb-ont-ils-mis-en-scene-la-revolution-roumaine_354534_3207.html
- <https://www.youtube.com/watch?v=X55vI-g0iHw>
- <https://mariusmioc.wordpress.com/2019/09/27/rechizitoriul-in-procesul-revolutiei-7-principalele-evenimente-desfasurate-in-intervalul-orar-1206-1600-din-data-de-22-decembrie-1989/>
- <http://www.ziaristionline.ro/2010/12/23/dumitru-iuga-cu-fata-la-perete-diversiunea-teroristii-si-dispozitivul-de-aparare-la-tvr-in-decembrie-1989/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=FLBinwiZi-8>
- https://www.youtube.com/watch?v=m16uy0TGJg4&list=RDm16uy0TGJg4&start_radio=1&t=55
- <https://mariusmioc.wordpress.com/2012/12/21/ilie-verdet-in-22-decembrie-1989/>
- <http://presamil.ro/decembrie-1989-sibiu-vom-muri-si-vom-fi-liberi/>
- <https://www.observatorcultural.ro/articol/mi-am-descoperit-senzualitatea-la-30-de-ani-interviu-cu-ruxandra-cesereanu-2/>
- https://cmedia.romaniatv.net/other/201510/ordonanta_clasare_09_10_2015_09648300.pdf
- https://www.researchgate.net/publication/332112415_Better_coverage_less_bias_Using_social_media_to_measure_protest_in_authoritarian_regimes
- <https://core.ac.uk/download/pdf/19523089.pdf>
- http://digital-library.ulbsibiu.ro/xmlui/bitstream/handle/123456789/2338/18_Morozov-Intr-un%20oras%20mic.pdf?sequence=19&isAllowed=y

- <http://index-journal.org/media/pages/emaj/issue-5/revolutionary-mise-en-scenes-by-anthony-gardner/1749425324-1602118907/gardner-revolutionary-mise-en-scenes.pdf>
- https://tssq.atu.ac.ir/article_11639.html?lang=en
- <https://kottke.org/21/01/usa-downgraded-from-democracy-to-anocracy-part-democracy-and-part-dictatorship>
- <http://www.alexandraionescu.eu/home/cursuri/semestrul-i/democratie-si-guvernare/o-socio-istorie-politic-a-statului-n-romnia-postcomunist>
- <https://www.thenation.com/article/empire-falls-revolutions-1989/>
- <https://analepsis.files.wordpress.com/2013/02/hallmediaideology.pdf>
- http://www.acus.org/files/publication_pdfs/65/2003-08-http://www.mediadem.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/Romania.pdf
- http://pdc.ceu.hu/archive/00002249/01/media_2_pippidi.pdf
- <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266098-conducerea-televiziunii-trebuie-inceapa-curatenia.htm>
- <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1209635-tranzitia-comunistilor-ceausescu-nato.htm>
- https://www.rri.ro/ro_ro/mituri_ale_revolutiei_romane-2608930
- <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-7300057-cercetatoarea-andreea-maierean-despre-legea-lustratiei-marea-capcana-este-arhivele-putea-cadou-otravit-lasat-fostul-regim-datele-pot-manipulate-obicei-dosarele-marilor-politicieni-lipsesc.htm>
- https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/256efad6-9066-4082-8f83-fcbfaedbf278/summary_20051011.pdf

- <https://core.ac.uk/download/pdf/14395907.pdf>
- <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/mediadevelopment/public-service-broadcasting/>
- http://www.ziaristionline.ro/2014/04/26/in-memoriadumitru-iuga-procesul-comunismului-cronologia-luptei-militantului-anticomunist-cu-succesorii-lui-ceausescu-un-epitaf-al-anului-1990/?__cf_chl_jschl__tk__=e62f595bdab644aef4c98a30bb27a0fea0f696ae-1616568116-0-AfIQCAHalqAmUGWx9owMBxhJW8wRog4Xa6SVzrmNke-pMrQ4TlHQgxhrB9wJxR04paHI5ro6OhjKf6NEYTGwSOLh2rrJiQyu2QuMoqw3zOAHouAMuJdS3bI6BT1dpAcyi_CFFFhbRDDtFlNrRZBO_ZHZ5yKkmXij8XIus4IB3tTi0EwphDmsqEcCXy0p05M-7_7CO9XPdcp GawB11F0s2Sh9w_gm9veQy6kPUIDoXaQwVvYQcJJUbTwPxX3crMuyNUx9DQ8-3sKjEIWKrhwF0qZuK-IVQ3r4F-YSE46WoDWHerj8tq7EJcj6neDRm6xB6CBOP3XH2GphH7188hzh_jAWSIoFhadsWkeBVyCx6qLQioGDMjxmhQHc5BFocJmT7GSaR3j6tBLTPpY4TPhiMXlozEAsNvhX3T0gtg7PTDbZEC3VJXg_QQzgAzAoYqdvMZQFPi1BQgOw8zvwAJFdg5-IyTar4zffajL5o6SkpbJ9H8eAwXTszfoi78nQXILrq7gvvysBUTsEkAwj_dR5p7sKg
- https://www.old.monitorulexpres.ro/?mod=monitorul_expres&p=actualitate&s_id=86059
- https://www.zp.ro/index.php?module=pgcalendar&tid=5&tip=Punctul_pe_Y&month=3&year=2003
- <https://www.mediafax.ro/editorialistii/ion-cristoiu-dinspre-tvr-vine-miros-de-friptura-narile-pitifelnicilor-freamata-deja-19848834>
- http://pdc.ceu.hu/archive/00002249/01/media_2_pippidi.pdf
- https://www.youtube.com/watch?v=0xI_am7iA8M
- https://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/2846

- <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/11/Romania.pdf>
- <https://www.thenation.com/article/empire-falls-revolutions-1989/>
- <https://library.fes.de/pdf-files/id/02841.pdf>
- <https://scholarshare.temple.edu/handle/20.500.12613/3014>
- <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=825&idm=1,05&idl=1>
- <https://www.mediafax.ro/gandurile-lui-cristoiu-ion-cristoiu-despre-alegerile-din-20-mai-1990-a-fost-cea-mai-mare-pomana-electorala-din-istoria-romaniei-pe-banii-lui-ceausescu-19157742>
- <https://www.youtube.com/watch?v=fIfDPmu5DC4>
- https://www.youtube.com/watch?v=_vaLumgt3nM
- <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>
- <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266098-conducerea-televiziunii-trebuie-inceapa-curatenia.htm>
- <https://www.youtube.com/watch?v=s8vKUCwbv4M>
- <https://www.ifri.org/fr/publications/politique-etrangere/articles-de-politique-etrangere/revolutions-de-lan-1989-fin-dun>
- <https://revista22.ro/istorie/cat-de-revolutionara-a-fost-revolutia-romana>
- <http://www.nordprag.org/papers/Niiniluoto%20-%20Facts%20and%20Values.pdf>
- <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/aniversare-cum-a-spart-soti-monopolul-tvr-103427.html>
- <https://www.paginademedias.ro/2011/11/emisiune-document-xyz-povestea-primei-televiziuni-independente-din-romania-soti-primele-imagini-tv-cu-andreea-esca/>

- <https://mds.marshall.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1923&context=etd>
- <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1080/03064229108534998>
- <https://evz.ro/sueta-de-colectie-cu-razvan-dumitrescu-nasterea-viata-si-moartea-tv-soti-prima-televiziune-independenta-din-romania.html>
- <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/stetca/>
- https://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictului-romano-maghiar-20-martie-1990-1_50ad49937c42d5a663924d61/index.html
- <http://roncea.ro/2010/03/20/exclusivitate-roncea-ro-20-martie-1990-jurnalul-unui-martor-ocular-corespondentul-tvr-dorin-suciu-a-filmat-totul/>
- <http://roncea.ro/2014/03/20/larry-watts-despre-atrocitatile-maghiare-de-la-targu-mures-din-20-martie-1990-mutilarea-salbatica-a-lui-mihaila-cofar-prezentat-de-serviciile-maghiare-din-tara-si-strainatate-drept-ungur-video-dos/>
- <https://ziare.com/stiri/comunism/ana-blandiana-fenomenul-piata-universitatii-a-fost-mult-mai-important-decat-am-crezut-noi-atunci-1614723>
- <https://www.youtube.com/watch?v=Ej142FWWO1g>
- <http://societatesicultura.ro/2015/04/manifestatia-din-1990-din-piata-universitatii/>
- <https://romania.europalibera.org/a/emil-hurezeanu-relateaza-din-piata-universitatii-bucuresti-15-mai-1990-arhiva-podcast-radio-europa-libera/30614091.html#player-set-time=685.211428>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>

- <https://alephnews.ro/inregistrare/gandurile-lui-cristoiu-14-iunie-2021/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>
- <https://newsweek.ro/interviuri/razvan-theodorescu-am-fost-de-patru-cinci-ori-la-jilava-sa-l-vad-pe-stanculescu>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>
- <https://evz.ro/articolul-pe-care-cristian-tudor-popescu-l-ar-vrea-disparut-din-arhivele-presei-ce-scria-in-iunie-1990-spirala-violentei.html>
- <https://www.secundatv.ro/bursa-zvonurilor/crucisatorul-cristian-tudor-popescu-in-deontologia-goala-2270.html/>
- <https://alephnews.ro/inregistrare/gandurile-lui-cristoiu-14-iunie-2021/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ICtf2hluOvs>
- <https://www.youtube.com/watch?v=zQm92odis-U>
- http://geirso.uqam.ca/publications/pdf/Section3/Genre/mucchi_faina.pdf
- <http://revistasferapoliticii.ro/sfera/155/art13-Bondor.php>
- https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000265642.pdf
- <https://www.youtube.com/watch?v=605dSF4-YJ0>
- <https://taranista.wordpress.com/2018/05/23/29-ianuarie-1990-restituiri-si-nerestituiri/>
- <https://ioniliescu.wordpress.com/media/interviu-corina-dragotescu/>
- <https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/1990-anul-0/1990-anul-0-cpun-compromis-intre-fsn-si-partidele-istorice-363777>
- <https://evz.ro/sueta-cu-enigmaticul-gelu-voican-voiculescu-eminenta-cenusie-a-i.html>
- <https://www.youtube.com/watch?v=SSw-KQBqpeQ>

- <https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/1990-anul-0/1990-anul-0-prima-intoarcere-a-regelui-mihai-de-craciun-470635>
- <https://www.agerpres.ro/flux-documentare/2017/04/25/documentar-25-de-ani-de-la-vizita-regelui-mihai-i-in-romania-cu-ocazia-sarbatorilor-sfintelor-pasti-04-08-02>
- http://www.fisd.ro/PDF/mater_noi/Tranzitia%20catre%20populism.pdf
- <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/115/art6-sandru.html>
- <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2006-07-31/ce-inseamna-stanga-si-dreapta-in-romania-politica-de-azi.html#ixzz3xK8Czkmw>
- [https://democracyinternational.com/sites/default/files/DI%20Final%20Report-Romania%20CS%20Study%20\(approved\).pdf](https://democracyinternational.com/sites/default/files/DI%20Final%20Report-Romania%20CS%20Study%20(approved).pdf)

